

779572

7

XLVII. 3.

52

MAGYAR
MAGÁN JOGTAN.

JELESB E NEMŰ MUNKÁK UTÁN

A LEGUJABB

TÖRVÉNYEKHEZ, S CURIAIDÖNTVÉNYEKHEZ ALKALMAZVA

SZERKESZTÉ

KOMJÁTHI

KOMJÁTHY ANSELM

HITES ÜGYVÉD.

PESTEN,

EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.

1846.

BUDÁN, Nyomt. a' m. kir. egyetemi betűivel 1846.

Tartalom.

Bevezetés.

	<i>Oldal.</i>
1. §. A jog, törvény és jogtan értelmezése - - - - -	1
2. §. A törvény célja és haszna - - - - -	—
3. §. A magyar törvény értelmezése, felosztása, és általános kútfői	2
4. §. A magyar jogtan forrásai - - - - -	3
5. §. Országgyűlési czikkelyek - - - - -	—
6. §. Szokásbeli törvény - - - - -	4
7. §. Szabadalom - - - - -	—
8. §. Curiai döntvények - - - - -	5
9. §. Részhelyek határozatai - - - - -	—
10. §. Pecsétismeret - - - - -	6

Magyar magános polgári jogok.

ELŐ RÉSZ.

A személyi jogokról.

I. FEJEZET.

A személyek ismeretéről, és a személyi jogok különbségéről.

11. §. A személyek ismerete és jogi különbsége - - - - -	7
12. §. A személyi jogok különbsége születésre és nemre nézve - - - - -	8
13. §. Korbelt különbség - - - - -	—
14. §. Testi és erkölcsi állapot szerinti különbség - - - - -	9
15. §. Honosság és rangbeli különbség - - - - -	—
16. §. Vallás miatti különbség - - - - -	10

II. FEJEZET.

Az egyházi rend jogairól.

17. §. Az egyházi személyek ismerete, osztályzata, és általános jogai	11
18. §. Főpapi általános, és nagyobb főpapi különös jogok - - - - -	12

	<i>Oldal.</i>
19. §. Primási jogok - - - - -	13
20. §. Káptalanok jogai - - - - -	—
21. §. A szerzetesek jogai s korlátozásai - - - - -	—

III. FEJEZET.

A főrendek jogairól.

22. §. Ismértük és osztályzatuk - - - - -	14
23. §. Jogaik - - - - -	—

IV. FEJEZET.

A nemesi rend jogairól.

24. §. A nemesség ismerete és szerzőmódja - - - - -	15
25. §. A nemességnek kir. adomány általi szerzése - - - - -	—
26. §. Czimeres nemeslevél - - - - -	16
27. §. Honosítás - - - - -	17
28. §. Nemesi kiváltságok - - - - -	—
29. §. A nemesség bebizonyításának módja - - - - -	19
30. §. Az egyházi nemesek jogai - - - - -	20

V. FEJEZET.

A szabad királyi városok jogairól.

31. §. A szabad királyi városok ismerete, és általános jogai - - - - -	20
32. §. Egyes polgárok jogai - - - - -	24

VI. FEJEZET.

A szabad kerületek, nem nemes községek és szabadosok jogairól.

33. §. Szabad kerületek jogai - - - - -	21
34. §. Más szabad községek jogai - - - - -	23
35. §. Egyes szabadosok jogai - - - - -	—

VII. FEJEZET.

A szülői hatalomról.

36. §. A szülők kötelessége és jogai gyermekeik iránt - - - - -	24
37. §. A gyermekek kötelessége és jogai szülőik iránt - - - - -	—
38. §. A szülői hatalom szerzőmódjai és annak megszünte - - - - -	25

VIII. FEJEZET.

A házasságról.

39. §. A házasságot megelőző eljegyzés - - - - -	25
40. §. A házasság ismerete, és fogantatja - - - - -	26
41. §. Házassági akadályok - - - - -	27
I. Gátlók. II. Elválasztók - - - - -	—
42. §. Elválás - - - - -	29
43. §. Házassági perek - - - - -	30
I. Eljegyzés betöltését követelő per - - - - -	30
II. Részletes — ágy és asztaltóli — elválást követelő per - - - - -	—
III. Való per - - - - -	—

M Á S O D I K R É S Z.

A dolgokról.

I. SZAKASZ.

A d o l g b a n i j o g r ó l.

I. FEJEZET.

A dolgokról általában, és a természeti szerzés módjairól.

	<i>Oldal.</i>
70. §. A dolgok általános ismerete - - - - -	49
71. §. A szerzőismódok általában - - - - -	50
72. §. Erdejog - - - - -	—
73. §. Vadászat - - - - -	51
74. §. Találás - - - - -	52
75. §. Járulék - - - - -	53
76. §. Átadás - - - - -	54
77. §. A dolgok szolgáltatása - - - - -	—

II. FEJEZET.

A z a d o m á n y r ó l.

78. §. A királyi adomány ismerete, kellékei, és foganatja - - - - -	55
79. §. Magszakadás - - - - -	56
80. §. Hűtlenség - - - - -	57
81. §. Királyi jog - - - - -	58
82. §. Új adomány - - - - -	59
83. §. Királyi megegyezés - - - - -	61
84. §. Nádori adomány - - - - -	62

III. FEJEZET.

A beigtatásról és ellenmondásról.

85. §. A beigtatás ismerete és kellékei - - - - -	63
86. §. Ideje és helye - - - - -	—
87. §. Módja és gyakorlati tette - - - - -	64
88. §. Tudósítás - - - - -	65
89. §. Ellenmondás - - - - -	—
90. §. Percek - - - - -	66
I. Ellenmondás okát követelő per - - - - -	—
II. Ellenmondás okának elfogadását követelő per - - - - -	68
III. Visszahelyeztetési per - - - - -	69
IV. Alattomos és csalárd beigtatás miatti per - - - - -	—
V. Ellenmondás ellenére elfoglalt javakat visszaszerző per - - - - -	—
VI. Tiszta beigtatási pör - - - - -	—
VII. Jogper - - - - -	70

IV. FEJEZET.

A két ág közötti jogegyenlőség és nem egyenlőségről.

91. §. Értelmezése, meghatározásának alapja s általános szabálya - - - - -	71
92. §. A jog minőségének meghatározására szolgáló különös szabályok - - - - -	—

	<i>Oldal.</i>
93. §. Perek	73
I. A leányág kizárását követelő per	—
II. Jogbeli egyenlőséget követelő per	—
1) Levelek mását követelő per által	—
2) Jogegyenlőséget kereső perrel	—

V. FEJEZET.

A leányi negyedről és hajadoni jogról.

94. §. A leányi negyed ismerete és kiadatásának módja	74
95. §. Negyedjogbeli per	75
96. §. Hajadoni jog	—
97. §. Hajadoni jogot követelő per	76

VI. FEJEZET.

Az özvegyi jogról, jegyberről, közszerzeményről és hozományról.

98. §. Az özvegyi jog ismerete, és az özvegyi vagy hitvesi örökösödéstől különbsége	77
99. §. Az özvegyi jog kiadatásának módja, s elveszthetésének esetei	—
100. §. A jegybér általában	78
101. §. Törvényes jegybér	79
102. §. Az írott jegybér ismerete és tulajdonai	—
103. §. A törvényes és írott jegybér közti különbség	80
104. §. Ellenjegybér	—
105. §. Hitvesi keresmény	81
106. §. Hozomány	82
107. §. Perek	83
I. Özvegyi jogot, jegybért, közkeresményt és hozományt követelő per	—
II. Az özvegyet maga illetőségére szorító per	84
III. Túlságos írott jegybért vagy ellenjegybért erőtlentítő per	—
IV. Jegybér elvesztését követelő per	—
V. Az egyszerű jegybérnök által elidegenített javakat visszaszerző per	85
VI. A férj mint főszerző megegyezése nélkül a feleség általi közkeresményi javak elidegenítését erőtlentítő per	—

VII. FEJEZET.

A királyi haszonvételekről.

108. §. Általános ismeretök, és szerzőmódjuk	85
109. §. Vásárjog	86
110. §. Vásári bíróság	—
111. §. Italmérési jog	87
112. §. Perek a csapszékek tárgyában	88
I. A nem szabadalmas csapszéket megszüntető per	—
II. Ellenmondás okának adását vagy elfogadását követelő per	88
III. Hatalmaskodási díjt követelő per	—
IV. Hamis mérték vagy egyéb csalás miatt	—
113. §. Húsmérési jog	89
114. §. Vám, és révjog	—

	<i>Oldal.</i>
115. §. E tárgybeli perek	91
I. A nem szabadalmas vámot megszüntető per	—
II. A száraz és sükségtelen, jóllehet szabadalmas vámot megszüntető per	—
III. A vámtulajdonos megbüntetése végett	—
IV. A hibás hidak miatt kárt szenvedő pere	92
V. Hatalmaskodási per	—
VI. A vám urának pere a szabadalmatlan vámot, hamis utakat vagy titkos réveket tartók és vámcsalók ellen	—
VII. Ellenmondási per	—
116. §. Harminczad	—
117. §. E tárgyból eredő perek	93
I. A kir. ügyész pere a harminczad-csalók ellen	—
II. Hatalmaskodási per a harminczados kihágásaiért	—
III. Az igaz ok nélkül elkobzott árúk visszavétele végett	—
IV. Az elidegenített harminczad visszaszerzésére	94
V. A harminczadra adott telket visszaváltó per	—
118. §. Tizedjog	94
119. §. A tized körül származható perek	95
I. Kettőzött tizedet követelő per	—
II. Hatalmaskodási per	—
III. Adósági per	—
IV. A lélkész pere a negyed, nyolczad sat. kiadás végett	—
V. Jogbeli per	—
120. §. Kilenczed és hegyvám	—
121. §. E tárgyból eredő perek	97
I. Urbéri per	—
II. Hatalmaskodási díjt követelő per	—
III. A szőlőműves pere a hegyvámnak szokott mennyiségei szorítása végett	—
IV. Jogbeli per	—
V. Urbéri örökös megváltás iránti szerződést erőtlentítő per	97
122. §. Némelly jegyzetek a királyi haszonvételek egyéb fajaira, s azokhoz hasonló uri jogokra nézve	—

VIII. FEJEZET.

A végintézetekről.

123. §. Értelmezése és belső kelléke	99
124. §. A nemesi végintézet külső szertartásai	99
125. §. A polgárok és jobbágyok végintézetei	100
126. §. Az egyházi személyek végintézeti tehetsége	—
127. §. A Jászok és Kunok végintézeti tehetsége, és szertartásaik	101
128. §. Kiváltságos és országon kívül készült végintézetek	—
129. §. A végintézet erőtlenségének esetei, s egyéb észrevételek	102
130. §. Fiók-végintézetek	103
131. §. Perek	—
I. Végintézetet belső szertartás hiánya miatt — vagyis jogbeli sérelemből — erőtlentítő per	—
II. Külső szertartás hiánya, vagy csalárdság miatt erőtlentítő per	104
III. Végintézet betöltését követelő per	—

	<i>Oldal.</i>
IV. Végintézet felretételét követelő per	104
V. Az ősi javak kiegyesítésére	—
VI. A tömegnek összeszedése végetti per	105

IX. FEJEZET.

A végintézet nélküli örökösödekről.

132. §. Ismerete és fölosztása	105
133. §. Lemenő águak örökösödése	106
134. §. Felmenő águak örökösödése	107
135. §. Oldaláguak örökösödése	108
136. §. Hitvesi örökösödés	110
137. §. Özvegyi örökösödés	111
138. §. Az egyházi személyek vagyonaibani örökösödés	112
139. §. Jobbágyok örökösödése	113
140. §. Jászok és Kunok örökösödése	114
141. §. Perek	115
I. Rendes és tiszta örököségi per	—
II. Régi örökösödési per	116
III. Az örökséget minden czim nélkül elfoglaló idegen elleni per	—

X. FEJEZET.

A hitbizományról.

142. §. Ismerete és kellékei	116
143. §. Nemei, czélja, és foganatja	117
144. §. Perek	118
I. A hitbizomány foganatosításakori ellenmondás okadására	—
II. Erőtlenítési per	—
III. Előfiség vagy idősbfiség elvesztése végett	—
VI. Örökösödési per	—

XI. FEJEZET.

Az osztatlan testvérek nyereségéről és káráról.

145. §. Nyereség	119
146. §. Kár	—
147. §. Perek	120
I. Örökösödést felretévő per	—
II. Jogsérelem vagy előintés elmulasztása miatt	—

XII. FEJEZET.

Az osztályról.

148. §. Az osztakozás módja általában	111
149. §. Az osztály foganatjai	—
150. §. Rövid osztály világos örökösödés esetében	122
151. §. Örökösödési osztályper	123

XIII. FEJEZET.

Az osztályigazításról és új osztályról.

	<i>Oldal.</i>
152. §. Osztály-igazítás - - - - -	124
153. §. Új osztály - - - - -	125
154. §. Perek - - - - -	—
I. Osztály-igazítást követelő per - - - - -	—
II. Új osztályt követelő per - - - - -	—

XIV. FEJEZET.

A királyi ügyész örökösödéséről.

155. §. Az ügyészi örökösödés kutfői - - - - -	126
156. §. Magszakadás - - - - -	—
157. §. Perek - - - - -	127
I. Zárt követelő - - - - -	128
II. Jogbeli - - - - -	—
III. Hatalmaskodási - - - - -	—
158. §. Hütlenség - - - - -	—
159. §. Hütlenséget boszuló per - - - - -	129
160. §. Különös szabályok a kegyelmet nyerő hűtlen gyermekei, s oldalrokonai örökösödésére nézve - - - - -	130

XV. FEJEZET.

Az arányosításról.

161. §. Ismerete, célja és tárgyai - - - - -	130
162. §. Kulcsai és módjai - - - - -	131
163. §. Különös szabályok a legelő, és urbéri illetőségek elkülönzésére nézve - - - - -	132
164. §. Perek - - - - -	—
I. Használatbeli arányosító per - - - - -	—
II. Jogbeli arányosító per - - - - -	133

XVI. FEJEZET.

A határokról.

165. §. Ismeretük és orvoslatuk - - - - -	133
166. §. Perek - - - - -	134
I. Sommás per - - - - -	—
II. Használatbeli határper - - - - -	—
III. Jogbeli határper - - - - -	135

XVII. FEJEZET.

Az elidősítésről.

167. §. Ismerete, alapja, és tárgyai - - - - -	—
168. §. Az elidősítésre szolgáló bírás kellekei - - - - -	136
169. §. A törvényes elidősítés fogantjai - - - - -	—
170. §. Némelly észrevételek az elidősítés körül - - - - -	137

MÁSODIK SZAKASZ.

A dolgokhoz i jogról.

XVIII. FEJEZET.

A szerződésekről általában.

	<i>Oldal.</i>
171. §. A szerződés ismerete és kívánatai - - - - -	138
172. §. A megegyezés akadályai - - - - -	139
173. §. A szerződések nemei - - - - -	—
174. §. A szerződésekből általában eredhető perek - - - - -	140
I. Szerződés betöltését követelő per - - - - -	—
II. Szerződést erőtlentő per - - - - -	—
III. Félretétel végett - - - - -	140
IV. Kárper - - - - -	—
V. Bánatbért követelő per - - - - -	141
VI. Szavatosság végett - - - - -	—

XIX. FEJEZET.

A cseréről.

175. §. Ismerete és tulajdonai - - - - -	141
176. §. Nemei, különösen pedig a jogfentartás iránti kitétel, és kir. jóváhagyás fogantjai - - - - -	142
177. §. A cseréből eredhető pörök - - - - -	143

XX. FEJEZET.

Az adásvevésről általában, különösen az örökbevallásokról.

178. §. A közönséges adásvévés ismerete és tulajdonai - - - - -	143
179. §. Az örökbevallás ismerete és szertartásai - - - - -	144
180. §. Előintés - - - - -	—
181. §. Az örökbevallás ereje különféle tekintetben - - - - -	145
182. §. Az örökbevallásból eredő perek - - - - -	146
I. Örökbevallást erőtlentő per előintés elmulasztása miatt - - - - -	—
II. Fel nem vett megintésből erőtlentő per - - - - -	—
III. Jogsérelemből erőtlentő per - - - - -	147
IV. Az elidegenített ősi javak kiegészítéseért per - - - - -	—
V. Zálogper a magány pecsét alatti eladás visszaváltására - - - - -	—

XXI. FEJEZET.

A zálogokról.

183. §. A zálog általános ismerete és nemei - - - - -	148
184. §. Ingó zálog - - - - -	—
185. §. Az ingatlan zálog ismerete és fölosztása - - - - -	149
186. §. Szerződési zálog - - - - -	—
187. §. Perek - - - - -	151
I. Törvény-telen zálogi föltételeket erőtlentő per - - - - -	—
II. Zálogi elsőbbséget követelő - - - - -	—
III. Zálogi föltételek átruházását előintés elmulasztása miatt követelő per - - - - -	—
IV. Zálogváltó per - - - - -	—
V. Zálogot fölszámítással visszaváltó per - - - - -	152
VI. Zálogot birói intéssel visszaváltó per - - - - -	—

XXII. FEJEZET.

Az érdemdíjazásról.

	<i>Oldal.</i>
188. §. Ismerete, és fölosztása	153
189. §. Az érdemdíjazás erőtlénythetésének s megkisebbithetésének esetei, s egyéb észrevételek	154

XXIII. FEJEZET.

A haszonbérlet és kölcsönről.

190. §. Bérlet	155
191. §. Az e tárgyból eredő perek	156
192. §. Haszonkölcsön	—

XXIV. FEJEZET.

A letéteményről és zárról.

193. §. Letétemény	157
194. §. Perek	158
I. Egyszerű visszaadást	—
II. Hatalmaskodási díjt követelő per a letétemény s birói intésre vissza nem adó ellen	—
III. A letéteményt roszelelküleg tagadó ellen	—
IV. Letéteményes pere a letévő ellen a letét visszavételére	—
195. §. Zár	—
196. §. Perek	159
I. Zárt követelő	—
II. Zárt felnyitó	—

XXV. FEJEZET.

A z a d ó s á g o k r ó l.

197. §. Az adóság általános ismerete és fölosztása	159
198. §. Világos adóság	160
199. §. A világos adóság járuléakai	161
200. §. Kivonati adóság	162
201. §. Számadási adóság	—
202. §. Tartozatlan fizetmény	163
203. §. A honfiak és külföldnek közti adóságok	164
204. §. Csődületi adóságok	—
205. §. Perek	165
I. Világos adósági per	—
II. Szóbeli adósági per	166
III. Kivonati per	—
IV. Számadást követelő per	—
V. Számadási per urasági tiszték ellen	—
VI. Összeszámítási per	167
VII. Tartozatlan fizetményt visszakövetelő per	—
VIII. Csődper	—
IX. Felölfizetést követelő per	172
X. Uzsorát boszuló per	173

XXVI. FEJEZET.

A betáblázásról és kezességről.

Oldal.

206. §.	Betáblázás	173
207. §.	Kezesség	174
208. §.	A kezes elleni törvénykezés	175

XXVII. FEJEZET.

A pörbeli egyességről, kisajátításról, és a kötelezéseket megszüntető módokról.

209. §.	Pörbeli egyesség	176
210. §.	Perek	177
	I. Peralkuban tett ígéret teljesítését követelő per	—
	II. Erőtlenítési perek	—
211. §.	Kisajátítás	—
212. §.	Pörök	178
	I. Kisajátítási rövidleges per	—
	II. Kárper	—
213. §.	A kötelezéseket megszüntető módok	—

XXVIII. FEJEZET.

A hatalmaskodásról.

214. §.	Nagyobb hatalmaskodás	179
215. §.	Kisebb hatalmaskodás	180
216. §.	Perek	181
	I. Nagyobb hatalmaskodási pör	—
	II. Kisebbhatalmaskodási, máskint erőszakossági v. panaszos per	182
	III. Visszahelyeztetési per	183
	IV. Rövidleges visszahelyeztetés	184
217. §.	Uri törvényszolgáltatás	185

XXIX. FEJEZET.

Az álarczosságról és vértagadásról.

218. §.	Álarczosság	187
219. §.	Vértagadás	188

XXX. FEJEZET.

A levelek körüli vétkekről.

220. §.	Levélahamisítás	189
221. §.	Levelek letartóztatása	190
222. §.	Küldött levelek megsértése	191

XXXI. FEJEZET.

A károkról.

223. §.	A kár általános ismerete, és megtérítésének általános szabályai	191
224. §.	A közös épületeknek közösen viselendő kárai	192
225. §.	Különös szabályok, a vizek, csatornák, töltések, malmok s egyéb vízi építményekre nézve	193
226. §.	Mezei rendőrség	194
227. §.	A marhák által okozott károk (s perek.)	196

	<i>Oidal.</i>
I. Markás per - - - - -	198
II. Hatalmaskodási per - - - - -	—
III. A marhák elvesztéseért - - - - -	199
IV. Kárper - - - - -	—

XXXII. FEJEZET.

A bűncselekményről és közpolitikai vétkekről.

228. §. Bűncselekmény - - - - -	199
229. §. Bűncselekmény - - - - -	200

HARMADIK RÉSZ.

A törvénykezésekről.

I. FEJEZET.

A törvényhatóságról és bírósági illetőségről.

230. §. A hatóság általános ismerete és fölosztása - - - - -	291
231. §. Közigazgatási hatóságok - - - - -	—
232. §. Bírói hatóságok - - - - -	202
233. §. Bírósági illetőség - - - - -	204

II. FEJEZET.

A törvénykezési személyekről.

234. §. Törvénykezési személyek - - - - -	205
235. §. A bírák ismerete, kellékei, és osztályzata - - - - -	—
236. §. A bírák által követendő szabályok - - - - -	206
237. §. Fölperes - - - - -	—
238. §. Alperes - - - - -	207
239. §. Avatkozó - - - - -	—
240. §. Szavatos - - - - -	208
241. §. Meghatalmazott - - - - -	209
242. §. A meghatalmazás módja és ereje - - - - -	210
243. §. Ügyvéd - - - - -	211
244. §. Ügyvédvállás - - - - -	—
245. §. Ügyvédi kötelességek - - - - -	212

III. FEJEZET.

Az ítéletről, perről, és ennek kezdetéhez tartozó tettekről.

246. §. Ítélet - - - - -	213
247. §. A per általában - - - - -	214
248. §. Keresetlevél - - - - -	—
249. §. Idézés - - - - -	215
250. §. Kézbesítés - - - - -	216
251. §. Pörfelvétel - - - - -	217
252. §. Kikiáltás - - - - -	—
253. §. Megjelenés - - - - -	—

IV. FEJEZET.

A kifogásokról és késleltetésekről.

254. §. A kifogások általános értelmezése és fölosztása - - - - -	219
255. §. Leszállító kifogások - - - - -	—

	<i>Oldal.</i>
256. §. Perhalasztás - - - - -	220
257. §. Védhalasztás - - - - -	—
258. §. Szünnapok - - - - -	221

V. FEJEZET.

A pör velejébe ereszkedésről és bizonyítékokról általában.

259. §. A pör velejébe ereszkedés ismerete és fölosztása - - -	222
260. §. Fogamatja - - - - -	—
261. §. A bizonyítás ismerete és fölosztása - - - - -	223
262. §. A bizonyítás szabályai és fogamatja - - - - -	—
263. §. Teljes és félbizonyítékok - - - - -	224
264. §. Belső próbaeszközök - - - - -	—

VI. FEJEZET.

A z o k l e v e l e k r ől.

265. §. Ismeretök és felosztásuk - - - - -	225
266. §. Kellékeik - - - - -	—
267. §. Erejük, és használatjuk módja - - - - -	226

VII. FEJEZET.

A tanúkról és birói szemléletről.

268. §. A tanúk ismerete és kellékei - - - - -	227
269. §. Tanúvallatás - - - - -	228
270. §. Tanúvallomások bizonyító ereje - - - - -	229
271. §. Birói szemlélet - - - - -	230

VIII. FEJEZET.

Az esküről.

272. §. Ismerete és fajai - - - - -	230
273. §. Az esküvés körüli szabályok - - - - -	231
274. §. Fogamatja - - - - -	232
275. §. Hamis eskü büntetése - - - - -	—

IX. FEJEZET.

A pör végzetére tartozó tettekről.

276. §. Az ítélet előzményei, ismerete és kellékei - - - - -	233
277. §. Az ítélet fölosztása és fogamatja - - - - -	—
278. §. Végrehajtás ismerete és általános szabályai - - - - -	234
279. §. Készpénzbeli elmarasztalások végrehajtása - - - - -	235
280. §. Becsü - - - - -	236
281. §. Perek - - - - -	237
I. Végrehajtási per - - - - -	—
II. Ítélet ujító per - - - - -	—
III. Végrehajtást igazító per - - - - -	—
IV. Ítéletet végrehajtani nem akaró birák büntetését követelő per - - - - -	238

X. FEJEZET.

A p e r o r v o s l a t o k r ől.

282. §. Általános értelmezésük és fölosztásuk - - - - -	238
283. §. Pörletétel - - - - -	—

	<i>Oldal.</i>
284. §. Az ügyvédszó visszahuzása	239
285. §. Itélettiltás	240
286. §. A főlebbvitel ismerete és a főlebb nem vihetés esetei	—
287. §. Főlebbviteli szabályok	241
288. §. A főlebbvitt per előadása s átküldése, és a főlebbvitel fogana- tája	242
289. §. Az ellentállás ismerete és kellékei	—
290. §. Az ellentállásnak törvényes okaihoz hasonló egyéb okok so- rozatja	243
291. §. Az ellentállás foganatja és büntetése	244
292. §. Az ellentállásból származható perek	—
I. Ellentállási per	—
II. A javakat ellentállás ellenére elfoglalók elleni büntetést ké- rő per	—
293. §. Visszaüzés	245
294. §. A visszaüzésből eredhető perek	—
I. Visszaüzési per	—
II. A javakat visszaüzés ellenére elfoglalók büntetését követe- lő per	246
295. §. Visszafoglalás	—
296. §. A perújítás ismerete és tulajdonai	—
297. §. A perújítás körüli szabályok	247

XXI. FEJEZET.

A birói parancsokról.

298. §. Ismeretök és fölosztásuk	248
299. §. Fajaik	—
300. §. A parancs alkotó részei, bemutatásának ideje, elfogadásának módja, és félrevetésének vagy hamis előterjesztésének bü- ntetése	250

FÜGGELÉK.

A birságokról.

301. §. A birság általános ismerete és fölosztása	251
302. §. Patvarkodás	—
303. §. Törvényszéksértés	252
304. §. Vakmerő pörlekedő	—
305. §. Nyelvváltság	—
306. §. Ügyvédi nyelvkötés	253

Bevezetés.

1. §.

A jog, törvény és jogtan értelmezése.

Jognak mondatik általában azon tehetség, mellynél fogva valamit cselekedhetünk, vagy mástól követelhetünk, s ez természeti vagy polgári, melly utóbbit széles és köz értelemben törvénynek is nevezzük; különösen pedig a társadalmi intézkedések által megerősített (dologbani vagy személybeni) hatalom — minden nevezetet kizárólag — jognak mondatik. A jog nemi nevezet, s a törvény faja a jognak; mert minden jog törvényekből és erkölcsökből, azaz irott és nemirott jogból áll. (Verb. előbeszéd 2. cz. 1. §.)

Ezek előre bocsátásával a törvény: foglalatja azon jogi elveknél, mellyek szerint társaséletbeni cselekvéseinket intéznünk kell.

A jogtan (azaz igazságosnak és igaztalannak tudomása) tárgyilag azon tudomány, melly törvényes igazaink összeségét foglalja magában; alanyilag véve pedig, azon ügyesség, melly a törvények és szokások ismeretében, és ezeknek az előforduló esetekre helyes alkalmazásában áll. A ki pedig ezen ügyességgel bir, törvénytudónak nevezetik.

2. §.

A törvény célja és haszna.

A törvény legfőbb s legközelebbi célja az igazság, s ennek pontos kiszolgáltatása, melly a társas életbe lépés végcélját, t. i. a közboldogságot eszközli; — hasznát pedig már

a czél is eléggé mutatja, de törvény nélkül — Ciceroként — egy társaság sem alakulhatván, — Verbőczyként pedig — egy nemzet sem állhatván sokáig fön, honunk nyolcz századot haladó létét is csak a törvények védpaizsának tulajdoníthatjuk, de ismerjük és tudjuk törvényeink hasznos voltát ezen okoknál fogva is: 1) Föntartják a' belső rendet, és csöndet. 2) Javak megtartására és szerzésére biztos módokat nyújtanak. 3) A törvénytudomány benünket hivatalokra s méltóságokra alkalmasakká tesz. 4) Végre az igazság kiszolgáltatására is csak a törvénytudósokból válhatnak alkalmas egyének; — melly utóbbi okokból a jogtan szükséges és hasznos volta is eléggé kitünik.

3. §.

A magyar törvény értelmezése, felosztása, és általános kútfőji.

A magyar törvény általános nevezete alatt értetnek: „azon rendszabályok, mellyek hazánk jólétének előmozdítása s föntartása tekintetéből a törvényhozó test (a király, és az ország négy rendei) által alkottattak, vagy szokás által létesítettek“; — a törvényesen alkotott, vagyis a király és ország rendeinek akarata által hozott rendszabályok írott, a szokás által létesítettek pedig nemírott törvénynek, *) másként szokásnak vagy szokásbelinek is neveztetnek. Ezen különböztetésen kívül felosztatik a magyar törvény: 1) Alap- vagy köz, és magán törvényre, amaz a király és nemzet közötti kölcsönös jogokat és kötelelességeket, emez pedig a' magános polgárok közöttieket tárgyalja; — a köz törvények országunk alkotmányának talpkövei (millyenek a' hét vezér szerződése, az arany bulla stb.) legnagyobb fontosságúak ugyan; de a közéletben egyes polgárok jogainak ismerete levén legszükségesebb, mi egyedül az utóbbiról értekezendünk. Felosztatik 2) Közönségesre, melly az egész országot egyaránt érdekli, és különösre, melly egyedül bizonyos személyek, tárgyak, vagy helyekre nézve szolgál szabályul. Végre 3) különös polgári, váltó és büntető törvényre.

Törvényeink eredetüket veszik általában aminden más emberi törvényekkel is közös természeti jogból, isteni igelleges törvény és országlástan elveiből, s különösen az egyedül honi törvényeinkre nézve saját kútfőkből, millyenek: az országgyűlési czikkelyek, szokás, szabadalom, curiai döntvények és a részhelyek határozatai.

*) A szokás által létesített törvény nemírotttnak nevezetik, ha bétükbe foglaltatik is, mint Verbőczy hármastörvénykönyve; úgy ellenben a törvényhozó kijelentett akarata által hozott

törvény írott-nak másként szerzettnek (positiv) mondatik, ha írásba nem foglaltatnék is.

4. §.

A magyar jogtan forrásai.

Jogisméretet meríthetünk 1) Magából a törvénytárból (Corpus juris), melly honi törvényeink öszvegét foglalja magában, s testileg két könyvből áll, az első 1655. évig, a második jelenkorunkig terjed; törvényileg pedig három részből, t. i. Verbóczy hármaskönyvéből, kir. végzemények s országgyűlési czikkekből, és toldalékból — áll; Verbóczy törvénye rész és cím, a kir. végzemények név és szám, a czikkek pedig év és szám szerint szoktak felhozatni. 2) A jogtudósok nevezetesbjei által kiadott (de csak magán hitelű) munkákból. Végre 3) A curiai döntvénytárból; — de a bölcsészet, római polgári törvény, az egyházi törvény, az ország régiségei, országleírás, oklevél-, történet-, pecsét-, pénz-, s czimerismereti tudományok, s egyéb hasznos könyvek is igen elősegítik jogtudományunkat.

5. §.

Országgyűlési cikkelyek.

„Azon köz rendelmény, melly a hongyűlésen a király s országos rendek egyező akaratjával hozatik, és az ország minden részeiben kihirdettetik“ kir. végzeménynek (decretum), országgyűlési törvényczikkelynek, írott, vagy szerzett törvénynek is neveztetik.

Különös kellékei: 1) Hogy igazságos, lehető, tisztességes, szükséghez és a korhoz alkalmazott, világos, nyilvános, rövid tartalmú, és a természeti jog egyszerűségéhez közelítő legyen. 2) Hogy honszerte hirdettessék ki, mert a törvény csak kihirdettetés után kötelez, miután még a nem tudás kifogásának sincs helye.

A törvény szerkezete — legpontosabb figyelem daczára is — kétséges értelmű lehetvén, az értelem kitudására magyarázat kívántatik, s ez hiteles vagy szokásbeli, amaz a törvényhozó test, ez gyakorlat által történik; — továbbá: tudományi vagy bölcsészeti, mindkettő — a törvény szavainak, szellemének, s illetőleg vezérokainak figyelembe vételével — a bíró által tetetik; és végre összehasonlítás, mellynél főleg az kívántatik, hogy a magyarázandó eset még törvény által meghatározott ne legyen, azonban már más hasonló — törvény által határozott — eset létezzék, és a' határozat az esetek egymáshoz hasonlósságánál fogva, törvényszerű okoskodással hozattassék.

6. §.

Szokásbéli törvény.

„Azon cselekvési szabály, melly a magyar nép gyakori önkéntes, egyenlő, kötelezendési szándokkal, s a királynak igaz vagy csak hallgatolagi megegyezésével gyakorlott tetteiből ered“ — szokásnak, másként nemirott vagy szokásbéli törvénynek neveztetik, s a törvényekre nézve magyarázó, csorbító, korlátozó, és hiány esetében pótló erejű; azonban a különös szokás közönséges írott törvény ellenében erővel nem bír, a kétséges, és nem köztudomású pedig csak bebizonyítás után érvényes, de az általános és bizonyos, bizonyítás nélkül is az.

7. §.

Szabadalom.

A szabadalom (kiváltság vagy kegylevél): „Azon különös jótétemény, melly által a király valakinek javáért a közönséges törvényen kívül vagy az ellen valamit enged.“ A szabadalomnak sokféle nevei vannak 's általában olly szoros magyarázatnak, hogy okok hasonlatosságából sem lehet másokra kiterjeszteni; rendesen ugyan, csak királyi kegyből, de rendkívül elidősítés által is szerezhetők, egyébiránt meg kell különböztetni a fölmentéstől, mert ez csak bizonyos esetekben ment föl a közönséges törvény alól, s egyedül nemleges jogot ad.

A régibb szabadalmak közül, mellyeket kellett később meg erősíteni, s mellyek érvénytelenítették? a törvénytárban (II: 14. 1552: 20. 21. 22. 1606: 14. 1609: 3. 1647: 20. stb.) föllelhető; — egyébiránt a szabadalom érvényességéhez ezek kívántatnak: 1) Hogy az előadás valódi legyen, és sem a természeti joggal, isteni és honi alaptörvényekkel, sem mások jogaival ne ellenkezék. 2) A magyar udv. cancellariából a király, cancellár, s egy titoknok aláírásaival királyi nagyobb (s nem a gyűrűs) pecsét alatt adattassék ki. 3) A dolgok és személyek nevei az idő s hely megnevezésével és ezen záradékkal „másnak joga épen maradván, (salvo jure alieno)“ világosan elláttassanak. 4) A jegyzőkönyvbe, s királyi könyvekbe jegyeztessék, és egy év alatt az illető hatóság gyűlésén hirdettessék ki, vagy beigtatással erősítettessék meg.

A törvényszerű szabadalom — valamint egyéb törvény — által nyert különös jogok kiváltságoknak neveztetnek, szabadon gyakoroltathatnak, a háborgatók megtorlására, s a nem kiváltságosak kizárására kereseti tehetséget adnak, sőt a bíró is a szabadalom tartalma szerint köteles a kiváltsági ügyben ítéletet hozni. — Megszűnik a szabadalom visszahuzás, visszaélés,

fölségsértés, hűtlenség, más jogának sérelme miatti erőltetés, kihirdetés elmulasztása, vagy nem használás által, sőt lemondás miatt is, de csak a lemondó személyére nézve; — végre az ideigleni, az idő lejártával; a vagyombeli, a vagyon megszűntével.

8. §.

Curiai döntvények.

A felső törvényszékek (királyi Curia) ítéletel széles értelemben curiai döntvényeknek, vagy felső ítéleteknek, — különösen pedig az egyik, vagy másik tábla által hozottak, és törvényesen fogatosítottak Curia ítéleteinek, „a két tábla által többször hasonló esetekben egyenlően hozottak” pedig — Curiai bevett, vagy szokott ítéleteknek (praejudicia Cur. reg.) neveztetnek; — erejük a következőkben áll: 1) Törvényt szabnak az ügyködő feleknek. 2) Nagy hatáskor van a szokások behozatalára s bebizonyítására. 3) A kétséges törvények általok gyakorlatilag magyaráztatnak. Végre 4) Nem csak az alsó bírásoknak, hanem a feltörvényszékieknek is szabályul szolgálnak, és a hiányzó törvényt pótolják. II: 6.

9. §.

Részhelyek határozatai.

Minden önálló (önjogú) társulatnak (mint a vármegyéknek, királyi városoknak, káptalanoknak stb.) hatalmában áll ügyei czélszerűbb elintézésére bizonyos szabályokat alkotni; de hogy ezek törvényesek legyenek, az ország alkotmányával, törvényeivel, s mások igaz jogaival nem szabad összeütközniök, — ha az egyenlő jogú tagokból álló társulat minden egyes tagjait érdeklik egyenlő szavazattal, különben s egyebütt pedig szavazati többséggel hozattassanak, és a királynak legalább hallgatolagi meg-egyezésével is erősíttessenek meg; — különösen pedig az egyenlő társulatban minden tagot meg kell a szabály-alkotáshoz hívní, de felsőbb jóváhagyással csak az előbbi szokással ellenkező szabályt szükség megerősíttetni; ha pedig valamelly közbirtokosságban a földesurak olyan szabályt hoznak, melly a jobbágyságot is érdekli, a megye jóváhagyása is megkívántatik.

A törvényesen alkotott szabály fogantjai ezek: 1) Kötelezik mindazon személyeket, kik a szabályt alkotó község földterületén laknak, s annak rendes hatósága alá vetvük. 2) Alattok van minden ingatlan vagyon, melly a község földterületi hatóságához tartozik; tehát nem az olyan, melly a község földterületén van ugyan, de annak hatóságához nem tartozik, mint a kir. városokban levő udvaritelek. 3) Alatta van a község tagjai által

birt minden ingó vagyon, de nem az olyan, mely a község hatósága alá nem tartozók tulajdona. 4) E szabályok által a községes törvények jobban meghatározhatatnak, s a körülményekhez alkalmazhatatnak. 5) A törvény hiányát kipótolják, s végre 6) A szabályok tárgyában a bírácoknak rendszabásul szolgálnak.

10. §.

Pecsétismeret.

A pecsét: „olgy ismertető jegy, mely nagyobb hitel szerzés végett oklevelekre s egyéb dolgokra szokott alkalmaztatni,“ s függő, lenyomott, vagy repülő, — továbbá igaz vagy hamis, hiteles vagy nem hiteles; a hiteles ismét nagyobb, vagy kisebb; — nagyobbak: a királyi pecsétek u.m. az aranyos (aranybulla), kettős, titkos, birói, és gyűrűs, továbbá: az ország rendes biráinak, hiteles káptalanok, s conventeknek pecsétjei; — a nemesi birtok átruházásánál egyedül ezek törvényes erejűek. III: 13. 1723: 42. Kisebbek a báni, megyei, tisztviselői 'stb. pecsétek, mellyek hivatalos foglalatosságokban teljes hitelűek ugyan, de az élők közötti átruházásoknál érvénytelenek, kivéven a városok és kerületek pecsétjeit, mellyek a város vagy kerület földterülete körében tett örökös átruházásoknál nem csak érvényesek, de szükségesek is.

MAGYAR

MAGÁNOS POLGÁRI JOGOK.

Bevezetés.

A jogtudósak által régibb idők óta bevett azon tanrendszert követve, melly szerint a hon egyes polgárainak kölcsönös jogait s kötelességeit tárgyzó törvények ismeretét három a tárgy-
nak rendéhez képest osztályozott részben vélték legezészerűben előadhatóknak, — mi is jelen tanunkat három részre osztjuk: az elsőben a személyi jogokat, a másodikban a dolgokban és dolgokhoz való jogokat, a harmadikban pedig a' törvénykezés módját — tárgyalandván.

ELSŐ RÉSZ.

A

Személyi jogokról.

I. FEJEZET.

A személyek ismeretéről, és a személyi jogok különbségéről.

11. §.

A személyek ismerete és jogi különbsége.

A természetben első, s legnemesb lény az ember, kit jogtani műszóval személynek is nevezünk, őt valamint

a természet, úgy a polg. törv. is jeles jogokkal ruházza föl, de ezen jogok a személy erkölcsi állapotjához képest különbözők; különbözőnek ugyan is valamint jogaik, úgy kötelességeikre nézve a személyek születésük, nemök, koruk, testi vagy erkölcsi jóllétök, honosságuk és rangjuk, sőt vallásuknál fogva is; — különösen pedig önjoguk, vagy nem; önjogúak, kik sem szülői (vagy gyámi) sem uralom alatt nincsenek.

12.

A személyi jogok különbsége születésre és nemre nézve.

Általában minden élő s emberi alakú személy születésnél fogva polgári jogokat nyer, azokkal egyéb minőségéhez képest szabadon élhet, a törvények az ő oltalmazására rendöltetvék; — ellenben a holtaknak és csoda (nem emberi alakú) lényeknek semmi joguk sincsen.

A személyek nemökre nézve férfiak, vagy nők; ezek amazoktól következőkben különböznek: 1) Mig férjhez nem mennek, rendszerint mindig gyámság alatt vagynak. I: 112. 2) Másoknak gyámjai nem lehetnek, kivéven az anyát gyermekeire nézve. I: 91. 1715: 68. 3) Férfiak létében a családi oklevelek gondviselőji nem lehetnek. I: 42. 4) Ország- s egyéb nyilvános gyűléseken csak képviselők által jelenhetnek meg, 1662: 53. 5) Bírói s egyéb férfiúi foglalatosságoktól kizáratnak, sőt a fölkelő nemes sereget is csak pénzzel segítik elő. 6) A gyermekek nem az anyától, hanem az atyától veszik nevöket, czimöket és nemeségöket. I: 7. 51. A fiúítás kivételével.

13. §.

Korbeli különbség.

A személyek korukra nézve nagy- és kis-korúak, ezek ismét törvényes és nem törvényes korúak; — a nagy- (másként teljes vagy ember)-korúság férfiaknál 24. nőknél 16. évek betöltésével, a törvényes kiskorúság pedig mindkét nembelieknél 12. éven felöl kezdődik. *) Ezen korosztályzathoz képest a jogkülönbség ez: 1) A nem törvényes korúak a törvény előtt semmi nyilvános tettet nem vihetnek véghez; ennél fogva a kiskorú káros kötelezései visszahúzás s erőltetés nélkül is semmisenek; és félretétehetők. I: 51. 1715: 68. azonban a törvényes kor elértével lehet ügyvédeknek vallaniok, sőt halálozás esetére végrendeletet is tehetnek s ajándékozhatnak. 2) A nem törvényes korúakat holtdíjak fizetésének terhe alatt tilos perbe idézni, s ha esküt kellene tenniök, az törvényes korukra halasztatik.

I: 52. 126. — 3) A teljes rendölkezési tehetség csak a nagykorúságban kezdődven, az előtt megszorítva van, jelesül: a férfiak az adósságok, és zálogokra nézve 16, egyéb ingóságokra nézve 18, a nők pedig 14. éves korukban nyernek rendölkezési tehetséget az adósságok, zálogok, és ingó javakra nézve. — Ellenben 4) saját értékükről (keresményökről) a törvényes korúak megszorítás nélkül rendelkezhetnek, sőt — a gazdálkodásra alkalmatosakká érvén — ha valamely alapos ok s körülmény miatt a királytól, vagy megyétől korengedélyt nyernek, az ősiekről is. 5) Joguk van mind a két nembelieknek kiskorúságban tett káros szerződéseiket a kiskorúság alatt, vagy nagy koruk elérte, s illetőleg (a leányok) férjhez menetelük után egy év alatt visszahúzni, és saját fölperességök alatt megsemmisíteni.

*) A személyek korát meglehet tudni 1-ször az egyházi anyakönyvekből, mellyekből kivonatot az illető lelkész szokott adni; e könyvek egy példányban a megyei levéltárban is őriztetnek. 2-ször azok nem létében az ország rendes birái, káptalan, convent vagy vármegye által — szemmérték szerint — adott korlevelekből, I: 127. de óvatosb korunk ezt már szükségtelenítő az anyakönyvek nagyobb gondviselése által.

14. §.

Testi és erkölcsi állapot szerinti különbség.

A testi másként egészségbeli állapot jogbéli változást ugyan nem okoz, de az ész rendes használatán kívül levők (együgyűek, tébolyodottak) hasonlóak a kiskorúakhoz, s gyámság alá vettetnek. — Az erkölcsi állapot szerint a személyek jó vagy rossz hirűek, azaz böcstelének, ezek ismét két osztályzatúak t. i. törvényi vagy tettebeli böcstelenséggel jegyzettek; — a törvényi böcstelenség az: „melly — a törvény által világosan kijelölt esetekben — biróilag mondatik ki a vétkesre,“ s ez megvetést, közhivatalokra, tanúságra, vádtételre, és böcsületsértési keresetre való tehetetlenséget huz maga után; ez csak magánosok itéletéből csúf tettek miatt eredven, illy szigorú következményeket nem szül, és erkölcsi javulás által önként megszünik; ellenben a biróilag kimondott böcstelenséget csak perújítás, vagy kegyelem útján lehet megszüntetni.

15. §.

Honosság és rangbéli különbség.

A személyek általában honfiak vagy idegenek, azaz a szent korona alattvalói, vagy nem; különösen pedig honfi-

a k n a k neveztetnek: kik magyar szü lék től származnak vagy ün-
nepélyes befogadás által honosítottak, vagy legalább hosszabb itt-
lakás, és teherviselés által önként honosultak; — a honfiak
ismét nem esek, vagy nem nem esek, a nem esek ezek fö-
lött kiváltságaiknál fogvást különös feltűnő jogokkal bírnak, és
országrendjeinek vagy népnek is nevezetnek, osztályukat tes-
szik: 1) A kath. egyházi rend, 2) a főrendek, (mágnások). 3)
A nemesi- (vagy lovag) rend, vagyis a szoros értelemben vett
nem esek. 4) A kir. városok és nemes kerületek; — mindezekről
annak helyén bővebben értekezendvén, itt csak a honfiak, és
idegenek közötti jogkülönbségeket jegyezzük meg. 1) A honfiak
általában *) képesek a nemesség, s birtok szerzésére, közhi-
vatalok viselésére, és kereskedés üzésére; — azonban 2) Az ide-
genek a nemességtől, ingatlan javak birhatásától, papi javadal-
mak használatától, közhivataloktól, vásáronkivüli kereskedéstől,
s egyéb polgári életmódoktól általában kizáratvák; ellenben 3)
Különös kedvezéseket is nyernek: jelesen sokan honosítottak kö-
zölők, a közönséges törvény jótékonyágánál fogva a honfiak el-
leni követeléseiket (a honfiakkal egyenlő joggal) törvényesen is
kereshetik, de a magyarok egymás közötti adósságait megven-
niök — elvesztés terhe alatt — nem lehet; (1662; 41.) a pol-
gári törvények — igazságosan feltehető tudatlanságuk miatt itt
mulatásuk kezdetétől számitott — egy, a büntetők pedig csak
há r o m h ó n a p múlva kötelezik, 11: 5.

*) Általában mondám: mert (mint a 27. §-ban látni fogjuk) a honosult-
taknak birtok-képessége csak akkor van, ha a (1687: 26. 1741: 17.
s 1791: 69.) törvény kívánatai szerint honosítottak.

16. §.

Vallás miatti különbség.

Honunkban bevett vallások a római s görög kath. hit,
és az ágostai s helvécziai (evangelica vagy protestans) vallások,
ezeken kívül türelmi adóért eltűrtt vallás a zsidóké.

A bevett vallást követők egyenlő joggal bírnak, s hogy a'
honfiak minden közönséges polgári jogokban részesek lehessenek,
ezen vallások egyikét kell követniök; van azonban némi jogkü-
lönbség a kath. és protest. között is; a protest. ugyanis 1) Hor-
vát és Tótországban örökséget nem kaphatnak, ő Felsőségének ha-
talmában levén azt polgári Magyarországnak más vagyonnal föl-
cserélni. 1791: 26. 2) A kath. ünnepeit külsőleg megtartani —
ügyészi vádper terhe alatt — kötelesek. 3) Ugyancsak ügyészi-
vád terhe alatt tiltatnak kath. alattvalóikat szertartásaikban aka-
dályozni. 4) Eskütételkor nem hivatkoznak a bold. szűzre, és
szentekre. 5) Az egyházaknak, papilakoknak, s tanodáknak el-
foglalásaért, és a vallásos ügyekben fönálló törvényeknek s kir.

rendöleteknek megsértéseért, valamint a protest. úgy a kath. is 600 ft. büntetést fizetnek. 1647: 14. Végre 6) A vegyes (kath. és protest. közötti) házasságok az (1844: 3. t. cz. alkotása) előtt csak a kath. pap előtt köthetettek, de az evang. lelkész előtt ez után kötendők is érvényesek, sőt a már 1839. évi mart. 15-ike óta kötendők is törvényesítvék. A vegyes házasságból származó gyermekek, ha az atya kath. mindnyájan, ha csak az anya az, egyedül a leánygyermek lesznek katolikusok; ha azonban 18. éves korukig s illetőleg a leányok férjhez menetelükig folyvást evang. vallásban neveltek, vallásukról többé kérdést tenni nem lehet; — egyébiránt a kath. vallásból a protest. vallásra, mindenki szabadon áttérhet, s ehhez egyedül az illető lelkész előtt két szabadon választott tanú jelenlétében négyheti időközben kétszer tett e részbeni kinyilatkoztatásról a lelkésztől, vagy (megtagadás esetében) a tanúktól nyert bizonyosság levelet kell a követendő vallásbeli lelkésznek előmutatni. 1844: 3.

Az eltörtt vallás követők és a keresztények között igen nagy különbség van, mert azok nem is valódi honfiak, ennél fogva sem nemesség-szerzési, sem hivatal-viselési, sem vagyonbirtoklásra való képességek nincsenek; — azonban városi telkeket vehetnek, hol annak gyakorlatában vagnak, kereskedést, s mesterségeket akár maguk kezére, akár vallásukbeli legények segítségével is üzemeltethetnek s ifjaikat ezekben taníthatják, valamint gyárakat is állíthatnak; ha itt születtek, vagy törvényes úton engedelmet nyernek, akár hol szabadon lakhatnak, kivéven a bányavárosokat, s egyéb azon helyeket, honnan a bányászat tekintetéből rég óta kizáratták. 1840: 29.

II. FEJEZET.

Az egyházi rend jogairól.

17. §.

Az egyházi személyek ismerete, osztályzata, és általános jogai.

A nemesi (kiváltságos) osztályban első rendet teszik az egyházi személyek, kik alatt itt egyedül „a kath. egyház kormányzóit, és szolgálóit, értjük, s ezek latin és görög szertartású, még pedig világi egyháziak, vagy szerzetesek; a világi egyháziak ismét vagy főpapok, mint az érsekek, püspökök, apátok, és prépostok, vagy kisebbek mint a kanonokok s egyéb alsóbb hivatalbeliek; az érsekek és püspökök ha valóságosak (az

az megyéjük van) nagyobb főpapoknak, különösen pedig az esztergami érsek az ország primásának vagy első papjának is neveztetik.

Általános jogaik: 1) A sz. koronának egyénenkint valódi tagjai, — ugyan azért 2) A különös törvények' mind azon jótékonyaságaival élnek, mellyekkel az ország egyéb nemesei; azonban 3) A szerzéstiltó (1498: 55.) törvénynél fogva egyházi fekvő javaikat nem szaporíthatják; — de 4) A meglévőket csupán saját személyükre nézve, s nem örökösen veszthetik el, mert azoknak csak használói, s nem tulajdonképeni tulajdonosai. 5) Esküt tenni testileg nem tartozván, egyedül lélekisméretök tisztaságára hivatkozva adnak tanúbizonyságot. I: 40. Végre 6) Ha bírói foglалás intéztetik — adósságaik miatt — ellenök, illetőségi jótéteménnyel bírnak, azaz a foglалás fő szükségjeikre megkívántató jövedelmeikre ki nem terjesztethetik. II: 45. 48.

18. §.

Főpapi általános, és nagyobb főpapi különös jogok.

A főpapok' általános jogai ezek: 1. Váltásdíjok száz n. é. márka. *) 2. Kineveztetésök után egy évig perhalasztással élhetnek. 3. Szerzeményök harmadáról szabadon, az egészről pedig csak a király engedelmével rendelközhetnek; azonban a nem egyesült görög (karloviczi) érsek, és püspökök szerzeményeik felelőről rendelközhetnek — végintézetileg.

A nagyobb főpapokat különösen még a következő jogok is illetik: 1) Ügyeikre nézve saját pecsétjük alatt vallhatnak ügyvédeket, de nem meghatalmazottakat is. 2) Megyéjük körében a nem nemes földektől tizedet húznak. 3) Szentszéki bíraskodást gyakorolnak, s ha ennek ítéletét a világi hatóság foganatosítani nem akarja, 100 ft. büntetést követelhetnek. 4) Rendes hatóságuk csak a lelki ügyekre szoríttatik ugyan, mindazáltal némelly világi ügyekben is (millyenek a végintézetbeliek a külső szer-tartásokra nézve, — az eskü hamisságának kérdése, és a házasságbeliek ha bár vegyesek is) bíraskodnak, amazokban az egyházi, ezekben az ország törvényeit tartozván követni. Végre 5) Némellyek közölök — mint az esztergami érsek, győri és zágrábi püspökök — egyházi nemeseket alkotnak; de ezen utóbbi jog a mondottakon kívül a győri és zágrábi káptalant, és sz. Mártoni főapátot is illeti. II: 13. 40. 1715: 16.

*) A váltásdíj másként ember-, vagy vér-díj: „az, melly nagyobb hatalmaskodás s némelly más vétkekért szokott a vétkesen megvétetni“ s kétféle: élő azaz fél, és holt azaz egész. — A márka, ha nehéz értékű 4, ha közép 2, s ha könnyű 1 forintot tesz; — az arany márka pedig 72 forintot ér.

19. §.

Primási jogok.

Az ország primása főpapi s egyéb jogain kívül még e következő magán jogokkal is fel van ruházva, u. m. 1) Saját ügyeiben nem személyesen, hanem tisztje által tesz esküt, mi kivüle csak a királynak engedtetik meg. 2) A hétszemélyes táblának közbírája. 3) A kir. táblához két ülnököt nevez. 4) Egyházi nemeseket alkot. 5) Alattvalói honszerte vámmentesek. 6) A lelki ügyekben főhatóságot gyakorol, s tőle csak a pápához engedtetik fölebbvitel. II : 39. Ulász. I: 42. 1557 : 13. 16.

20. §.

Káptalanok jogai.

A székes egyházak káptalanai — a kassait és rosnyóit kivéve, mellyeknek sem pecsétjük, sem levéltárak nincsen — hiteles helyeknek neveztetnek, mert közhitelű pecsétekkel, s nyilvános levéltárakkal bírnak, minél fogva 1) Saját ügyeikben saját pecsétjük alatt vallhatnak ügyvédek s meghatalmazottakat. 1723: 41. de ezen utóbbit másutt kell visszahuzniok. — 2) A levéltárakban lévő irományokat csak megkereső parancs mellett tartoznak kiadni 500 ft. büntetés terhe alatt; — ezen büntetésnek van helye a levéltár rossz karban tartása miatt is. 1807: 14. Ugyanezeket kell tudni a hiteles egyházi gyülekezetek-(conventek)ről is, mellyek szerzetesekből állanak.

21. §.

A szerzetesek jogai s korlátozásai.

A kolostorokban élő egyházi személyek (szerzetesek) jogai jobban megszorítvák mint a világiakéi, jelesen: 1) Némelly szerzet (mint a sz. Ferencziek, kapucinusok sat.) jószágot sem birhat, s a ki illy szerzetbe lép, minden — végrendelet nélkül reá szándott — örökségét elveszti; azonban 2) A jószágot birható szerzetes csak a végintézet nélkül hátrahagyott keresményekből kapandott örökségét veszti el, mert az ősiekből illetményének egy tizedét — nem természetben ugyan, hanem 5000 ftot nem haladható — készpénzben kapja meg; s ezen özvegre nézve már a testvéreknek (s viszont) oldalági örökösödésük nincsen. 3) Jóllehet a szerzetes polgárilag holtnak tekintetik, mindazáltal a vérségi jogot a családi vagyona nézve is úgy fõntartja, hogy azt,

míg ő él, kihalásból fölkérni nem lehet. 4) Ha az ujoncz-szerzetes, fölavatás előtt kilép, neki minden, őt sajátilag illető vagyonát visszaadandja a szerzet, ha pedig avatmány előtt meghalna, testvéreinek adja vissza.

III. FEJEZET.

A főrendek jogairól.

22. §.

Isméretük, és osztályzatuk.

A főrendek, másként országnagyok, vagy mágnások hivatalbeliek vagy születésiek, amazokhoz tartoznak az ország zászlósai, *) koronaörök, főispánok, és a fiumei kormányzó; — emezekhez a született hercegek, grófok, és bárók; az ország zászlósai másként ország báróinak is neveztetnek, kik közül a nádor, országbíró, tárnok, és bán első rendű báróknak vagy főzászlós uraknak, különösen pedig a nádor és országbíró ország rendes biráinak is neveztetnek, de ezeken kívül országrendes birája a királyi személynök is, úgy nem különben a bán Horvát és Tótországokra, és tárnok a hatósága alatt lévő királyi városokra nézve.

*) Az ország zászlósai ezek: Nádor, országbíró, horvátországi bán, tárnok, királyi főlovász, főpohárnok, főkamrás, főasztalnok, főajtónálló, főudvarnok, testőrségi kapitány és a pozsonyi gróf.

23. §.

J o g a i k.

Jöllehet az országnagyok a köznemességgel igen közeli jogviszonyban s egy hatóság alatt állnak, némelly jogaik mindazáltal feltűnök, jelesen: 1) Az országgyűlésére személyenkint külön levelek által hivatnak meg, de ha meg nem jelennek 800 ft. a büntetésök, s ha engedelem nélkül eltávoznak, ezen birsággát szereztetik. 2) Váltságdíjok, s özvegyeik törvényes hitbére 100. n. é. márka, vagyis 400. jó értékű (ezüst) forint. 3) Az ország első rendű bárói saját pecsétjük alatt vallhatnak ügyvédek. II: 13. 4) Tartományi főbiztos kizárólag csak mágnás lehet. 1723: 100.

IV. FEJEZET.

A nemesi rend jogairól.

24. §.

A nemesség ismerete és szerzőmódja.

A nemesség széles értelemben: „az ország közönséges törvényein kívül különös jogokkal (kiváltságokkal) bíró honpolgárok, vagyis az ország négy rendének öszveségét“ jelenti; — szoros értelemben pedig „azon feltűnő polgári állapot, melylyel különös jogok vagynak összekötve“ — kik illy állapotba helyezvék, nemeseknek *) neveztetnek, s csak az osztálybeli elsőbbség (lásd a 15. §. t.) tesz köztük különbséget, jelesen: a három első osztálybeliek egyénenkint élnek a nemesi (alább elősorolandó) kiváltságokkal, a negyedik osztálybeliek pedig csak együtt véve tesznek egy nemes személyt; s továbbá: az első (egyházi) és második (fő) rendbeliek a közönséges nemesi kiváltságokon kívül még más különös jogokkal is élnek.

A nemesség 1) Állapotbeli, azaz a honpolgárok bizonyos osztályát illető, millyen az egyháziaké. 2) Hivatalbeli, mint a kamarai tisztéké. 3) Közlött, mellyet a nem nemes nőszemély nemes férfiával való házassági kötés által nyer. 4) Helybeli, azaz bizonyos hely lakosait szabadalmilag illető; végre 5) Csáládi, mellyet úgy kap a szerző, hogy törvényes utódjaira is átszálljon; — az előbbieket szerzőmódja értelmezéseikből önként értetődik, az utóbbi pedig kir. adomány, címeres levél, és honosítás által szerzettetik.

*) Széles értelemben nemesek: mindazok, kik a nemesség osztályaiba tartoznak; szoros értelemben pedig a nemesek' nevezete alatt „egyedül az ország közönséges (köz, vagy lovagrendbeli) nemeseit“ értjük.

25. §.

A nemességnek kir. adomány általi szerzése.

„Ki törvényes királyától nemesi birtokot szabadalmilag nyer“ adományos nemessé válik, a szokott (alább látandó) címek' akár mellyikéből történt legyen az adományzás, s ha az adomány levélben a nemesség világosan nem emlittetik is: — az adományos nemessége törvényes utódjaira végnélkül átháromlik ugyan, ha a birtok később másra, például egy tőlük idegen nem

nemesre ruháztatnék is által, de ennek már nemességet csak úgy eszközölhet a birtok, ha az átruházás kir. jóváhagyással is meg-erősítettett.

A kir. adomány rendszerint rögtön nemesít ugyan, de ha föltételesen kért jóváhagyás cziménél fogva adatik, csak a föltét előálltával (I: 63.); például ha végrendeletre kére-tik a jóváhagyás, csak a rendelkező halála után nemesít, mert itt a halál a föltét, s az átruházás csak annak előálltával valósúl; egyébiránt ha az adomány tárgyilag leromlanék is, fönmarad a nemesség. *)

A jóváhagyás cziméből tett adomány általi nemesítés jelesb nemei az örökbefogadás és fiúítás. Az első az: „midőn valaki — gyermekei nem lévén — egy tőle idegent fiává vagy test-vérévé fogad, és őt jószágainak — kir. jóváhagyás mellett örökösévé teszi.“ A második pedig az: „midőn valakinek fiutódjai nem lévén, leányát, vagy nővérét az előbb csak fiág által birtt javakban kir. jóváhagyással örökösévé teszi“ — mindkettőnél esz-közli ugyan a fölkért jóváhagyás a nemességet, de csak az örök-befogadó s illetőleg fiúsító halála után egy év alatt tett beigtatás után; az utóbbira nézve különösen az is megjegyzendő: hogy a fiúsítottnak nem nemes férjétől származott gyermekei is nemesek-ké lesznek, mert ez egy esetben az anyától veszik nevöket és rangjokat. I: 7.

*) Ezen állítással sokan (mint a k. Cancellaria is 1733. s 1735. években költ k. válaszokban) ellenkezőleg vélekednek, de mi (a kir. Curia-val egyetértőleg) a nemesség fönmaradását hiszszük, mert jóllehet tár-gyilag lerontatik az adomány, azért a király nemesítő szándoka, s az adomány e részbeni törvényes foganatja teljes épségben maradt. Ellenben: ha az adomány beigtatással meg nem erősítettett, nemességet nem eszközölhet, mert a) az adomány csak beigtatás következtével nemesít. I: 4. — b) minden szabadalomnál megkivántatik: hogy kihir-dettessék, vagy mint az adománynál szükséges, beigtatással erősíttes-sék meg. I: 32. c) A beigtatás olly lényeges kelléke az adománynak, hogy annak elmulasztásával minden lehető erejét s hatását elveszti, sőt belső tartalma is megsemmisül. I: 32.

26. §.

Czimeres nemes-levél.

A czimeres-nemes-levél: „feltűnő polgári állapotba helyző szabadalom, melly a nemesség világos kifejezésével ada-tik valamelly érdemes honfinak“. — A király nemes levelet ad-hat akár melly honfinak (az idegenek honosíttatni szoktak) adásá-nál leginkább érdemek, vagyis a közjó előmozdítására buz-gó hazafiúsággal fordított — akár polgári, akár katonai — kitű-nő cselekvények, vétetnek tekintetbe. Ha az ekként nemesedni kívánó szabad honfi a vármegye, vagy három kir. tanácsos, — ha városi polgár, az illető tanács és két kir. tanácsos által

ajánlandó; a jobbagynak pedig az illető megye ajánlása szükséges, de földesuráé is hasznos, 1630: 30. 1649: 15.

A nemeslevelekhöz czimerek is szoktak járulni, (innét veszik czimeres nevezeteket is) de a czimeradás a nemesség világos említése nélkül nem nemesít, tehát nem is lényeges kellék, de igen is lényeges a kihirdetés, t. i. a nemeslevelnek azon megye gyűlésén való felolvastatása, hol a nemesleveles lakik, vagy lakni, és nemesnek ismertetni kíván, (1630: 30.) mert jóllehet a nemeslevél rögtön nemesít, de az azt nyerő valódi nemesnek, csak kihirdetés után ismertetik el, melly (1792: majus 18-ról költ k. k. válasznál fogva) egy évnél később is megtörténhetik.

27. §.

Honosítás.

A nemesedés módjait a magyar honfiakra nézve már előadván, egyszersmind (a 15. §-ban) azt is említők: hogy az idegeneknek adomány és nemeslevél-nyerésre képességek nincs; — de igen is képesekké lehetnek, ha az országban hosszab lakás, s közterhek viselése által honosulnak; vagy magukat különös érdemeik, s méltóságukkal kitüntetvén az országgyűlésen, vagy azon kívül az egyház- és országnagyok egyezésével a király által rögtön honosíttatnak; az előbbi módon honosultak csak nemesedhetési képességet nyernek, de az ünnepélyes befogadás által rögtön honosítottak az ország valódi nemesei közé számíttatnak; jószágbirhatási képességek mindazáltal csak akkor van, ha a király s ország iránti hűség esküjét letevén, s a törvényes díjt *) lefizetvén az ország törvénykönyvébe is beigtattattak; — egyébiránt ez csak a honosult s honosított saját személyére nézve értetődik, mert az országban született s állandóan lakó törvényesen bevett bármelley vallásu nem-nemes honfiak ezentúl nem-birhatási ügyuton nem háborgattathatnak, 1844. 4. t. cz.

*) A honosítási díj világi személyektől 2000, nagyobb javadalmakkal bíró egyháziaktól 1000, kisebb jövedelmű papoktól pedig 200 darab magyar arany. E díj azonban egészen vagy részben az országos rendek és a király megegyezésével elengedhető.

28. §.

Nemesi kiváltságok.

A nemesi ranggal egybekötött jogok másként kiváltságoknak is nevezetnek s e következők:

1) A nemes embert, ha csak törvényesen meg nem idéztetik, s a törvény rendje szerint el nem ítéltetik, személyében letartóztatni, vagy befogni nem lehet. I: 9. Kivéven a) A fölségsértőket 1723: 5. b) Azokat, kik valamely nagyobb vétken kapattak, mert

ezek hevenyében, vagy folytonos üldözés mellett elfogattathatnak I: 9. 1723: 5. c) A szökött katonákat és fölkelő (insurgens) magyar nemeseket. 1598: 31. d) A számadással tartozó megszökött tiszteket, és szegődött idejüket ki nem töltő szökevény cselédeket. 1554: 20. 1622: 65. e) A csalárdsággal, vagy vétkes gondatlanságból bukottat, ha elszökésétől tartani lehet. 1844: 7. Végre f) Minden olly kártevőket és gonosztevőket, kiknek vétkek világos, és lakházuk nincs, vagy ennél egyéb vagyonuk alig van. 1840: 9. 1687: 17.

2) A nemes ember törvényes királyán kívül senki hatalma alatt nincs, sőt a törvény útján kívül őt vagyonaiban, és személyében a király sem háborgathatja; I: 9. 1723: 5. — azonban a király rendkívüli hatalmánál vagyis az úgy nevezett jeles fejedelmi hatalmánál fogva — az ország java úgy kívánván — mindenki vagyonáról rendelkezhetik illő kártalanítás mellett; — továbbá: az országgyűlés helyén lakházat bírók annak egy részét illő bér mellett az országgyűlési tagok számára a helybeli hatóság által és részére rövid úton megvehető 200. ft. büntetés terhe alatt átengedni — az illető eljáráság egyszerű rendeleténél fogva is — kötelezettek. 1844: 11. Megjegyezvén egyébiránt ezen jeles kiváltságra nézve azt is, hogy a király hatalma alatt itt az illető nemesi hatóságok is értendők.

3) A nemes ember minden szolgálattól, adózástól, vám, rév, s harminczad-fizetéstől, s egyéb közterhektől (köz munkáktól, katonasági állítástól — tartástól és szállásolástól) föl van mentve, s egyedül a hazának veszélyben forogtakor tartozik katonáskodni (fölkelni). I: 9. 1723: 6. 1751: 19. Mindazáltal korunkban a nemesek némelly országos közöltségeket, mint az országgyűlési követek díjait és szállásbéreit stb. önként magok szokták viselni s elvállalni; — ha városi vagy urbéri telkeket bírnak, az illető pénztárba adóznak, a földesúrnak dézsmát adnak s robotoznak, sőt az 1836-ik év után szerzett urbéri telkeken lakók katonát is tartanak; továbbá: a kereskedési cikkekért harminczadot adnak, sőt a csatornákon, vasutakon, s ezekhez szükséges hidakon, és bizonyos ideig a Buda s Pest közt felállítandó lánchídon is fizetni kötelesek. 1836: 25. 26.

Ezen sarkalatos kiváltságokon kívül a nemeseket még más — de a nem nemes földesurakkal is közös — kisebb jogok — mint a cselédek és jobbágyok feletti biráskodás, vadászat, s egyéb kir. kisebb haszonvételek — is illetik; továbbá: fegyvereik, s czimeik vannak és némellyek származásuk czimével is élnek; végre: váltság-díjak is nagyobb mint a nemteleneké, t. i. a nemesek élő díja 25. a holt pedig 50. n. é. márka; a nemnemes élő díja 20. s holt díja 40. forintot teszen.

29. §.

A nemesség bebizonyításának módja.

A nemesség bebizonyítása ekként történik: a nemesség használatán kívül levő magán személy pert indít a megyei tisztí ügyész ellen nemességét bebizonyítandó; vagy a tisztí ügyész — királyi vagy megyei rendöletnél fogva — idézi meg a kétséges nemest nemesi okleveleinek előmutatása végett; az első bebizonyító-nak, a második előmutató-nak nevezetik, de mindkettő egyenlő természetű, s a megyei törvényszék előtt foly. A bizonyítás terhe mindenkor a magános személyt illeti, ki is valamely kétségtelen nemeshez t. i. egy adományoshoz, vagy címeres nemeshez, vagy honosított-hoz tartozik magát hiteles származási tábla által csatolni, vagy az illető oklevelek (adomány, címeres vagy honosítási oklevél) előmutatása mellett a nemesség első szerzőjé-től származását kell megmutatnia; azonban, ki a mondott oklevelek valamelyikét előmutatja, vagy bebizonyítja hogy az meg volt, de elveszett, és a nemesi kiváltságoknak 60. évi folytonos használatában volt, származását bebizonyítani nem tartozik. A bizonyításra szolgáló alapos oklevelekkel fölé-öröknek tartatnak az adomány tartalmával ellátott beigtatási levél, és a leányi negyed fizetéséről szóló nyugtatványok is, ha azok a királyi elévülés idejét már felülmúlták, s a bizonyító, a nemesség gyakorlatában van; végre méltán ezekhez számítható a vármegye által kiadott nemesi bizonyítvány is, ha abban a nemességnek miként történt bebizonyítása is ki van téve, mert a megye vagy olyanoknak ad bizonyítványt, kiknek nemességök semmi kifogást nem szenved, nyilvánosan tudva és gyakorlatban van, vagy olyanoknak, kiknek nemességök bebizonyítására felhozott próbái a király által is jóváhagyattak (1792-dik év febr. 17-kén költ k. k. válasz). — A származási táblának hitelesítésére szolgálnak: 1) Az egyházi anyakönyvek — törvényes bizonyság által is aláírott — kivonatai. 2) A 60. évet nem haladó tudomáson alapult, határozottan szóló, s nem halállal, hanem a törvényszéken hitelesített tanúvallomások, mellyek által egyszersmind a nemesség gyakorlatát, vagy a nemeslevél megvoltát, s elvesztét is be lehet bizonyítani. 3) Az ősi osztálylevelek, s egyéb hiteles okiratok. — A próba teljességéhez végre még az is megkivántatik: hogy a kérdéses személy bebizonyítsa jelenlegi lakhelyére miként történt jutását, valamint azon időt és módot is, melly által a nemesség gyakorlatából ő, vagy elődjei kiestek.

Miután a per a törvényszéken végső ítélettel befejeztetik, a n. m. httó tanács útján az udv. cancellariához küldetik felsőbb vizsgálat végett, még pedig mindenkor birtokból — azaz mielőtt a nemesi bizonyságlevél a megye által kiadatnék —, mert a kérdéses személynek a per egész folyamata alatt előbbi állapotjában

kell maradnia; — a cancellariától ugyanazon úton jó vissza a pör a megyéhez, hol a legfelsőbb ítélet kihirdettetvén, ehhez képest vagy eltiltatik a kérdéses személy a nemesség gyakorlatától, vagy nemesnek hirdettetik ki, és nemesi bizonyítványt kap; — egyébiránt kétségtelen nemesnek egyszerű folyamodásra is kiadatik a bizonyítvány.

30. §.

Az egyházi nemesek jogai.

Az ország közönséges nemesein kívül vannak még egyházi másként papi nemesek is, kik t. i. nem a királytól, hanem bizonyos főpapoktól — millyenek az esztergami érsek, a győri és zágrábi püspökök, a győri és zágrábi káptalan, és sz. mártóni főapát — veszik jogaikat, e jogok következők: 1) Váltásdíjok az országos nemesekével egyenlő. 2) Egyházi nemes telkeiken katonát nem tartanak, s azoktól adót sem fizetnek. 3) Mentek a vám, s helypénz-fizetéstől. 4) Egyházi telkeik iránt támadó jogperek a főpapok nyolczados törvényszéke előtt folynak. 5) Magszakadásuk, és hűtlenségökből nem a királyi, hanem az egyházi ügyész öröködik utánok. Végre 6) Saját tiszti székük van, de ettől más honfiakat sem zárhatnak ki.

V. FEJEZET.

A szabad királyi városok jogairól.

31. §.

A szabad királyi városok ismerete, és általános jogai.

Sz. kir. város nevezete alatt „olly közönséget értünk, melly egyedül a király és saját tiszti karának hatósága alatt áll, különös jogokkal fel van ruházva s együtt véve egy nemes személyt teszen.“ Felosztatnak 1) Tárnokiakra és személynőkiekre, amint polgári pereikre nézve a tárnok vagy kir. személynök hatósága alá vetvék. 2) Bányaiakra, és szövetségésekre.

Általános jogaik ezek: 1) A kir. város egy testben véve egy erkölcsi nemes személynek tekintetik, tehát minden nemesi jogokkal él, de a holt kéztől tiltó törvénynél fogva több jószágot mint a mennyivel bír — törvényesen nem szereszhet. 2) Birói

hatóságot gyakorol nemnemes lakosainak (a polgároknak) minden ügyeire, a nemeseknek pedig egyedül városi fekvő javaira nézve; a tárnoki városok tanácsától a tárnoki, a személynökiekétől a személynöki, a szövetségeseikétől előbb a szövetségi s onnan a személynöki székre engedtetik a főlebbvitel: a bányai ügyek pedig a kir. táblához vitetnek föl. 3) Pártfogói, italméretehesi, és pallosi jogokkal él. 4) A város tanácsa előtt ügyészeket, és meghatalmazottakat lehet vallani; — betáblázások és örökbevallások pedig a városi telkekre nézve egyedül előtte tétethetnek sikeresen. 5) A városi ügyész öröködik a mag nélkül elhalt polgárok által hátrahagyott minden javakban, de a nemesekre nézve ezen öröködés csak a városi telkekre szoríttatik. 6) Hatósági körében kötelező szabályokat alkothat. 7) Tiszti karát választó polgárai által szabadon választja, de ha választáskor egyik nemzet vagy vallásbeli felekezetsérelmet szenved, a kir. ügyész keresete mellett 2000 ft. büntetésben marasztalják. Ugyan ezen büntetésnek van helye, ha valamely nemes személyt városi telek vételében a város akadályozna. 8) Adót szed minden, a város határában fekvő telek tulajdonosától, de kivetéséhez a nemeseket is meg kell hínia.

32. §.

Egyes polgárok jogai.

1) Minden egyes polgár vérdíja hasonló a nemesekéhez. 2) Valamint a nemeseket, úgy őket sem lehet idézés nélkül törvény elébe állítani. 3) Vámfizetés- és helypénztől honszerte mentesek, sőt ön szükségükre és nem kereskedés végett hozott áruiktól harminczadot sem fizetnek. 4) Ellentálláson kívül minden perorvoslással élhetnek, sőt a megyei bíróság által ellenök hozott ítéletet — törvényes okok létében — azzal is akadályozhatják.

VI. FEJEZET.

A szabad kerületek, nem nemes községek és szabadosok jogairól.

33. §.

Szabad kerületek jogai.

Szabad kerületeknek neveztetnek „azon községek, mellyek a megyei hatóságtól egészen, mint a Jász-, kún, hajdú s

fiumei kerület és 16. szepesi város vagy némileg — mint a turopoljai, tiszai koronai és nagy-kikindiai kamrai kerület — szabadok levén, különös kiváltságaikkal, saját tiszti karuk hatósága alatt élnek. Ezek közül a turopoljaiak másként türmezeiek egyénenkint, a többiek csak együtt véve (kerületenkint) nemesek, a szepesi 16. város, koronai és kamrai kerületek pedig még úgy sem tekintetnek nemeseknek.

I. A turopoljai nemesek saját grófjok kormányja alatt levő tiszti karuk hatósága alatt nemesi jogok gyakorlatában az illető (Zágráb) megyétől csak rendészeti ügyekben függve élnek, de pöreiket felsőbb vizgálat végett a megyei törvényszék, és onnan a báni tábla elébe adják.

II. A jász és kún kerület három kisebb — jászsági, kis, és nagy-kúnsági — kerületre osztva minden megyei befolyástól menten a nádor kormányától függő tisztikarának hatósága alatt áll, s egy erkölcsi nemes személyt képez; — ügyeik a helybeli tanács, vagy illetőleg a külön községbeliek a kerületi kapitány, a külön kerületbeliek közti, és 3000. ft. haladók, vagy egy egész községet érdeklők pedig a nádori kapitány által intéztetnek el. Ezen kívül különös jogaik még ezek: 1) Betáblázásaik s örök bevallásaik a helybeli tanács előtt tétetnek. 2) Vámfizetéstől általában, a helypénztől pedig csak a birtokos kunok szabadok. 3) Idegennek keblökben javakat birni nem engednek. 4) Minden uri hatóságtól s urbéri tartozástól szabadon — földesúri — saját joggal birják kerületjeikben levő telkeiket. 5) Egész váltságdíjok 50 s a fél 25. forintot tesz.

III. A szabad hajdúk kerülete egy fő kormányzó, és saját tisztikarának hatósága alatt a megyei hatóságtól független nemes testület, ügyeiben a városi tanács, a többi városbeliek, bünbeliek és határbeliekre nézve pedig a kerületi törv. szék bíraskodik, és attól ehhez, s ettől a Curiához vitetnek föl.

IV. A fiumei — tengermelléki — kerület szinte egy önállású nemes testületet tesz, van egy fő kapitánya, ki egyszersmind fiumei kormányzó, ügyeiben a tanács és törvényszék bíraskodik, mellytől a hétszemélyes táblára megy a főlebbvitel, de a nemesek elleni és bünbeli ügyek előbb a kir. táblán is megvizsgáltatnak.

V. A 16. szepesi város egy kir. kormányzó, és egy tartományi gróf kormányja alatt áll; polgári ügyeik a városi tanács, a bünbeliek pedig a tartományiszék előtt indíthatnak, s az előbbieket a személynöki székhez, az utóbbiak pedig a kir. táblához vitetnek föl.

VI. A tiszai koronai kerület az illető (Bács) megyehatóságától függ ugyan, mindazáltal első bíróságot a helybeli tanács gyakorol, s ettől az uriszékre, s megyei törvényszékre, a bünbeli ügyekben pedig az uriszékről egyenesen a kir. táblára vitetik a pör. Végre

VII. A nagykikindiai - kamrai - kerület szinte az illető (Torontál) megyétől függ ugyan, de első folyamodási hatóság a kerületi tanács, mellynek bíróságát a legujabb (1844: 7.) törvény a csődperekre is kiterjeszté.

34. §.

Más szabad községek jogai.

A kir. városokon és kerületeken kívül vannak még más kevésbbé szabad községek is, a mellyek t. i. nem csak megyei hatóság alatt vannak, de földesurok is van, mindazáltal nem urbérileg, hanem különös szabad lmaik és szerződéseik által kormányoztatnak; — általános jogaik ezek: 1) Jóllehet nem nemesek, azért vétségökért erkölcsi személyként marasztatnak el. 2) A község egyes tagjai szerezhetnek ugyan birtokot, de maga a község a kihalási törvéynél fogva e joggal nem élhet. 3) Ha rendes tanácsuk van, az első bíróságot az gyakorolja, különben az uriszék, s attól erre, erről pedig a megyei törv. székre megy a főlebbvitel, azonban 4) Ha a földesuri hatalom alól kivéttétek, egyenesen a törv. székre viszik ügyeiket. Végre 5) Ügyeik elintézésében mindenkor szabadalmaikra kell figyelmezni.

35. §.

Egyes szabadosok *) jogai.

Szabadosnak neveztetik általában minden tisztess rendű nem nemes személy, különösen pedig a szabad községek lakosai, görög lelkészek gyermekei, és a nemesi javakkal bíró nők nem nemes férjei, és gyermekei, kik is 1) Ha a kir. városban, vagy más szabad községben laknak, a helybeli hatóság alá tartoznak, különben a nemesi bíróság előtt pöröltetnek meg. 2) Hatalmaskodásukért nemesi díjt fizetnek ugyan, de ők csak saját díjokat követelhetik. 3) Ha földesuri hatóság alatt nincsenek, magszakadás és hűtlenségből a kir. ügyész öröködik utánok. 4) Elbocsátó levél nélkül is szabadon költözhetnek, de ha földesuri telken lakván, annak hatóságát tetteleg elismerték, jobbágyokká válnak.

*) A szabadosok közé soroztathatnak a nemesi javak nemes birtokosai, és minden egyéb tisztess rendű személyek (honoratorok) is, kik már korunkban a nemesekhez sokban hasonlónak tekintetnek, sőt a nemesi terheket is azokkal együtt viselik.

VII. FEJEZET.

A szülői hatalomról.

36. §.

A szülők kötelessége és jogai gyermekeik iránt.

Szülői hatalomnak mondatik „azon jog, mellynél fogva a szülők gyermekeik személyét s javait kormányozzák.“ — Ezen jog természeti vagy polgári, amint magából a természetből, vagy szerzett törvényekből veszi eredetét; s mind az apát, mind az anyát, ezek elhúnytával pedig az apai nagyapát illeti.

A szülőknek kötelessége: gyermekeiket táplálni, ruházni, mások bántalmait ellen védeni, és illően nevelni, mit ha tenni elmulasztának, az illető hatóság őket megintja. I: 55. 1723: 105.

Joguk van ellenben: 1) Kiskorú gyermekeiknek végakarattal gyámtyát rendőlni. 2) Gyermekeiket maguk helyett az ellenségnek kezesekül adni. 3) Vétségökért megfenyíteni, de csak kiskorúságukban, mert a (I: 51.) törvény nem szól a teljeskorúakról. 4) Az egyik szülő elhaltával a gyermekekre szállt javak jövedelmeit, sőt gyermekeik munkáit is önhasznukra fordítani; — anynyival inkább saját javaikat terhelni, vagy elidegeníteni, de a gyermekek csak szülőik egyeztetével rendelkezhetnek javaikról. Végre 5) Joguk van gyermeküket hatalmuk alól fölmenteni, és az ősi javak felosztására kényszeríteni ezen esetekben: a) Ha a gyermek szülőit megveri. b) Ha őket valamelly vétségről (fölségsértést kivéve) vádolja. c) Ha éltök ellen törekszik. d) Ha gonosztevőkhöz szegődik. e) Ha fogságban levő szülőit ki nem váltja, vagy érettök nem kezeskődik.

37. §.

A gyermekek kötelessége és jogai szülőik iránt.

A gyermekek, szülőik iránt már természeti jognál fogva is tisztelettel és háladatossággal viseltetni tartozván, ezek jóra célzó rendelkezéseinek hódolni, s fenyítéseiket szelidséggel tűrni polgári törvénynél fogva is tartoznak (I: 51. 52); — kötelesek továbbá: fogságban levő szülőiket kiváltani, és őket felszabadításukig el nem hagyni. Joguk van ellenben a gyermekeknek: 1) Szülőiktől illendő növelést követelni. 2) Keresményeikről szabadon rendelkezni. 3) Saját javaik, és személyes sértéseik végett tulaj

don fölperességök alatt törvénykezni. Végre 4) Szülőiket az ősi javak felosztására törvény útján kényszeríteni, azon esetekben: a) Ha a szülő roszul gazdálkodik, vagy a javakat vesztegeti. b) Ha gyermeke iránt kegyetlen. c) Ha teljeskoru fiát rangjához illő házasulásban akadályozza. d) Ha fiát vétekre kényszeríti. Végre e) Ha a fiú atyjának, vagy (a protestans atya meg nem egyezvén) az előjárásnak megegyeztével megházasodott, és atyja az ősi vagyónból tartani nem akarja; — azonban a leányokat ezen jog nem illeti, mert nejét a férj köteles tartani.

38. §.

A szülői hatalom szerzőmódjai és annak megszünte.

A szülői hatalom szereztethetik: 1) Törvényes házasságbeli nemzés, 2) Törvényesítés, és 3) Örökbefogadás által (mind ezekről alább szólunk). Megszűnik: 1) Természeti halál által, de ha a megholt maga is szülői hatalom alatt volt, a nagyatyára háromlik a hatalom. 2) Polgári halállal, ha t. i. a hatalmat gyakorló megőrül, böcstelenségbe, fogságba, fölségsértésbe vagy hűtlenségbe esik, a három előbbi eset megszűntével ugyan még visszaszerezhető, de ez utóbbiakban még a kegyelmezés sem éleszti föl. 3) Osztály és férjhezmenetel által, de nem akkor, ha a leány atyjánál lakik férjével; mert ez esetben a férj is ipja hatalma alatt lesz, annyival inkább a nő, ha ipjánál lakik. 4) Rosz nevelés vagy tékozlás miatt közhatóság által történt elmozdítással. 5) Ha az atya hatalmát önként megszüntnek nyilatkoztatja, vagy azt gyermeke örökbefogadójára ruházza. Végre 6) A fiúnak közhivatalba lépése által, vagy ha apja megegyeztével a fiu tőle elmegyén, s maga kenyerén él.

VIII. FEJEZET.

A házasságról.

39. §.

A házasságot megelőző eljegyzés.

A házasságot nem ugyan szükségkép, de rendszeren (bevett szerartáskint) eljegyzés, másként jegyváltás „vagyis házassági egybekelendés végett, egy férfi és nő személy közötti kölcsönös szerződés“ szokta megelőzni, melly bizonyos személyre adott, és

a teljesítésig vissza nem huzott, sem másra nem ruházott megbízás által is eszközölhető; — de ha 7. évnél kisebb korban a szülők s illetőleg a gyám megegyezése nélkül vitetik véghez, érvénytelen, ha pedig érettebb korban, vagy az atya bele egyeztével történik, a protestansoknál ugyanekkor is semmis — de a katolikusoknál következő fogadatai vannak: Ugyan is 1) Jogot ad a betöltési keresetre. 2) A menyasszony tulajdonosává lesz mind azon dolgoknak, mellyeket a vőlegénytől jegyváltáskor kapott, ha az eljegyzést később a vőlegény felbontaná, vagy egybekelés előtt meghalna is, a menyasszony által okozott késleltetés esetét kivéve. 3) A menyasszony várandó jogot nyer a jegybér, közszerzemény, hitvesi, és özvegyi jogokra. Végre 4) Nyilvános tisztességbeli elválasztó akadályt okoz. — Egyébiránt az eljegyzés ereje megszűnik: halál, kölcsönös feloldozás, más személylyel kötött házasság, szerzetbe lépés, test- vagy lélekbeni nevezetes változás, a kikötött föltét elő nem állta, és paráznság által, valamint egyéb közbejött házassági akadályok miatt.

40. §.

A házasság ismerete, és fogantatja.

A házasság széles értelemben: „a köztársaság polgárainak nevelő intézete“ szorosb értelemben pedig: „egy férfi és nőszemély által gyermekek nemzése és nevelése végett törvényesen kötött szövetség,“ fő kelleke a kölcsönös megegyezés, s ennek az illető (helybeli) lelkész, és 2 tanú előtt tett szabados kinyilatkoztatása; különösen pedig a protestansoknál az atya, vagy gyám, vagy az illető hatóság megegyezése és háromszori kihirdetés is szükséges. — Ha a házasság minden akadályok nélkül törvényszerűleg kötötték, törvényes, különben pedig törvénytelennek tekintetik.

A törvényes házasság mind a házastársakra, mind a gyermekekre nézve jeles fogantatokat szül; jelesen:

I. Mind két házastársat egyenlően illeti: 1) A kölcsönös segedelem, s hitvesi hűség, minélfogva együtt lakni kötelesek, mire a vonakodók közhatóságilag is kényszeríttethetnek. 2) A szülői hatalom. 3) A kölcsönös hitvesi örökösödés, és közszerzeményi jog. 4) A term. és törv. gyámság gyermekeikre nézve. — Különösen a férjet a ház kormányzása, és táplálása, a nőt pedig férje neve, czimje, és rangja, valamint a jegybér, s özvegyi jogok reménysege is illeti.

II. A gyermekek, habár csak vélt (azaz akadályok nem tudásával jó lélekkel kötött — törvénytelen), vagy bíróilag feloldott házasságból származnak is, természetes- és törvényeseknek mondatnak, s mind egyházi, mind világi hivatalokra való képességükön kívül őket születésöknél fogva illetik: 1) Minden

családi jogok. 2) Törvényes örökösödés. 3) Az elidegenített ősi javak visszaszerezhetési joga, és 4) A megöletett atya vérdíjának követelhetése. — Ellenben a házasságon kívül, vagy a rossz lélekkel (akadályok tudásával) kötött törvénytelen házasságból származottak törvényteleneknek, másként természeteseneknek is nevezetnek, egyházi hivatalba nem léphetnek, és semmi családi jogokban nem részesülnek.

41. §.

Házassági akadályok.

Azon okok, vagy körülmények, mellyek a házasságot tiltják, vagy érvénytelenné teszik, akadályoknak, még pedig az első esetben gátlóknak, a másodikban pedig elváltaknak vagy döntőknak is nevezetnek.

I. Gátlók.

„Szent napok, eltiltás, eljegyzés, szüzi fogadmány.“

1) A sz. napok, másként szenteltidő ádventől vízkeresztig, és hamvazó szerdától húsvét utáni vasárnapig tart, melly időkből nem annyira a házasság, mint a kihirdetés, és a házaspárak zajos és fényes kísérete tiltatik. 2) Az eltiltás az, midőn a felsőbbség valamely okból eltiltja, vagy elhalasztja az egybekelést. 3) Az eljegyzés, midőn valaki azt, kivel jegyetvalta, elhagyván, mással akarna összeeskettetni. 4) A szüzességi fogadás vagyis a nőtlenség vagy hajadonság egyszerű fogadása nem ugyan külsőleg, de lélekisméretileg akadályozza a házasságkötést.

II. Elváltak.

„Tévesztés, föltét, fogadás, vérség, bűn, erőszak, Tisztesség, papi rend, kötelék, vallási különbség, Nősztehetetlenség, sógorság, lopva-menyegzés, Rablott nőd ha szabad helyben nem monda igen szót“
Házasságot elbontják, vagy tiltanak attól.

A házasságot érvénytelenítő akadályok tehát: 1) A tévesztés, ha t. i. a személyre, vagy azon tulajdonságra nézve, mellyhez a megegyezés kötött, lényeges tévedés történt. — 2) A házasság lényegével t. i. annak céljával, állandóságával, és hitvesi hűséggel ellenkező föltételek. 3) Valamely sz. rend fölvételével tett ünnepélyes szüzességi fogadás, melly a külföldben érvényes de testileg még be nem fejezett házasságot is felbontja, s egyedül a katolikusoknál létezik. 4) A vérség, más

ként rokonság, mely háromféle: lelki, törvényi és testi; — lelki rokonság vágyon: a keresztelt, keresztelő, és keresztelt szülői; bérált, béráló, és béráltt szülői között; — törvényi rokonságot szül az örökbefogadás, mellyre nézve ezen szabály áll: az örökbefogadó vagy annak neje és a fogadott közötti házasság mindenkor érvénytelen, azonban amazok természetes és törvényes gyermekei az örökbefogadottal felszabadulásuk után törvényesen összeházasodhatnak. — A testi rokonságot ugyanazon egy családi törzsből való természetes származás teszi; meghatározásánál a törzsökre, izre, és vonalra kell ügyelni; — a vonal egyenes és oldalági, az egyenes vonalt teszi a fölmenő és lemenő ág; a rokonság izének ezen a vonalon való meghatározására ezen szabály szolgál: „annyi az iz a mennyi a nemzés,“ — az oldalág egyenlő vagy egyenetlen, meghatározási szabály az elsőre nézve: „azon izben áll egyik oldalági rokon a másikhoz, a mellyben mindkettő áll a közöstörzsokhöz,“ — a másodikra: „azon izben állnak egymástól az oldalágiak, mennyiben a távolabbi áll a köztörzsoktól;“ a testi rokonság az egyenes vonalon végnélkül, az oldalágon pedig negyedízig választó akadály; egyebiránta szülői és gyermeki viszonyban állók között a házasság soha sem érvényes. 5) A bűn vagyis a házasság ígéretével s illetőleg célzatával történt nősparáznaság és hitvesölési vétkek. 6) Az erőszak akár természetű, akár erkölcsi legyen, s ehhez hasonló a körülményekhez képest igazán és okosan feltehető nagyobb félelem. 7) A tisztesség, vagyis az eljegyzésből származó összeköttetés, melly ha az eljegyzést rögtön házasság követte, negyed ízig, különben csak első ízig akadály. 8) A házasság előtt fölvetett nagyobb egyházi rendek, de a görög szertartású papok — ha bár tilos, de mégis érvényes — házasságra léphetnek a rend fölvétele után is. 9) Az előbb kötött és még sem természetileg, sem bíróilag fel nem oldott házassági kötés. 10) A vallási különbség, melly egyedül a keresztelt és nem keresztelt személyek között értetődik, mert a kereszteltek között — ha bár különböző vallásbeliek is — a házasság nemcsak hogy érvényes, sőt a vegyes házasságok akadályozását szorosan tiltja a (1791: 26.) törvény. 11) A nősztehetetlenség, vagyis a házassági tettek gyakorlatára — az egybekelést megelőző, valódi örökös, és szemmel vizsgálát által bebizonyított — alkalmatlanság. 12) A sógorság, melly is „a férfinak a nő rokonival és viszont — elhálásból eredett összeköttetésé“ ha szabados, azaz házassági elhálásból származott, egyenes ágon végnélkül, oldalágon a katolikusoknál negyed, a protestansoknál másod ízig bontja fel a házasságot; — a nem szabados, vagyis a házasságon kívüli elhálásból eredett sógorság a protestansoknál nem akadály, és a katolikusoknál is csak másod íziglen. A sógorsági íz meghatározására ezen szabály áll: „mennyi íziglen rokona valaki egyik félnek, anyagi íziglen sógo-

ra a másíknak.“ — 13) A lopvamenyegzés, másként alatomosság, ha t. i. a fő kellékek, millyenek a megegyezés, két tanú jelenléte, s különösen a protestansoknál a kihirdetés is, — (lásd a 40. §-t.) hiányzottak. Végre 14) A nő rablás, melly mind addig semmisíti a házasságot, míg a rablott nő megegyezését valamelly biztos helyen szabadon nem nyilvánítja.

Ezen akadályok közül némellyek (mint a fogadás, lelki rokonság, tisztesség és papirend) csupán kánoni törvénybeliek lévén, a protestansokat nem érdeklik, úgy viszont az atyai vagy gyámi megegyezés és kihirdetés hiánya a katolikusoknál semmi akadály, — de ezeken kívül a katonáknál felsőbbbségi engedelem nélkül, és a protestansoknál a menyasszonynak vőlegénye tudtán kívüli terhes állapotában kötött házasság is semmis.

A természeti jog, és isteni szerzett törvénybeli akadályoknál fölmentésnek helye nincsen, — de a többiekre nézve a katolikusoknál a pápa, s illetőleg a püspökök, — protestansoknál pedig a király, s az illető hatósági előjárók (alispán, bíró, vagy kapitány) adhatnak fölmentést.

42. §.

E l v á l á s.

Elválás az: „midőn a házassági szövetség a házastársak élteben teljesen, vagy részletesen (ágy és asztalra nézve) megszűnik.“ Teljes elválásnak a katolikusoknál helye nincs, s ha fölmentéssel el nem hárított akadály forog fenn, a házasság magában semmis, s úgy tekintetik, mintha nemis létezett volna, a semmisség mindazáltal bíróilag mondatik ki; — ellenben a protestansoknál nemcsak a fenforgó akadályok miatt lehet helye a teljes elválásnak, de következő esetekben is: 1) Ha egyik házastárs a másik élete ellen leselkedik. 2) Ha egyik fél nősparáznaságot követett el, s a másik fél hasonló vétessel meg nem bosszulta. 3) Ha egyik fél a másikat rosz indulatból elhagyván, a helytartó tanács körlevele általi harmadszori hívásra sem tér vissza. 4) Ha engesztelhetlen gyűlölség támad a házasfelek között, és sem a lelkész, sem a törvényszék nem képes őket kiengesztelni.

Valamint teljes elválásnak csak a protestansoknál, úgy a részletesnek csak a katolikusoknál van helye, el nem engedett s hasonló vétessel meg nem bosszult házasságtörés, a férjnek kegyetlenkedése, és lelki vagy testi veszély miatt. — Mind a teljes, mind a részletes elváláskor a gyermekek tartása és a házasfelek kölcsönös követelése, t. i. jegybér, hozomány sat. iránt is intézködni kell, mire nézve, ha a való felek meg nem egyeznének, az illető bíróság határozand.

43. §.

Házassági perek.

I. Eljegyzés betöltését követelő per. Indítatik a szentszék előtt — a jegyváltás valóságának megmutatása után, ha rossz következménytől félni nem lehet, a felek házasságra kényszerítetnek, különben csak a visszalépés büntetésében, s a kikötött bánatbérben marasztaltatik el az alpörös. A protestansoknál sem ezen pörnek, sem a visszalépés büntetésének helye nincsen, s ha netalán előlegesen teherbe esnék a nő, egyedül a gyermek-tartás tétetik köteleességévé a nemzőnek.

II. Részletes — ágy és asztaltóli — elválasztást követelő per. Az előbbi §-ban előadott okoknál fogva ugyancsak a sz. szék előtt foly, s ebben a férj nem csak a jegybér és hozomány, hanem az özvegyi jog kiadásában is elmarasztaltatik.

III. Váló per. A katolikusokra, és vegyes házasságokra nézve szinte a sz. szék előtt, a protestansoknál pedig a megyei, kerületi, vagy városi törvényszék előtt mindenkor a házasság védő ügyész közbejöttével foly 1791: 26. Az elválás törvényes indokának bebizonyítása után a kötés örökre feloldatik, és szabadság adatik mind a két félnek új házasság kötésére, azonban az elválasztott protest. kathol. személylyel csak úgy léphet új házasságra, ha a váló per a sz. szék által is megvizsgáltatván, az elválás oka ollyannak találtatott, melly a kánoni törvény szerint is megsemmisíti a házasságot; — a fő kérdés, t. i. a kötés felbontása után a felek kölcsönös követelései határozatnak meg. Az ítélet magában is fölebbvittnek tekintetik, és nem válhat elítélt dologgá; megjegyezvén egyébiránt hogy a katolikusoknál s vegyes házasságbelieknél ezen pörbeni ítélet által nem a házasság bontatik fel, hanem annak már gyökerében volt semmissége jelentetik ki.

Ezen pöröken kívül még ügyészi keresetnek is lehet helye a tilos házasságban tudva élés, ágyas-tartás, nősparáznaság, és több hitvestartás büntetéseért, valamint a tetteleg külön lakó házastársak együtt lakására kényszerítés miatt is.

IX. FEJEZET.

A törvényesítésről és örökbefogadásról.

44. §.

Törvényesítés.

A törvényesítés ez értelemben az: „midőn a törvénytelen ágyból származott gyermek törvényessé tétetik“ jelesen pedig:

I. Következő házasság által, mellyhez az kívántatik: hogy a törvényesítendő szülői a nemzés után törvényes és helyes, vagy legalább vélt — habár testileg be nem is befejezett — olly házasságra lépjenek, melly a nemzéskor is megállhatott volna közöttük, s hogy a törvényesítendő saját gyermekek legyen, különben a törvényes gyermekek, vagy mellék rokonok, sőt — kihalás esetében — a kir. ügyésznek is keresete lehet; egyébiránt a törvényesítést az sem akadályozza, ha a szülők egyike vagy mindketten is a nemzés után vagy előtt más — de már természetileg v. biróilag feloldott — házasságban éltek is.

II. Fejedelmi kegy által, melly szabadalmi levélben szokott a király által kiadatni. — Az előbbi módon törvényesített mind egyházi, mind polgári tekintetben a term. és törv. gyermekekkel egyenlővé válik; de a királyi kegyből nyert törvényesítés csak a kir. ügyész ellen ad jogot, mert az ősi javakból más törvényes örökösök ki is zárhatják, (mint alább látni fogjuk), sőt egyházi fogamatja sincs, vagyis az ekként törvényesítettet pappá sem lehet.

A törvényesítés ezen nemein kívül a katolikusoknál még pápai törvényesítés is létezik, mellynek csak egyházi fogamatja van ugyan, de a törvénytelen házasságból eredett gyermek a főnforgó akadályra rézve fölmentő és királyi tetszeménnyel is megerősített pápai levél által nem csak egyházi, de polgári tekintetben is a következett házasság által törvényesítettékhez hasonlóvá lesz. I: 106.

45. §.

Örökbefogadás.

Az örökbefogadás (már a 25. §-ban értelmezve van) szülői hatalmat szerez, ha az örökbefogadó az örökbefogadottat mint fiát még élteben házához veszi, s ekkor az örökbefogadás tökéletesnek, a fogadott pedig törvényes gyermeknek tekintetik; a testvérül fogadás már atyai hatalmat nem szül, e

gyébiránt mindkét örökbefogadás hason természetű, s e következő szabályokat kell róluk megjegyezni: 1) Az ősi javakban csak az utolsó magszakadó, a szerzeményiekben pedig mindenki fogadhat örökbe. 2) Az örökbefogadás csak várandó jogot ad, s az örökbefogadó azt vissza is huzhatja, és vétség által el is vesztheti a javakat, sőt ha később gyermeke születnék, önként elenyészik, mert ezen záradék: „ha elhunytom után gyermekem nem marad“ mindig alattomban értetődik, azonban a szerzeményi javakban ezen záradék nyilvános kifejezéssel el is törölthetetik. 3) Ha általánosan minden javakra kiterjesztetik, az örökbefogadott nem csak a meglévőkben öröködik, hanem azokhoz is jogot nyer, melyek ideigleni czímmel másoknál vagynak, de a várandó jogokra még sincs igénye, mert csak törvényes és nem természetes örökös. 4) Az örökbefogadott a felfogadó apai rokonainak osztályába jő, saját ivadékára nézve szerzőnek tekintetik, és saját nemzetségbeli jogait is megtartja.

X. FEJEZET.

A gyámságról és gondviselésről.

46. §.

A gyámság értelmezése és nemei.

A gyámság: „azon védhatóság, mellynél fogva bizonyos személyek — kor, nem, vagy észbeli gyöngeségök miatt — mind személyök, mind vagyonukra nézve más alkalmas személy által kormányoztatnak.“ Gyámság alá vetvék: 1) Az árvák, vagyis a szülőiktől megfosztott kiskorú figyermekiek törvényes korukig — az után gondviselés alá tartozván — és a leányok; 2) az esztelenek és tébolyodottak. — Nem lehetnek gyámatyák, kik vagy természetileg (mint a családfiak s kiskorúak, vagy valamelly tetemes hiba miatt) akadályoztvák, vagy törvényleg eltiltvák, ilyenek: 1) A nőszemélyek, kivévén az anyát saját gyermekeire nézve. 2) A nyilvánosan tékozlóknak ismertek. 3) Kik bünbeli vád alatt vagynak, a fölségsértésről, hűtlenségről, hamis esküvésről, és más böcstelenítő tetről vádlottak, hábár firokonok, vagy végrendeletben adattak legyen is. 4) Az árvák szülőivel gyűlölködők, pörlekedők, vagy azoknak nagyobb pénzbeli öszveggel tartozók. 5) Az árvák szülői által különösen eltiltottak, és végre 6) Olly szegények, kik a kormányzandó javakról nem kezeskedhetnek, vagy már előre bármi okból gyanúsak.

A gyámság általában törvényes vagy nem törvényes azaz önkéntesen (beavatkozólag) gyakorlott; amaz ismét végintézeti, törvényes vagy egyszersmind természetes is, és rendelt.

47. §.

Végintézeti gyámság.

A végintézeti gyámság a szülőknek végső akarata által rendöltetik olly gyermekekre nézve, kik a másik szüle hatalma alá nem esnek, figyermekekre ha nem törvényes korúak, leányokra nézve pedig ha törvényes vagy teljes korban vannak is, sőt az egyik szülő életében is megáll a megholt javaira, de nem egyszersmind az árva személyére nézve is. Az édes szülőkön kívül végintézetileg gyámot rendölhet az apai nagyapa, és tökéletesen örökbefogadó is; a szerzeményi javakban ezen gyámság minden más gyámságnál előbb való, ellenben az ősieken a törvényes gyámságnak van elsőbbsége.

48. §.

Törvényes gyámság.

Törvényes gyámság az: „mellyet közvetlen a törvény bíz valakire“ s minden mások előtt az életben levő szülét illeti, s ekkor természetes és törvényes-nek mondatik; ha egyik szüle sem él, a gyámgyerek apai oldalrokonait illeti azon elsőbbségi renddel, mellyel a javakban öröködhetnének, s ez csupán törvényesnek mondatik; az anyai oldalrokonokat pedig csak akkor illetheti, ha a javakban jogegyenlőség van, s apai rokon nincsen. A term. és törv. gyám számolni nem tartozik, de ha a gyámnokoskodó anya ismét férjhez megyen, számadásra, és a hasztalan s netalán pazar kiadások megtérítésére is szoríttathatik. 1715: 68.

49. §.

Rendelt gyámság.

Ha sem végintézeti sem törvényes gyám nincs, a király vagy az ő nevében a nádor, vármegye, s illetőleg a tanács, vagy földesur által rendöltetik a gyám, s ez rendelt gyámságnak neveztetik, mellyet (valamint az előbbieket is) a kirendelt elfogadni tartozik, s törvényes mentségül csak gyermekeinek, s az árvai vagyonnak sokaságát, vagy távolságát, katonáskodását, betegeskedését, értelmiségének hiányát, és 60 éves korát hozhatja

fel ; — egyébiránt szükséges : hogy a gyám jó hírű, a gyámolandó vagyonához képest eléggé vagyonos, s azután nem esengő legyen, és a rendelő hatóság alá tartozzék.

A gyámrendelő hatóság kötelességében áll : a javak összeíratása, megbecsültetése, a gyámnak felelőség terhével járó számadásokra szorítása ; — különösen pedig a gyámolt nevelésmódjának meghatározása, s a részbeni főfelügyelés : hogy a gyám gyámoltja személyes jólétét, erkölcsi és tudományos kifejlődését minden lehető módon — atyailag — eszközölje.

50. §.

Gondviselőség.

A gondviselőség „az árvai (vagy zár alatti) javaknak kormányzása“ — a gyámságtól csak annyiban különbözik : hogy az, az árvának mind személyére, mind vagyonára kiterjed, ez pedig egyedül a gyámolt javai körül forog, és az árva figyermeknek (törvényes kort érve a gyámság alól felszabadulván) szabad akaratjától függ, ki legyen gondviselője, de ha akaratját annak idejében nem jelenti ki, valamint egyéb esetekben s az illető hatóságot illeti a kinevezés, egyébiránt az árvák gyámsága és gondviselősége közt jelenleg a személy-kormányzási jogon kívül főleg az a különbség : hogy az a törvényes, s illetőleg — a leányokra nézve — teljes kor elérével gondviselőségnek nevezetik, ennélfogva a gondviselőnek a javak körüli hatalma és kötelességei is ugyanazok, mellyek a gyámatyaéi.

51. §.

Gyámi vagy gondviselői kötelességek.

A gyámnak az árva személye körüli (az előbbi §-ban érintett) kötelességén kívül, a gondviselővel is közös kötelességei ezek :

1) Minden számadással tartozó gyám a javaknak az illető hatóság által tett összeírása s becslése melletti átvétellel kezdje meg hivatalát, különben beavatkoznak tekintetik ; s ha összeírásakor irományok is találatnak, azokat (meg sem nézvé) lezárva, és pecsételve kell átvenni. 2) A gyámság vagy gondnokság föl vállalásakor az el nem tartható dolgok eladandók, és az ezekből bejött, s a kellő költségek fődözése után fennmaradó s egyéb készpénz kamatozás végett biztos helyre kiadandó a megszünt haszon megtérítésének terhe alatt ; — a többi javak jó karban tartandók, javítandók, s az ingatlanok körüli nagyobb változások — mint az építések, jószág-vevések, eladások s kibocsátások — jóváhagyás, s a felelőség elhárítása végett a tisztizék elébe terjesztendők ; —

a szükségtelen és káros szerződések félretétethetők, s a vevő vagy kölcsönző pénze csak annyiban térítettik meg — a gyámi javakból — amennyiben az a gyámolt javára fordított. Végre 3) Midőn a gyámságnak vagy gondviselőségnek vége van, minden vagyon az összeírás és lelettár szerint; különösen az ingatlanokat természetben, a pénzeket pedig vagy készben vagy biztos kötelezvényekben kell átadni. — Joga van ellenben a gyámnak hasznos pörbeli egyezkedést tenni, föl- és alperesként törvénykezni, ügyvédekkel vallani s a gyámgyermeket pörbe hívók ellen büntetési díjt követelni, de nem egyszersmind a gondviselőnek is, mert ez a gondviselt nevében viszi foglalatosságát.

52. §.

Gyámi vagy gondviselői számadás, és jutalom.

A term. és törv. gyámokon kívül minden gyám, vagy gondviselő köteles a gyámolt javairól s jövedelmeiről pontosan (évenként, és végsőleg) számolni; az évi számadásokat az illető hatóság vizsgálja meg, mellytől a számadó, ha mindent oklevelekkel bebizonyít, s a kitett nehézségeket fölvilágosítja, fölmentéslevelet kap; a végső számadásokat pedig, vagy az illető hatóság, vagy a már teljes kort ért árva vizsgálja meg, ha az előterjesztett számadás megvizsgálását a számadónak időközben történt halálaig az előjáróság elmulasztja, a felelőség nem annak örököseit, hanem az előjáróságot terheli; úgy a teljes kort érők is maguknak tulajdoníthatják, ha a számadások követelésével s megvizsgálásával gondviselőjük haláláig késtek, ellenben a nem teljes korban adott fölmentés már magában semmis, és azt visszahúzni sem szükséges.

A gyám vagy gondnok fáradságának jutalmaúl a kormányzott javak évi jövedelmének egy hatodát húzza, de nem a tőkepénz kamataiból is, azonban hol az egész érték egyedül készpénzből áll, bizonyos (a hatodnál kisebb) részt kap a kamatokból is; — de a ki hivatlanul (csak avatkozólag) gyámnokoskodik, semmit sem kap, sőt a legcsekélyebb hibáért is felelős, kivéven az olyat, ki valamilyel elhagyott árvát jólelküleg vesz pártfogása alá.

53. §.

A gyanús gyám vagy gondviselő büntetése és a gyámság vagy gondviselőség megszűnése.

Gyanússá lehet a gyám vagy gondviselő csalárdság, vagy más tetemes hiba miatt, különösen pedig ha 1) Az árvákat rosszul neveli, vagy szükségesekekkel el nem látja. 2) Rész erkölcsü. 3) A

kormányzott javak után eseng. 4) Ha a gyámolt szülővel gyűlölségben volt. 5) Ha valamely közbejött eset miatt olly helyzethez jut, mellyben gyám vagy gondatyává nem lehetett volna. — Ezen és hasonlók miatt nemcsak a törv. körű árva, hanem más akár ki is bevádolhatja a gyanúst illető hatósága előtt, melly őt hivatalától azonnal felfüggeszti, ha kezességet kívánna is állítani, sőt vérségéhez képest — kivevén ha term. és törvényes — meg is bünteti, — a büntetés: ha a vétség az árva személyét és vagyonasajátosságát érdekli, örökböcstelenség, és a kárnak kétszeres megtérítése, ha csak a gazdálkodást, a kárnak kétszeres megtérítése (I: 123) a hibából eredett kár csak egyszerűen térített meg (I: 115), de a beavatkozó a legcsekélyebb hibáért is kártalanítással tartozik, — a böcstelenség és kettőzött büntetések a gyanús halálával elenyésznek ugyan, de az egyszeres kártérítés a meghalálózott gyám vagy gondviselő örököszeit is terheli.

A gyanúság esetein kívül megszűnik a gyámság férfiaknál törv. kor, s a gondviselőség teljes kor értével, a leányoknál férjhez menetelőkkor, azonban valamint a fiak, úgy a leányok is fontos okok miatt az illető hatóság által hamarabb is fölmentethetnek; — megszűnik továbbá a gyám-gyermek vagy-apa halálával, végre az indok elenyészésével; — a gondviselőség pedig a törv. körű árva visszahúzása által is megszűnhetik.

54. §.

P e r e k.

A gyámság- és gondviselőségből különbféle perek származhatnak, jelesen:

I. Számadást követelő, a szolgabíró vagy alispán (jelesen 200 forintig egyedül az, 200—3000-ig az vagy ez, 3000-tól egyedül ez) a több megyékben fekvő javakról végső számadásokra nézve pedig a kerületi tábla előtt. I: 115. 1655: 24. 1715: 68. Ezen pörben csak a számadással egybekötött javak kezelésének valóságát kell megmutatni, s ha a lelettár, vagy egyéb ingóságok hiányzanak, hit alatti is fölfedezendő, és mellékesen a gyanúsági büntetések s vizonti követelések is megítéltetnek. — Azonban jelenleg — az árvaszéki küldöttség által szoktak a számadások megvizsgáltatni — ezen per nem igen használtatik.

II. Gyanúsági büntetést követelni lehet a megyei bíróság előtt, sőt mellékesen is; de a böcstelenségi büntetést csak a kir. tábla szabhatja meg. 1715: 68. I: 123.

III. A javakat a gyám gondviselőtől visszakívánó per. Ha t. i. bírói intésre sem adatnak vissza a javak, a megyei bíróság előtt 1655: 24. s 1639: 32-nél fogva lehet nemcsak a javak, de mellékesen a számadások követelése végett is törvénykezni.

IV. A gyámgyermek által nem törvényes korában tett kötés félretétele végett a nem törvényes korban perel a gyám, azután pedig valamint a nem teljes korbani tettek megsemmisítése végett is maga az árva. 1802: 21. —

V. Örökülési félretevő per. Kezdi maga a törvényes vagy teljes korú árva a gyám káros tettei s eladásai miatt, vagy az új gyám — a birtokos ellen az örökülés bírāja előtt 1655: 24. I: 124. A költségeket, és haszonvételeket a jó lelkű birtokos azok megtérítésére is köteleztetik. Végre

VI. Káros perbeli egységet erőtlenítő per, a kir. tábla előtt. I: 59. 127.

XI. FEJEZET.

Az uri hatalomról és urbérről.

55. §.

Az uri hatalom általános értelmezése.

Az uri hatalom: „azon jog, melly bizonyos tettek végett bérért vagy telkek használatáért mások személye, tettei, s illetőleg vagyona felett gyakoroltatik.“ Ki ezen joggal alattvalója személye s tetteire nézve él, gazdának, vagy urnak, ki egyszersmind vagyonára nézve is, földesurnak neveztetik s az, kin gyakoroltatik, az első esetben szolga, a másodikban bérlő vagy jobbágnak, különösen pedig „azon szabályok, melylyek által a földesur és jobbágy közötti különös jogok és köteleiségek meghatározvák“ urbérnek mondatik.

56. §.

S z o l g á k.

A szolgák kénytelenek, v. önkéntesek. Kénytelen szolgaságra kárhoztatják törvényeink a vértagadókat, álorczásokat, s fizetésre tehetetlen adókat (mint alább fogjuk látni). — Az önkéntes szolgák jogait és kötelezéseit azon egyezés határozza meg, mellyet gazdájokkal kötöttek; — a szolgákat szegődött idejükig tartóztatni, vagy ha elszöknének visszakivánni is lehet, sőt ha nem alkalmasak és korhelyek, szegődött idő előtt is elbocsájtathatnak; tartoznak urok iránt tisztelettel viseltetni, s a

szegődött munkákat pontosan véghez vinni, s az év lefolyta előtt legalább egy hónappal sőt hamarabb is — amint szokásban van — felmondani a szolgálatot. Minthogy a szolgák nemcsak munkáik hanem személyeikre nézve is urok hatalma alá vetvék, ezek által történt megverettetésükért keresetök nincsen, habár nemesek is; — ellenben a szolgák is joggal követelhetik, hogy urok irántok kegyetlen ne legyen, megszolgált béröket pedig törvény útján is kérészhetik.

57. §.

B é r l ő k.

A bérllők, másként taksások, olly személyek, kik a földesur jószágán letelepedtek, s ezért annak évenként bizonyos bért fizetnek; — jogaikat és kötelességeiket közönségesen a szerződés határozza meg; ha pedig szerződésük nincsen, egyenlők a helybeli más nemtelen lakosokkal, és mindaddig mig azon urtelken laknak, a földesurnak hatóságát elismerni tartoznak. — Ezekhez hasonlóknak tekintethetnek az udvar- (curialis) telkeken telepedett zsellérek is, kiknek mind jogaik, mind kötelességeik egyedül a földesurral kötött szabad egyezéstől függnek.

58. §.

J o b b á g y o k.

Jobbágyoknak neveztetnek „azon személyek, kik a nekik adott telkek használataért a földesurnak személyök, vagyonuk, és munkájokra nézve vannak alá vetve.“ Allapotjuk változó volt mindaddig mig az urbér be nem hozatott; — egyébiránt jobbágyoknak szoros értelemben csak azok neveztetnek, kiknek belső telkök után nemcsak legelőjük, de szántó földjük, s réjük is van, széles értelemben pedig jobbágy nevezet alatt a zsellérek is értetődnek, s ezeknek belső telkükön kívül csak legelőjük van, s kétfélek: urbérik vagy udvariak, amazok ismét házasok, vagy házatlanok s urbérikleg kormányoztatnak, emezek pedig (mint az előbbi §ban érintők) a földesurral kötött szerződésükhöz tartoznak magukat alkalmazni.

59. §.

A költözés szabályai és szabad adásvevés.

A jobbágy — ha minden tartozásainak eleget tesz, vagy legalább hitelezőitől elfogadott kezességet állít, költözési szándokának (sept. 1ső napja előtt tett) kijelentése után Gergely napja (mart.

12.) körül — szabadon költözhetik, mely alkalommal a földesur-tól elbocsájtó, az illető megye alispánja, vagy szolgabirájájától pedig utlevelet kap; de azon esetben ha a földesur az elbocsájtó levelet megtagadná, az alispántól nyert s ezen körülmény beigatásával ellátott utlevél is elégséges a költözésre, azon esetben pedig, ha még ezután is akadályoztatja, vagy letartóztatja jobbágyát a földesur, a megye által rendelendő karhatalommal is eszközöltetik a jobbágnak elbocsájtatása, sőt a károk és költségek megtérítésén kívül a letartóztató földesur 200 ft. büntetésben is elmarasztaltatik. — ugyanazon büntetés alá esnek az olly földesurak is, kik a jobbágyot törvényes bizonyítvány nélkül befogadják. — A költözni kívánó jobbágy gyermekeknek és házatlan zselléreknak pedig egyedül a megyei tisztviselő bizonyoságlevé-
lére van szükségük.

Mint hogy a jobbágytelki állomány javítására fordított munkabér a jobbágnak valóságos tulajdona, azt a telek haszonvéte-
lével együtt — saját földesurát, a helybeli közbirtokosokat, s a községet kivéve — bárkinek szabadon eladhatja, még pedig örök-
áron, de a vevő a haszonvétellel járó minden terheket viselni tar-
tozik. — A szabad adás-vevés sikerességére megkivántatik: 1) A földesur megegyezése, mellyet csak az elmozdíthatás eseteiben ta-
gadhat meg. 2) A földesur és község jegyzőkönyveibe való be-
jegyzés; — egyébiránt illy adásvevés útján egy személynek hány telket lehessen szerezni, az a telkek mennyiségétől (1836: 4. 10. §-a szerint) függ.

60. §.

A jobbágy elmozdíthatásának esetei.

A telkes jobbágyok, valamint az urbéri zsellérek is telkeik-
től, s haszonvételeikből elmozdíthatnak a következő esetekben: 1) Ha a jobbágy vagy zsellér az uri és közterhek viselésére elég telen. 2) Ha veszedelmes kicsapongásokban, vagy 3) Kötelessé-
gre nézve az uraság kárával többszörös nyakasságban, és 4) Ha szántsándékos, vagy éppen erőszakos kártételben ismételve vétke-
nek találtatik. Végre 5) Ha a földesur gyermekei megosztozván, mindeniknek másként lakhely nem jutna.

61. §.

Jobbágytelki állomány.

A jobbágytelki állományoknak régibb időkben történt urbéri szabályozása által meghatározott mennyiség szolgál zsinórmérté-
kül, mellyhez képesta belső egész telki állománynak egy hold mennyiséget kell tennie; — a külső telki állományok (az 1836: 5.

t. cz-ben foglalt osztályzati tábla szerint) — a szántóföldekre nézve 16—40. holdig, a rétekre nézve pedig 6—22 kaszállóig terjedő mennyiségből állanak; a zsellérek belső telki illetősége pedig 150 □ öl. — Ha több a belső telki állomány, a fölösleg a külsőhöz számítatik, ha kevesebb, a külsővel pótolatik, belső telki természetét azonban mindenkor megtartja; — a hol a rétek hiányát szántóföldekből, vagy viszont kell pótolni, egy hold szántó föld egy kaszásréttel ér föl, s a rétek pótlására adott föld — urbéri tartozások tekintetében — a rét természetét követi. Ha a jobbágytelki állományba irtványok foglaltatnak be, attól többé el nem választhatnak.

Minden illetén állománynak a földesur tudtán, vagy meg egyezésén kívüli elzálogosítása, felcserélése, vagy elosztása érvénytelen; a földesur tudtával az 1836k évi urbéri törvények alkotta előtt tett csere vagy zálog pedig visszaváltandó.

62. §.

A jobbágyokat telki haszonvételükön fölül illető hasznok.

Ezek: 1) Az irtások, mellyek régiek, vagy újabbak, azaz 1836-ik év utániak; a régibb irtásokat visszaváltásig szabad egyezés, vagy divatozó bér mellett használhatják, mellyeknek visszaváltására nézve ezen szabály áll: Az uraság ellenmondása mellett történt irtások minden térítések nélkül visszavétehetnek, azonban az uraság ellenmondása nélkül történtek csak egyesség vagy bírói becsár lefizetése mellett vétethetnek vissza. — Újabb irtásokat a földesuraság írásbeli engedelmé nélkül tenni nem szabad, különben három év alatt minden fizetés nélkül önhatalommal visszaveheti a földesur, azután pedig csak urbéri uton, — 2) A bormérési jog (mellyről alább szólunk). — 3) A pálinka főzés a gabonát kivéve minden természetmennyből akár önszükségökre, akár akónkinti kereskedésre. 4) A legeltetési jog, mellynél fogva tartozik a földesur a jobbágyok marháinak elegendő legelőt (az 1836: 5-ben foglalt osztályzathoz képest 4—22. holdig) adni; — ennek megszorításából s aránytalan használatból eredhető panaszok megszüntetése tekintetéből az urbéri legelő a földesurétól el is különöztethetik, melly alkalommal a lelkesznek egy, a jegyzőnek vagy oskolamesternek fél, nyolcz urbéri zsellérnek pedig egy jobbágytelki illetőség adatik a legelő összes mennyiségéből. — 5) A faizás, melly is azon helyeken, hol az uraságnak erdeje van, ha ezelőtt is használatában voltak, vagy ezen jogot urbéri rendbeszedés által nyerték, a jobbágyokat szükseikhez mért arányban mindenkor ingyen illeti, épületi fát azonban a mondott esetekben is csak azon erdőből kaphatnak, hol az épületi fának eladása az erdei rend sérelme nélkül történhet. —

6) Makkoltatás, de csak a határjokban fekvő erdőkben s tulajdon sertéseik számára 6 krral olcsóbban engedhetik meg mint más idegennek, a hol pedig az erdők a jobbágytelki állománynak egy részét teszik, a makkoltatást szabadon és ingyen használhatják. — 7) A nádlás azon helyeken, hol nádtermő tavak vagynak, és hol az urbér behozatalakor, vagy későbbi rendbeszedés által megengedettett, vagy régibb gyakorlatnál fogva használatában voltak. — 8) A mészárszéki jog (erről alább.) — 9) Minden természetnyöket szabadon eladhatják, sőt urbér telkeiken boltot is nyithatnak, s attól (az 1836 : 6. t. cz. által jelelt osztályzat-hoz képest) — 10, 15, vagy 20 forintot tartoznak a földesurnak évenként boltbér fejében fizetni.

63. §.

A jobbágyok tartozásai.

1) Minden jobbágy vagy zsellér évenként egy forintot fizet a földesurnak, lakházától, s ez füst pénznek nevezetik. 2) A pálinka kazántól, ha tart, évenként 2 ftot fizet. 3) A belső telki és rétbeli illetőségeket kivéven, minden egyéb földjének terméséből (az ugyanazon egy évbeni második termést ide nem értve) kilenczedet ad az uraságnak, s a len és kenderföldektől járó kilenczed helyett minden egész telkes jobbágy 6 font kendert köteles fenni az uraságéból — hol ez szokásban van. 4) Minden egész helyes jobbágy évenként 52 igás vagy e helyett 104 napi gyalog munkával tartozik, a kisebb állományu jobbágy pedig aránylag, — a házas zsellér 18, a házatlan pedig 12 napi kézi munkával köteles. Ezen tartozások leszolgáltatására nézve megjegyzendő: Hogy ámbár a jobbágyok hetenkint csak egy nappal tartoznak, nagyobb munka idejében (a szántást kivéve) mindazonáltal hetenkint két napot, sőt a munkahely távollétében négy napot is kötelesek szolgálni, de a jövőti és meneti idő is betudandó s az esztendei járandóságának legalább egy negyedrésze a téli 6 hónapra hagyandó. Az urimunkát makacsságból elmulasztó jobbágy azon kívül, hogy ezt pótolólag végezni tartozik, minden gyalog napi munka elmulasztásáért egy, igás napiért pedig két ftot fizet büntetésként földesurnak. 5) Minden egész helyes jobbágy és nyolcz zsellér ölszvesen három napi vadászatra köteles egy egy hajtót adni, de ezt más szolgálatra fordítani nem lehet. 6) A régenten divatozott hosszú fuvar helyett minden egész helyes jobbágy két napi igás munkával tartozik. 7) A fáizás használatában levő jobbágyok, jelesen egy egész telkes jobbágy — s ehhez aránylag a kisebb állományuak — két ölfának behordására, a házas zsellérek pedig fejenként fél öl favágásra köteleztetnek. 8) A nádlást használó jobbágyok 40 kéve nád behordásával, a zsellérek pedig 20 kéve levágásával tartoznak; — azonban sem a fát, sem a nádat két mérföld-

nél távolabb eső helyen vágni, vagy azt onnét behordani nem kötelesek.

A kalmárok vagy mesteremberek, kiknek telki tartományuk nincsen, az uri munkákat egyezési vagy urbéri úton elhatározandó pénzzel is megválthatják. — Posega, Verőcze, Szerem, Temes, Torontál, és Krassó vármegyékben pedig a jobbágyok tartozásaira nézve a divatozó szokások szolgálnak rendszabályul.

Ezen tartozások és szolgálatokon felől a földesur jobbágyától mit sem követelhet, s minden azelőtt divatozott kisebb adózás, elsőbbségi s elővételi jog (az 1836: 7. által) eltöröltetvén, ha a földesur jobbágyát törvényes járandóságán felől túlságos adózásokra vagy munkákra kényszeritené, annak kétszeres megtérítésére, ismétlés esetében pedig 200 ft. büntetésre szorítatik.

64. §.

A földesurnak jobbágyai irányábani jogai és kötelességei.

A földesurnak jobbágyai irányábani jogai ezek: 1) Jog van a törvény által meghatározott adózásokat, és szolgálatokat jobbágyaitól követelni és azoknak pénzzel való örökös megváltása iránt velök — a tiszti ügyész és törv. bizonyosság közbejöttével — szerződésre is lépni; de ha sikerülhet a földesurrali egyesség, ezen joggal valamint az egész községek, úgy egyes jobbágyok is élhetnek. 2) A földesuri rendelményeknek makacsságból ellenszegülő, s engedetlen jobbágyokat 1—4 napig tartható elzárással büntetheti, sőt nagyobb vétség esetében ezen büntetést az uriszék nyolcz napra is kiterjesztheti, azonban a nemes jobbágy sem a földesur sem az uriszék által, hanem egyedül a megyei törv. szék által büntetethetik meg, valamint a nemtelen jobbágy is súlyosb fenyítéket érdemlő vétség esetében, ha például földesurát vagy embereit személyes megbántással illetné. 3. Birói hatóságot gyakorol a jobbágyok személy- s vagyonbeli ügyeire, s ha vérhatalommal bír, bűnbeli vétkes kihágásaikra nézve is; — ezen hatóság a magukat örökösen megváltókra nézve is fönmarad. 4) Örökösödési joggal bir jobbágyainak magszakadásából s hazaárulásából. 5) Joga van három alkalmas személyt a község által szabadon gyakorolható biró választás végett kijelölni, úgy szinte a község által választott jegyzőt hivatalában megerősíteni. — 6) Jobbágyait a telkekkel együtt munkáik s egyéb adózásaikra nézve elidegenítheti. 7) Maga elleni tanúságtól őket eltilthatja. 8) A törvény által kijelölt esetekben (lásd a 60. §-t) őket telkeiktől elmozdíthatja, de mindenkor csak urbéri úton. Végre 9) A földesur megegyezése és tudta nélkül a község közönséges névvel kölcsönt nem vehet.

Ezen jogokon kívül a földesurnak még némelly kötelességei is vagynak. U. m. 1) Köteles, törvényes megkeresésre jobbágysági felett igazságot szolgáltatni. 2) Az adónak személyenkénti kivetésére felügyelni. 3) A község számadásait minden évben megvizsgálni, s 4) Elhúnyt jobbágysági árváinak gyámtyát rendőlni, s azoknak javait jelenlétében összeírni, s azokra felügyelni. Végre 5) Köteles az elhagyott telket népesíteni, ha a földesur e részben a megyei végzés ellenére akadályt tenne, 200 fthal büntetettik, de ha a megyei végzésben meg nem nyugodnék, ügyét a törvény rendes útjára viheti, s ha azt a törvényszéken is elveszti, a közadózási terheket — a pör kezdetétől járó mennyiségben — köteles megtéríteni. *)

*) Jóllehet a közadózási terhet a jobbágytelket használó nemes is viselni tartozik, közmunkákra mindazonáltal nem köteleztetik, ellenben a nemnemesek az urali tartozásokon s közadón kívül egy egész urbéri telek után 12 napi szekeres, a házas zsellérek 6 és a házatlanok 3 gyalog napi közmunkát is kötelesek tenni. 1844: 9.

65. §.

E tárgyból eredbetű perek.

I. Urbéri per. Ide tartoznak a földesur és jobbágy közötti, vagy a jobbágyoknak egymás között — urbéri tárgyából származható — minden ügyei; a bíraskodást — mindenkor a földesuraság költségén tartott — uriszék gyakorolja; — a jobbágyok rendszeren a tisztügyész pártfogásával élnek, azonban ha úgy tetszik, más ügyvédet is választhatnak, — ezen per alá tartoznak az urbéri földeket, vagy szőlőket bíró nemesek s városi polgárok is. — Az urbéri pör kétfele:

1) Urbéri panasz per, melly ekként foly: A jobbágy-nak bárminemű panasza legyen, azt először urának tartozik jelenteni, s ha ott 15 nap alatt orvoslást nem nyerne, a megyei alispán vagy szolgabíróhoz kell folyamodnia, ki a panaszt megvizsgálván, előbb barátságos egyeztetést próbál; ennek nem sikerültében a megye közönségéhez tesz az iránt jelentést, s a megye uriszék tartására záros határidőt rendel, s ha ezen határidő alatt a földesur uriszéket nem tartana, az ő költségeire nevez ki a megye uriszéki tagokat, de ha a földesur tetemes kár nélkül nem viselhetné ezen terheket, akkor a megyeapidíj, s az adózók terheltetése nélkül rendel uriszéket; — a panasz valósága a pörben megmutattatván az előadott okok s próbákhoz képest haladék nélkül ítélet hozatik, s a pör felsőbb vizsgálat végett birtokon belől a megyei törvényszék elébe terjesztetik az uriszékre jelen volt törvényes bizonyság által.

2) Urbéri szabályozási vagy rendbeszedési per. — A szabályozásnak helye van mindazon helyeken, hol a tel-

keknek tisztábihozása, s elosztása szükségesnek látszik, és azt a jobbágyok nagyobb része vagy a földesur, közbirtokosságokban pedig — hol még a törvényes arány be nem hozatott — a közbirtokosok valamelyike kívánja, de ha a közbirtokosok egyike sem akarna az arány behozatala végett pört kezdeni — midőn a jobbágyok nagy része rendbeszedést kíván, ezt a tisztügyész köteles megindítani és befejezni. — 1836: 10. 1840: 7. — A szabályozásnak a telkek tisztába hozásán s elosztásán kívül főcélja: a telkek és legelő öszvesítése s elkülönítése; — az olly határookban, hol már egyszer öszvesítéssel s elkülönítéssel történt meg a szabályozás, újabb rendbeszedésnek (ide nem értvén többször is megtörténhető igazítását) helye nincsen; a hol pedig a szabályozás megtörtént ugyan, de öszvesítés és elkülönítés nélkül, a szabályozás céljául csak ezek vétethetnek. — Rendbeszedés alapjául szolgál azon telki illetőség, melly a jobbágyok által az urbér behozatalakor használtatott, ennél fogva, ha rendbeszedéskor nem volna annyi föld amennyi az urbér behozatalakor készült lajstromban följegyezve van, az urbéri lajstromok a telkek számának leszállításával, igazíttatnak meg, azonban ha megmutattatik, hogy a földesur által időközben történt elvételek által okoztatott a hiány, akkor annak kipótlására ő kötelezetik; azon esetekben pedig, ha több föld találtatnék, mint a mennyi az urbér behozatalakor följegyezve volt, akkor a fölsölegből új telkek alkotandók, de ha a földesur bebizonyítja, hogy azon fölsöleg az ő földjeiből, vagy a közös legelőből történt foglalások, s elszántásokból eredett, akkor a mondott fölsöleg ismét a földesuraság birtokába esik, vagy illetőleg a legelőhöz visszacsatoltatik. A szabályozás alkalmával amennyire eszközölhető s a jobb gondolkodás módja javálja, és a jobbágyok nagy része kívánja, minden egyes jobbágyinak egész tartozmányát a legelővel együtt egy tagban, ha másként nem, legalább dűlők szerint kell kihasítani.

Ezeknek — mint a rendbeszedés alapszabályainak — előrebocsajtása után magára a rendbeszedési pörre nézve a következőket szükség megjegyezni: 1) Mindjárt a per kezdetén megvizsgálandó: vajlon nincs e valamely törvényes vagy szerződési akadály, melly a rendbeszedésnek ellentállana, s ezt az uriszék az előadottakhoz képest azonnal ítélet által meghatározza, s ha mind a földesuraság, mind a jobbágyok azt bizonyítja; hogy semmi nemü akadály nincsen, ezen ítéletet fölebbvinni sem szükséges, azonban ha valamely bírói elintézet kívánó kérdés, vagy ellenzés fordulna elő a pörben, akkor az uriszéknek e részbeni ítélete felsőbb vizsgálat végett a megyei törv. szék elébe terjesztetik, sőt a meg nem nyugvó fél a m. k. h. tanácsához is fölébvhitheti, de csak birtokon kívül. 2) Ezen előleges kérdés eldöntése után az urbér behozatalakori állapot nyomoztatik ki a törvényes bizonyság, tisztügyész, és földmérő által. 3) A jobbágyi tartozmányok

fölméretnek, s a fölmérés meghitelesítették. 4) Ezekután a dűlők osztályoztatnak, s rendbeszedési terv készítették, ehhez járulván a telki állományok új rajzolatát kimutató földabrosz is. Végre 5) A rendbeszedési tervhöz szükséges s a főntebbi pontokban előadott segédesszközök elkészítettvén a megye az uriszéki elnök folyamodására küldöttséget rendel ki, melly a földabroszt, dűlők osztályoztatát, s a telekkönyvet meghitelesíti, s a felek között főnforgó kérdések érdemében egyeztetést próbál, s ez akár sikerül, akár nem, pontos egybehasonlító irományt készítettvén, s a dolgot maga épségében hagyván, mindezeket a hely színén kifejlődött körülmények előszámlálása mellett az uriszek elébe terjeszti. — A javítások s hasznos épületek ára az által fizettetik ki, kinek hasznos birtokába esnek, s ha a felek ez iránt meg nem egyezhetnének, illendő becsárukat szinte az uriszek határozza meg. Az uriszek végső ítélete — minden esethen — bővebb megvizsgálás végett lépcsőnkénti fölebbvitel utján a httó tanácshoz, terjesztetik föl hol az e tárgybeli ítéletek a fölrkezés sorozata szerint vétetnek tárgyalás alá. 1836: 10.

II. A tiszti ügyész a földesurnak 200 ft. büntetésben való elmarasztaltatásaért pörölhet a megyei törvényszék előtt következő esetekben:

1. Ha a földesur a törvényesen költözni kívánó jobbágyot igazságtalanul letartóztatja, — itt a birságon kívül mellynek fele a házi pénztárt, fele pedig a letartóztatott jobbágyot illeti — a letartóztatásból eredett károk és költségek is megítéltetnek. 1836: IV. 4. §.

2. Ha a földesur jobbágyának szabad adásvevésében — az igazságos megtagadás esetein kívül meg nem egyeznék. 1836: IV: 7. §. A birság a főntebbi módon osztatik el.

3. Ha valamelly földesur a törvény által megkívánt bizonyítványok nélkül fogedná be az elköltözött jobbágyot, 1836: IV. 4. §. Ekkor az egész birság a megyei pénztárt illeti.

4. Ha a földesur jobbágyát járandóságán felőli munkára vagy adózásra — több ízben — kényszeritené. 1836: VIII. 11. §. A birságon felől, mellynek fele a jobbágynak, fele pedig a pénztárba adatik — egyszerismind a károk és költségek is megtérítetnek.

5. Ha az elhagyott telkek népesítését a földesur bármelly módon gátolná; 1836: XI. 9. 12. §. Ezen birság annyiszor mennyiszor ismételhető, s egészen a megyei pénztárt illeti.

6. Ha a földesur jobbágyának készakarva s ismételve kárt tenne, vagy őt hatósági körén túl büntetné, t. i. bottal fenyítené, v. a törvény által engedett időn túl fogva tartatná, annyival inkább ha iránta kegyetlenséggel viseltetnék, a vétség fokozatához képest 50—200 ftig büntettetik, sőt a kegyetlenködésért büntető pertis kap. 1836: X. 5. §.

III. A tiszti ügyész pere olly földesur ellen, ki az elhagyott telek népesítése iránt hozott megyei végzésben meg nem

nyugodnék, s a törvényútján kívánja kihallgattatását — ezen per a megyei törvényszék előtt foly, s csak azon esetben van helye ha a kérdéses telek állományaival együtt nincs az urbéri lajstromban nyilván kitéve, — ha az ítélet megegyezik a megyei végzéssel, akkor a földesur azon telektől (mint az előbbi §ban mondók) a közadózási terheket viselni tartozik.

IV. Rövidleges pörök. 1) Az elpusztult házhelyeket népesítésig használó földesurak s nemes jobbágyok ellen a tisztügyészt — az azokkal járó adóbeli tartozásokat sommás úton követelheti a költségek megtérítésével együtt. 1836: XI. 14. §. — 2. Rövidleges visszahelyeztetés. Ha valamely jobbágy békesen használt urbéri tartozmányaiból s haszonvételeiből földesura által önhatalommal kivettének, a szolgabíró esküdt társával egy év s egy nap lefolyta előtt — a károk és költségek megtérítésével — visszahelyezteti; — ellenben ha az urbéri tartozások iránt még semmi panasz nem volt, azoknak teljesítésére az engedetlen jobbágyokat a földesur önhatalommal is szoríthatja, mindkét esetben az urbéri ut fönmaradván. 1836: X. 3. §.

V. Szökött szolgát visszakivánó per. Kezdi az olly ur vagy gazda, kinek szolgája vagy szolgáléánya a szegődött idő betöltése előtt elszökött, s máshoz szegődött; a befogadó ellen a szolgabíró előtt. 1715. 101. Előlegesen is mellékes tanúvallatás készíttetik, s ennek közlésével bíróilag intetik meg a szökött cseléd befogadója, s ha megintés után nem sikerül a visszakivánás, a per megkezdetik, mellyben ha kiviláglik a visszakivánó joga, a letartóztató 100 ftban — melly a bíró és fölperes közt osztatik fel — és a költségekben marasztaltatik. A bírói visszakivánásnak nem engedő fél ügyészi vádpörrel is megbosszúltathatik, s a szolgálé testileg is megfenyíttethetik; — egyebiránt a szökévény szolgát ha a befogadó jószágán kívül nyilvános helyen találtatik, önhatalommal is vissza lehet vitetni.

XII. FEJEZET.

A királyi ügyész jogairól.

66. §.

A kir. ügyész ismerete, és felügyelési joga.

A kir. ügyész — másként a korona ügynöke vagy a kir. ügyek igazgatója — „azon személy, ki a király és az ország javaira s jogaira ügyel, s e tekintetből különös kiváltságokkal van felruházva;“ — felügyel ugyanis: 1) A közjavakra, millyenek: a)

a sz. koronának semmi czim alatt el nem idegeníthető javai t. i. a szabad kir. városok, jász kún hajdú, és tiszai kerületek, sóbányák s kamrák, a régi érczbányák, harminczadok, az óbudai, visegrádi, diósgyőri, zólyomi, és huszti — uradalmak; — ha ezek az ország megegyezésén kívül akár adomány, akár más czimnél fogva elidegeníttetnének, a k. ügyész koronássági pörrel csatolja vissza a sz. koronához, s egyedül a jólelkű birtokos áruzatait téríti meg, a rozlelküleg fölkérőt pedig ezeknek kétszeres áraban marasztaltja el. — b) Az ügyésziek, mellyek t. i. öröködesi jognál fogva szállottak reá, s adományzás alá tartoznak. c) Az alapítványiak, és d) A királyi családiak, (mint Holics, Sascsin sat). A királyi ügyész ezen javakra nézve földesuri joggal is bír, de ez a kir. kincstár által gyakoroltatik, hol ő is tanácsos. Felügyel 2. Minden egyéb királyi jogokra, magszakadásokra, és nádori adományzásokra, mellyeket, ha törvénytelenek lennének; a kir. tábla előtt megvitatja.

67. §.

A királyi ügyész keresete alá tartozó esetek.

A kir. ügyész mint a király sérthetlenségének s az ország közjavanak védője, némelly közpolitikai vétkeket, millyenek 1) A fölségsértés és hazaárulás. 2) A békekötés megszegése. 3) Az olthatomlevél megsértése. 4) A szabadalmakkal való visszaélés. 5) A sz. korona elleni hamis esküvés. 6) A kir. városoknak tisztjujtáskori részrehajlása. 7) Az uzsorásság. 8) A nagypénzbeni (házárd) játék, mellyért nemcsak a játzó, hanem a játékra helyt engedő is 100 darab aranyt fizet büntetésül. 9) A rozlelkü adomány nyeres, sat — a törvény útján, és rende szerint megboszul, hogy az elkövetett vétek szerzője kellőleg megbüntettetvén, a köztársaságra nézve káros vétségek z. boláztassanak, és az ország közbátorsága s jóléte eszközöltessék.

68. §.

A kir. ügyész magán jogai.

Ezek: 1) Az 1715. év előtt a sz. koronára háromlott javak iránt indított pörökben csak azoknak tartozik felelni, kik a fölséghez tett folyamodás következtében utasíttatnak a törvény útjára; azonban ezen joggal az illy javak magán birtokosai is élhetnek. 2) Az egyedül szabadalom által szerezhető jogok iránt folyó pörökben a bizonyítás terhet mindenkor az ellenfélre hárítja. 3) A királyi ügy érdemében kellő esküt a fölség helyett — ő teszile. — 4) Mint kir. ügynök főbenjáró ítéletben, azaz javai elvesztésében és fejjátságban sem marasztaltatik el, de igen is más birtás-

gokban. 5) Az ügyészi pörökben ügyvédeket vall. 6) Ha akár ő, akár aligazgatója hivatalos foglalatosságában megverettetik, nagyobb hatalmaskodási díjt követelhet. 7) Pörbeli egyességeket tehet, de a nevezetesbeket a kir. kamrával is kell közlenie. 8) A kir. táblánál ül, és szavazati joggal is bir ugyan, de ügyeinek vizsgálatakor távol kell lennie, s a pörlekedők leveleihez sem szabad nyúlnia. 9) A határszéleken háború idején a ti zed bérléséhez elsőségi joga van. Végre 10) Törvényesen örökődik a fölségsértők, hűtlenek, s minden magvaszakadt szabad személyek után.

69. §.

Kötelességei.

Hogy a kir. ügyész jogainak gyakorlatából mások sérelmet ne szenvedjenek, azok némileg korlátozván, jelesen: 1) A világos és új magszakadás esetén kívül önhatalommal (pör nélkül) a honfiak javait elfoglalnia, vagy őket azokban háborgatnia nem lehet. 2) Jogainak előmutatására senkit sem szoríthat, sőt ha birtokon kívül perel, a bizonyíték (jogbemutató) terhe is reá száll. 3) A jogszerűen elfoglalt javakat az irományokkal együtt visszaadni köteles. 4) Az általa öröklött vagy elfoglalt javakon fekvő terheket viselni tartozik. 5) A megyei határozatokat felügyelése alatti javaiban is foganatosítani, s bármely (illető) bíróság előtt mint alperesis köteles törvényt állani. 6) Javait a többi honfiakkal hasonló joggal kormányozván jobbágyai felett igazságot szolgáltatni is köteles. Végre 7) A kincstárt közvetlen érdeklő ügyein kívül mind személye, mind javaira nézve a közönséges törvényeknek hódolni tartozik.

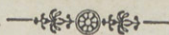
MÁSODIK RÉSZ.

A

D o l g o k r ó l .

I. SZAKASZ.

A dologbani jogról.

I. FEJEZET.

A dolgokról általában, és a természeti szerzés módjairól.

70. §.

A dolgok általános ismerete.

Dolognak mondatik általában: „mind azon tárgy, mely használatunkra van, vagy cselekedeteinkre okot ad.“ A dolognak ezen értelmezéséből kitűnik: hogy ez értelemben, dolog nevezete alatt nem csak a lelketlen valók, hanem minden polgári tettekre okot adó cselekvények is értetnek, s minőségökhöz képest különbözők, jelesen pedig: 1) Ingók vagy ingatlanok, azaz külső erővel egy helyről másra tehető vagy nem, amazokhoz számítván az ollyakat is, melyek törvényileg készpénz természetét öltik magokra, mint a zálogban levő birtoksat. 2) Adományiak, azaz királyi kegyből adottak vagy nem. 3) Ősiek vagy keresettek, azaz másoktól öröklött vagy magunk által szerzetek. 4) Fő, vagy járulatiak, azaz önmagukban is fennállhatók vagy nem, de ezek mindenkor amazok természetét követik.

Azon jog, mellynél fogva a dolgokról rendelkezünk, általában uraságnak vagy birtoknak neveztetik, és kétféle: igaz vagy vélt, mellynél csupán a letartóztatás teszi a bírást, s ha a dolog következményeire, azaz gyümölcseire kiterjed, használatnak neveztetik, mely által a birtokos a törvény előtt különös jótékonyágban részesül.

Ha a dolog körüli jog kizárólag valamelly dologban alapszik, bizonyos személyre való tekintet nélkül, dologbani jognak, ha pedig a személyek kötelezései körül forog, dologhozi jognak neveztetik.

71. §.

A szerzősmódok általában.

A birtok szerzősmódja természeti, vegyes, vagy csupán polgári; a természeti szerzősmód az: „melly alapját a természeti jogból veszi, mint a vadász, találás, járulás, és átadás; a vegyes az a természeti és polgári szerzősmódokból keletkezett szerzősmódjai a végrendelet, és az a nélküli öröklés, mert mindkettő a természetesen föltett szeretetben alapszik, de külsejére nézve polgári törvény által módosítottatik. Végre a csupán polgári szerzősnek két neme van, az adomány és elidősítés; — de méltán ezekhez számítható a szerződésekéből keletkezett szerzés is, mellyről a II. szakaszban értekezendünk.

72. §.

E r d e i j o g.

A természeti szerzősmódkról levén szó, itt legczélszerűbb helyt adunk az erdőkről értekezésnek.

Az erdei jog: „valamelly számos nagyobb fákkal elborított földterületen gyakorlott hasznóvétel.“ A békeségesen használt erdőben mindenik birtokos — az erdő föntartása iránti (1791: 57, s 1807: 21) törvények korlátjai között — szabadon gyakorolhatja jogát, jelesen: akár tüzi, akár épületi fát vágathat önszükségeire, sőt eladás végett is, ha ez az erdőnek pusztítása nélkül történhet; továbbá: szabadon szedethet makkot, gubacsot, gesztenyét, s egyéb erdei gyümölcsöket; — a hol pedig az erdőkre nézve arányosság hozatott be, azon jogát mindenik birtokos csak illetményének arányához képest gyakorolhatja. — A kérdés alatt levő erdőben, hol még arányosság nem létezik, s az erdő, elpusztulás veszélye alatt van, mindenkinek — a kit érdekel — joga van azt a megyének jelenteni, s a megye az általa kirendelt vizsgáló küldöttség hivatalos tudósítása után — ha szükségesnek látja — zárt rendel, és a küldöttség tudósításából kifejlett körülményekhez alkalmazott utasítással ellátott zárgondviselőt nevez ki. A zár ideje alatt egyik közbirtokosnak sem szabad fát vágatni, hanem a gondviselő utasításához képest birtokkulcs szerint ad minden birtokosnak fát, kulcs nem léteben pedig eladja, s a pénz zárt alatt tartja; azonban ekkor is tartozik a birtokosoknak — kivánságukra — fát illő áron adni, s ezek a pénz sem tartoznak azonnal letenni, hanem arról jegyzőkönyv vitetvén az a zár végével mindenkinek betudatik. A zártörés díja 200 ft. a kár és költségek megtérítésén kívül, a 200 ft-nak $\frac{1}{3}$ a zárgondviselőt, a többi pedig a megyét illeti; ezen büntetésnek annyiszor van helye, amennyiszer a zár feltöretik, — minden törést tartozik a gondviselő a

vármegyének felelet terhe alatt bejelenteni. — A záralatti, vagy növendék erdőekben a legeltetés is tilos, kivéven ha a fák sérelme nélkül történhetik, s különösen a záralattiakra nézve, ha azt a megye is megengedi. — A zár megszűnik az indítóok megszüntével, vagy az erdők arányzata iránt indított pör befejeztével; hogy pedig a zárra okot nem szolgálható birtokok annak terhét sokáig viselni ne kénytelenítessenek, illetményeik elkülönözése tekintetéből, arányzati pört indíthatnak; a hol pedig az arányzati behozatalával közökre hagyatják fel a legeltetés, szabadságában áll minden egyes birtokosnak — az illető hatóság közbejöttével — illetményét vágásokra osztani, sőt annak valamely részét tilalmassá is tenni.

E tárgyból következő perek származhatnak:

I. Zár feltörését boszuló per. Indíttatik a megyei törvényszék előtt a tisztiügyész által; be kell bizonyítani az erdőnek zár alatt lételetét, s annak feltörettetését 1807: 21.

II. A záros vagy tiltott erdőekben szántszándékos legeltetést boszuló per. Hasonló az előbbihez; díja szinte az, mely a zár feltöréséé.

III. Hatalmaskodási per.

IV. Rövidleges uton különféle károk követelése a rendőri bíróság előtt. Ezekről valamint a hatalmaskodásról is később bővebben értekezendünk. Végre:

V. Arányzati per, az alispán előtt 1807: 21. ezen pörben mindjárt a földabroszt kell előmutatni, s a távollevők miatt a határnapot körlevelek által is ki lehet hirdetni, — pör végeztével a nagyobb erdő felosztatni, a kisebb pedig fáizás, s egyebek végett szabályoztatni szokott.

73. §.

V a d á s z a t.

A vadászat „a vadaknak kutatása, nyomozása, és elfoglalása.“ — A földesurak, habár nemtelenek is, tulajdon birtokaikban az ünnep- és vasárnapok kivételével minden időben, s bárminemű vadat szabadon kereshetnek, és foglalhatnak, ugy azonban, hogy az által a jobbágyoknak, és másoknak kár ne okozassék. — A nemesember birtokának fele részét magának fõntartani kívánván, tilalmassá tétetheti a vármegye által. Továbbá: a nemesembernek s egyéb nemesi kiváltsággal élőknek néhány segéd emberrel (hajtóval) de nem sokkal, más birtokán *) is szabad vadásznia, de nem a tilosban sem nöszés idején, sem a vetéseken aratás végeig, sem a kaszállókon betakarításig, sem a szõllőkben febr. 1. napjától szüretig, sem a gyenge faültetéseken, különben a kárnak kétszeres, s a költségeknek egyszeres megtérítésén kívül hatalmaskodási büntetésben is elmarasztaltatik. A katonatisztek — õrmestertõl fölfelé — szállásuk határában mulatsággép vadászhatnak, de

csak magánosan, s nem hajtókkal, és a nemesekre nézve most mondott szabályok korlátai között. — A jobbágyok s egyéb nemtelenek (a nemesi telkek használóit kivéve) a nem hazafiak, közkatonák, s altisztek általában, a polgárok pedig csak a város határán kívül tiltatnak a vadászattól, sőt a jobbágyoknak rendszerint fegyvert sem lehet tartani, valamint vadász-ebeket sem, mert ez utóbbi esetben földesurok által 3 for. büntetés vétetik rajtok, s ha a földesur ezt megvenni elmulasztná, vagy jobbágyait vadászni, v. jelesebb nemű madarakat fogdosni engedné, azt ő rajta veszi meg az alispán. — A vadász-és más ebek által tett károkért mindenkor a tulajdonos tartozik eleget tenni; — Sinkorán nevű angol kutyákat pedig senkinek sem szabad tartani. — A kártevő vadakat a nem tilos helyeken szabadságában áll a károsítottnak — bárki legyen is — megfogni, elejteni, vagy meglőni, de nem a tilos helyeken; azonban az okozott kárnak s költségeknek megtérítésére a vadászat tulajdonosa szóbeli per útján is kényszeríttethetik.

A vadászat által okozott károknak a rendőrségi uton (mellyről majd alább szólunk) való követelhetésén kívül e tárgyól főleg hatalmaskodási perek származhatnak: ha t. i. valaki a szabadon vadászó nemest akadályozza; vagy tilalmas időkben s helyeken vadászik. 1802: 24, s 1840: 9. 15, 16 §. A ki pedig vadászat gyakorlás, vagy háborítás végett a puskát másnak szegezi, ügyészi vád alá kerül. Végre: a vadászó, vagy vadászebat tartó jobbágyok ellen sommás uton követeltethetik a törvényes büntetés.

*) Hol a jobbágyok legelőbeli illetősége vagy egész tartozmányaik elkülönítetvék, s mindenütt hol a tagosztály létesült, úgy látszik másnak vadászni nem lehet, mert az 1836: 6 és 12. törv. cz. értelménél fogva magános és kizáró használat van engedve.

74. §.

T a l á l á s.

A találás „olgy dolognak foglalása, melly addig senkié sem volt.“ Az illy dolog vagy éppen senkié, vagy elhagyatott, vagy elveszett, vagy elrejtett vagy lappangó. Mind ezekről különösen megjegyzendő: 1) Az olgy dolgok alatt, mellyek a találásig senkiéi, azok értetnek, mellyek a maguk anyahelyén minden emberi mű (változtatás vagy szépítés) nélkül természeti durvaságukban levén, még senkinek magános birtokában nem voltak; — honunkban illyetén dolgok nem igen levén találhatók, felőlük törvényeink nem is rendölkeztek; azonban a természetes igazság szerint annak sajátsága a találót illeti. 2) Az elhagyott dolog csak akkor valódi sajátja a találónak, midőn az elhagyó azzal tovább élni nem kívánó szándékát elégséges jelekkel nyilvánítja; ennelfogva 3) Az elvesztett dolog nem válik azonnal a találó tulajdonává, mert az elvesztőnek ahhoz való tulajdonságát, s azzal élni kívánó

szándokát az akaratlan történt elveszés meg nem szüntetheti, sőt ha azt a találó elsikkasztja, bünbeli közvád alá esik, azonban ha a tulajdonos kihirdetés után sem tudatik, vagy az elidősülés ideje eltelik, az elvesztett dolognak is a találó lesz tulajdonosává. — Az elvesztett vagyis az úgy nevezett bitang marhák pedig — mellyeknek tulajdonosa nem tudatik — árverés útján adatnak el, s a pénz az illető hatóság pénztárába tétetik. 4) Elrejtett dolognak mondatik a kincses, vagyis az „olgy régi letett drága jószág, mellyről emlékezet nincs, s ura sem tudható.“ Legfelsőbb rendelnél fogva a talált kincs egyenlően osztatik fel a kir. ügyész, földtulajdonos, és találó között; azon esetben ha a találó készarva titkolja el a kincset, illetményét elveszti, s az a feladónak adatik; — ha pedig ezen rendelményeknek igazságosan feltehető nem tudásából titkolja el a kincset, illetményének csak $\frac{2}{3}$ veszti el. Végre 5) A lappangó dolgokhoz tartoznak az ásványok; — a sóaknák mind koronaiak lévén, nehogy annak jövedelmei csonkuljanak, külföldi só behozni nem szabad, — Arva, Liptó és Turócz vármegyéket, úgy szinte Horváth és Tóth országokat kivevén, mert amazok lengyel, emezek pedig tengeri sóval is élhetnek. — Azonban az előbbieken ezen jogról már lemondottak olly föltétellel, hogy ezentul olcsóbban kapják a sót mint más megyebeliék; továbbá: a kisebb sókereskedők sem adhatják — 500 ft. büntetés terhe alatt — drágábban a sót, mint a legközelebbi kamrai raktárban árulatik, egyedül szállítási bér fejében a hegyes vidékeken 3, a síkokon pedig 2 krral fölebb emelhetik a mértfödek mennyiségéhez képest minden mázsának árát; egyébiránt a só árának meghatározása az ország rendeit illeti, de az ország különös szükségében azt a király is — bizonyos időre — fölemelheti. — Az arany és ezüst régi bányák szinte mind koronaiak, az újakat pedig egyéb érc bányákkal együtt — szabadalom vagy más törvényes czim mellett — magánosok mivelik s használják, azonban ezektől a királynak bányabért (urbura) adnak. Egyéb kő, mész, gyánta, szurok, sat. bányák a földesuri haszonvételek közé tartoznak.

75. §.

J á r u l é k.

A járulék, ez értelemben „valamelly dolgunkhoz járuló szaporodás“; vagy természeti, mint az állatok szaporodása s egyéb hasznai, és a vizek járuléakai, vagy ipar utáni, p. o. a föstvény, vagy vegyes, p. o. a vetés. Ezekre nézve ezen szabályáll: „a járulék a fő dolgot követi, ha csak a járulék nem más eredetű.“ — Mindezeknek bővebb ismerhetésére a mondott általános szabályhoz törvényeink szerint alkalmazva még a következőket jegyezzük meg: 1) A vizek kimeríthetlen használata mindenkivel közös jótékonyágán kívül, a hajón utazóktól

bármí czimü vámpénzt zsarolni — 100 arany s költség térítés terhe alatt — tiltatik. 2) Ha a víz szokott medrét elhagyván egy másiknak birtokába veszi folyását, az előbbi tulajdonosnak mind a régi mederhez, mind az új folyó haszonvételeihez joga van. 3) A kisebb értékű dolog, rendszerint a nagyobb értékűt követi, de a kisebb értékű dolog tulajdonosának kára megtérítendő. 4) Az épületek rendszerint *) a föld járuléki, s így a ki más telken épít, nem magának épít, azonban a jólelküleg építő költségeit, vagy is épülete árát méltán követelheti, mert más kárával gazdagodni törvényeink senkit sem engednek, ugyan ezt kell a másnak földjét jólelküleg bévetőre nézve is érteni.

*) Rendszerint mondám, mert p. o. a jobbágyok épületei — mellyeket t. i. ők magok, annyival inkább ha nemesek vagy szabadosok — építettek az uraság földjén, nem járuléki a földnek.

76. §.

Á t a d á s.

A származott szerzési módhoz tartozik az átadás „vagyis azon tett, melly által egy olly személy, kinek joga és kedve van, valamely dolgát elidegeníteni, azt alkalmas czimmal másra ruházza.“ S ezen átruházás vagy átadás különféle; jelesen: midőn testetlen dolgok — mellyeket t. i. testileg nem lehet általadni — ruháztatnak át, p. o. a halászás joga sat. szinte átadásnak mondatik; ha maga a dolog adatik által, valóságos az átadás, ha csak a dolog jele — p. o. a pincze kulcsa a borok helyett — jelképi; — továbbá: midőn a dolog annak, a kinél jelenleg van, újabb czimmal vagyis mint közönségesen mondatik egyik kézből a másikba adatik, p. o. ha a letett pénz a leteteményesnek kölcsönöztetik, az átadás rövid kézbőlinek, ha pedig távolabbról történik p. o. midőn az áru a vevő szerencséjére eresztenek utra, hosszú kézbőlinek neveztetik; végre: föltételes, vagy föltétlen, a föltét pedig „olly körülmény, mellynek létesültétől vagy nem létesültétől mintegy bizonytalan jövődőtől valami függ,“ s ez szinte különböző, természetes vagy tetszésbeli, lehetlen, vagy lehető sat. Az átadásnak — hogy a felek eléggé biztosítottassanak — a hely színén törvényes bizonyosság befolyásával kell történnie, mert a felek által írott s aláírott, sőt a tanúk által aláírott kötés sem (egy 1823 évben költ f. i. szerint) tartatik elég biztosításnak.

77. §.

A dolgok szolgasága.

Szolgaság: „azon más dolgában helyezett jog, mellynél fogva a tulajdonos a maga dolgában (jóságában) valamit elszenved-

ni, vagy nem tenni tartozik egy más személynek vagy dolognak hasznáért.“ A szolgaságnak ez ismeretéből eléggé kitűnik, hogy az nem valaminek cselekvésében, hanem egyedül abban áll, miszerint valaki azt, mire különben joga volna, ne tegye, vagy valamit sajátja körül tenni megengedjen, mire különben nem köteles. — A szolgaság szerződésből, végintézetből, vagy elidősítésből eredhet, megszűn összevegyülés, lemondás, időmúlta, föltét betöltése, és elidősítés által, továbbá a személybeli a személy halálával, a tárgybeli a tárgy elenyésztével. — A dolgok szolgasága körüli ügyek szerződés vagy végintézet betöltését, vagy visszahelyezést követelő per útján a természetijog szerint szoktak elintéztetni.

II. FEJEZET.

Az adományról.

78. §.

A királyi adomány ismerete, kellékei és foganatja.

A királyi adomány: „a szent korona hatóságára *) szállt vagy szállandó nemesi birtoknak a törvényes fejedelem által egy alkalmas személyre örökös, és szabadalmas joggal tett, s törvényes beigtatással megerősített bőkezű átruházása.“ — Az adományzásnak — az 1659: 75. tör. cz. értelménél fogva, alapja az érdem, ennél fogva szükséges hogy az adományosnak jeles érdemei legyenek; szükséges továbbá, hogy az adományos alkalmas, azaz törvény által el nem tiltott személy legyen; az alkalmatlanok, vagy is a törvény által eltiltott személyek ezek: a) Az idegenek, b) Káptalanok s más hatóságok jegyzői, c) Magános személyek titkonokai, meghatalmazottjai, ügyvédjei, és gyámjai, s végre d) Mind azok, kik mások okleveleit hivatalból kezelik; azonban, ha elégséges adatokkal vagy esküvel bebizonyítják, hogy ők másoknak, az adományi javakat érdeklő, okleveleit soha sem kezelték, az adomány-nyerésre maguknak képességet eszközölhetnek.

A kir. adomány a szabadalmak legjelesbire levén, minden szertartásoknak, mellyek a szabadalomnál előszámoltattak, benne kell lenniök, s azokon kívül megkívántatik: 1) Hogy a törvény által rendölt s a szokás által jóváhagyott záradékok, vagyis a törvény előtt különös erővel bíró kifejezések benne foglaltassanak; illyenek: a) A mentő kitétel „salvo jure alieno“ — másnak joga

épen maradván — b) Az igazló: „praemissis sic, ut praefertur stantibus et se habentibus“ — ha az előre bocsájtottak úgy állnak s úgy vannak mint itt mondatik. — c) A jogot nyilatkozta-
 tó: „dono tibi tuisque haeredibus et posteritatibus“ — ajándéko-
 zom neked és örökösiednek s maradékidnak — hozzáadván vagy
 elhagyván ezt: „utriusque sexus“ — mindkét nemen lévő. — 2) A
 törvény által helyben nem hagyott, vagy a szokással ellenkező ki-
 fejezések hagyattassanak ki. 3) Ki legyen téve az adomány czi-
 me vagyis azon alap, s ok, mellynél fogva az adomány tárgyát
 tevő nemesi birtok előbbi tulajdonosáról a sz. koronára szállott. —
 Illy czim, melly alatt az adományzás történhetik, öt van: u. m.
 magszakadás, hűtlenség, királyi jog, új adomány, és kir. jóvá-
 hagyás; némellyek a fegyverjogot is adományzás czimeül tek-
 intik, de helytelenül, mert a sz. koronára való háramlás rendes
 forrásai csak a magszakadás és hűtlenség, s azért ezek
 főbb czimeknek is mondatnak, és a kir. ügyész által rendkívüli-
 leg p. o. a sz. korona elleni hamis eskü sat. miatt elfoglalt javak
 is csak kir. jog czim alatt adományoztathatnak érvényesen, — s
 végre 4) Törvényes beigtatással erősítessék meg.

*) A szent korona hatósága alatt itten a magszakadó vagy hűtlen javai-
 nak elfoglalhatási jogát értjük.

79. §.

M a g s z a k a d á s.

A magszakadás: „valamelly nemzetségnek az utolsó sze-
 mélyben egész és természetes kimulása.“ — Így tehát a polgári
 halál (böcstelenség, száműzés, örökfogság, és szerzetesség) nem
 okoz magszakadást. A magszakadás vagy egyedül férfi ágat, vagy
 mindkét ágat illető, továbbá vagy régi melly homályos, v. új,
 melly világos szokott lenni, amaz 32 évnél régiebb, emez nem. Az
 ezen czim alatti adomány: „Azon bőkezűség, mellynél fogva a
 kir. fölség valakinek magszakadása által a sz. koronára szállott
 nemesi birtokot ugyanazon czim alatt ezen kifejezéssel „N. N-nek
 magszakadása által sat“ ajándékozza oda.

A magszakadás czime alatti adományok körül különösen meg-
 jegyzendők: 1) Ezen adomány mindenkor megtartja a sz. koroná-
 rai háramlás czimét, 2) A magszakadó vezeték és keresztnéve az
 adománylevélben mindig világosan kitétetik. 3) Különös záradé-
 ka van, mellyben ha az adományt tárgyazó javak csak a fiágot il-
 lették, az I. rész 22 czimjéhez képest a magszakadásnak egyszerű
 kitétele is elégséges, minthogy a mag által tulajdonkép csak fiág
 értetődik, azonban ha azok a leányágot is illették, szükséges mind
 a két nem kihaltának megemlítése. 4) A magszakadásnak bizonyítá-
 sára megyei bizonyítvány, hogy t. i. a megyében már senki nincs
 olly nevű, sőt a leányág megismerése sem elégséges, hanem más

adatokkal s oklevelekkel kell az egész családnak valódi kimul-
tát, tökéletesen bebizonyítani. 5) Szükséges hogy a magszakadó
azon javakat, mellyek az ő magszakadtának czimje alatt adomá-
nyoztatnak, erős és igaz joggal bírta legyen, ennél fogva ha a mag-
szakadó azon javakat csak zálogban bírta, vagy ha adományból
bírta is, de az beigatással meg nem erősítettet, vagy az ellen-
mondástól meg nem tisztított, az adományosnak sem lesz erős
joga, s ez esetben azon czimhez kell visszatérni, melly alatt a
magszakadó nyerte. 6) Azon javak, mellyeket örökösülési jognál
fogva a magszakadó megszerezhetett volna, — jöllehet azok iránt
már a per is folyamatba tétetett — ezen czimmal fel nem kérethet-
nek, mert azokban a kir. ügyész sem örökösödhetik; ellenben 7) A
magszakadónak ideigleni czimmal másoknál létező javait a királyi
ügyész megszerezhetvén, azok másoknak is adományozhatók. 8)
Ezen czim alatti adomány erősségére mindegy, akár csak jog sze-
rint, akár egyszersmind tetteleg is történt legyen a javaknak a sz.
koronára való háramlása. 9) Ha a magszakadás általi adományos a
magszakadást bebizonyítani nem tudja, s adománya megsemmisít-
tetik is, büntetés alá nem esik.

80. §.

H ű t l e n s é g.

A hűtlenség itt szélesb értelemben vétetvén, alatta egy-
szersmind a fölségsértés is értetik, s így neveztetnek némelly
a törvényben névszerint előszámlált büntettek. — Az e czim alatti
adomány pedig „olly bőkezűség, mellynél fogva a kir. fölség a sz.
koronára szállott nemesi birtokot ugyanazon czim alatt ajándékoz-
za ezen kifejezéssel „N. N-nek hűtlenségi vétke által.“ — Ezen
czim alatti adományra nézve különösen megjegyzendők: 1) Meg-
tartja a sz. koronára való háramlási czimét, 2) különös záradéka
van, mellyben a hűtlen névszerint kitétetik. 3) Erejére nézve mind-
egy, akár csak jogszerint, akár egyszersmind tetteleg is történt az
adomány tárgyát tevő birtoknak a sz. koronára való háramlása.
4) Hogy erős foganatú maradjon az adomány, szükséges hogy a hűt-
len a vétségéből fölkért javakat erős joggal bírta legyen, mert ez
levén az adomány alapja, ennek elromoltával az egész adománynak
mint rajta építettnek romba kell dűlnie. 5) Ha az adományos ado-
mánya czimét nem képes bebizonyítani s a pert, melly az ellenmon-
dásból keletkezett — annak velejében a végítélet előtt elhagyni nem
akarja, a fölkért javak örök becsárában marasztaltatik el, sőt eh-
hez még viszonzási, vagy önkéntes büntetés is járulhat; azonban
valjon a jelenlegi birtokosok őseinek hűtlenségénél fogva ado-
mányt nyerőt — a be nem bizonyíthatás esetében — meg kellessék
e büntetni vagy sem? erről törvényeink hallgatnak.

81. §.

Királyi jog.

A királyi jog alatt itt „a sz. koronának a reá bármi módon szállott javakban levő hatóságát értjük, s ezen hatóság vagy csak jogszerinti, midőn t. i. valamely javakban a háramlási czim (magszakadás vagy hűtlenség) létre jött ugyan, de azt a kir. ügyész nem tudja; vagy jogszerinti és tettelegi, midőn a háramlási czim létre jötté után a kir. ügyész már elfoglalta a javakat, vagy legalább miattok pert indított; az első esetben a kir. jog lappangónak, a másodikban pedig világosnak mondatik. Az ebből tett adomány: „azon kir. bőkezűség, mellynél fogva valamely a sz. koronára szállott nemesi birtok magában értett czim alatt, s különösen ezen kitételrel ajándékoztatik oda „egész és minden kir. jogunkat, melly azon javakban volna, s akármi ok- s módból fölségünket illetné, oda adjuk“ sat.

A kir. jog cziméből tett adományokra nézve különösen megjegyzendők: 1) Midőn a javak kir. jog czime alatt adomány osztatnak, a háramlás czime nem szoríttatik egyedül egy nemzetiségnek magszakadására, vagy hűtlenségére s azért az magában értevé tétetik ki; de ha az ellenmondásból eredő pörben szükséges volna azt bebizonyítani, tartozik az adományos a kir. jogot az ő háramlási czimére húzni. 2) A kir. jog czime alatt kétféleképen történhetik az adomány, u. m. főleg ha a kir. jogon kívül más czim nem tétetik bele, s ez közönségesen akárkinek magvaszakadtát, vagy hűtlenségét magában foglalja; és midőn a háramlási czimet nem lehet tudni, csak a jogot kell és lehet használni; vagy hozzátolólag midőn más czimekhöz csak mellesleg járul, s ez esetben ha a főczimet nem lehet bebizonyítani, vagy ha lehetne is, de p. o. midőn magszakadás a főczim, a magszakadottnak birtoklását nem lehet megmutatni, vagy ha mind a főczimet például a magszakadást, mind a birtoklást megmutatja ugyan az adományos, de az ellenmondó a magszakadottnak jogát lerontja, s ekkor ha az adományos — kinek a főczim mellett kir. joga is van — megmutatja, hogy a javakban akkor, midőn a magszakadó azokat nyerte, kir. jog lappangott, győzni fog. 3) Midőn az adományosnak csak egyes kir. jog czime van, s azt bebizonyítani nem képes, akkor mind az adományt elveszti, mind pedig — ha az ellenmondó régibb jogát mutatja meg, az adománynál kért javaknak közbecsárában elmarasztaltatik. 4) Ha a kir. jog más czimhez van ragasztva, s a főczim eldül, az adományos kir. joggal védheti magát, s ha ezt bebizonyítja, adománya épségben marad, azonban ha mind a két czim elromlanék is, a jószágok örökös becsárában csak akkor marasztaltatik el, ha a hosszabb per útján adományát makacsul követeli, s kedvező ítéletet sehol sem nyerhet. —

82. §.

U j a d o m á n y.

Az új adomány valamely erőtlenné jogú birtoknak a kir. ügyész vagy más magános személyek ellen leendő biztosítása tekintetéből hozatott be „s olly bőkezűség, mellynél fogva a kir. fölség valakinek egy olly jószágot, mellyet annak nemzetsége sokáig békeségesen birt, ujlag oda ajándékoz ezen kitéttel: „mellynek csöndes birtokában mind elődjeit benne voltaknak mind magát jelenleg is benne levőnek állítja.“ — Ezen czim alatti adománynak alapja a bírás, ennél fogva 1) Az adományos ez által nem nyerhet valamely új birtokot, vagy többet mint azelőtt birt. 2) Ha az adományos azon jószágnak, — mellyet új adományul felkért — előbbeni bírását behizonyítani nem tudja, az új adomány elenyézik. 3) A bírás által itt nem egyedül természeti letartóztatás értetik, mert az új adományt az is megnyerheti, ki jószágból erőszakosan kivettetett, vagy azokat zálogba adta, s egyedül sajátági joga maradt fenn. — 4) Az említett záradék ezen adománynál elkerülhetetlen nem szükséges, valamint a fölkérőnek, s elődjeinek összekapcsolva vett bírása sem, azok egyikének csöndes bírása is elégséges levén, s így az új adománynak olly javak is lehetnek tárgyai, mellyeket az adományos elődjei soha sem birtak, hanem azoknak egyedül maga volt az adományos birtokában, és viszont mellyeket az adományos nem bír ugyan, hanem elődjei által bírtak, s ekkor az előd birtoka behizonyíttatván, az ellenmondók tartoznak ellenmondásuk okát adni. —

Az új adomány czimje kettős tekintet alá jó, t. i. az adományzó vagyis a kir. ügyész és rokonokra nézve.

I. A királyi ügyészre nézve: az új adomány „a sz. korona hatóságának átengedése s a nemzetségre nézve erős jog szerzés;“ nem szükséges tehát hogy azt valamely erős adomány megelőzze; — általa a sz. korona hatósága egészen elenyézik, s így a javakban előbb lappangható kir. jogot is megszünteti; ha törvényes, vissza sem huzathatik, azonban ha kiviláglik hogy az adományos a királyt megcsalta, t. i. igazságtalan mód által magához huzott javakat adományoztatott magának ezen czim alatt, nem csak hogy az adomány megsemmisítetik, sőt az adományos az I. 25. cziméhez képest mint hazug és csaló szigorúan meg is büntetetik. —

II. A rokonokra nézve, jelesen pedig 1) Az apa rokonokra nézve: „az új adomány az előbbi adománynak, vagy más szerzeménynek új ajándékozás általi ismételt megerősítése.“ Ez tehát mindenkor valamely előbbi szerzeményt föltételez; — ha egy testvér osztálybeli illetményére testvérei neveinek beigtatásával új adományt nyer, ezáltal a testvérek semmi új jogot nem nyer-

hetnek, egyedül várandó joguk — az oldalági örökösödéshez — maradván fel; mert itt a nevek beigtatása csak a vértagadási büntetés veszélyének elhárítása tekintetéből történik, — továbbá: ha az adományos rokonainak kizárásával feleségének és leányainak neveit teteti az adománylevelbe, s az által az oldalági örökösödést törekszik elrontani, magát a vértagadási büntetés veszélyének teszi ki, sőt ha a nemzetség, erőtlén jogát állallátván, az új adományhoz kir. jogot is kapcsoltat, mellette maradván, ezt igyekszik bebizonyítani, — akkor is félnie kellene a büntetéstől, mert a kir. jog nem a vérek ellen, hanem az első czim elrontásának esetére kapcsoltatik az új adomány mellé, melly már magában foglalja a kir. jogot annak nyilvános kitétele nélkül is; az ide mellékelt kir. jog tehát nem más, mint az újított adomány által adott jognak bővebb kijelentése; — ellenben ha valaki családjának erőtlén jogú birtokát — kir. joggal egybekapcsolt újított adományon kívül — bármi czim alatt, vagy éppen valamelly magános embertől — kinek azokban erős joga van — egyedül magának szerzi meg, a bizonyítandók bebizonyításával boldoguland, sőt a be nem bizonyítás miatt sem büntettetik, mivel nem mint vér cselekedett. 2) Az anyarokonokra nézve: az új adomány „az előbbi jognak megerősítése, s ennek ha netalán volt, a kir. ügynök ellen kiváltságivá változtatása.“ Ennélfogva az új adomány nem változtatja meg a javak természetét, azaz ha a javak azelőtt két ágra voltak szabályozva, az új adomány után is mindkét ágat illetendik, s így a fiág egyedül maga részére nyert új adományyal mindkét ágat illető javakból a leányágot ki nem zárhatja, még akkor sem, ha a leányág nem mondván ellent, a beigtatás tiszta volt, mert a beigtatás sem használhat többet mint az adomány; sőt ha a leányág birtokon kívül van, mindazáltal az új adományt illetőleg megelőző birtoklást mutathat, a birtokba visszahelyeztetik; ha pedig illy birtoklást nem mutathat, az új adományt mind addig ellene lehet fordítani, míg a jogegyenlőség végett indítandó pörben a keresményi levelből jogát be nem bizonyítja; — így viszont ha az egyedül fiágot illető javakra mindkét ágra szóló új adomány hozatik, a fiág csak úgy ügyködhetik a leányág ellen, mintha az új adomány nem is léteznék, de nem így a kir. ügyész a fiág kihaltával, ha az új adományhoz mellékelt kir. jog megvolt a jószágban az adomány nyeréskor, mert amaz elromolván ez megállhat. Végre: ha a fiág mindkét ágat illető — bár erőtlén jogú javakat, egyedül egy ágra kéri ujjal fel — minthogy ezáltal a másik ágat csalárdul akarja kizárni — könnyen vértagadás büntetésében marasztaltatik.

83. §.

Királyi megegyezés.

A királyi megegyezés mint adományi czim: „a fejedelemnek szabadalmilag nyilvánított abbeli akaratja, mellynél fogva valamely — a kir. ügyészre nézve szabad rendölkezés alá nem eshető adományos javaknak átruházását — az elidegenítő nemzetség joga megszünte esetére, — egy más idegennek megengedi, vagy a már megtörténtet helyben hagyta.“ — Ezen ismeretből eléggé kitünik: 1) Hogy ezen megegyezés a kir. ügyészre nézve szabad rendölkezés alá nem eső nemesi jószágoknak valamely — a családtól idegen személyre örök czimmal való átruházásában csak jövődőre nézve — azaz, az elidegenítő család ahhoz való joga megszűnésének esetére — szükséges; ennél fogva az osztályos atyafiak közti eladásoknál nem szükséges a kir. egyezés, de továbbá: nem szükséges a végső szükségben vagy peralku következtében történt átruházásoknál sem, sőt az olly javak is, mellyek ezen kitéttel adományoztattak „örökösödnek, maradéknak, hagyományosaidnak, s engedményesidnek“, szinte még a magszakadó által is átruházathatnak a nélkül hogy kir. megegyezés lenne szükséges, mert itt a kir. egyezés már az adományban foglaltatik. 2) Sikerére nézve mindegy, akár valamely ünnepélyes tett előtt nyeretik a kir. akarat, akár utána, s ez utóbbi esetben inkább kir. jóváhagyásnak mondhatatik; a hitrebizottságnál, végintézetnél. tanácsosb előre kikérni, ellenkezőleg mint a cserénél, örökbe fogadásnál sat. mindegy továbbá: akár hiteles, akár magány pöcsét alatt történt az átruházás, mellyre a kir. egyezés kéretett.

Az ezen czimbeli adomány: „azon bőkezűség, mellynél fogva a kir. fölség valamely adományos jószágnak magános átadásában megegyezvén, a sz. koronának ezen birtokra nézve származható jogairól lemond ezen kifejezéssel: „melly N. N-nek örökbevállásához vagy végintézetéhez sat. kir. megegyezésünket adjuk.“ A kir. megegyezés tehát mindenkor valamely ünnepélyes tett feltevéz, az illy tettnek erősnek kell lennie, különben ha mint alap összerogyik, a megegyezésnek mint reá építettnek el kell enyésznie, továbbá: szükséges hogy az illy kir. egyezéssel erősített átruházás tárgyaul szolgáló javak az átruházó családot igaz s erős joggal illették legyen, mert különben a kir. egyezés sikertelen marad, s csak úgyszilárdíthatatik az erőtlen jog, ha a megegyezéshez kir. jog is járul, mert a kir. egyezés több jogot nem ad mint maga az eladás vagy átruházás, ennél fogva ha az átruházott jószágban kir. jog lappang, vagy ahhoz valamely élő családnak erősb joga van, azt az első esetben a kir. ügyész, a másodikban pedig — ha a kir. jog nem lappangott — azon magános személy, ki jogát bebizonyítja, nyeri meg, s ezt a kir. egyezés nem akadályoztathatja, mert ez által a fölség jelenlegi kir. jogot nem

ad, így tehát mint föntebb is mondók, az alapnak, melyre a kir. egyezés kéretett, erősnek kell lennie, s ha tapasztaltatik, hogy a javakban kir. jog lappang, a kir. megegyezéshez csatolva kell egy-szersmind a kir. jogot is kikérni; azonban az erősb jogot mutató személy ellen még ez sem használhat, mert valamint minden szabadalom, úgy az adomány is csak más jogának sérelme nélkül lehet érvényes. — Végre: a megegyezési levelek kiadására nézve megjegyzendő: hogy, ha azon oklevél tartalma, melyre a megegyezés kéretett, a megegyezési levélbe beigattatik, a törvény előtt, ha mindjárt az eredeti oklevél elveszne is — teljes próbát tesz, különben pedig nem.

Ha az, kire kir. egyezéssel ruházott valamely birtok, az eladó család éltében kihal, s a javak ezen kifejezéssel „semmi jogot fenn nem tartván“ ruháztattak reá, azokban a kir. ügyész öröködik, különben pedig az eladó; egyébiránt ha e kifejezés „semmi jogot sat“ beiratott a szerzőlevélbe, s jóváhagyás nem kéretett, a kir. ügyész csak akkor öröködik a vevő után, ha ez végintézetileg nem rendölkezett.

84. §.

Nádori adomány.

A nádori adomány: „azon bőkezűség, mellynélfogva az ország nádora közhivatala erejével némelly a sz. koronára háramlott javakat valamely alkalmas személynek törvényesen ajándékoz.“ Ezen adománynak nemesítő ereje nem levén, azelőtt csak nemeseknek adathatott, de miután már minden honfinak birtokképesége van, jelenleg nemnemesnek is adathatik, csak a kir. adomány nyerhe-réséhez megkivánt tulajdonokkal birjon; egyébiránt hogy ezen adomány törvényes legyen, megkivántatik: 1) Hogy az adományt tárgyazó jószág mennyiségre nézve 32 jobbágytelket felül ne haladjon. 2) Sem valamely nagyobb jószág el ne daraboltassék. 3) Hogy egy személynek a nádor csak egyszer ajándékozzon. 4) Az adomány a sz. koronára csak jog szerint szállott javakat tárgyazon. 5) Ezen adomány legfőlebb egy év alatt a kir. kincstárnak bejelentessék. Végre 6) Hogy az adomány tiszta legyen, vagy legalább a fölfizetendő öszveg a kir. kincstárba tétessen. — A négy első előszámláltaknak a nádori adományban olly szigorú megtartása szükséges, hogy közölök bármellyik is megszegetvén, az egész adomány mint törvénytelen a kir. ügyész által a kir. tábla előtt felforgattatik; — egyébiránt a kir. adományról mondattak illendően ide is alkalmazandók.

III. FEJEZET.

A beigtatásról és ellenmondásról.

85. §.

A beigtatás ismerete és kellékei.

A beigtatás: „az adományosnak az adományul kapott javakba való törvényes bevezetése.“ — Véghez viszi egy kir. ember káptalanbéli bizonyossággal.

Kellékei: 1) A királyi — az adományhoz képest nádori v. főpapi — emberben megkivántatik: 1) Hogy nemes ember legyen, 2) Mindazon vmegyékben, mellyekben az adományi javak fekszenek, birtokos legyen, vagy legalább azon megyében hol a fő jószág vagyon; azonban 3) Ha a kir. ember a kir. tábla hites jegyzője, sem nemessége, sem birtokossága nem kivántatik. 4) Legyen beigtatási parancsa, vagy az adományozótól ezen kitéttel „Midőn, mi figyelembe vevén“ vagy az ország valamelyik rendes birájától ezen kifejezéssel. „Mondatik nekünk.“ Az elsőnek ereje egy évig tart, s ha az adományi levél tartalma is benfoglaltatik, jogbéli próbául is használható, — a második pedig csak 60 napig érvényes, s próbát sem tesz az adománylevélre való hivatkozás nélkül. — Ha a beigtatónak parancsa nincs, a perköltségeken kívül 6 nehéz erejű márkában marasztaltatik el a szolgabíró által, valamint az is, ki a parancsban mint kir. ember volt kiküldve, s ezen tisztet elfogadni s teljesíteni nem akarja.

II. A káptalanbéli bizonyosságban megkivántatik: 1) Hogy azon hely honnan kiküldetik hiteles legyen. 2) Hogy ezen tisztjét a maga kerületében vigye véghez. 3) Hogy a kiküldő hiteles helynek valódi tagja legyen, és nem valami tudatlan, pallérozatlan, vagy igen fiatal. 4) Tiszti foglalatosságára nézve meg legyen esküdtetve. 5) A káptalantól különös kiküldetése legyen, melly a beigtató parancs külső oldalára szokott iratni.

86. §.

Ideje és helye.

Az igtatást az adománylevél költétől számítandó egy év alatt multhatatlanul véghez kell vinni, különben az adomány minden használható erejét elvesztvén megsemmíttetik; azonban ha az adomány valamely föltét, vagy jövődő eseten alapul, az esztendő

a föltét betöltésétől számítatik; azon esetben pedig, midőn az adományok kettős czime is van, p. o. kir. jog és megegyezés, s azon tett, melyre a megegyezés kéretett, feltételen alapul, kettős beigtatás is szükséges, az egyik — vagyis a kir. jogra nézve — az adomány költétől, a másik a feltét létesültétől számítandó egy év ala ttiendő véghez.

A beigtatásnak a helyszínén kell véghez menni, még pedig ha az adományi javak több helyen szétszórva, mindenütt különkülön, kivevén ha a javak közül az adománylevélben valamelyik fő jószágul van kijelölve, mert akkor a tartományok megnevezésével a fő jószágban történt beigtatás elegendő; — azonban ha ellenségtől felelem vagy pedig dögvész miatt a helyszínén meg nem történhetik a beigtatás, azt a megyei közgyűlések, s törvényszékek helyén is véghez lehet vinni.

87. §.

Módja és gyakorlati tette.

A beigtatásnak nyilvánosan, nappal, köztudomással, és nem alattomosan kell történnie, különben a jószág örökbecsűjével lakol az adományos; ennél fogva hogy a beigtatás alattomos ne legyen, szükséges arra a szomszédokat, s határbelieket meghívni, kik is ha jókora meghívásra sem jelennének meg, az alispán előtt 16 n. é. márkában marasztaltatnak el. — Alattomosnak tekintetik a beigtatás akkor is, ha az a felkérőnek magános birtokában, vagy az országgyűlésen s követségben, vagy más kir. országos megbíztottságokban levők javain tétetik.

A beigtatás gyakorlati tette ez: A kitűzött határnap reggeli óráin a beigtatók az összehívottak neveit följegyezvén, kimennek mindnyájan egy tágas s nyilvános térre, s ott a kir. ember felolvasván az adománylevelet, s beigtató parancsot, azt egyszersmind az ott divatozó nyelven megmagyarázza, és az adományos kezénél fogva a beigtatók által előre vezettetik, s a kir. ember — az adományi javak jelképeül egy földgöngyöt ad kezébe, ezután az összehívottak eltávozhatnak, de a beigtatók 3 nap (az ünnepeket nem számítva) folyvást együtt maradnak, hogy az ellenmondókat följegyezhessek; harmadnap után a beigtatók is eltávozhatnak ugyan a helyszínéről, de 15 napig — azaz a beigtatásról adandó tudósítás határnapjáig — a mondott ok miatt együtt kell lenniök. Az ellenmondók nevei, s rangjai pontosan följegyzendők, kik is 15-öd napra a kir. tábla elébe idéztetnek, ellenmondásuk okát adandók.

88. §.

T u d ó s í t á s.

A beigtatás határnapjától számítandó 15 nap multával a beigtatók a kiküldő hiteles helyre mennek, munkálkodásuk folyamáról tudósítást teendők; a tudósítás írásba foglaltatik, s annak hiteles volta felett a kir. ember megesküszik, a káptalanbeli pedig azon esküre hivatkozik, mellyet már hivatalánál fogva tett. A hiteles helyen a tudósítás felolvastatván, két tag által aláíratik; s ha azt az adományos kikéri, egy év alatt minden parancs nélkül, azután pedig csak megkereső parancsra adatik ki. A tudósítás ha az adománylevél tartalmát is magában foglalja, jogbeli próbaúl is szolgál, különben pedig nem. — A tudósításmegtétele után már nem az igtatók, hanem valamely hiteles hely, vagy az ország valamelyik rendes bírāja előtt kell történni az ellenmondásnak. Az igtatás és tudósítás közti időben ha az igtatók valamelyike meghal, ismételni kell az igtatást. — A hamis beigtatást vagy tudósítást tevő kir. ember életét, és javait vesztí el, a káptalanbeli pedig egyházi jövedelmei vesztésével, tüzes bélyegnek homlokára sütésével, s örökös fogsággal fenyttetik, sőt ha a csalárdságban a káptalan is részt vett, hiteles pecsétjétől is megfosztatik. — Végre: ha a beigtatási tudósításba valamely írásbeli hiba csúszott, az a káptalanbeli jegyző által is megigazíttathatik, azonban a beigtatásban történt lényeges hiba megsemmisíti az adományt, ha csak esztendő alatt a beigtatás meg nem ujttatik, de a mellékes hibát igazító parancs mellett is helyre lehet hozni; egyébiránt valamint a hibás ugy az elmulasztott beigtatás miatt sincs a kir. ügyésznek keresete, hanem más magány személy azon javakat — mellyekbe az adományos magát be nem igtattatta, vagy ha beigtattatta is, de az igtatás hibás volt, ugyanazon czímnél fogva, mellyel az előbbi adományos kapta — sikerrel felkérheti, mert ha magát beigtattatja, az előbbi adomány elenyészik.

A beigtatás a mint vagy ellenmondottak vagy nem, vagy az ellenmondás ereje megszűnt: sértett, tiszta, v. tisztított.

89. §.

E l l e n m o n d á s.

Az ellenmondás ez értelemben *) „más adománya s beigtatása ellen intézett ellenkező akaratunknak kijelentése, melly által a jog föntartatik, s az abból származható jogbeli sérelem akadályoztatik.“ Ez a jog fentartására legkönnyebb eszköz; beigtatás alkalmával szokott intéztetni, szabadságában áll mindenkinek bün-

tetés félelme nélkül, akár magáért, akár másokért, általánosan vagy föltételesen; az egy által tett ellenmondás minden vele egyjogúnak használ, ellenben az egy által tett visszahúzás a többinek nem árt, sőt a visszahúzó is csak az ellent nem mondók sorába esik.

Az ellenmondás 1) vagy veszélyes, azaz, az úgy nevezett veszélyes 15 nap alatt — vagyis beigtatás kezdetétől a tudósítás határnapjáig — tétetett, melly is a) Az adományt annyira megsérti, hogy az az ellenmondóranézve tartós szabadalmi erővel a tisztításig — azaz a visszahúzásig, vagy illetőleg az ellenmondási pör befejezéseig — nem bírhat. b) Az ellenmondót a birtokban megtartja. c) Ha az adományos, a birtokbéli ellenmondás ellenére foglalja el a javakat, azoknak közönséges becsárában marasztaltatik el, s ha az ellenmondó a beigtatás tisztítására indított pört elveszti; a beigtatás óta vett haszonvételeket az adományosnak megteríteni tartozik. — 2) Vagy nem veszélyes, azaz melly a veszélyes 15 nap után tétetett; — e miatt a beigtatás tiszta marad; azonban a) Fentartja a jogot, b) Az elidősítést megakadályoztatja, sőt c) Ha az ellenmondó bebizonyítja, hogy a beigtatás előtt azon javak általa békességesen birattak, s késedelmességének elég okát adja, a birtokba visszahelyeztetik, különben pedig az adományos marad birtokban, s jogát birtokon kívül kell keresnie.

*) Szélesb értelemben: „más tettét vagy szándokát ellenző akaratunknak ünnepléses kijelentése,“ s birói vagy magános, a mint t. i. törv. bizonság, vagy kir. táblai hites jegyző által vagy különben tétetik; — továbbá: köz és nyilvános vagy alattomos, amaz amegyei gyűlésen írásba foglalva nyilván felolvastatik, ez pedig valamely hiteles hely vagy személy előtt a másik fél tudtán kívül történik, végre: szóbeli vagy írásbeli, ez által semmi új jog nem szereztetik, hanem egyedül a volt jog tartatik fel s ott van helye, hol valami jogbéli sérelem fenyeget.

90. §.

P e r e k.

Az adomány- beigtatás- s ellenmondásból, következő perek származhatnak:

I. Ellenmondás okát követelő per. Indítja rendszerint a birtokon kívül levő adományos a veszélyes napokban ellenmondó ellen — sőt néha megfordítva is — a kir. vagy báni tábla előtt I: 30. Zsig. VI: 17, Máty. V: 15, VI: 27, Ulász. I: 63, 1563: 46, 1723: 26. A bizonyítás mindig a birtokon kívül levőt terheli, megjegyezvén azt, hogy itt a birtokon kívülét egyenesen az ellenmondás idejére szorítva értetik, mert ha az ellenmondó ellenmondása után elzálogosítaná is a jószágot, vagy pörbe idéztetvén makactságban marasztaltatnék, s a jószágból kivettetnék is, és a pert megújítaná, az adományos — mint az ellenmondáskor birto-

kon kívül levő — tartozik adománya czimét bebizonyítani. — A bizonyítási szabályok pedig ezek: 1) Midőn magszakadás cziméből nyert valaki adományt, a magszakadónak természeti kimulását, s birtoklását kell bemutatni, s ha az adomány valamely részbirtokot tárgyaz, azt az alperes birtokára alkalmazni, azonban a magszakadottnak jogát csak akkor kell bebizonyítani, ha az ellenfél által bemutatattik: hogy a magszakadó joga erőszakos vagy törvénytelen, ideigleni vagy más jogánál fogva gyakorlott volt, vagy a magszakadó épen birtokon kívül volt, vagy az adományos a leányágot törekszik kizárni, s végre ha a magszakadás régi volt vagy a javakban kir. jog lappangott. — 2) A hűtlenségnél fogva történt adomány-nyerésnél, ha a hűtlenség új, elég a véték és birtoklást bebizonyítani, azonban ha régi, vagy a hűtlen a vétékbe esés s adomány-nyeréskor birtokban nem volt, valamint a föntebbi pontban felhozott egyéb esetekben is jogbeli próbát kell tenni, azaz, a hűtlennek erős jogát adomány, beigtatási sat. levelek által kell megmutatni: egyébiránt a hűtlenséget még azon esetben is be kell bizonyítani az adományosnak, ha talán az alperes kegyelmet kért a fejedelemtől, vagy másokkal, kik ugyan azon czimnél fogva nyerték adományul a jószág egy részét, pörben egyezkedett. 3) Midőn kir. jognál fogva történt az adomány, a hűtlenséget vagy magszakadást különösen le kell származtatni, és rendszerint a hűtlennek vagy magvaszakadottnak jogát is bebizonyítani, azaz a hűtlennek vagy magvaszakadottnak birtoklással megerősített adományát s igtatását is előmutatni, és a jószágra alkalmazni; szükséges továbbá: a hűtlen vagy magvaszakadott származási rendjét is az adományhoz alkalmazni; — egyébiránt ha annak joga — kinek hűtlensége vagy magvaszakadására hozatik a kir. jog — nem volt birtoklással megerősítve, vagy a birtoklás ugyan megvolt, de nem kiváltság-level erejénél fogva, onnan kell a kir. jogot az adományosnak leszámaztatni, a honnan a magszakadónak vagy hűtlennek adománya nyerésekor kell. 4) Az új adományban a kir. ügyészre nézve az előbbeni csöndes birtoklást elég megmutatni, de a birtokban levő leányág, s egyéb magánosak ellen jogbeli próba is kívántatik, jelesen ezekre nézve erősb jogot, amazokra nézve pedig az eredeti s használttal erősített szerzemény-levelek által a férjfiak birtoklását kell megmutatni; — egyébiránt soha sem elégséges egy régibb újított adomány-levelet előmutatni, ha mindjárt azon adomány tiszta beigtatással erősítettet is meg, hanem annak czimét, t. i. a birtoklást — még pedig tartóst — kell megmutatni. Végre: 5) Ha a kir. megegyezés vagy jóváhagyás czime alatt történt az adományzás, azon oklevelet kell előmutatni, melyre a jóváhagyás kéretett, az ezt tárgyazó szabadalom-levéllal együtt, sőt ez maga is elégséges ha az átruházási oklevél tartalma bele van igtatva (mint a 17. §ban mondottuk); továbbá: be kell bizonyítani az átruházó birtoklását, sőt ha az birtokon kívül volt, annak erős jogát is, t. i. annak adományát előmutatni, s reá alkalmazni;

— az átruházónak birtokon kívül ellenmondó egyéb örökösei a jog-sérelmet, s megkínálás elmulasztását itt hasztalan hozzák fel.

Ha az adományos ekkép bebizonyítja adománya czimét, az ellenmondás elenyésztetik, s az újraigtatás elhatároztatik, melly is a végrehajtó bíró s káptalanbeli ember által bírói foglaláskint vitetik véghez; az időközben tett rosszabbítmányok s a beigtatás napjától vett haszonvételek megvételevel együtt. *) Az újraigtatásnak helye van akkor is, ha az ellenmondó az adományossal pörbeli egyességre lép, vagy ellenmondását visszahúzza; azonban ha a tudósítás előtt történik a visszahúzás, annak a tudósításban való megemlítése is elégséges, ha pedig elidősítettik az ellenmondás — jöllehet veszélyes volt — a beigtatás minden pörleködés s újraigtatás nélkül önként megtisztul, s már akkor az ellenmondó csak jogpörrel élhet.

*) A ki a bírói újbeigtatást akadályoztatja, már nem ellenmondó, hanem visszaüző.

II. Ellenmondás okának elfogadását követelő per. Kezdi szinte a kir. tábla előtt az, ki birtokon kívül ellentmondott az adományos ellen, sőt maga az adományos is kezdheti ha jogát erősnek látván azt bebizonyíthatónak véli. — Itt nem szükséges a keresetet törvényeken alapítani, de ha úgy tetszik a föl-pörösnek, azt a föntebbi pörben idézett törv.cikkelyekben alapíthatja. Ezen per az előbbivel annyiban egyezik meg, hogy a bebizonyítás terhe szükségkép nem a fölperest, hanem a birtokban levőt illeti, s valamint ott az adományos — ha adománya czimét, úgy itt is ha az ellenmondó jogbeli elsőbbségét megmutatja, a jószágot magának szerzi meg; különbözik pedig abban, hogy ott az adományos rendszerint keresőleg, itt pedig az ellenmondó visszakeresőleg ügyködik, s vagyonbani, nem vagyonhozi jogot követel. — Ezen pörben rendszerint jogbeli próbát kell tenni, s azzal a birtokon kívül levő ellenmondó tartozik, kivevén; a) Ha az adomány megszakadás cziméből — a megszakadás említése nélkül — történt, s az ellenmondó magát a megszakadóval vérszerinti rokonságnál fogva öszekapcsolja, jöllehet ugyan az adományos őt leányágbelinek állítja, mindazáltal a fiág magányzó jogát tartozik bebizonyítani. b) Ha a mag világosan kitétetik az annak cziméből nyert adománylevélben, és az ellenmondó a megszakadottal való vér és jogbeli öszkeköttesét megmutatja, s így általában, mihelyt valaki megmutatja hogy a megszakadott jogához ragaszkodik — azon joghoz t. i. mellyet az adományos nyert, minthogy itt jog jog ellen nem gördítettik — a bizonyítás terhétől fölmentetik; ugyan ezt kell érteni akkor is, ha az ellenmondó bebizonyítja, hogy az adományos az ő zálogosa, vagy a kérdésben levő javak ősei által adatak zálogba, mellyet — ez esetben — e pörben is vissza lehet váltani; ellenben: ha az adományos bebizonyítja hogy az ellenmondók annak zálogosai, kinek megszakadásából vagy hűtlensé-

géből nyert adományt, vagy a kir. jogot leszármaztatja, jogbeli próbával, azaz adománya czimének bebizonyításával nem tartozik. — Midőn a leányágbeliek mondtak ellent p.o. az új adománynak, ezen pörben a jog minősége is megvitattatik, azonban ha az ellenmondás nem volt veszélyes, jogegyenlőséget követelő pörre utasítatik. Egyébiránt ha az ellenmondó próbáinál fogva az adomány czime felforgattatik, az adomány semmisége ítélet által mondatik ki, ha csak a fő czimhez kir. jog nincs ragasztva, mert ekkor, ha a fő czim elromlik is, kir. joggal védheti magát az adományos.

III. Visszahelyeztetési per. Indítatik azok által, kik bizonyos akadályok miatt ellent nem mondhattak, az adományos ellen, ki magát azok jószágainak birtokába tette az ellenmondás elmulasztása miatt. A kereset az 1563: 46. t.cz. alapúl, s a kir. tábla előtt foly. Itt a beigtatás előtti birtoklás s az ellenmondást gátló akadályok bebizonyítván a fölperesek visszahelyeztetnek előbbi birtokukba, s az adományosnak birtokon kívül kell jogát keresnie, azaz ellenmondás okát adó pörbe kell őket idéznie, mert a visszahelyeztetés követelése által ellenmondókká lesznek.

IV. Alattomos és csalárd beigtatás miatti per. Indítja a sértett az alattomosan vagy csalárdul beigtatott ellen, a javak visszaszerzése, s az alattomosan beigtatott adományosnak azok örök becsárában való elmárasztaltatása miatt, a kir. tábla előtt 1647: 135, 1655: 32. — A hamis beigtatást vagy tudósítást tevők ellen szinte a kir. tábla előtt kell — a 22 §ban mondtott bűntetések miatt perelni II: 16, Zsig. VI: 8. Ulász. I: 43, — nem kell azonban ezen pört a csalárd beigtatás elleni pörrel összekapcsolni, mert különben a kereset leszállítatik.

V. Ellenmondás ellenére elfoglalt javakat visszaszerző per. Ha az adományos a birtokból tett veszélyes ellenmondás ellenére elfoglalja a javakat, azoknak visszaadására bíróilag íntetik meg, mi nem sikerülvén az ellenmondó az adományost az örökösödési bíró elébe idézi, s ha a birtoklás és ellenmondás bebizonyítatik, az adományos a javaknak visszaadására szorítottatik; s egyszersmind azok közönséges becsárában is elmarasztaltatik. 1647: 30, 1735: 78, 1715: 58.

VI. Tiszta beigtatási pör. Kezdi az olly adományos, kinek beigtatása sértetlen — azaz minden ellenmondástól tiszta — maradt, a javak birtokosa ellen, ki őt azokba beereszteni nem akarja; bíró a kerületi tábla; a kereset I: 32, 1715: 28, 1723: 34, törvényekben alapítottatik. Bebizonyulván az ígatók tudósításából hogy a beigtatás rendesen történt, s hogy a birtokos a veszélyes 15 nap alatt ellent nem mondott, az alperes a birtokból kivette-tik, s abbá az alpörös helyezettetik, de az alpörös — már mint ellenmondó — jogainak elsőbbségét a maga útján (t. i. a II. sz. a. leirt pörrel) birtokon kívül keresheti; sőt ha ezen pörben ellenmondhatásának lehetetlenségét megmutatja, a birtokban meghagyatik,

s ekkor az adományos tartozik adománya címét — a maga útján — bebizonyítani. — Meg kell itt jegyezni: 1) Hogy a birtokban levő s ellent nem mondó leányág ellen nem ezen, hanem a leányág kizárására rendölt törvényuton kell perelni, mert a (152. l. 1. decr.) leányágnak mit sem árt, ha a fiak által nyert új adománynak ellent nem mond is. 2) Ha valaki a köztársaság dolgában távollévőnek, vagy bárkinek erővel elfoglalt, vagy zálogba vett javait kérte fel adományul, bár senki sem mondott ellent, mindazonáltal a beigtatás nem tiszta; ennél fogva ha azok birtokban vannak, ki nem vettethetnek, ha pedig nincsenek: az első esetben visszahelyeztetési, a másodikban ugyanaz, v. hatalmaskodási, a harmadikban pedig visszaváltási pör útján kell jogukat keresniök.

VII. Jogper. Ez szabadalomból azaz gyökeres jogból, v. gyökeres jog elsőbbségéből indíttatik az adományos vagy örökösei, sőt örökvevői által is; hanem csak az olly javak birtokosa ellen, mellyekhez ő, — t. i. az adományos vagy örökösei — erősjogot tartanak, de azok miként jöttek idegen kezékre nem tudja, vagy ha tudja is, de különbféle akadályok s bonyolodott körülmények miatt azoknak visszaszerzésére más bizonyos törvényutat nem talál, vagy pedig valamelly régi örökösödés kerestetik a kir. ügyész v. más idegen ellen; bíró a kir. tábla, a kereset az I: 13, 34, 59, Ulász. I: 54, 59, 1723: 47, sat. alapúl. Ezen pörben tökéletes jogbeli próba kívántatik, ennél fogva elő kell mutatni a kiváltság — vagyis az adomány — levelet, s azt származási renddel tökéletesen magára kell a fölperesnek alkalmazni, ezen felől mint-hogy a kiváltságnak birtoklással kell megerősítve lennie, nemcsak a beigtatást, hanem a birtoklást is be kell bizonyítani, mert ha a birtoklás be nem bizonyíttatik, vagy ha az alpörös azt mutatja meg, hogy az nem kiváltságból, hanem más czimből származott p. o. zálogból, a kereset leszállíttatik; továbbá: a birtok bebizonyítására nem elég a beigtatás tisztaságának megmutatása, hanem a jövedelmeknek valódi szedését kell — p. o. haszonbérleői levelekből — megmutatni. — Az örök vevőnek a szerzeménylevelél előmutatásán kívül az eladónak jogát s birtokát szinte be kell bizonyítani. Végre: ha a felperes megmutatja ugyan jogát, de a birtoklást nem képes bebizonyítani, keresete meg nem áll; hanem ellenmondás okát követelő pörre utasíttatik.

A jog és birtok bebizonyítása után a fölperesség megállapíttatik, — a pör velejében a kérdéses jószág tagosságát, mennyiségét, s fekvését kell megmutatni, és mindezeket az alperes birtokára alkalmazni; — a gyökeres jognak ekkép történt bizonyítása után a jószág a fölperesnek oda ítéltetik, de ez a javításokra határbeli villongásokra fordított költségeket az alpörösnek megteríteni tartozik.

IV. FEJEZET.

A két ág közötti jogegyenlőség- és nem egyenlőségről.

91. §.

Értelmezése, meghatározásának alapja s általános szabálya.

Jogegyenlőség: „azon állapot, mellyben a javak sajátsága mindkét ágot egyenlően illeti.“ A nem egyenlőség pedig az: „midőn a javak sajátsága kizárólag a fiágot illeti.“ Meg kell itt jegyezni: 1) Hogy itt csak sajátság forog kérdésben, mert lehető, hogy az egyenetlen jogú javoknak a leányág is használatában van. 2) Az első szerzőnek joga van nemzedékére nézve is szabadon rendelkezni, vagyis egyedül a fiágra nyert adományi javoknak használatát a leányágra is kiterjeszteni, a nélkül hogy ezáltal a javak természetét megváltoztatná. 3) A leányág alatt itt minden ettől származottak értendők.

A jog minősége, vagyis a javakban levő jogbeli egyenlőség s nem egyenlőség meghatározásának alapja a gyökből, s nem az ágból merítettetik. — Gyöknek neveztetik a szerzés alapja, vagy az eredeti szerzemény-levelek; a szerzés ágát pedig a fölfizetett pénz, vagy a szerzés gyökén épült későbbi oklevelek, p. o. kir. jóváhagyás, új adomány, csere, sat. teszük. — A meghatározás általános szabálya pedig ez: a nem adományi javak mindkét ágot, az adományiak pedig rendszerint csak a fiágot illetik.

92. §.

A jog minőségének meghatározására szolgáló különös szabályok.

A jogminőség, vagyis a javak természete meghatároztatik: I. A szerzeményi levelek különféle kitételeiből; jelesen 1) Ha az adományi levélben ezen kitétel van: „mindkét nemen levő örökösödnek“ a javakban jogegyenlőség van, ha pedig 2) ezen kitétel van benne: „egyedül férfi örökösödnek“ akkor jogbeli nem egyenlőség van; valamint a föntebbi §ban mondott általános szabálynál fogva akkor is, ha minden nemet tárgyázó kifejezés nélkül tétetik az adomány. 3) Midőn az adományle-

vélben ezen kitétel van: „előbb férfi, azután leányági örökösöknek,” a leányágbelieknek csak a férfiak magvaszakadtával kezdődik a javakban való sajátjuk. 4) Az ezen kitételrel nyert adományi javak: „előbb férfi, azután leányági örökösöknek p. o. 10,000 ft. öszveg erejeig” — a férfiak kihalása után a leányokat csak a kitett öszveg erejeig illetik, azaz nem tartoznak addig azokat a kir. ügyésznek általengedni, míg általa nekik azon öszveg ki nem fizettetik. 5) Ha az adománylevel kitétele különbözik a beíratási tudósítás kitételétől, amaz ennek elébe tétetik, úgy-szinte ha a megegyezési level kitétele különbözik azon oklevelbeni kitételétől, mellyre kéretett a szerzeménylevel, — mint gyök elébe tétetik az egyezsinek. — Ugyan ezeket kell a magános adományi, végintézeti, örökfelvallási, s egyéb szerzeményi levelek kitételeiről is érteni. Egyébiránt meg kell jegyezni, hogy ámbár a javak világos kifejezésnél fogva egyedül fiágot illetők is, mindazáltal azokban a leányok elidősítése által jogegyenlőség hozathatik, mert a törvény csak az osztatlan s közös javakra nézve zárja ki vérek közt az elidősítést; azonban ezen elidősítés által eszközölt jogegyenlőséget csak fiak ellen kell általában érteni, mert jóllehet — az elidősítésnél fogva — már közös joggal használtatott is mind a két ág által a jószág, mindazáltal ha adományi volt a jószág, azt a fiág kihaltával a kir. ügyész foglalja el, ha csak a fiak kihalta vagy hűtlensége után is 100 évet nem töltöttek a leányok a jószágban.

II. A szerzés módjából. Igy 1) Az egyedül szolgálat által nyert vagy szerzett javak csupán a férfiakéi, azaz nem egyenlő jogúak, valamint 2) Azok is, mellyek részint szolgálat, részint pénz által szerezettek, azonban a pénzből a leányág is kikapja osztályrészét. 3) Az egyedül pénzen szerzettek mindkét ágat illetik. 4) A hazaárulás miatt elvesztett, de kegyelem útján ismét visszanyert javak természete nem változik, ha csak a kegyelemlevelben más nem rendöltetett. 5) Az új adomány vagy jóváhagyás a javak természetére nézve változást szinte nem tehet. 6) A cserébe kapott jószág a cserébe adott jószág természetét ölti magára. 7) A pörbeli egység által nyert javak annak természetét követik, mellyhez csatoltatnak. Végre

III. A jogminőség meghatároztatik a dolog természetéből s törvény által is, mellyszerint az ingó javak, ingatlan zálogok, leányi negyed, megölt nemes vérdíja, s fejaválságért örök joggal adott telkek, anyai és polgári javak, valamint a jobbágyiak is a földesur által saját udvartelkéből egyedül a fiágra szerződés mellett adottakon kívül — mind a két nemet egyenlően illetik.

93. §.

P e r e k.

I. A leányág kizárását követelő per. Indíttatik a fiág, rendszerint a legidősb férfi rokon által az egyedül fiágot illető javak birtokában levő leányág ellen, a kir. tábla előtt. I: 17, 18, 21, 48. A fölperességhez meg kell mutatni az első szerzőtől származást, továbbá a férfiak magányzó jogát, s birtoklását is főleg ha kétséges kitétel van az adományban; a leányágbeliek elévüléssel védhetik magukat, ha birtoklásuk nem zálogi czimmal kezdődött; azon esetben pedig, midőn örökfelvallást mutatnak elő, megerősítik a férfiak magányzó jogát, s ezek erőltető pörre utasíttatnak. — A jog nem egyenlőség bebizonyíttatván a férfiak által, a leányág számolásra szoríttatik, s a férfiak az irtmányok, jobbítmányok s épületek árát visszatérítik, és a negyedjogot kifizetik a leányoknak.

II. Jogbeli egyenlőséget követelő per. Midőn a leányágbeliek nincsenek birtokában azon javaknak, mellyekhez ők jogegyenlőséget tartanak, a férfiktől jogukat kétféleképpen követelhetik, u. m.

1) Levelek mását követelő per által a kir. tábla előtt, a kereset az I: 42, és II: 15 czimeiben alapíttatik, a fölporösséghez a férfiakkal való vérszerinti összeköttetéseket kell megmutatniok, melly után a levelek fölfedezése tétetik köteleességül a levelek gondviselőjének, vagy ha ez nincs, minden fiágbelinek v. legalább azoknak kikiről az bebizonyul, hogy nálók levelek léteznek; a fölfedezés — a bíró által készített eskü alatt történik; — az alpörösek ezen fölfedezést a leányoktól nem követelhetik, (de ez az előbbi vagyis a jog-egyenlőtlenség iránti pörben máskint van, mert ott a fölfedezéssel mind a két fél tartozik). A levelek jegyzéke a fölfedezők által aláíratván a bíróság elébe terjesztetik, s a levelek nem belső értékökre, hanem egyedül külső alakukra nézve vitattatnak meg. Ezen pörnek azon különös tulajdonsága is van, hogy a leveleknek hit alatti fölfedezését rendelő ítélet — jóllehet csak közbeszóllónak tekintetik — az eskü után, mielőtta fölfedezés megtörténék, főlebb vitethetik.

2) Egyenesen jogegyenlőséget kereső pörrel. Indíttatik a birtokon kívül levő leányág által a fiak, vagyis a jószág minden jelenlegi birtokosa ellen, szinte a kir. tábla előtt I: 19, 48, és II: 52 czimeiben alapítva a keresetlevelet. Bebizonyítandó a férfiakali vérségi összeköttetés; itt szinte követelthetik az oklevelek eskü alatti fölfedezése, de csak akkor, ha levelek mását követelő per nem bocsájtatott előre, egyébiránt ezen pörben a fölfedezésre mindkét fél köteleztethetik; — továbbá: bebizonyítandó — eredeti oklevelekből vagy hiteles másolatokból — a közös jog,

ezen kívül a birtoklást is szükséges azon esetben bebizonyítani, ha a szerzeményi levél kitétele kétséges. A jogegyenlőség ítélet által megismertetvén, a felek az osztály rendes útjára utasíttatnak; ha pedig a jogegyenlőség ki nem világlik, ezen pörben egyúttal a negyedjogot is lehet a leányoknak követelni. Végre: megjegyzendő még az is, hogy ha már a leányok közül valamelyik a negyedjogot elfogadta, azért a többiek jogegyenlőségért pörölhetnek.

V. FEJEZET.

A leányi negyedről és hajadoni jogról.

94. §.

A leányi negyed ismerete és kiadásának módja.

A leány-negyed vagy negyedjog: „az atyai örökös, adomány útján csak fiágra nyert javaknak azon negyed része, melly az első szerzőhez legközelebb izbeni leányoknak vagy ezek örökösöknek a fiág által egyszer kiadatik.“ Ezen jog a törvénynek különös jótékonytsága s nem örökség lévén, atyai adósságok által nem terheltethetik, mind addig, míg azok kielégítésére a férfiak öröksége elégséges; — ezen jogtól a leányok—jöllehet a szerző jószágát el is adhatja—végintézetileg ki nem zárathatnak; továbbá: ezen jog némileg örökség természetével is bír, jelesül azért, mert az atya életében azt követelni nem lehet, sem pedig a távolabbi örökösnek a közelebb izbeni előtt nem adatik, elidősítés alá nem eshetik, s végre azért mivel az egyik leány kihaltával abban a másik nemzedék leányai — p. o. az első szerző leányának kihaltával fiaitól származott unokái — örökösödnek.

A negyedjog kiadásának módja ez: A javak tartozmányaikal együtt összeiratván, négy egyenlő részre osztatnak, és az egyik negyed a leányoknak adatik öszvesen számszerinti mennyiségökre való figyelem nélkül a rokonság ize szerint, s ezen negyedrés közönséges becsár szerint azonnal készpénzzel fizettetik ki, vagy e helyett ezen negyedrés nálók zálogban hagyatik; azonban ezen negyedrészt a hajadon leányoknak természetben kell kiadni, de csak ideigleni czimmal, azaz férjhez menetelök után visszaválthatólag; de továbbá: természetben követeltethetik a negyedjog akkor is, ha az apai örökségben pénz vagy kincs nincsen; végre: az olly leánynak, ki atyja vagy fiverei megegyezésé-

vel valamely birtoktalanhoz ment férjhez, nem ideigleni, hanem örökös joggal kell a negyedrészt természetben kiadni. — A negyed-rész a férjfiak által egyszer kiadtván, azzal ők ugyanazon javakra nézve többé nem tartoznak, mindazáltal az utolsó magszakadottnak leányai a jószágban tett jobbitmányok s beruházásokban öröködnék, s azokból a kir. ügyész által kell kifizettetniök. — Egyébíránt a negyedjogot csak a világi állapotban maradott leányokra nézve kell általában érteni, mert a szerzetbe lépők (apácák) illetményöknek itt is csak egy tizedét követelhetik.

95. §.

Negyedjogbeli per.

A negyedjog — mint a 93. §ban láttuk — a jogegyenlőség végetti pörben is kérethetik, valamint a kirekesztés végettiben is viszontkereset útján. — Midőn külön pert kell az iránt indítani, vagy használatbeli, melly az örökösödési bíró előtt, vagy jogbeli, melly a kir. tábla előtt foly, a kereset mindkettőre nézve I: 29. 30. 88. Zsigm. VI: 20. Máty. VI: 26, törvényekben alapttatik; — az első akkor indíttatik, midőn a fivérek elismerik ugyan hogy negyedjoggal tartoznak, hanem annak mennyisége, s kiadási módja felett vitatkoznak; a második pedig akkor, midőn a férjfiak tagadják a leányi negyed kiadásának köteleességét, s ekkor a keresményi levelek vétetnek vizsgálát alá; be kell mutatni a származást, s a javaknak azon minőségét, melly szerint azokból őket a negyedrészt törvényesen illeti.

96. §.

Hajadoni jog.

A hajadoni másként árvalányi jog: „a törvénynek azon jótékony-sága, melly szerint az egyedül fiágot illető atyai örökös javakból az árva leányok fivéreiktől lakást, tartást, s kiház-asítást követelhetnek.“ Ezen ismeretből eléggé kitünik, hogy a hajadoni jog egyedül az atyai örökös czimmal birt javakra nézve értetik, még pedig csak ollyakra, mellyek a leányokat tulajdoni joggal nem illetik; mert az egyenlő jogú, valamint az anyai és ideigleni czimmal birt javakból nem hajadoni jog, hanem a fiverekkel közös örökösödés illeti a leányokat is. — A hajadoni joggal tartoznak — de csak az apa halála után — mindazok, kik a jószágban örökösödtek, tehát nem csak a megholt apának fiai, mellék-rokonai vagy adományos társai, hanem maga a kir. ügyész is, ha magszakadásnál vagy hűtlenségnél fogva örökösödött, sőt még az is, kinek a jószág magszakadás vagy hűtlenségnél fogva adományoztatek — ezen joggal egyszersmind a leánynegyedét is tartoznak

mindezek kiadni, ha ez még előbb ki nem adatek, mert lehető hogy mind a negyed, mind a hajadoni jog egy személyt illet, a negyedjog pedig a hajadoni jogot, s viszont meg nem szünteti, azonban egymástól természetökre nézve különböznek, mert a negyedjog egyedül az adományi javakból jár, a hajadoni jog pedig még az adománykiüliekből is; de továbbá hajadoni jogot kell még az olly javakból is adni, mellyekben a leányág bizonyos beirt pénzmennyiségig örökődik, végre különbözik azért is, mert a negyedjog még a férjhez menteket is, a hajadon jog pedig egyedül a hajadonokat illeti, de nem az apáczákat, mindazáltal ha föleskettetésök előtt visszalépnek, minden jogaik fölélednek.

A mi magát a hajadoni jogot vagyis a lakást, tartást, és kiházásitást illeti, meg kell jegyezni: 1) Hogy lakást az apai házban kell minden leánynak adni, s abból férjhez menetelök előtt kiemenni semmi esetre nem tartoznak. 2) A tartás alatt széles értelemben a szükségesek — millyenek főleg az élelem és ruházat — értetnek. 3) A kiházásítás rangjokhoz mérten történjék.

97. §.

Hajadoni jogot követelő per.

Ha a leányok hajadoni jogukat a jószág örököseitől barátságos móddal meg nem kaphatják, az örökösödési bíró előtt kell a jószág örökösei ellen pört kezdeniök; a keresetlevél az I: 29, 30, 67ben alapíttatik; a hajadoni jogot követelőnek be kell bizonyítani hogy ő annak leánya, kinek jószágában az alperesek öröködtek. — Ha a leány atyja halála után magát hajadoni jogainak azonnal használatába tette, háborgatását egy év alatt rövid visszahelyeztetés útján is orvosolhatja, sőt ha a háborgatáshoz erőszakosság is járult, ennek díját is követelheti. — Egyébiránt valamint a negyed úgy a hajadoni jog sem idősíttethetvén el, a pert — azok követelése iránt — 32 év után is el lehet kezdeni. — Végre megjegyzendő: hogy a ranghoz illő kiházásítás csak az örökösöket térhelve, a szűkebb kézzel tett kiházásítás végett a leánynak atyja ellen nincs keresete.

VI. FEJEZET.

Az özvegyi jogról, jegyberről, közszerzeményről és hozományról.

98. §.

Az özvegyi jog ismerete, és az özvegyi vagy hitvesi örökösödéstől különbsége.

Az özvegyi jog: „a törvénynek azon jótékonytsága, melly-nélfogva az özvegynek férje örökös — az özvegyet sajátági joggal nem illető — javaiból illő lakás, tartás, és — ha ismét férjhez menne — kiházásítás jár.“ Ezen jog tehát csak azon javakra nézve értetik, mellyek kizárólag a férjet illették, vagyis a mellyekben a nő nem örökösödhetik, mert a többi javakban nem özvegyi jog-nál, hanem özvegyi vagy hitvesi örökösödésnél fogva részesül a nő; ennélfogva könnyen kitünik az özvegyi jog és örökösödés közötti különbség, mert amaz csak haszonvételt enged, ez pedig sajátást ad; amaz a férj ősi, és örökös javaira, emez pedig minden egyéb javakra kiterjed, végre az özvegyi jog egyedül a nőt illeti — mert az özvegy férj neje jószágában csak mint gyám vagy gondapa, vagy a beruházatok czime alatt, vagy épen hitvesi örökösödésnél fogva maradhat, — a hitvesi örökösödés pedig kölcsönös, de nem egyszersmind az özvegyi örökösödés is, egyébiránt a hitvesi és özvegyi örökösödés közti különbséget alább (64. §.) meglátandjuk. Végre megjegyzendő: hogy az özvegy nevezet alatt itt nem egyedül a halál által férjétől megfosztatott nőt, hanem egyszersmind azt is értjük, ki férjének vétke miatt ettől ágy és asztalra nézve biróilag elválasztatott.

99. §.

Az özvegyi jog kiadásának módja, s elveszthetésének esetei.

Az özvegy nőt ugyanazon házban illeti a lakás, mellyben férjével élt, kivévén ha az a férj nemzetségének egyetlen fénylaka, mert ekkor más tisztességes lakást rendelhetnek az örökösök az özvegy számára; a tartásnak rangjához illőnek kell lenni, s ez főleg a gyermekek és javak mennyiségétől függ. Azon esetben, midőn az örökösök az özvegyet a lakás, tartás, vagy e helyett aján-

lott évenkénti fizetés iránt meg nem egyezhetnének, a jószág egy része hasíttatik ki az özvegy nőnek, melyet ha férjhez menne is, csak akkor tartozik az örökösöknek visszaadni, ha azok által a jegybér, hozomány, menyasszonyi ajándék és a jószágba általa vagy még férje által beleköltött pénzek kifizettetnek, vagy ezeknek biztosítása végett készpénz nem létében a jószág egy része hagyatik nála zálogban, ha férjhez menne is.

A nő özvegyi jogát el is vesztheti, jelesen pedig a következő esetekben: a) Ha a nő házasságtörési vétket követ el, melyet a férj, sem nyilván sem hallgatólag — azaz nejével való lakás, és szelíd bánásmód által — el nem engedett. b) Ha a nő hibája miatt történik az elválás. c) Ha férjével együtt adóságokat irt alá, a férj javait elvesztegeti, adóságokkal terheli vagy elpusztulni enged, s végre d) Ha a családi okleveleket eskü alatt fel nem fődözi.

100. §.

A jegybér általában.

A jegybér vagy hitbér: „a feleséget házassági hűségeért illető jutalom.“ — Meg kell itt jegyezni: 1) Hogy a jegybéres férjével törvényes és helyes, ha bár be nem is fejezett, vagy legalább jólelküleg kötött vélt házasságban élő legyen. 2) A jegybér hitvesi hűség jutalmazása levén, azt csak a férj holta után lehet követelni, mert a törvény csak elmaradt özvegyekről szól, s így ha a férj feleségét túleli, elenyészik. 3) Ha a férj vétke miatt ágy és asztalra nézve elválás történik, a férj valamint egyéb özvegyi jogokat, úgy a jegybért is kiadni köteles, minthogy ez esetben az asszony polgárilag özvegynek tekintetik. 4) A jegybér a férjnek bármilly tette által sem semmisíthetetik meg; azonban 5) Az asszony elvesztheti a) Meg nem bocsájtott házasságtörés miatt. b) Ha férjét rosszlelküleg elhagyja. c) Ha újra férjhez menvén a jegybért minden igaz ok nélkül birói megintésre sem akarja felvenni azon czélból hogy férje javait tovább is használhassa. d) Ha az örökösöket illető okleveleket birói megintésre sem adja vissza. e) Ha a jegybér vagy özvegyi jog fejében birt javakat elpusztulni engedi vagy azokat el is idegeníti. f) Ha férje vagy gyermekei eltemetetésére tulságos költségeket tett, de ha ezen költségek a jegybért nem haladják felöl, a mennyiben fölöslegek annyiban a jegybérbe számíttanak. g) Nagyobb hatalmaskodási tett miatt, azonban ha az elmarasztalás — mellyszerint a jegybér a nyertes félt illeti — a férj élteben történik, a foganatosítás ennek halála utáni időre halasztatik, mert a jegybér — a föntebbi szabály szerint — csak a férj halála után adatik ki, végre h) Megszünhet a jegybér ha azt a nő önként elengedi, kivevén azon esetet, ha férjétől félelem miatt tevő. 5) A jegybér nem csak a férj rendes örökösei, hanem a kir. ügyész által is kiadandó, sőt még

az örökvevő által is, ha az eladás a nő ellenmondása vagy eltiltása ellenére vagy óvás mellett történt. Végre 6) A jegybér törvényes vagy irott, amazt a törvény, emezt pedig a szerződés határozza meg, ez utóbbihoz tartozik az ellenjegybér is, melyet a nő, vagy annak rokonai a férjnek ígérnek.

101. §.

Törvényes jegybér.

A törvényes jegybér: „az, melly az özvegy nőnek a törvény által meghatározott mennyiségben, s módon adatik ki.“ A törvényes hitbér az újabb (1840) törv. előtt csak a nemesek özvegyeit, még pedig rang és birtok szerinti mennyiségben illeté, minthogy azonban az újabb (1840: 22 §. 85) törvény általánosan szól — midőn a törv. jegybért az országnagyokra nézve 400, a nemesekre és polgárookra nézve 200, a nemnemesekre pedig 40 ftokban határozza meg — a törvényes hitbér mind a nemesek mind a nemtelenek özvegyeit illeti a mondott mennyiségben, s a birtok mennyiségének tekintete nélkül. — Az első házasságában özvegygyé lett nőt az egész hitbér, a másodikban fele, a harmadikban negyedrésze, a negyedikben pedig csak nyolczadrésze illeti; egyébiránt itt mindig csak az özvegy nő értetik, mert a férfit — mint férjet — törv. jegybér nem illeti; kereshetik azonban azt férjfiak is, például mint édes anyjok örökösei, még pedig nem csak különösen, hanem egyszerre a negyedjoggal is, ha az még ki nem adaték, s mindkettő egy személytől és szintazon javakból követeltetik; — továbbá: a törv. hitbér rendszerint készpénzben fizettetik ki, pénz nem léteben pedig könnyen pénzre fordítható ingókban illő becsár szerint, vagy pedig a férj ingatlan ősi javaiból egy rész zálogként adatik ki az özvegynek, melyet is csak a jegypénz lefizetésekor tartozik az örökösöknek visszaadni; csődület esetében a jegybér rendszeren az ingatlan javakat terheli, s az ingókat csak amazok hiányában. — Végre megjegyzendő hogy a törv. hitbér kiadatása sem az özvegyi jogot, sem az özvegyi örökösödést ki nem zárja.

102. §.

Az irott jegybér ismerete és tulajdonai.

Az irott máskint szerződésbeli jegybér: „az, melyet a férj feleségének bizonyos öszvegben lekötelez.“ Jóllehet ezen nemű jegybér iránt szerzett törvények — a szerződésekre általában alkalmazhatókön kívül — nem léteznek; minthogy azonban régibb idők óta szokásba vétetett, erről több rendű felsőítéletekhöz képest a következőket szükséges tudni: 1) Mivel a kötés a

szerződő feleknek törvényt szab (Máty. VI: 17, Ulász. 1: 38) s a vagyonban fekvő kötelezettség az örökösökre átmegy, az írott jegybért kötelesek az örökösök is kifizetni, és pedig nem csak a szerzeményi ingatlan javakból — mellyeket az írott jegybér rendszert terhel — hanem ha szerzeményi javak nincsenek, az ősiekből is. 2) Az írott jegybért kötelezheti nem csak a házastárs, hanem ennek szülői vagy rokonai is. 3) Ha a leány testvér nem irta alá a jegybéri kötelezvényt, azt fizetni sem tartozik. 4) Az írott jegybér a törvényest megszünteti, azaz a melly nő írott jegybért elfogad, az a törvényest nem követelheti. 5) Valamint a törvényes hitbér, úgy ez is ki nem zárja az özvegyi jogot, sem pedig az özvegyi vagy hitvesi örökösödést, és csak a férj halála után kell kifizetni.

103. §.

A törvényes és írott jegybér közti különbség.

A törvényes és írott jegybér különböznek egymástól, mert: 1) A törvényes jegybér egyedül a törvényből kötés nélkül is, az írott pedig egyedül kötésből értetődik. 2) Amannak mennyiségét a törvény, emezét pedig a szerződés (kötés) határozza meg. 3) A törvényes soha sem, az írott, ha túlságos, megsemmisíthetetik, vagy megkisebbitthetetik. 4) A törvényesnél elidősítésnek nincs helye, az írott nál van. 5) A törv. a bukott férjnek még azon adóságait is megelőzi, mellyek ellene házassága előtt betábláztattak, emez pedig csak a közönséges adós levelek közé tartozik. 6) Amaz végintézet nélkül is a jegybéres örökösre száll, emez végintézet nélkül a férjnek jut hitvesi örökösödésnél fogva. 7) A törv. jegybér csak az özvegy nőt illeti, az írottat pedig a feleség is kötelezheti férjének. Végre 8) A törvényest nem, az írottat pedig tanúk vagy szerződés által kell megmutatni, ha miatta kereset támad.

104. §.

Ellenjegyber.

Az ellenjegyber az: „mellyet a feleség, vagy ennek szülői, vagy rokonai a férjnek ígérnek.“ — Ez mindenkor szerződésbeli levén az írott jegybér természetét követi, s azért az írott jegyberről föntebb mondottak ide is alkalmazandók, különösen pedig megjegyzendők: 1) Ha a nő férjének ellenjegyber kötelez, s gyermek nélkül múlik is ki, a férj felesége javait csak akkor tartozik visszaadni, ha az ellenjegyber felesége örökösei által kifizettetik. 2) Az ellenjegyber a javakból annak megadásaig bevett fölösleges jövedelmek sem meritik ki, sőt a férj — mint jólelkű birtokos — ellenjegyberé mennyiségét haladó jövedelmeknek visz-

szaadásával sem köteles. 3) A férjellenjegybérét hitvesi örökösödés által sem veszti el. Végre: 4) Valamint a női törv. vagy irott jegybér, csak a férj holta után, úgy az ellenjegybér is csak a feleség holta után követeltethetik.

105. §.

Hitvesi közkeresmény.

„A házastársak által házasságok ideje alatt szerzett javak közkeresmény vagy szerzeménynek nevezetnek, mellynek tárgyai: az ingó javak, ingatlan zálogok, és mind a két hitestárs nevének beiktatásával örökös czimmel szerzett javak. — A közszerzemény a keresők polgári állapotának különbségéhez képest különböző tekintet alá jő, jelesen: 1) A nemeseknél és a szabadosoknál, ha a közös szerzemény eredeti szerzőmódjához semmi egyéb változás nem járult, az mind a két házastársat egyenlően illeti, ha pedig valamely változtatás jött közbe p. o. a közkeresményi javak adományul kéretnek föl a férj által felesége nevének kihagyásával, azokban a feleségnek özvegyi jogán kívül egyéb joga nem marad fön; egyébiránt jöllehet a közös keresmény eredeti állapota semmikép meg nem változtatott is, mindazáltal a férj mint fő szerző, ha akar, az egész közkeresményről rendelkezhetik, hacsak a házassági szerződésben másként nem kötelezte magát, vagy a szerzemény alapja feleségi pénz volt, mert ekkor a sajáttság mindkét felet illeti; sőt a női ékszerek s egyéb drágaságok kizárólag az asszony rendelkezése alá tartoznak. Továbbá: míg a férj él, megegyezése nélkül felesége a közkeresmény semmi részéről nem rendelkezhetik, így a férj szabad rendelkezését korlátozó — föntebb mondott — esetekben női ékszereken és drágaságokon kívül az asszonyok intézködhetése egyedül férje tetszésétől, és megegyezésétől függ; megegyezőnek tartatik pedig akkor, ha az illetményéről rendelkező nő végintézetét aláírja; azonban ha a férj végintézet nélkül de gyermekeket hagyva hal meg, a feleség a közkeresmény feléről szabadon rendelkezhetik, az egészről pedig csak akkor, ha férje végintézet és gyermekek nélkül hal meg. 2) A polgároknál és jobbágyoknál a házasság alatti közszerzemény mindenik házastársat egyenlően illeti, azokról egyik úgy mint a másik fele részben szabadon rendelkezhetik, s ezen fele részről a férj feleségét végintézet által sem zárhatja ki; — ha pedig egyik házastárs mag és végintézet nélkül hal meg, minden közszerzemény az életben maradt házastársra száll. 3) A Jászoknál és Kunoknál a nő mint közkereső a szerzeményi özvegyből és ingó javakból a gyermekekkel egyenlő részt kap sajátági joggal, a nem közkereső pedig csak az ingóságokból kap egy részt szabad rendelkezésére; egyébiránt az özvegy, míg férje nevét viseli, annak minden szerzeményeit megtartja, holta után pedig azok, fiaira szállanak.

H o z o m á n y.

Hozomány nevezete alatt értetnek „általában mindazon vagyonok, melyeket a feleség férjéhez hozott.“ Ezen nevezet alatt foglaltatik tehát a menyasszonyi ajándék is, vagyis „azon ruhák s ingóságok, melyek a menyasszonynak eljegyeztetésev. menyegzőjealkalmával akárki általajándokul adattak.“ Megjegyzendők itt: 1) A hozomány sajátása a házasság ideje alatt is a feleséget illeti, s attól sem nősparáznság, sem férje vétke miatt meg nem fosztathatik; azonban 2) Ha a nő felségsértést, vagy hazaárulást vagy nagyobb hatalmaskodást követ el, hozományát is elveszti. 3) Osztály alkalmával a nő hozományát magának kizárólag tartja fenn t. i. ha gyermekeivel vagy más idegennel osztozik. 4) Ha az asszony végintézet nélkül hal meg, hozománya törvényes gyermekeire száll, azok nem léteben pedig az ősiek az illető ágra szállanak, a nélkül hogy azokról rendelkezhetett volna, de a szerzeményiek rendelkezésétől függnek, s ha nem rendelkeztetett, a menyegzői ajándok, s egyéb ingó javak és zálogok a férjnek, az adományi ingatlan javak a kir. ügyésznek, az adománykivüli ingatlanok pedig a fölmenő ágak jutnak. — Azon esetben ha már a férj nem él, s gyermekek sincsenek, azokban melyek a férjnek jutottak volna, a nő oldalrokonai örökösödnek, de csak úgy, ha a megholt nővel még osztatlan állapotban voltak, mert különben a menyasszonyi ajándokon kívül azok a kir. ügyészt illetik. 5) A férj halála után a feleségnek vagy örököseinek kell a hozományt kiadni, s midőn a férj javaiból követeltetik, annak valóságát és mennyiségét, s néha a férj javaiba ruházását is vagy jelenlegi meglétét kell bizonyítani; — kiadandó pedig ha jelenleg megvan természetben, különben pedig hasonló értékben t. i. az özvegyi állapotjában megmaradottnak, valamint másoknak is pénz nem léteben a férj szerzeményi javaiból, — sőt némelykor ha t. i. a hozomány valósága s a férj javaiba történt beruházata bebizonyíttatik, az ősiekből is — egy rész zálogkint adatik a visszaváltásig birtokul, melyet ha a jegybér, hozomány s egyéb özvegyi jogok megajánlása után bírói megintésre sem akar visszaadni, pörbe idéztetvén, elveszti a hozományt, valamint akkor is ha a zálogul birt részt elidegeníti. — Egyébiránt ha a hozomány valósága s a férjhözi hozatala bebizonyíttatik ugyan, de a férj ősi javaiba való költése meg nem mutattatik, a hozományt követelő a szerzeményi javakra utasíttatik, melyek ha a hozománynál csekélyebb értékűek, vagy mind a követelő birtokában vannak vagy éppen semmi szerzemény nincs, melyből viszszaapótlás történhetne, a hozomány elköltöttnek tekintetik, és visszaadásával a férj ősi javainak birtokosai nem kötelesek. 6) Az első feleség hozománya vagyon-hiány esetében előbbvaló a má-

sodik feleség hozományánál, sőt jegybérénel vagy közkeresményénél is. 7) Ha a férj csődület alá kerül, a hozomány, a mennyiben valósága, a férj kezeire lett jutása, s különösen a nemesekre nézve — annak a férj javaiba történt beruházása bebizonyítottik, és ha a férj kezére lett jutás után 6 hónap alatt betábláztatik, a férj minden később tett és betáblázott adósságait megelőzi, azonban a be nem táblázott csak a közönséges adósevelek közé soroztatik. 8) Minthogy a hozományi javak haszonvétele a házasság ideje alatt mind a két félt egyaránt illeti, lehető hogy azokban a férj által károk vagy jobbítványok s beruházások tételnek, mellyek is kölcsönösen lévén megtérítendőek, a férj mindaddig nem tartozik felesége jószágát az illető örökösöknek kezére eresztetni, míg az ő tulajdon — vagy neje, vagy gyermeke után törvényesen öröklött — áruzatai vissza nem térítettnek.

A jobbagynői hozományra nézve különösen megjegyzendőek: 1) A mennyiben természetben megvan vagy készpénzből áll s ennek a meglévő javakba történt beruháztatása megmutattatik, minden örökösödésnél és osztálynál az özvegynek vagy örököseinek mindenek előtt azonnal kiadandó. 2) A beruházás bizonyítására nézve, ha a hozomány csak marhákból s egyéb ingóságokból áll, elég megmutatni, hogy azok valósággal a férjhez vitettek. 3) Az 1840. törv. alkotatása előtti hozományoknak — ha mindjárt csupán készpénzből állottak is — a férj házához lett vitelét elégséges lévén bebizonyítani, azoknak a férj javaiba történt beruházását sem szükséges megmutatni. Végre 4) A hozomány mennyiségének s valóságának bebizonyítása s a visszaélések elhárítása tekintetéből a hozományi javak — azonnal a mint a férj házához vitetnek — a földesurnak befolyásával a község előjárói által megbecsülendőek, s összeiratandók, s az összeírás s becslevél egyik példánya az aszszonynál hagyatván, a másik a község ládájába tételik, ennek elmulasztásával az asszony hozományaiból a meglevőkön kívül semmit sem követelhet.

107. §.

P e r e k.

I. Özvegyi jogot, jegybért, közkeresményt és hozományt követelő per. Mindezeket egy keresetlevélben lehet kérni. Indíttatik az örökösödési bíró előtt, az özvegy, vagy örökösei által, a férj örökösei ellen. A kereset az özvegyi jogra nézve I: 29, 30, 67, a törv. jegyberre nézve szinte az I: 29, 30, 93, sat, az irottra 1647: 126, a közkeresményre I: 48, 102, III: 29, a hozományra nézve pedig I: 100, 105, 110, törvényeken alapítottik. Be kell bizonyítani hogy a fölperes törv. feleség volt, különösen pedig az irott jegyberre nézve annak valóságát s menyyniségét tanúk által vagy a kötlevélből kell megmutatni, a szer-

zeményre nézve hogy annak alapja az ő pénze volt sat. vagy hogy a férj nem volt főszerző, s végre a hozománynak a férjhez volt vitelét sat. kell bebizonyítani. Ezen pörben az írott jegybért, ha szerfeletti lenne is, nem lehet törvényesre szorítani s a költségek sem ítéltetnek meg; azonban midőn a jegybér vagy ellenjegybér adósági uton követeltetik, a költségeknek is helye van. — Az özvegyi jogra nézve még különösen megjegyzendő: ha a nő özvegyi jogából kivettetik, egy év, és egy nap alatt az alispán által visszahelyeztethetik, s ez által az özvegy megmenekül az örökösödési bíró előtti pörlekedéstől; egyébiránt pedig hogy az özvegy annyival is inkább ment legyen a pörlekedéstől, az özvegyi jog fejében birt javakat a jegybér, s hozomány kiadásaig nem köteles a férj örökösének kezére eresztetni, ha mindjárt ujjal férjhez menne is. — Ezen pörben egyszersmind az özvegyi vagy hitvesi örökösödést is lehet kérni; de ha a per folyamata alatt az özvegy férjhez megy, örökösödését külön pörrel kell keresnie.

II. Az özvegyet maga illetőségére szorító per. Kezdi a férj örökösei az özvegy ellen, ki a férj javaiban özvegyi joggal benn maradt, s ezen javaknak jövedelmei az özvegynek férje rangjához képesti tartását sokkal felölmulják; foly az örökösödési bíró előtt, a vádlevél az I: 98 czimjében alapszik. Bebizonyíttatván hogy a fölperes örököse annak, kinek özvegye az alperes, és hogy azon javak mellyek az özvegy birtokában vannak sokkal többet jövedelmeznek mint az özvegy illetősége: az özvegy férje rangjához mért illetőségre szoríttatik, s az ezen illetmény kiadatása után fönmaradó javak az örökösöknek adatnak vissza.

III. Túlságos írott jegybért vagy ellenjegybért erőtlentítő per. Indíttatik a jegybért kötelező hitvesnek örökösei által a kir. tábla előtt, I: 59, 1723: 49, 1715: 26. Bebizonyítandó a javak ősisége, s hogy ezek szerfölötti terheltségére van a kötött jegybér, s így ennek kifizetése által az örökösök jogbeli sérelmét szenvednének, továbbá: ha bebizonyíttatik hogy szerzeményi javak nincsenek, az ellenjegybér megsemmisítetik, — azonban a férj által kötelezett meg nem semmisíttetik hanem kisebb — p. o. a törvényhez hasonló — mennyiségre szoríttatik.

IV. Jegybér elvesztését követelő per. Kezdheti maga a férj vagy örökösei a 100 §ban mondott okok különbségéhez képest az örökösödési bíró előtt, vagy pedig mellékesen más fő per bírāja előtt is megvívattathatik; p. o. az oklevelek vagy javak visszaszerzésére, vagy az elválás iránt indított pörben is megíttethetik, valljon el kell-e vésznie a jegybérnek vagy nem? Bebizonyíttatván az elvesztésre alapul szolgáló okok valósága, az özvegy a jegybér czime alatt birt javakból kivettetik, a nélkül hogy az örökösöket a jegybér kifizetésének kötelessége többé terhelne, I: 105. II: 24. 1618: 21. 1622: 66. 1647: 105. 1655: 25.

V. Az egyszerű jegybérnök által elidegenített javakat visszaszerző per. Indítja a jegybérrel tartozó vagy ennek örököse a jegybér czime alatt birt, s elidegenített javak birtokosa ellen az öröködési bíró előtt, 1618: 61. 1622: 67. 1647: 105, 1723: 47. Bebizonyítandó a javakbani örökösödési jog, és elidegenítés;— az alperes a jószág visszaadásában marasztaltatik el, s csak annyiban kapja vissza pénzét, a mennyiben az a jegybér értékét felöl nem mulja. —

VI. A férj mint főszerző megegyezése nélkül a feleség általi közkeresményi javak elidegenítését erőtlentítő per. Indítja a férj, vagy ennek örököse, a feleség örökösei vagy hagyományosai ellen a kir. tábla előtt; a kereset alapszik az I: 28, 48, 102. czimeiben. Bebizonyítandó a főszerzői jog, melly egyedül a nemeseket ésszabadosokatilleti, s minthogy a férj ezen jogánál fogva önként nem rendelkezik, a nő örökösvallása v. végintézete megsemmisítettik.— Ugyan ezen pörrel élhet a nő is, midőn a férj nem volt főszerző, s az ő illetményét még is elidegenítette. Végre:

VII. Midőn az asszony a csupán özvegyi jog czime alatt birt javakat férjhez menetele után visszaadni nem akarja, azokból rövid uton az alispán által, sőt önhatalommal is ki lehet őt vetni, ha csak az ő tulajdon értékei nincsenek a jószágba ruházva, 1618: 61. 1622: 67. 1655: 25. — Azon esetben pedig, midőn az asszony férjhez menván, a jegybér vagy hozomány fejében előbbi férje örököseitől zálogban birt javakat, a rajtuk fekvő érték egész mennyiségének megkínálásával tett bírói intésre nem akarja kibocsájtani, azok visszaszerzése, s a jegybér elvesztése végett a zálog bírāja előtt pöröltetik meg, I: 98.

VII. FEJEZET.

A királyi haszonvételekről.

108. §.

Általános ismeretök, és szerzőmódjuk.

„A birtokok némelly mellékes hasznai vagy jövedelmei“ királyi haszonvételeknek, „azon tehetség pedig, mellynél fogva azok gyakoroltnak vagyis szedetnek“ curiai vagy királyi kisebb jogoknak neveztetnek. Ezek közül némellyek törvéynél, némellyek szabadalomnál, s némellyek elidősítésnél fogva használtnak, és szereztetnek.

109. §.

Vásárjog.

A vásárjog a kir. haszonvételeknek egyik faja „s azon tehetség, mellynél fogva valaki bizonyos helyen és időben az eladók és vevők számára közönséges összejöveleteket tarthat.“ Ez törvényből senkit sem illet, hanem szabadalomból vagy elidősítésből; ki tehát szabadalom vagy elidősítésnél fogva ezen haszonvétellel él, a következő különös jogokkal van felruházva: 1) Kizárhat minden nem szabadalmazottat annak gyakorlatából. 2) Ellenmondhat annak ki szomszéd — alig egy mértöldnyi távolsága — helyen s az ő joga gyakorlatának idejére nyeri a vásári szabadalmat, hanem későbbi időre érvényesen kaphatni. 3) A vevőktől és eladóktól — kivevén a nemeseket és polgárokat — a szabadalmi levélben avagy a megye, vagy régibb használat által meghatározott díjt (helypénzt) szedhet; úgyszinte 4) A közlegelő használatától kivétel nélkül mindenki marhájaért bért követelhet. 5) Elsőségi joga van az árucikkeket ön szükségére megvenni. 6) Joga van a kisebb kihágásokat megítélni, és elkövetőit megfenyíteni, a nagyobb vétkeket azonban — 500 for. büntetés terhe alatt — az illető megyének tartozik általadni, kivevén, ha pallosi joga vagyon.

110. §.

Vásári bíróság.

A vásárjog tulajdonosának köteleességében áll a vásár alkalmával jó rendre és bátorságra ügyelni, minek czélszerűbb eszközölhetésére vásári bíróságok is rendölvék, s ezek a kir. városokban és rendezett tanácsú községekben az elnökön s jegyzőn kívül 4 tanácsbeliből, egyéb községekben pedig a földesurból s megyei törv. bizonyoságból állanak; a bíráskodás rövid úton minden írott panasz nélkül egyedül a panasztevő szóbeli előadására történik a következő esetekben: a) A kereskedési szövetkezésekből eredett, s különösen kijelölt vásárookra kötelezett adóságok iránt. b) Kereskedési kötések miatt. c) A portékák árának lefizetése, vagy azoknak visszavétele s adása miatti követelésekre nézve, ha a portékák még a város határában találtak. d) A csalárdság, erőszak, s tévesztés esetében, ha a kérdés alatti tárgyak még valóságukban megvannak: — ezen eseteken kívül e bíróság nem bocsátkozhatik sem bánathéri követelésekbe, sem abba, ha valamely tárgy egyszer eladatván, de azonnal kézhez nem vétetvén, ismét másnak adatik el, s ez utóbbi vevő azt jólelküleg által is veszi, mert ezek a törvény rendes útjára tartoznak; továbbá: a mondott esetekben kívül még akkor sem ítélhet a vásári bíróság, ha őt a felek

birónak választanak is. A mi a bíróság eljárását illeti, az ekkép történik: A panasznak szóbeli előterjesztése után a vádlott a bíróság poroszlója által szóval idéztetik, s a megjelenni vonakodó kényszeríthetetik a megjelenésre; a szóval előadott panasz a felek előadásaikkal, okirataikkal s az eleve kiküldött bírói tagok által kivett s a bíróság által meghitelesített tanúvallományokkal együtt jegyzőkönyvbe vétetik, és az előadottak s bizonyítottakhoz képest ítelet hozatik, mellynek—azonnali kihirdetése után—rögtöni végrehajtása az elmarasztalt helyben levő javainak a vásár helyén tartott árverés melletti eladásával eszközöltetik; a meg nem elégedő félnek egyedül a törvény útja maradván fenn. A vásári bíróság alá tartoznak az olly nemesek is, kik valóságos habár be nem is jegyzett kereskedők vagy mesteremberek, egyéb nemesek ellen mindenütt a szolgabíró esküdt társával bíraskodik; azonban a vásári bíróság elébe idéztethetik azon nemes is, ki magát önként annak hatósága aláveti: sőt ha a nemes mint fölperes a vásári bíróság előtti keresetének következtében viszont követelés útján valamiben terheltetnék, szinte elmarasztaltatik, s ekkor az elégtétel ellene is a föntebbi módon eszközöltetik. 1836: 18.

111. §.

Italmérési jog.

A királyi kisebb jogoknak második faja az italmérési jog, vagyis „Azon tehetség, mellynélfogva bizonyos személyek kisebb igazságos és törvényes mértékkel szeszes italokat árulhatnak.“ — Ezen jog illeti 1) A földesurakat saját jószágaikban, még pedig hol több közbirtokos van — s az arányosság (mellynélfogva a házonkinti koresmáltatás megszüntetik)be nem hozatott — mindenkint illet, ha csak közölök különös szabadalom mellett egyik nem lenne, annak magános használatában. Ezen joggal bírnak: 2) A kir. városok; de minden udvartelken csak egy csapszék állíttathatik, ha az később több részekre osztatnék is: 3) Az erre különös — használattal erősített — szabadalommal bírók. 4) Az elidősítést betöltők. Végre 5) Minden rendezett tanácsú jobbágy község. — Az előbbieket minden időben s minden nemű italokat mérhetnek, de a jobbágy községek különös korlátok közé szoríttatvák; jelesül: a) Az olly községek, mellyeknek határában szőlőhegy van, sz. Mihály naptól sz. György napig, hol pedig szőlőhegy nincs, vagy csak kerti szőlők vannak, sz. Mihály naptól karácsonyig és nem tovább — a csap alatt találtató egész mennyiség elvesztésének terhe alatt — élhetnek italmérhetési joggal. b) Csak közösen s nem házonkint gyakorolhatják ezen jogukat, megjegyezvén itt, hogy, ha a csapszékek száma iránt meg nem egyezhetnék a földesur jobbágyaival, az urbéri uton határoztatik meg. c) Csupán bort mérhetnek és csak a helységen belől, ha csak a helységen kívüli gyepon vásár alkal-

mával szokott bormérés régi használatában nincsenek. d) A bormérés nem szoríttatik egyedül a határbeli termésre, hanem a más-hol szerzett borokat is szabadságukban áll a határozott időben kimérni; egyébiránt e) A hordó vagy akónkinti bor — sőt az égett-bor — kereskedést is minden időben korlátlanul gyakorolhatják; végre f) A szőlőhegyeken szerteszt lakók a szőlő-munka ideje alatt is mérhetnek bort, de csak a munkások számára s csak ott, hol ez régi szokásban van.

112. §.

Perek a csapszékek tárgyában.

I. A nem szabadalmas csapszékét megszüntető per. Kezdi a kir. ügyész vagy más magános a kit érdekel, a kiváltság nélkül italt mérető ellen a kir. tábla előtt, II: 9, 52. 1559: 51. 1598: 35. A kir. ügyész egyenesen, a magános pedig földesuri jogának bemutatása után az alpöröst szabadalmának előmutatására szorítja, ki is ha használatlalerősített szabadalmat nem mutat-hat, elidősítéssel védheti magát, vagy ha ezen jogot örökbeval-lásnál fogva gyakorolja, az örökfelvalló italmérettetési jogát kell bebizonyítani, s végre ha ujitott adományt mutat elő, akkor az új adomány előtti használatot is meg kell mutatni, s ha illy próbát nem tesz, korcsmáltatási joga megszüntettetik.

II. Ellenmondás okának adását vagy elfogadá-sát követelő per. Ez szinte a kir. tábla előtt foly, s akkor van helye, midőn valaki egy másik előbbi jogának sérelmére ké-sőbb szabadalmat nyert, s ennek a sérelmet szenvedő ellentmond; a vádlevél I: 59, főleg pedig II: 9, 10-ben alapíttatik; — bebizonyít-ándó az ellenmondónak jogbeli sérelme.

III. Hatalmaskodási díjt követelő per. Ennek helye van: 1) Midőn a közbirtokosok valamelyike a közöttük le-vő egység (transactio) ellenére kisebb mértékekkel italt árul; úgyszinte 2) Ha valamely közbirtokos az arányosság behozatala után az italméresi jogot magánosan gyakorolná, s ez által a kö-zös italméretést háborgatná. 3) Ha a földesur, vagyis italmérhe-tési jog tulajdonosa közbirtokos társainak, és szomszédjainak elő-intése nélkül adja haszonbérbe a csapszékét. — Ez utóbbi esetben csak birói intés nem sikerültében kezdetik per; — egyébiránt a csapszék idegen haszonbérelőjét a bérleti öszvegnek az alispán ke-zeibe történt letételével birói intés után önhatalom útján is ki le-het vetni, de az egy év után kivetett rövid úton visszahelyeztetik, azért ekkor tanácsosba a törvény útján kereskedni, 1635: 31. 1659: 47. Végre:

IV. Hamis mérték vagy egyéb csalárdság miatt a vétkes törvényes megbüntetéseért pörölhet a tiszti vagy uradalmi ü-gyész a megyei biróság előtt, 1659: 71. a büntetés elkobzás, vagy ha a tárgy 12 frtot értékében meghalad, 12 ft, sőt a körülmények-

höz képest még nagyobb — például testi — büntetés is szabathatik; — egyébiránt a föntebb idézett törvénynél fogva az illető tisztviselőknek kötelességökben áll a mondott büntetést minden pörbeli szertartások mellőzésével rögtön végrehajtani, s a ki ezen határozat foganatosításának elleneszegül, a megyei törvényszék elébe idéztetvén, ha nemes 100, ha pedig nemtelen, 40 forintban marasztaltatik.

113. §.

Húsmérési jog.

A királyi kisebb jogoknak harmadik faja a húsmérési jog, vagyis „azon tehetség, mellynél fogva a szokott hús kisebb, igazságos, s törvényes mérték szerint szabott áron folyvást árultathatik.“ Ezen jog rendszerint a földesurakat illeti, ha csak másnak magányzó, használatlalt erősített szabadalma nincsen, egyébiránt szabadalom sőt elidősítés által is szereztetik; továbbá: a húsmérés, ha a földesur jobbágyai szükségére elegendő húst nem vágatna, előleges jelentés mellett a jobbágyoknak is megengedtetik, valamint akkor is, ha marhájok valamely véletlen eset által további használatra alkalmatlanná válnék. A hús árát — valamint járulékaiknak, például a faggyúnak is — a megye közönsége határozza meg, s e részben a sz. kir. s egyéb szabadalmas városok és uradalmak is a megyei rendelmény alá vetvék: az árszabás megtartására, és a mértékek törvényességére való ügyelés szinte a megyei hatóságot illeti; ki a megyei árszabást áthágja vagy törvénytelen mértékeket használ, 12 fttal vagy, ha az áru kevesebbet ér, elkobzással büntettetik, s a ki azt akadályozza, ha nemes, polgár, vagy tiszt 100, különben pedig 40 forintban marasztaltatik a megyei törvényszék által, s minden perorvoslat elzártaival az alispán által eszközöltetik a végrehajtás, a birságnak $\frac{1}{2}$ a végrehajtóé, $\frac{2}{3}$ pedig a megyéé; egyébiránt az előbbi §ban leírt perek ugyan csak az ott mondott okok miatt illően ide is alkalmazhatók; itt tehát az előbbi §ban mondottakra való figyelmeztetésen kívül csak annyit jegyzünk meg: hogy az egy évig békességesen gyakorlott húsvágási jog megszüntetésére magános személy keresetét a kir. curia megtagadta.

114. §.

Vám, és révjog.

Negyedik faja a kir. haszonvételeknek a vám, melly is természetére nézve, a révhez hasonló levén, s csak annyiban különbözvén, hogy amaz a szárazon, ez pedig a vizeken vétetik — a vámról itt mondandókat egyszersmind a révről is kell érteni.

A vám: „Azon rendesen nyert tehetség, mellynél fogva a szükséges és hasznos utakon, hidakon sat. szerzett kényelmes átmenetel miatt a nem kiváltságos, s önkint átmenő utasoktól bizonyos bért lehet törvényesen venni.“ — Ezen jog egyedül szabadalomnál fogva illethet valakit, mert jóllehet valaki tulajdon költéseigin csináltat utakat és töltéseket, de szabadalma nincs, csak az önkéntesen ajánlóktól fogadhatja el a fizetést, mert a nem akárhoztól hatalmaskodási büntetés terhe alatt tilalmas szabadalom nélkül bért követelni; egyébiránt ha szabadalom van is, csak a szükséges és hasznos, nem pedig a száraz vagyis hasztalan vámokon való átmenetelért lehet bért követelni: ennél fogva a vámjogot mindig a megyében ki kell hirdetni, hogy annak akár valamely magános személy, akár a tisztí ügyész ellenmondhasson, ha az a magános személynek mint éppen szomszédságban régibb szabadalommal bírónak, vagy az adózó népnek mint fölösleges és szükségtelen sérelmére van. — A vámbért közönségesen a megye szokta meghatározni, s ezen meghatározásnál főleg a szekérre és marhákra van tekintet, azonban a vizeken levő átjárásokon a gyalog személyek is majd mindenütt vámot fizetnek; minthogy pedig a vámbér az utazás kényelmének eszközlése miatt fizettefik, köteles a tulajdonos mindazon utakat, hidakat sat. mellyektől vámot szed, kártérítés terhe alatt jó karban tartani, sőt ha azokat birói intéésre sem javíttatja meg, a tisztí ügyész keresete mellett 1) 100, 2) 200 ft. büntetést fizet, 3) pedig a vámhelyét is elveszti; ugyanezen hármas büntetés alá esnek azok is, kik a megszüntetett vámon bért szédnek, vagy a határozott vámbért áthágják, vagy az utasokat távolról hajtják a vámra; végre azok is, kik ezen jogukat zsidónak adják haszonbérbe, s ez esetben az ügyészi kereset befejezéseig is csak akkor tartoznak az utasok vámot fizetni, ha a zsidó haszonbérző keresztény vámszedőt tart, mert (az 1723: 15. törv. czik. értelme szerint) zsidó vámosnak senki sem tartozik vámot fizetni. — Valamint pedig a vámtulajdonos kihágásai szigorú büntetések terhe alatt tiltvák, ugy viszont ha valaki a vámtulajdonos sérelmére szabadalmatlan vámot, hamis utakat vagy titkos réveket tart, azon birtokának, mellyen a hamis út van, elvesztésével bűnhődik; az pedig, ki a vámfizetés kikerülése végett illy hamis utakat keres, vagy éppen csalárdul vonja el magát a vámfizetéstől, minden nála levő vagyonát vagy portékáját elveszti, s azokat a vámszedő azonnal önhatalmával is lefoglalhatja, de előbb el nem adhatja mig azok nékie az uriszék által oda nem ítéltetnek, különben hatalmaskodás és kártérítés büntetésébe esnek; ha pedig az áruk azonnal le nem foglalhatnának, azoknak elvesztéseért a vámszaló birája előtt kell pert indítani.

A vámfizetéstől fölmentetvék: Az országos és papi nemések, tanulók, egyházi szolgák, iskolamesterek, egyháziak, kántorok, sz. kir. városok polgárai, a primás jobbágyai, s némely eziránt különös szabadalommal bíró községek lakosai, továbbá: a malom-

ba menők, és onnét visszajövők, az uraság dolgában járók, a menyasszonyt vivők vagy urokat hasonló utban követők, a határszéleken utakat s hidakat készítő, s igazítók, az ország számára fegyvert s egyebet hordók, végre a vánhelyeig menők visszajövetelökkor.

Jegyzet. A Buda és Pest közötti lánchidon mindenki kivétel nélkül — megnyittatásától számítandó 87 évig — szekérétől, marhájától, és személyétől, a szekér minőségéhez és az átvitt dolgok mennyiségéhez képest az országos küldöttség által kötött, s törvényes erővel felruházott szerződésben meghatározott árszabat szerint az 1836 : 26. 1840 : 39. törvények értelmében vámot fizetend.

113. §.

E tárgybeli perek.

I. A nem szabadalmas vámot megszüntető per. Kezdi a kir. ügyész a kir. tábla előtt, vagy a tiszti ügyész a megyei törvényszék előtt, II: 10. 1492 : 87. 1563 : 59. — Itt az alperes tartozik jogát és birtokát bebizonyítani. — Ezen pört magános személy nem kezdheti, hanem a mint a tárgy kívánja vagy hatalmaskodási díj, vagy a nem szabadalmas vám helyének elvesztése végett kell pert indítani.

II. A száraz és szükségtelen, jöllehet szabadalmas vámot megszüntető per. Indítatik a megyei törvényszék előtt a tiszti ügyész által a vámtulajdonos ellen, midőn a vám szabadalmazott ugyan, de a természet jótékonytsága s nem a tulajdonos költségei által lett száraz s így többé annak igazítására s föntartására költségek nem kívántatnak. A kereset az 1715: 15. 1723: 15ben alapszik; bebizonyítatván hogy a vám száraz és szükségtelen, a vám megszüntettetik, a kerék levéttetik, s közhírré tétetik hogy azon többé senki se fizessen. A vármegyének hatalmában levén a száraz vámot politikai úton is szabályozni vagy megszüntetni, ezen pör rendszerint csak akkor indítatik, ha a megyei küldöttség tudósítása folytában hozott végzésben meg nem nyugodnék, s annak bírói intésre sem tenne eleget a vámbirtokos.

III. A tiszti ügyész ugyancsak a megyei törvényszék előtt pörölhet a vámtulajdonos megbüntetése végett, ha t. i. a hidakat s töltéseket sat. mellyekért vámot szed, rossz karban tartja, vagy bírói intésre sem küldi el zsidó haszonbérlojéjéket sat. (lásd az előbbi §t) 1566 : 11. 1647 : 91. 1723 : 15. Bebizonyítandó a tett valósága. — Az első és másod izbeni bírságok a megyei bírákat, a harmadszori pedig vagyis a vámhely a kir. ügyészt illeti, még pedig a megszüntetett vámon való bérszedés, és a kiszabott vámbér áthágása miatt örökös becsárral, a többi esetekben pedig közönséges becsárral visszaválthatólag.

IV. A hibás hidak sat. miatt kárt szenvedő pörölhet a vám ura ellen a kárnak és költségeknek megtérítéseért, Ulász. I: 87. 1723: 15.

V. Hatalmaskodási per. Indíttatik a sértett fél által, a vámbirtokosnak mindennemű kihágásaért, például: ha a kiváltságos személytől vesz vámot, vagy hibából vett ugyan, de azt megintés után sem adja vissza, sat. 1566: 13. 1715: 15.

VI. A vám ura pörölhet a szabadalmatlan vámot, hamis utakat vagy titkos réveket tartók ellen azon birtoknak elvesztése végett, hol a hamis út van, a megyei bíróság előtt, Ulász. I: 88. Perelhet továbbá a váncsalók ellen holmijok elvesztése végett az uriszék előtt, Máty. VI: 35. Ulász. III: 35. 1723: 15. Végre

VII. Ellenmondási per. Hasonló a 41. §. II. pontja alattihoz.

116. §.

H a r m i n c z a d.

Jóllehet ugyan a harminczad nem a kisebb kir. jogokhoz, hanem a koronaiakhoz tartozik, mindazáltal a vámhoz való hasonlatosságánál fogva arról is e helyütt értekezünk:

A harminczad: „Azon koronai jog, mellynél fogva az országba hozott, vagy az országból ki s azon keresztül (de nem az országban egy helyről a másikra) vitt, el nem tiltott s e teher alá vetett portékákra nézve minőségek és mennyiségek szerint e g y s z e r bizonyos helyeken a nem kiváltságos személyektől bizonyos vámbér követeltetik.“ Ezen ismeretből kitünik, hogy ugyanazon portékákra nézve csak egyszer kell harminczadot fizetni, az pedig mindegy akár az ország közepén, akár a határokon fizettetik, de a kifizetés előtt az árukat — lefoglalás büntetése alatt — eladni nem lehet; nevezetét pedig onnan látszik venni, hogy régenten (Zsig. II: 17.) az áruk értékének $\frac{1}{3}$ része fizettetett ezen jognál fogva vámbérül, de a jelen időkben már csak a nevezet maradt fenn, s a fizetés mennyisége a körülményekhez alkalmazva szokott a helytartói tanács által meghatározatni; továbbá: valamint a vám vagy rév, úgy a harminczad fizetésével is csak a nem kiváltságos személyek tartoznak, ennél fogva attól mentesek: az országos és papi nemesek, sz. kir. városok, Jász-Kún, és Hajdú kerületek mint összevéve nemesi kiváltságokkal bírók, a földesur tulajdon szükségére fuvarozó jobbágyok, a szabadalmilag kivettek, és azok kik sőt viven az országon kívül, 8 jármás ökröt adnak el, meggyezvén azonban itt, hogy ezen mentesítés csak a kiváltságosak szükségére hozott, vagy tulajdon természetnyeiéből ön hasznukra de nem kereskedés végett bevitt dolgokra nézve értendő, mert a kereskedési czikkelyektől, valamint a boroktól is, harminczadot kell mindenkinek — kivétel nélkül — fizetni; vannak mind-

azáltal olly dolgok is, mellyekért harminczadot követelni nem lehet, ilyenek: az összesen alig egy forint értékű tárgyak, a fölkel nemesség táborába vitt élelemszerek, és a Horvát és Tótországok határszéleire szállított posztók. — Minthogy pedig kereskedést üzni csak a nem tiltott dolgokkal lehet, a tiltott portékákat a harminczados azonnal lefoglalhatja a kir. ügyész számára; az eltiltott portékák ismeretére nézve pedig szükség tudni, hogy az eltiltás ideigleni vagy örökös; ideigleni az, midőn bizonyos körülmények miatt némely — különben nem tiltott — tárgyak behozatala vagy kivitele legfelsőbb rendöléseknél fogva eltiltatik, s az közhírré tétetik; örökös tilalom alatt vannak: a) A még pénzre nem tett arany és ezüst, mellyeknek titkos kivitele iránt ha a harminczados külföldiekkel társaságba lép, hűtlenségi vétekbe esik. b) A lőpor és salétrom, midőn azokra a királynak szüksége van. c) Minden káros, szükségtelen s ártalmas áru.

A harminczadra nézve a föntebbieken kívül különösen megjegyzendők: 1) Mivel az a koronai jövedelmekhez tartozik, elidegeníthetlen, s a kir. kincstár által igazgattatik. 2) A kir. kincstár rendöl harminczadosokat, még pedig törvényszerint birtokos magyarokat, és nem zsidókat vagy idegeneket. 3) A földesurak azon helyeken, hol a király harminczadot akar felállítani, kötelesek pénzért ideigleni joggal — addig t. i. míg a hivatal ott leend — telket adni, valamint a sóraktárnak is; azonban ezen telket időközben udvari telekké emelni, vagy azon ital- és húsmérési jogokat a földesur sérelmére gyakorolni nem lehet; — a telek visszaváltása csak a hivatal megszűntével az érette adott pénz és az épületek becsárának lefizetése mellett történhetik. 4) A harminczadosoknak hatalmokban van, azokat, kik a vámbér fizetéstől magukat csalárdúl vagy erőszakosan elvonják, minden nálók levő portékáiktól megfosztani, de azokat a kir. kincstár ítélete előtt el nem idegeníthetik hatalmaskodási díj terhe alatt. Végre 5) Maguk a harminczadosok hivataluknál fogva a kir. kincstár hatósága alatt vannak, háború idején személyesen fölkelni nem tartoznak, hanem a nemesi fölkelést pénzzel váltják meg; egyébiránt a kincstáron kívüli ügyeikre nézve az ország köztörvényei s törvényhatóságai alá tartoznak.

117. §.

E tárgyból eredő perek.

I. A kir. ügyész pörölhet a harminczadosalók ellen illető bírások előtt az olly árúk elvesztése végett, mellyek a csaláskor le nem foglaltathattak, Ulász. III: 29, 35. 1609: 17.

II. Hatalmaskodási per. A harminczados minden nemű kihágásiért, 1685: 44. 1723: 13.

III. Az igaz ok nélkül elkobzott árúk visszavétele iránt a kir. kincstár előtt, 1715: 15. 1723: 13.

IV. Az elidegenített harminczad visszaszerzése végett perel a kir. ügyész, 1681: 44. 1729: 2.

V. A harminczadra adott telket visszaváltó per, ha az ottani hivatal megszüntetett; hasonló a záloghoz, 1723: 13.

118. §.

T i z e d j o g.

A királyi kisebb jogoknak ötödik faja a tizedjog, másínt királyi vagyis egyházi dézsma: „melly is azon jogbeli tehetség, mellynél fogva a kath. papság a nem kiváltságos személyektől természetményeiknek egy tized részét törvényes időben és módon követelheti.“ — Ezen jog illeti a megyés püspököket vagy más kath. misés papokat, kik ezt a püspöktől kapták, vagy elidősítés által szerezték *) s azt vagy maguk szedik vagy haszonbérbe adják ideiglen vagy örökösen az elsőségi joggal bírónak: millyenek a földesurak saját jószágaikban, a kir. ügyész háború idején, a határ-székeken, és Zólyom vmegyé a kir. kincstár nyereségére; adatik pedig egyedül a gabona-neműekből — millyenek a búza, rozs, árpa, zab, tenkely, köles — és borból még pedig mindig természetben, ha csak bizonyos készpénzbeli fizetés nincs régibb gyakorlatnál vagy szerződésileg meghatározva; tizedet adni tartoznak mindazok kik törvény, szabadalom, vagy elidősítésnél fogva annak terhétől föl nem mentvék a törvény által; fölmentettek pedig ezek: 1) A nemesek saját majorsági földjeiktől, sőt a jobbágyaiktól elvett vagy elhagyott telkektől, valamint az irtványoktól is, sőt ha az elhagyott telekre később jobbágy szállítatik is, az a tized terhétől folyvást ment marad. 2) Az egyház és iskola szolgálai alapítványi javaikra nézve. 3) A rácok, oláhok, oroszok, s más görög szertartásuak azon telkektől, mellyekre kihivattak. 4) A papi nemesek, egyházi nemes telkeikre nézve. 5) A tizedlőnek élést és szállást adó falusi birák és majorosok. 6) Az aratók a tized alá nem tartozó földeken szerzett arató részükre nézve.

A tizedlőre nézve különösen meg kell jegyezni: hogy az honfi s ne idegen legyen, sem pedig sokad magával ne jöjjön, különben meglehet tőle a tizedet tagadni; egyébiránt, a ki minden igaz ok vagy jog nélkül a tizedet megtagadja, elviszi, vagy megvétele akadályoztatja, annak kétszeres megtérítésével bűnhődik, de azért egyházi büntetés alá nem eshetik. — Végre a mi a tizedlés idejét illeti, a tized mindig a kilenczed után vétetik meg, hogy t. i. a kilenczed, tized alá ne essék; egyébiránt jöllehet a tized természetben adatott ki, mindazáltal behordásával a tizedadók nem tartoznak.

*) Egy curiai ítéletnél fogva világi személyek és evang. lelkészek tizedlési jogot időmulással sem szerezhhetnek.

119. §.

A tized körül származható perek.

I. Kettőzött tizedet követelő per. Kezdi a tizedlés gyakorlatában levő főpap a tárgy mennyiségéhez képest az alispán vagy sz. bíró előtt, azok ellen, kik a) A természetben adadni szokott tizedet megtagadják, holott a természetben adás volt gyakorlatban; vagy b) A tizedlést akadályozták, vagy c) A tizedet erőszakkal elviszik. A vádlevél 1548: 61. 1609: 17-ben alapszik; bebizonyítandó a békes használat. — Ugyanezen pert lehet kezdeni szinte kettős büntetés végett a haszonbérleti előjog megsértése végett is; letevén t. i. az elsőbbségi joggal bíró a haszonbérleti öszveget az alispán kezébe, ha valaki elveszi előle a tizedet vagy őt a beszedésben háborgatja, 1547: 35. 1715: 11.

II. Hatalmaskodási per. Kezdi a sértett fél ezen esetekben: a) Ha valaki a tizedet jogtalanul elveszi, vagy b) A tizedlést akadályozza. c) Ha valaki a haszonbérleti előjoggal bíró sérelmére a tizedlést magának tulajdonítja vagy azt akadályozza. d) Ha a tized a nem adás gyakorlatában levőn vétetik meg; e) Ha a tized törvénytelenül vagy illetőségen túl vétetik meg; végre f) A tizedlőnek bármely törvénytelen kicsapongásai, s zsarolásai miatt 1609: 29. 1622: 70. 1655: 89. 1715: 97. Itt a károk s költségek, sőt ha verés is történt, a fájdalomdíjak is megítéltetnek.

III. Adósági per. Ha valaki a haszonbért nem akarná fizetni.

IV. A lelkész követelheti a tizedből őt illető részt t. i. negyedet, nyolczadot vagy 16dot (a mint gyakorlatban van) a tizedetszedő főpap ellen a megyei bíróság előtt, Ulász. III: 50. 1723: 71. sat.

V. Jogbéli per. Ez mint minden egyéb jogbéli per — a kir. tábla előtt foly s helye van két esetben; u. m. 1) Ha valamely főpap nincs jelenlegi gyakorlatában a tizedlésnek, vagy természetben kívánja a tizedet, ott hol annak pénzben adása van szokásban. 2) Midőn valamely kiváltságos, de valamikép tized alá vetett személy a tized adástól magát mentesíttetni kívánja; mindkét esetben jogbéli bizonyíték kívántatik, sz. István. II: 52.

120. §.

Kilenczed és hegyvám.

A kir. haszonvételeknek hatodik faja a kilenczed, melly alatt szélesb értelemben a hegyvám is értetik; „s ez olly törvény által engedett jog, mellynélfogva a földesurak akárkinek adott telkők haszonvételeért a földnek minden terméseiből törvényes időben és módon kilenczedrészt követelhetnek.“ — A földes-

urnak ezen joga az újabb törvények által szabályoztatott, melyeknél fogva minden urbéri telkeket használó — akár nemes, akár nemtelen — személy köteles a belső telkeket, réteket, s ezeknek pótlására adott földeket, ugyanazon földnek egy évbeni másodszori termését, az ugarokat s a fák gyümölcseit kivéve, a földnek minden egyéb terméséből (tehát nem egyedül gabonanemüekből mint a tized) sőt a szántóföldek pótlására adott rétekből is az illető földesurnak kilenczed részt (vagy a helyett a mint szokásban van hetedet vagy nyolczadot tizedi adózás nélkül) természetben adni *) s azt urbéri tartozásaikon felől a helységi határon belől összehordani; és míg a kilenczed és tized kinem vétetik, önilletményöket be sem hordhatják; hogy pedig ezáltal kárt ne szenvedjenek, valamint a kilenczed, úgy a tized kivételének idejére nézve az rendöltetik: hogy mihelyest az aratás bevégzete iránt a helység előjárói jelentést tesznek, három nap alatt be kell a dézsmát szedni, még pedig igazságosan, és törvényesen minden kihágások mellőzésével; ha a kiszabott határidő alatt a dézsma be nem szedetnék, szabadságukban áll a jobbágyoknak saját termésöket haza hordani, künn hagyván azonban a kilenczed és tized fejében az uraságnak járó illetményt, melylyel is a tulajdonos minden további nyomozás vagy követelés nélkül megelégedni tartozik, sőt az illy módon künn hagyott dézsmát a jobbágyok urbéri illetőségökön felül behordani sem kötelesek, s ha behordják, a hordás idejét a rendesen leszolgált urbéri napok közé kell számítani.

A borból — az aszu szőlőt és ebből kicsepegő nedvet kivéve — szinte kilenczed vagy hegyvám, azaz: a termés minőségére való tekintet nélküli állandó adózás illeti a földesurat a divatozó szokás szerint pénzben vagy természetben; a hegyvámot a szőlős gazdák akarattja vagyis szerződésök ellenére megváltoztatni nem lehet, s ha a hegyvám alatti szőlőkben igen kevés vagy épen semmi bor nem termene, a hegyvám megadását a következő évre lehet halasztani; a bor kilenczed vagy hegyvámnak a határon belőli behordásával, a szőlős gazdák szinte tartoznak, ha csak az iránt másként nem egyeztek; a borból járó dézsma mindig szüretkor vétetik ki, mellynek határidejét mindenkor a földesur határozza meg, hogy pedig a szőlőművesek ne károsodjanak, az eziránti felügyelés a megyét illeti. A szőlők aljától adózásra nézve a fennálló szokást kell megtartani.

Valamint egyéb urbéri tartozásnak, egy a kilenczed s hegyvám, sőt a tized megváltása iránt is, akár egyes jobbágyok, akár egész községek a földesurral örökös szerződésre léphetnek a tisztí ügyész és törvényes bizonytság közbejöttével.

*) A hol ezen tartozásnak hasonló értékben való megváltása divatozott, csak e szerint, s nem természetben kell adni, valamint akkor is, ha tiszta szemül, vagy pénzben való adás iránt egység köttetik; — a hol pedig ezen tartozástól fölmentés kikötetett, vagy éppen szokásban sem volt, kilenczedet követelni nem lehet.

121. §.

E tárgyból eredő perek.

I. Urbéri per. A kilenczedet vagy hegyvámot ismételve megtagadónak urbéri telkétől való elmozdítása végett az uriszék előtt, Ulász. I: 49. 1836: 4. Ha a megtagadás első izbeni, s a kilenczedszedésnek a földesur a megtagadás előtt minden kérdés és panasz nélküli használatában volt, ezen kötelességre a vonakodót ön hatalmával is szoríthatja. — Urbéri úton kell perelni a földesurnak, a kilenczedszedés megszakadt gyakorlatának visszanyerése végett is, Ulász. I: 47. 49. Bebizonyítandó az előbbi használat.

II. Hatalmaskodási díjt követelhet a földesur, ha valaki a kilenczedet elveszi előle; — ugyanezért pörölhet a földmives is a kilenczed-szedéskori kicsapongásokért.

III. A hegyvámnak előbbi mennyiségére való szoríttatását hatalmaskodási díjjal követelhetik a szőlőmivesek, ha azt a földesur megnagyítja, 1655: 31. 79. 1715: 97. 1836: 7. szerződés vagy használat által kell az előbbeni adózás mennyiségét bebizonyítani.

IV. Jogbeli pert indíthat a kir. tábla előtt a földesur a kilenczednek oda ítélese vagy természetben leendő adása végett Lajos I: 6. Ulász. I: 47. 49. Ugyanezen pörrel élhetnek a földmivesek is a kilenczedtől mentesíttetés vagy annak pénzben leendő adása végett, ha szabadalommal vagy szerződéssel jogukat bebizonyítják. Ulász. I: 49. 104.

V. Urbéri örökös megváltás iránti szerződést erőtlenítő per; félelem, erőszak, vagy csalárdság miatt, vagy ha az szerződési tehetséggel nem bírók által kötött. Folya kir. tábla előtt; a vádlevél 1836: 8. 3 §on alapul.

122. §.

Némelly jegyzetek a királyi haszonvételek egyéb fajaira, s azokhoz hasonló uri jogokra nézve.

A 152. l. 10. curiai ítélet értelménél fogva a kir. haszonvételekhez számíttatnak még a vadászat, madarászat, s halászat is; a két első általában minden nemeset, az utóbbi pedig a víznek járuléka levén csak a víz tulajdonosát illeti, s a ki másnak vizében vagy tavában halász, csikot, vagy nádályokat fog, a költségek egy-szeres, a kárnak pedig kétszeres megtérítésén felül hatalmaskodási pörbe is idéztethetik.

A birtok mellékes hasznai közé tartoznak továbbá még azon uri (de nem királyi) jogok is, mellyeknél fogva szabadságában áll mindenkinek saját birtokán — kir. engedelmekérés, s különös szabadalom nélkül is — malmokat, sör és pálinka-főző házakat, boltokat, gyárokat, és gépeket fölállítani, s azoknak jövedelmét minden nemközös társ kizártával önhasznukra fordítani.

Végre: a kir. kisebb jogokhoz számítatik (Kelemen szerint 503. §.) a Pártfogói jog is, mellynél fogva bizonyos személyeknek — millyenek az alapítók, szabadalmazottak sat. — valamely megürült egyházi kisebb haszonvételre egy alkalmas (honfi) papot lehet ajánlani vagy kinevezni. — Minthogy azonban ezen jog közelebből nem annyira a polgári mint az egyházi dolgokat érdeklí, az arrólí értekezést az egyházi jogtanra hagyjuk.

VIII. FEJEZET.

A végintézetekről.

123. §.

Értelmezése és belső kelléke.

A végintézet: „az utolsó akaratnak visszavonható az iránti kinyilatkoztatása, valakinek javaival holta után mi történjék.“ — Ezen értelmezésből önként foly, hogy a végintézet mindig halál esetére szól, még pedig azon feltétellel: „ha meghalásomig vissza nem húzom;“ hogy pedig a végintézet törvényes és tökéletes legyen, azaz teljes erővel birjon, szükséges a törvény által rendölt szertartásokat annak alkotásánál pontosan megtartani, s azok kétfélék: belsők és külsők; — a belső szertartás egyedül a rendelkezési tehetségben áll, melly is vagy személyes, t. i. magát a rendelkezőt, és a hagyományost illető, azaz hogy a rendelkezőnek szabad intézködhetési tehetsége, az örökösnek v. hagyományosnak pedig elfogadhatási képessége legyen; ennél fogva 1) Szükséges hogy azon vagyon, mellyről valaki rendelkezik, valóságos tulajdona legyen és arról szabadon rendelkezhesék, mert a más vagyonáról tett végrendelet már magában törvényileg semmis; a szabad rendelkezhetés alá nem tartozó vagyonrólí végrendelet pedig jóllehet magában nem semmis, mindazáltal megérőtleníthető. 2) A községnek, szerzetnek, idegennek vagy zsidónak nemesi jószágot hagyományozni nem lehet, mert az elsőeknek a kihalási törvénynél, az utolsóknak pedig polgári állapotjok-

nál fogva nincs képességök azt elfogadni; — s tőlök a hagyományozott jószág — becsárának letételével — bármely egyes honpolgár által elvétethetik. — A rendelkezési tehetség továbbá vagy tárgybeli, jelesen pedig a kir. ügyészre vagy magánosokra nézve, melly szerint az adományi és ősi javakról rendelközni nem lehet, sőt a szerzeményiekről sem, ha az ősieket a rendelkező elidegette, vagy adóságokkal terhelte meg; — egyébiránt a kir. ügyészre nézve megjegyzendő, hogy ámbár az adományi javakról (kir. megjegyzés nélkül) rendelközni nem lehet, mindazáltal a beleköltött értékről t. i. az épületek s javítások becsáráról érvényesen rendelközhetik az utolsó sarjadék is.

A végintézet különféle — t. i. nemesi, polgári, egyházi, magános, nyilvános, írott, szóbeli, ünnepélyes, vagy kiváltságos. — levén, a külső szertartások is különfélék a végintézet minőségéhez képest, — általában pedig a végintézet különbségéhez kellőleg olly lényegesen szükségesek, hogy azok közül ha csak egy hiányzik is, az egész végintézet megerőtleníthetetik.

124. §.

A nemesi végintézet külső szertartásai.

A nemesi nyilvános végintézetek a m. kir. udv. cancellaria vagy annak kiküldött előadója; — az ország rendes birái vagy ezek ítélőmesterei — hiteles helyek, vagy kiküldöttjeik; továbbá: a megye közönsége, vagy az általa kiküldetett alispán, vagy törvényes bizonyosság t. i. szolgabíró és esküdt előtt tételnek; midőn kiküldöttek előtt tételik a végintézet, a kiküldöttek küldöiknek tudósítással tartoznak. — Ezek előtt a végakarát vagy élőszóval nyilatkoztatik ki, s általuk tételik írásba, vagy már írásba foglalva s megpöcséttelve adatik elő; mind a két esetben a jegyzőkönyvben megemlítetvén, a levéltárba tételik, s csak a rendölkező holta után hirdettetik ki, s azokkal kiker érdekel másolatban közöltetik.

A nemesi magános, ünnepélyes, írott végintézetek a rendölkező által meghívott öt alkalmas, azaz nem érdekelt nemes vagy más tisztes állapotú tanu előtt tételnek; kik is az intézkedő előtt — cselekvényök ünnepélyesítése végett — folyvást együtt levén, s az intézkedőt látván és szavát hallván a végintézetet mindnyájan aláírják, s megpöcséttelik, a végintézkedőnek szinte alá kell írni, s megpöcséttelni; ha pedig a rendölkező már gyöngesége vagy tudatlansága miatt alá nem írhatná, ennek bizonyítására hatodik tanu kívántatik; továbbá ki kell tenni hol s mikor tételik és minden igazítást, vagy közbeszúrást elmellőzni, végre minden családságnak, s álnökságnak távol kell lenni a végintézet sikeretlenségének terhe alatt.

A szóbeli magános nemesi végintézetnél szinte 5 tanu kívántatik, s csak abban különbözik az irottól, hogy itt a végakarat élő szóval nyilatkoztatik ki, s ugy foglaltatik írásba a tanúk által, midőn arról tőlök bizonyosság kívántatik.

125. §.

A polgárok és jobbágyok végintézetei.

A sz. kir. városok (az 1715 : 27. s 1840 : 14. törvények által) végintézeteik hitelesítése tekintetéből fennálló szokásaik gyakorlatában meglevén erősítve, az 1715. év előtt bevett szokáshoz kötelesek magukat végintézeteik készítésében alkalmazni; — egyéb illeten szokások gyakorlatán kívül levő városok polgárai nyilvános végintézeteiket a helybeli tanács vagy ennek kiküldöttjei előtt teszik, miről is a jegyzőkönyvben említés tétetvén, a végintézet eredetije, a rendelkező halálaig a levéltárba tétetik; — magános végintézeteiket pedig a nemesekről mondott szertartásokkal készítik, megjegyezvén itt az újabb törvénynek (1840: 14.) azon kedvezését, melly szerint már jelenleg a rendelkező, midőn sajátkezével írja, és aláírja a végintézetet, a hitelesítő tanúk előtt azt olvastatni sem köteles.

A jobbágyok már az újabb törvények (1836: 9. 1840: 8.) engedményénél fogva minden ingó, és ingatlan szerzeményeiről teljes végintézeti szabadsággal bírnak, és a külső szertartásokra nézve vagy a nemesekről mondottakat, vagy a helybeli szokást kell nékiek megtartani.

126. §.

Az egyházi személyek végintézeti tehetsége.

Az egyházi személyek végintézetei, külső szertartásaikra nézve a nemesekéitől mit sem különböznek, azonban a belső szertartásra vagyis a rendelkezési tehetségre nézve különösen meg kell jegyezni: hogy az egyházi latin és egyesült görög szertartásu személyek, jelesen a főpapok (a haszonvételi javak, könyvek, s egyéb egyházi eszközök természetöknél fogva hivatalbeli utódjaira maradván) minden javaikról — az ősieket kivéven — szabadon rendelkezhetnek kir. megegyezéssel, a nélkül pedig csak $\frac{1}{3}$ részről, mert ekkor $\frac{2}{3}$ az egyházat, $\frac{1}{3}$ pedig a kir. ügyészt illeti; — azonban az alrendű papság a nemesekként kir. megegyezés nélkül is minden szerzeményi javairól szabadon rendelkezhetik.

A nem egyesült görög szertartásu egyházi személyek: jelesen a karloviczi érsek vagyonának csak fele részéről rendelkezhetik, a másik fél rész pedig a nemzeti pénztárt illeti. A püspökök szinte csak fél részről rendelkezhetnek, mert a másik fele az ér-

seknek jut. — Az alrendü papság — gyermeket vagy özvegyet hagyva — a világiakként rendelkezhetik, különben szerzeményök $\frac{2}{3}$ -da a püspököt illetvén, csak $\frac{1}{3}$ rész függ szabad rendölkezésüktől, smidn végintézetök sikeretlenítetik, egész vagyonuk a püspököt illeti.

127. §.

A Jászok és Kunok végintézeti tehetsége, és szertartásaik.

A Jászok és Kunok végintézetairól szabályzataik 8-dik pontjában ezek foglaltnak:

Az ősi javakról — míg a nemzetségből valaki él — végintézetileg rendölkezni nem lehet, de az utolsó magszakadó azokról is, valamint szerző is, szerzeményeiről, úgy szinte a férj is fő szerzői jogánál fogva a közös keresményekről szabadon rendölkezhetik; mindazáltal ezen szabadság korlátozva van az által: hogy a kerületbeli telkeket idegeneknek nem hagyhtják, ha csak azok a kerületbe be nem költöznek. A mi a külső szertartásokat illeti: e részben ugyanazon szabálynál fogva ezen rendszer divatozik: — A nyilvános végintézetek a helybeli tanács, vagy annak — 15 nap alatt tudósítást teendő — kiküldöttjei előtt tételnek. A magános írott végintézet pedig három kerületbeli tanú előtt, kik közül legalább egynek írni kell tudni; — a szóbeli végintézetnél, szinte 3 tanu kívántatik, kiknek — ha a végrendölkező még életben van, — hitletétel nélkül, ha pedig meghalt, hit alatt kell tudósítást tenniök. Végre megjegyzendő: hogy nagyobb ünnepélyesítés végett a kerületi előjáróság előtt is lehet végintézetet tenni.

128. §.

Kiváltságos és országon kívül készült végintézetek.

A kiváltságos végintézetek közé számíttatik: 1) a kegyes, mellyben könyörületességi (p. o. istenes dolgok végett) vagy más jóra czélzó hagyományok tételnek. 2) A katonai, életveszély idejében; e részben a katonaságot követő lelkeszek, orvosok sat. is a katonákhoz hasonlóknak tartatnak; megjegyzevén itt azt: hogy az életveszély s hadi készüllet megszűntével a végintézet is megszűnik. 3) A gyermekek közötti, a mennyiben t. i. a szülők által egyedül gyermekeik közt tételik rendölkezés, nem pedig a mennyiben a gyermekeken kívül másoknak is hagyományoztatik valami; a szülők végintézetei tehát csak annyiban tartatnak kiváltságosaknak, a mennyiben egyedül a gyermekekről szólnak. 4)

A döghalálkori, a hol t. i. ez dühöng, melly ha megszűnik, s az intézkedő életben marad, végintézete elenyészik. — A kiváltságos végintézetek belső szertartására nézve ugyanazokat kell érteni, mellyek a nem kiváltságosokról mondtak, azonban külső szertartásaikra nézve különböznek amazoktól, mert ha a végrendölkező maga írta, és aláírta végintézetét, egy tanu sem kívántatik; különben pedig — habár szóbeli is — két tanu szükséges.

Ki az országon kívül tartózkodik, az ott netalán jelenlevő magyarhoni rendes bíró vagy ennek ítélő-mestere előtt szintugy végrendölkezhettek, mint honn; különben pedig az ottani szokáshoz kell magát alkalmaztatnia, miről az illető hatóság bizonyítványa kikérendő.

129. §.

A végintézet erőtlenségének esetei, s egyéb észrevételek.

A végintézet 1) Sem mis, azaz mindjárt eleinte belső szertartás hiánya miatt sikertelen, azon esetben, ha valamely kiskorú, esztelen, hűtlenségben vagy törvényi bűncseletségben elmarasztalt személy által, v. mások vagyonáról sat. tétetett; azonban a belső szertartás hiánya miatt nem mindenkor egészen erőtlen a végintézet, így például ha valaki nem csak keresményeiről, hanem egyszersmind az ősiekről is rendölkezett, az ősiségekre nézve elromlik a végintézet, de a keresményiekre nézve megáll, sőt az elsőre nézve is az erőtlentést csak a törvény rendes útján lehet eszközölni, mi a kiskorú, esztelen, hűtlenségben vagy bűncseletségben elmarasztalt személyek által tett végintézetekre nézve másképp áll, mert ezek már magukban törvényileg semmisek. 2) Igazságtalan, azaz ha egy vagy több külső szertartások hiányzanak. 3) Ujabb végintézet által megtöretett vagy visszahuzatott; e részben megjegyzendő: ha újabb végintézet tétetik, s ez valamely hiány miatt elromlik, azért az előbbi fel nem éled. 4) Midőn hijábaló, azaz vagyon nem létezik, p. o. a hagyományozott dolog elvész. 5) Hiányos, midőn t. i. örökösök nincsenek, vagy az örökséget elfogadni nem akarják; ennélfogva ha a hagyományos előbb hal meg a hagyományozónál, amannak örökösői (ha csak a végintézetben benn nem foglalvák) a hagyományból mit sem kapnak: s ez esetben, valamint akkor is, midőn a hagyományt elfogadni nem akarják, végintézet nélküli örökösnek van helye. Végre 6) Sikertelenített, azaz midőn az intézkedő maga vagyonáról rendölkezett ugyan, ennélfogva a végintézet magában megállott, hanem rendölkezhetségi körén túl lépven az által más jogát sértette meg, s a végrendelet a megsértett keresete mellett bírói ítélet által megsemmisítettik.

A végintézetekről még különösen megjegyezzük: 1) Hogy törvényeink szerint a végintézetben egyenes örökösöt kijelölni nem szükséges, hanem a rendölkezőnek egész vagyonbeli tömege merő hagyományok által is kimeríttethetik. 2) Nálunk kötelességtelen végintézet nincs, mellynél fogva valamint a gyermek atyját, úgy viszont az atya gyermekét keresményeiből kizárhatja; mert ha a gyermek még növeletlen állapotban van, s a növelésre szolgáló vagyon nem elegendő, a keresményi javakból is kiszakaszthatatik egy rész a növelési költség pótlására. 3) A végintézet csak a rendölkező halála után hirdettetik ki, ennél fogva a hagyományosoknak egyedül várandó és nem tettleges jogot ad, a kihirdetésig; mert a rendölkező, halálaig azt bármikor megváltoztathatja, s visszahuzhatja; végre 4) A főpapi végintézeteket ő fölségének, a kegyeseket pedig — mellyekben örök alapítvány tételik — a m. kir. h. tanácsnak kell fölküldeni.

130. §.

Fiók-végintézetek.

A fiók-végintézet, máskint végintézeti toldalék: „Az utolsó akaratkak a már megtett végintézethöz járuló utólagos kinyilatkoztatása az iránt: mit akar valaki vagyonának valamely kisebb részével holtá után tételni.“ A belső szertartásokra itt is erőtlenség terhe alatt kell figyelmezní, a mi pedig a külsőket illeti: ha végrendelező aláírja a már írott végrendeletet, csak 3 tanu kívánatik; ha pedig írni nem tud, 4 tanúnak kell jelen lenni, a szóbelinél azonban mindenkor 3 tanu szükséges; a Jászok és Kunok pedig mindig csak 2 tanu előtt teszik; az országon kívül ugyanazon módon tételik, mint a végintézet, egyébiránt a végintézetről mondottak illőleg ide is alkalmazandók. Végre megjegyzendő: hogy a fiók-végintézetet főleg akkor kellett használni, midőn a végintézetben valami elmellőztetett, vagy annak készítése után szerzett részletes vagyonról kíván a rendelkező pótlólag intézkedni; a fiók-végintézetnek tehát csak részletes vagyonok lehetnek tárgyai, ennél fogva fiók-végintézet több is készíttethetik.

131. §.

P e r e k.

I. Végintézetet belső szertartás hiánya miatt — vagyis jogbeli sérelemből — erőtlénító per. Kezdi az, kinek végintézet nélkül kellett volna a végintézetbe foglalt javakban örökösödni, a kir. tábla vagy városi tanács vagy illetőleg az uriszek előtt a végintézeti örökösök ellen, I. 59. 1723: 49. A fölperességhez az örökösödési jogot, a pör velejében pedig a belső

szertartás hiányát, vagyis a jogbeli sérelmet kell hebizonyítani; hogy pedig a sérelem bemutathassék, a fölperesség megállapítása előtt köteles az alperes a végintézetet előmutatni. Megjegyzendők itt: 1) Ha a végintézet magában sem mis, nincs szükség az ez utoni sikeretlenítésre, mert az, az örökösödési pörben mellékesen is félrevettetik. 2) Ha a férj felesége végintézete sikeretlenítéseért pöröl, s a per vége előtt meghal, örökösöknek külön pert kell kezdeniök. 3) Ha egyik testvér testvérenek az ősi javakról tett végintézetét aláírta, ezt többé ő maga meg nem támadhatja. 4) Midőn azok, kiknek a végintézet jogbeli sérelmet okozott, megosztoznak, s osztályrészőket minden óvás nélkül elfogadván ez által a végintézetet alattomosan helyben hagyják, erőtlenség végett keresetök nincsen, valamint az elődök tette által megerősített végintézet sikeretlenítése végett sem adatik kereset.

II. Külső szertartás hiánya, vagy csalárdság miatt erőtlentítő per. Indítják szinte azok, kiket a végintézet nélküli örökösödés illet, a végintézeti örökösök vagy hagyományosok ellen; a nemesek és szabadosok végintézeteire nézve az illető egyházmegyei sz. szék előtt, a polgárokéira nézve szinte a sz. szék vagy városi tanács, a jobbágyokéira nézve pedig az uriszek előtt. Mátý. I: 3. 1647: 15. 1638: 31. 1715: 27. — Ezen pört csak akkor szokás kezdeni, ha a végintézetnek félrevetését más pörben nem lehetne könnyen kérni. Bebizonyítatván a csalárdság, vagy külső szertartás hiánya, a végintézet, egész tartalmára nézve sikeretlenítetik, egyedül a végintézetben rendelt gyámság, és szent hagyományok hagyatnak sértetlenül, mert ezekhez a végakarattal valóságán kívül egyéb nem kívántatik.

III. Végintézet betöltését követelő per. Kezdik rendszerint a gyermekek egymás között, midőn valamelyikök a végintézetben rendölteteket teljesíteni nem akarja, foly az örökösödési bíró előtt, főleg pedig az ingatlan javakra nézve a kir. tábla előtt (1715: 28.) A vádlevél az I: 57. s 1647: 126ban alapúl. Próbaul szolgál a végintézet vagy tanuvallomás. A végintézet ezuttal ha sérelmes volna sem erőtlenttethetik meg, a kir. táblára tett fölebbvitelkor sem; azonban annak semmissége foganattal érintethetik, mert ha az alperes azt tökéletesen hebizonyítja, a betöltés meg nem ítéltethetik.

IV. Midőn a végintézet magában semmis — például: ha valaki osztatlan testvérei részéről rendölkezett, vagy a polgár, és jobbágy férj, a közkeresmények felénél többet foglalt végintézetebe, s e miatt a sértett fél által örökösödési per indítatik — mellékesen lehet más — főperut bírálja előtt kérni a végintézet felretételét is.

V. Midőn valaki ősi javait elidegeníté, és mégis intézkedett keresményeiről, kiegészítésért lehet az örökösödési bíró előtt pörölni a hagyományosok ellen. 1723: 49. 1647: 105. Végre:

VI. A végintézet végrehajtója, a megholt tömegének összeszedése végett a tárgyak és személyek különbségéhez képest különfélekep pörölhet.

IX. FEJEZET.

A végintézet nélküli örökösödésről.

132. §.

Ismerete és fölosztása.

A végintézet nélküli örökösödés: „Azon jog, mellynél fogva azon javakat, melyekről végintézetileg rendölés nem tétetett, az illető örökösök — a kiket t. i. törvényesen illetnek — az örökösödés rendének megtartása mellett sajátjokká teszik.“ Ezen ismeretnél fogva a végintézet nélküli örökösödésnek akkor van helye, midőn végintézet nem tétetett, vagy ha tétetett is, de az visszahúzatott, vagy nem volt helyes; helye van továbbá az ősi, és adományi javakra nézve, a melyekről t. i. végintézetileg rendölkezni nem lehet. Az örökösödés rendes sorának ismeretére nézve pedig meg kell különböztetni az ősi javakata szerzeményiektől, az ősieken először a lemenő, azután a felmenő, s végre az oldalágukat illeti az örökösödés; a szerzeményiekben való örökösödés sora pedig különböző a javak minőségéhez képest, t. i. majd egyedül a gyermekeket, vagy egyszersmind az özvegyet is, majd egyedül a hitvestársat, ezek után a nemzőket, s végre ezek nem létében az oldalrokonokat vagy kir. ügyészt illető, a mint ezt a lemenő, felmenő, s oldalági, ugy nem különben a hitvesi és özvegyi örökösödésekről különkülön szakaszonként leendő értekezésünkben bővebben felvilágosítandjuk; — mindenek előtt azonban megjegyezzük, hogy az örökösödés majd általános, majd részletes, a mint minden vagy csak némelly javakban öröködik valaki; továbbá: ujés nyilvános, vagy régi és homályos, a mint a megholtali rokonság semmi kétséget nem szenved, vagy ellenkezőleg; az elsőt tetteleg, a másikat pedig csak törvény útján lehet megnyerni.

133. §.

Lemenő águak örökösödése.

Az öröködére hivatnak minden mások előtt a lemenő ágbeliek, vagyis a gyermekek, kiknek örökösödésére nézve születésök különbségéhez képest a következő szabályokat kell tudni: jelesen:

I. A természetes és törvényesekre nézve az öröködést törvényeink ekép szabályozzák: 1) Az anyai javakban mind a két nembeli gyermekek egyenlően öröködnék, kivevén a fiúsítási, s aszszony személynek „mind a két nem“ kitétele nélkül adott javakat. 2) Az atyaiakban (a hitrebizottságiak kivételével) csak a fiak öröködnék egyenlően, a leányok pedig egyedül akkor osztoznak fivéreikkel, ha a javak mind a két ágra szabályozvák. 3) Az egy atyától s egy anyától valók mind a két szülő után, a különféle házasságbeliek, jelesen a csak egy atyátóliak az atya után, a csak egy anyátóliak az anya után örökösödnek, vagyis az atyaiak az atyaiaknak, az anyaiak az anyaiaknak jutnak. 4) Az első izbeniek fejénkint, a távolabbiak törzsökönkint örökösödnek, ha némmelylek első, a többiek pedig távolabb izbeniek, amazok fejénkint, emezek képviselői czimmel törzsökönkint örökösödnek; így például ha három testvér közöl egyik apjánál előbb meghal, és több gyermeket hagy, ezek mindössze csak annyi részt kapnak, mint amazok egyike. 5) Az elsőszülött s családi oklevelek gondviselője, mellyeket is a férjfiakkal eredetiben, a leányokkal pedig másolatban tartozik közleni, az osztály-előtti pereket mind, az utániak közöl pedig csak a keresőlegieket — mint idősb testvér, s testvérei jogának föntartója — a nemzetség közös költségén folytatja. — A legkisebb fivér többi testvéreinek kielégítésével — az apai házat magának megtarthatja. 6) Az ingó javakban — az egyedül férjfiakat illető fegyverek, hadi készületek, pecsétlő gyűrű, s más jelek és könyvek kivételével — mind a két nembeliek egyenlően örökösödnek.

II. A törvényesítettekre nézve, a törvényesítés módjának különbségéhez képest az öröködési szabályok ezek: 1) A követő házasság által törvényesítették a természetesek és törvényesektől mit sem különböztvén ezekkel egyenlően örökösödnek, s ezek nem létében a kir. ügyész s oldalágiak kizártával az egész örökség őket illeti. 2) A királyi leirat által törvényesítették törvényes örökösök nem létében a kir. ügyészt megelőzik, mivel ezen törvényesítési mód kir. megegyezés természetével bir; azonban törvényes fiak és más jogszerinti örökösök létében az ősieken csak akkor örökösödhetnek, ha azok beleegyeznek; a szerzeményi javakban pedig akkor, ha az atya kérte a törvényesítést, mivel ez ugy tekintetik, mintha az atya végintézetet téve azt nyilvánította vol-

na ki, hogy törvényesítettett gyermekei természetes és törvényes gyermekeivel egyaránt részesüljenek szerzeményeiben; ha tehát a törvénytelen gyermek önmaga kérte törvényesítettetését a törvényes örökösök akaratja ellen: ezekben sem örökösödhetik. 3) A pápai leirat által törvényesítették általában sem az ősieken sem a szerzeményiekben nem örökösödnek, kivéven a nem egyenes törvényesítés (lásd a 44. §ban) esetét.

III. Az egyedül törvényesekre nézve. A természet követése által az örökbefogadottak is a lemenő ágbeliekhöz számíttatnak s egyedül törvényes örökösöknek mondatnak; ezek 1) Minthogy az örökbefogadás csak a törvényes örökösök jogbeli sérelme nélkül állhat meg (lásd 45. §.) az ősi javakban term. és törv. örökösök léteben az örökbefogadottak nem örökösödhetnek, sőt term. és törv. örökösök nem léteben is csak úgy előzik meg a kir. ügyészt, ha örökbefogadtatásukhoz kir. jóváhagyás járult. 2) A szerzeményi javakban a term. és törvényesekkel egyenlően részesülnek, ezek kihaltával pedig az egészben öröködnek, megjegyezvén itt azt: hogy az adományi javakban — jöllehet azok az örökbefogadónak szerzeményei — csak úgy előzik meg a kir. ügyészt, ha az örökbefogadás kir. jóváhagyással van megerősítve. 3) Term. és törvényes szülőik után — az örökbefogadtatás ellent nem állván — teljes joggal örökösödnek.

IV. A törvénytelenekre nézve. A házasságon kívül, vagy rozszelkűleg (azaz tudva levő akadályok, vagyis a testvérek s más örökösödésre jogszerint számolóok ellenmondásának ellenére, vagy a rokonság házasság-bontó izének világos tudtával) kötött törvénytelen házasságból származott gyermekek atyjok után sem az ősi, sem a szerzeményi javakban nem örökösödnek, valamint az anyai ősi javakban sem; azonban anyjok szerzeményeit méltán követelhetik, azt hozván magával a természeti igazság is, bár erről törvényeink hallgatnak.

134. §.

Felmenő águak örökösödése.

Lemenő águ örökösök nem léteben a felmenő águak vagyis a nemzők (szülők) örökösödnek, melly örökösödére nézve a törvénytudósok ezen általános szabályt tartják: „Azon felmenő águak örökösödnek a lemenő águak után, kik után ezek örökösödhetek volna,“ különösen pedig a javak minőségéhez képest azt törvényeink ekként szabályozták: jelesen

I. A természetes és törvényesekre nézve: 1) Az ősi javak mindenkor azon ágra szállanak vissza, mellyen a megholtra hármlottak, t. i. az atyaiak az atyai, az anyaiak az anyai ágra, melly ágon ha már egy felmenő sincs, ugyanazon ágbeli oldalrokonok, ezek nem léteben pedig a kir. ügyész örökösödik; azonban a kir.

ügyészt az adományküvüli — jöllehet ősi — javakban a hitestárs megelőzi. 2) A közelebb izbeni megelőzi a távolabbít az ősiekben a maga ágára, a szerzeményiekben pedig mind a két ágra nézve. 3) Első izbeni nemzők nem léteben a másod izbeniek ág szerint örökösödnek, azaz a vagyonnak fele az apai, fele pedig az anyai ágat illeti, jöllehet az egyik ágon kettő, a másikon pedig csak egy személy él is, de ezt csak az adományküvüli keresményekre nézve kell érteni, mert az ősiekben — az 1. pontban mondott szabály szerint — a másik ág idegennek tekintetik. 4) Az adományi szerzett javakban a felmenő ágbeliek csak úgy örökösödnek, ha az adománylevelbe az ő neveik is beigatvák, mivel ezen kitétel „ajándokozom neked, örököseidnek, s maradékaidnak” nem a felmenő, sem az oldalágot, hanem egyedül a lemenő ágbelieket vagyis az adományostól származottakat illeti.

II. A többiekre nézve: 1) A reá következett házasság által törvényesítették a term. és törvényesekkel egyenlő joguak lévén, nemzőik utánok éppen úgy örökösödnek mint term. és törvényes gyermekeik után. 2) A kir. leirat által törvényesítették után nemzőik azon javakban örökösödnek, mellyeket már ők jutattak kezeikre, ezeken felöl ő reájok háramol a törvényesített gyermekeiknek minden adományküvüli keresménye, de az adomány útján szerzetek itt is csak azon esetben szállanak reájok, ha törvényesített gyermekeik adomány-levelébe az ő neveik is beigatvák. 3) A pápai leirat által egyenesen törvényesítették szülők után nem örökösödhetvén, viszont ezek sem örökösödnek utánok, azonban a nem egyenesen törvényesítették hasonlók lévén a term. és törvényesekhez, valamint ők szülők után, úgy viszont szülők ő utánok a term. és törvényesekről mondottak szerint örökösödnek. 4) Az örökbefogadott után örökbefogadója annyiban örökösödik a mennyiben már az ennek javaiban részesült; egyébiránt az ősi, és adományküvüli szerzett javakban az igazi szülők örökösödnek a gyermekiség és szüleség kölcsönös viszonyánál fogva, mert ezt az örökbefogadás meg nem szünteti; azonban ha az örökbefogadás tökéletes volt, azaz a szülői hatalom átruházásával történt, az örökbefogadás után szerzett javakban az örökbefogadó; az adományilag szerzett javakban pedig mindig a kir. ügyész örökösödik, kivéven azon — már föntebb is érintett — esetet, midőn t. i. a szülők nevei is befoglalvák az adományi levelbe. Végre 5) a törvénytelen gyermekek szülők örökségétől törvényileg kilevén zárva, ősi javakat nem is hagyhatnak, a mi pedig keresményeiket illeti, ezekben az anya megelőzi a kir. ügyészt.

135. §.

Oldaláguk örökösödése.

Midőn sem lemenő sem felmenő águak nincsenek, az oldalágukat illeti az örökösödés, kikre nézve örökösödési elv: „a vér-

beli rokonság, s kölcsönös testvéri osztály“; — azonban ezen elv csak a rendes oldalági örökösödésre illik, mert ha a rendkívüli örökösödést t. i. a hitrebizottságot, vagy az osztály előtt egyik testvér által szerzett javakat vesszük tekintetbe, valamint ezekre különösen, egyáltalában az egész oldalági örökösödésnézve fővel inkább „a vér és jogbeli közösség“ alkalmazhatjuk; minthogy azonban mi, e helyütt csak a rendes örökösödésről értekezünk, az előbbi vagyis a „rokonságot és osztályt“ állítjuk fő szabályul.

Az oldalági örökösödésnél előlegesen is a hátrahagyott javaknak, s az örökséget követelő személyeknek különbségét, és ezeknek a megholttal összeköttetését kell figyelembe venni, mellyekhez képest az oldalrokonok örökösödésének szabályai ezek:

I. A természetes és törvényesekre nézve, jelesen pedig 1) Az ősi javakban törvényeink az örökösödést ekként rendezik: a) Mindazon javak — ingók vagy ingatlanok — mellyekben egyenlő testvéri osztály történt, ősieknak mondatnak, s ezekben az oldalági kölcsönös örökösödésnek végnélkül helye van; mindegy pedig, akár végintézet nélkül történt az egyenlő testvéri osztály, akár végintézet mellett, ha az, a végintézet nélküli örökösödés rendjét meg nem változtatta; ennél fogva ha például valaki 9 ezer ftot keres, és négy gyermekei levén, úgy rendelkezik: hogy legidősb fia kapjon a hátrahagyott öszvegből 3 ezer ftot, a fennmaradott 6 ezer fton pedig többi gyermekei egyenlően testvéreileg osztozzanak: csak a 3 utóbbi osztozó része válik ősívé, az első pedig szerzőnek tekintetik, következőleg ez amazok magvaszakadtával nem örökösödik, ellenben amazok egymásután kölcsönösen öröködnék a hagyományzott öszvegben, mivel abban testvéreileg osztoztak. b) Az oldalági örökösödésnek csak az olly javakban van helye, mellyek vérségi jognál fogva osztattak meg, ennél fogva ha például két idegen kap adományul egy tagban jószágot, egyiknek kihaltával nem az adományos társ, hanem a kir. ügyész öröködik, mivel az osztály közöttök nem vérségnél, hanem adománynál fogva történt; — ugyan ezt kell érteni a több örökbefogadottak és fiúsítottakról is. c) A megholthoz rokonságnál és osztálynál fogva közelébb álló mindenkor megelőzi és kizárja a távolabbit, p. o. megosztozik két testvér és egyik kihalt, az életben levő öröködik utána, s ha mindketten kihaltak, azok maradéki örökösödnek, kiknek szülőivel a kihaltak atyja ugyanazon javakban osztozott, vagy ha már ezek sem élnek, annak maradéki, kivel nagyatyjok osztozott, és így tovább míg az első osztályra nem jutnak, s midőn itt sincs senki, a kir. ügyész öröködik; egyébiránt megjegyzendő, hogy midőn a javak egyedül fiágot illetők, az áruzatok s jobbítványok becsára mindig fennmarad a leányág részére; megjegyzendő továbbá: hogy valamint a lemenő águak örökösödésénél, úgy itt is a közvetlen osztályosok fejenkint, a távolabbiak pedig törzsökönkint részesülnek az öröklött javakban.

2) A szerzeményi javakban való oldalági örökösödésre nézve leginkább a szerzés ideje tesz különbséget, mert általában az osztály előtt szerzettekben a rokonok, az osztályutániakban pedig a kir. ügyész öröködik; azonban ezen általános állítás mennyiben szenved változásokat, kitűnik e következő szabályokból: a) az adományilag szerzett javak csak úgy háramlanak az oldaláguakra, ha neveik az adománylevélbe beírják, akár osztály előtt, akár az után történt a szerzés: ennél fogva a be nem írottak kizártnak a kir. ügyész által. b) Az osztály előtt szerzett adománykülviekben az oldalágiak, az osztályutániakban pedig a kir. ügyész öröködik.

II. A többiekre nézve ezen szabályok állanak: 1) A törvényesítettetteknek oldalági rokonaikkal csak akkor s annyiban van kölcsönös örökösödésük, ha, s a mennyiben ezekkel a testvéri osztályban részesültek. 2) Az örökbefogadottak örökbefogadóik saját gyermekei, és osztályos rokoni után, s viszont semmiben sem öröködnék, mivel ezek között sem vérbeli rokonság, sem testvéri osztály nem létezett, s ha valami háramlott reájok, azt nem osztály, hanem — végintézet természetével bíró — örökbefogadás erejénél fogva bírják. *) 3) Ha egy által többen fogadtatnak is örökbe, vagy fiúsíttatnak, jöllehet az örökbefogadásnál vagy fiúsításnál fogva ugyanazon javakban osztoztak, mindazáltal ezek egymás javaiban nem örökösödnek, mivel csak anyagilag s nem testvéreileg osztoztak, kivévén azon esetet, ha a jóváhagyási levélben más rendöltetett. 4) Az örökbefogadottak ha-bár örökbefogadóik minden vagyonában öröködtek is, mindazáltal saját rokonaik örökségéből sem zárathatnak ki (ha csak erről önkint le nem mondtak) mert az örökbefogadás a vérség jogait meg nem szünteti; végre 5) A törvénytelenek valamint egyéb örökségtől úgy az oldalági öröködéstől is elzártavák.

*) Ha az örökbefogadott, örökbefogadójának ősi javaiból — a törvényes örökösök megegyezésével — részt vett, magvaszakadtával ezen rész is az örökbefogadó nemzetségére száll.

136. §.

Hitvesi örökösödés.

Ezen örökösödés kölcsönös a hitves-társak között, azaz mind a férjete neje, mind a nőt férje halála után — még pedig ha a házasság helyes volt, azonnal — illető, de csak akkor van helye, ha az elhunyt hitves-társ magzatokat nem hagyott, sem végintézetet nem tón. Ezen jognál fogva az életben maradt hitves-társat illetik általában „mindazon javak, mellyekről a megholt társ végintézetiileg rendelkezhetett volna“, különösen pedig ezek: 1) A megholtnak ingó keresményei. 2) Szülők és oldalrokonok nem léteben minden adománykülvői ősi javak, akár ingók akár ingatlanok legyenek,

sőt a csekélyebb értékű ősi bútorok akkor is a hitves-társat illetik, midőn oldalrokonok vannak. 3) A szerzett zálogok, habár a házassági kötés előtt szereztettek is. 4) Az örök czimmal szerzett javakban, jelesen pedig az adományiakban csak akkor örökösödik a hitves-társ, ha az ő neve is be van a szerzeménylevélbe téve, különben őt csak a beruházások és javítások illetik; azonban az adománykivüliekben a hitves-társ — jöllehet neve a szerzeménylevélbe be nem tétetett is — nem csak a kir. ügyészt hanem a nemzöket s oldalrokonokat is megelőzi, még pedig akkor is, ha a szerzés osztály előtt történt, mert ez az oldalrokonoknak nem a hitves-társ, hanem egyedül a kir. ügyész ellen használ.

Jegyzet. A hitvesi örökösödésnél fogva nyert javak sajtásági joggal járván, azokban az élő hitves-társ szerzőnek tekintetik, ennél fogva azokról szabadon rendelkezhetik, s ha végrendelet nélkül hal meg, azok az ő saját örökösire, ezek nem létében a kir. ügyészre (nem az előbb megholt hitvestárs rokonaira) szállanak.

137. §.

Özvegyi örökösödés.

A hitvesi örökösödést meg kell különböztetni az özvegyitől, mert ez csak az özvegynőt, amaz pedig mind a két hitves-társat egyenlően illeti; — továbbá: az özvegyi örökségben az özvegy megholt férjének gyermekeivel osztozik, a hitvesi örökségben pedig csak maga részesül; az özvegyi örökösödésnek tehát egyedül gyermekek létében van helye; a hitvesi örökösödéssel abban egyezik: hogy valamint az, úgy ez is sajtásági jogot ad mindazon javakra nézve, mellyek az özvegynőt ezen örökösödési jognál fogva az özvegyi jognon felől illetik. Ilyenek: 1) A férj ruháinak nagyobb része s jeggyűrűje. 2) Azon kocsi és lovak, mellyeken férjével járt. 3) A ménesi lovak, mellyeknek száma ha 50et felöl nem halad, az előbbi pontokban mondottakkal együtt kizárólag illetik az özvegy nőt; ha pedig a lovak felölhaladják a mondott számot, a ménes a gyermekek örökségéhez csatoltatik. — Az itt előszámláltakon kívül az özvegy öröködik a nevének betételével férje által örökösen szerzett javak felében is, a másik felében pedig fejenkint osztozik a gyermekekkel, az első fél részt t. i. közkeresői jognál, a másik félből osztályrészt pedig özvegyi örökösödésnél fogva kapja; ha tehát a férj, felesége nevének betétele nélkül örök czimmal szerzett vagyont hagy, az egész fejenkint osztatik fel az özvegy és gyermekek között. — Ugyan ez áll az ingó és zálogos közkeresményekre nézve is, azon különbséggel: hogy, ha a nő nevének betétele nélkül történt is a szerzés, mindazáltal az özvegy osztályrészén felöl követelheti az egésznek felét közkeresői jognál fogva; az itt mondottakon kívül minden egyéb ingóságokban és zálogokban, mellyeket a férj házasság előtt

keresett, fejenkint osztozik az özvegnő férje lemenő ágú örökösei-
vel; sőt ha a férj életében kielégítette gyermekeit, az ingó keres-
ményeket kizárólag magának tarthatja az özvegnő.

Jegyzet. Mindezen javakban az özvegnő szerző lesz, s utána a ja-
vak végrendület nélkül saját gyermekeire, ezek nem létében második férjé-
re vagy szülőire s ha ezek sincsenek, a kir. ügyészre szállanak, kit is csak
az olly mellékrokonok előzhetnek meg, kik véle az öröklés idejekor osztat-
lanok valának.

138. §.

Az egyházi személyek vagyonaibani örökösödés.

Az egyházi személyek által birt nemzetségi javak az illető
nemzetségbeliekre azon rendszerint háramlanak, melly a világiak-
ról mondatott; az egyházi javaknak pedig csak használói levén,
azok hivataljokbani utódjaikra maradnak; e helyütt tehát értekezé-
sünk tárgyául a szerzett javaikban való örökösödést vesszük,
melly is ekként szabályoztatik:

I. A latin, és egyesült görög szertartásuakra nézve: 1) A fő-
papok által hátrahagyott javak három egyenlő részre osztatnak,
mellyeknek egyike a kir. ügyészre, másika az egyházra, harma-
dika pedig a rokonokra (tizediziglen), ezek nem létében pedig ez is
a kir. ügyészre háramlik. — 2) Az alrendü papság javainak $\frac{1}{2}$ -da az
egyházra, $\frac{1}{3}$ -da a szegényekre, $\frac{1}{3}$ -da a rokonokra száll, vagy, ha ro-
konok nincsenek a kir. ügyészre; ha pedig a rokonok szegények a
második $\frac{1}{3}$ -da is ezekre száll. 3) Ha egy tanítói hivatalban volt,
vagy nyugpénzes papi személy végintézet nélkül hal meg, egy
rész azon alapítványra száll, a mellyből fizetését huzta, a má-
sik a tanulókra, a harmadik rokonira. Ha pedig 4) valamely szer-
zetes rendből valók ugyan, de lelkészetre vagy tudományos inté-
zetre alkalmazottak halnak meg végintézet nélkül, örökségökben
a kegyes alapítvány vagy kolostor, továbbá a szegények és roko-
naik egyenlően részesülnek.

II. A nem egyesült görög szertartásuakra nézve: 1) Ha va-
lamelly főpap — püspöksége előtt fölvet — törvényes örökös és
végintézet nélkül hal meg, vagy végintézete megsemmisítettik,
egész vagyona a nemzeti pénztárhoz és karloviczi iskolák alaptó-
kéjéhez — egyenlő részben — csatoltatik. 2) Az alrendü papság ut-
án ha sem gyermeket sem végintézetet nem hagy, egész vagyonában
a püspök öröködik, valamint akkor is, ha végintézete sikeretlenít-
tetik. 3) Az ollypapok, kik özvegyet s gyermekeket hagynak, a
jegyber, hozomány, örökösödésre sat. nézve a világiakról mon-
dott szabályok alá vetvék; de a kir. ügyész utánok nem öröködik.

Jegyzetek. Az 1840: 26. törv. rendeleténél fogva az egyházi személyek által hátrahagyott örökség összeírása és felosztása nem egyedül a kamrai és egyházi személyek által hanem az illető örökösök közbejöttével is történjék. — A protestans papság utáni örökösödségre nézve a világi személyekről mondottakat kell megjegyezni, mert a törvény egyházi személyek nevezete alatt csak a kath. egyház szolgálát érti, és a protest. papok örökösödéséről semmi különöst nem rendel.

139. §.

Jobbágyok örökösödése.

Minden földesuri hatóság alatt levő, akár urbéri akár szerződési, vagy kiváltságos helyeken lakó nemtelen személynél — sőt az ingatlan jobbágyi javakra nézve a nemeseknél is — az öröködési szabály ez:

I. A lemenő águakra nézve:

1) Minden ősi jószágban s végintézet nélkül hátrahagyott szerzeményben szüleik után a term. és törvényes mindkét ágon *) levő maradékok egyenlően öröködnék, azonban a kiházasításkor vagy azután kapott dolgok az illetők osztályrészébe betudandók. 2) A jobbágytelket csak a földesur engedelmével lehet felosztani, de fél vagy negyed részeknél kisebbre nem; ha tehát a gyermekek nagyobb száma miatt ezen mennyiség megtartásával a teleknek természetben való felosztása meg nem történhetnék, vagy azt az osztozók felosztani nem akarnák: szabadságukban áll az osztozóknak — előleges egyezés nem sikerültében — maguk között tartandó árverés útján azt a legtöbbet ígérő — s a jobbágytelki terhek viselésére alkalmas — osztozónak általadni, ki azután a többieket kielégíteni köteles. 3) Ha az osztozók, a jobbágytelki terhek viselésére alkalmatlanok volnának, vagy azoknak fele a telekre nézve nyilvános árverést kívánna, a telek árverés útján adatik el s az osztozó felek készpénzben elégítettnek ki. 4) A szőlők felosztásánál a helybeli szokás szolgál zsinórmértékül — de a felek kívánata ezeket is eladhatni.

*) Ha a földesur magános szerződés mellett valóságos udvartelki birtokát adta ki oly feltétel alatt jobbágyainak, hogy azokban az örökösök és rendje, és megszakadás esete egyedül a fiágra szoríttassék: ekkor az örökösök rendjére nézve a szerződést kell megtartani.

II. A felmenő águakra nézve:

A hitves és mag nélkül elhunyt jobbágy után, mind az ősi javakban, mind a végintézet nélkül hátrahagyott szerzeményekben a szülők öröködnék: de házas-társ létében egyedül csak az ősiekből.

III. Az oldaláguakra nézve:

Ha az elhunyt jobbágy törvényes gyermekeket nem hagy és szülői sem élnek, akkor 1) Az ősi javakban az oldalági rokonok

örökösödnek, úgy szinte 2). A szerzeményiekben is, ha a jobbágy özvegyet nem hagyott, és testvéreivel osztatlan állapotban halt meg; — ha pedig özvegy nélkül s testvéreivel osztozott állapotban halt meg, ezekben a földesur örökösödik; — azon esetben pedig, midőn a megholt jobbágynak sem gyermekei, sem szülői, sőt oldalágu vérei sincsenek, nem csak az ősi javakban, hanem ha özvegy nincs, még a szerzeményiekben is a földesur örökösödik; azonban itt megjegyzendő: hogy ha a földesur által öröklött javak között jobbágytelek is van, azt a földesur más alkalmas személynek — a szokott terhek viselése mellett — tartozik általadni, ettől egyedül az épületek és javítások becsárát követelhetvén.

A jobbágyok örökösödésének rendéről eddig mondottakon kívül, az özvegynöi és hitves-társi örökösödésekre nézve megjegyzendők: 1) A mag nélkül elhunyt jobbágy özvegye míg él, s férje nevét viseli, özvegyi jogánál fogva annak minden ősi javaiban benn marad, ha csak a férj illő tartásáról nem rendelkezett; ha pedig a javak között jobbágytelek is van, s ennek miveltetésére az özvegy elégtelen, azok kiket a telekre nézve az örökösödés rendje illet, az özvegy illő tartásának biztosításával azt átvehetik, v. el is adhatják. — 2) Midőn a gyermekek osztoznak, az özvegynek tartását biztosítani kötelesek, különben az osztály meg sem engedtetik. 3) Midőn a hátrahagyott gyermekek, vagy azoknak egy része a férj előbbi házasságából származottak: az özvegy férjének ősi javaiból, s az előbbi házasság ideje alatti szerzeményekből csak egy gyermek-részt követelhet, sőt ennek is csak évenkénti jövedelmét huzhatja, a tőkének biztosítására a földesur és község előjárói tartozván felügyelni, mivel ezen rész is a gyermekekre száll, ha az özvegy meghal, vagy férje nevét viselni megszűnik. Végre 4) A hitves-társi kölcsönös örökösödésnek a jobbágyoknál is helye van ugyan egyenes utódok és végrendelet nem léteben, azonban nálók az ősiekre soha sem terjed ki, hanem egyedül a szerzett javakra szoríttatik, még pedig az ollyakra is, mellyek házasság előtt szerezettek.

140. §.

Jászok és Kunok örökösödése.

Mint hogy a Jászok és Kunok, különös szabadalmaik s honi köztörvényeinkhez alkalmazott szabályaikon kívül az ország közrendelményeinek tartoznak hódolni, a szabad személyek örökösödéséről eddig mondottak a Jászok és Kunokra nézve is állanak, azonban a következőket kell rólok különösen megjegyezni: 1) A végrendelet nélkül elhunytnak ingó vagyonai mindkét ágon levő gyermekeire, az ingatlanok pedig egyedül fiaira háromlanak, azonban a leányok még az ingatlanok becsárából vagy szerzeményi összegről is kifizetendők. 2) A férjfiak magvaszakadtával az ingatlan

telkek is a leányokra szállanak. 3) Az ősi javakról még az utolsó sarjadék sem rendelkezhetik a leányok sérelmére, de igen is azon pénzről, melylyel a felsőbb izbeni leányok kifizettettek. — 4) Ha két közkereső testvér közül egyik fiakat, másik leányokat hagy maga után, a leányok fiúsítottaknak tekintetnek és a férfiaként öröködnék, de már ezek fiörökösei leány-testvéreiket pénzzel is kielégíthetik. Végre 5) A végkép magszakadó után nem a kir. ügyész hanem a helybeli község öröködik mind az ősi mind a szerzeményi javakban.

141. §.

P e r e k.

Midőn az örökség tetteg el nem foglalható, azt pörrel kell keresni, melly is kétféle, rendes és tiszta, vagy régi a mint az örökség világos vagy homályos.

I. Rendes és tiszta örökösödési per. Indíttatik az örökséghez jogot tartó által a letartóztató ellen; a kereset midőn a felperes lemenő ágú örökös, I: 40, 41, 42, 53. s II: 62, ha felmenő ágú, I: 53, — ha oldalágú, I: 47, 50, 67. különösen pedig az osztatlan javakból szerzettekre nézve 1723: 47. törvényekben alapíttatik; — továbbá midőn hitvesi vagy özvegyi örökösödés követeltetik, a hitvestársnak I: 102, 1687: 11, 1715: 26, az özvegynőnek pedig I: 48, 98, 99, sat. törvényekben kell keresetét alapítani; végre a jobbágyok örökösödése egészen új törvény által levén szabályozva, ezekre nézve általában az 1840: 8. szolgálat alapul. Ezen pörnek bírása polgárookra nézve a városi tanács, jobbágyokra nézve az uriszék általában, de a nemesekre és szabadosokra nézve a javak mennyiségéhez s fekvéséhez képest különböző: jelesen 200 ft. értékig a szolgabíró, 200—3000-ig a szolgabíró vagy alispán, 3000-en felül egyedül az alispán; azonban ha a javak több megyében fekszenek, a ker. tábla; különösen pedig a külön kerületekhez tartozó megyékben fekvő javakra nézve azon tábla, mellynek körében van a javak feje, vagy a hol az elhunyt lakása volt. A fölperességhez be kell bizonyítani az idézett törvényekből illető örökösödési jogot, a pör velejében pedig az örökség mennyiségét és minőségét kell bemutatni, vagy illetőleg az alperes általi letartóztatás czimének semmisségét; — midőn az ingó javak minősége ki nem nyomoztathatik, azokat — sőt a szükség úgy kívánván az okleveleket is — hit alatt tartozik az alpörös fölfedezni; azonban a fiai által perbe idézett atya csak keresztény hitére hivatkozva teszi a fölfedezést. — A perköltségeknek — hacsak az alperes nyakasan nem pöröl, vagy ha árvák perelnek mostoha atyjok ellen — ezen pörben helye nincsen.

Jegyzet. Nehogy az örökség követelése tekintetéből még ezután felhozandók kétséget okozzanak, előlegesen meg kell jegyezni; hogy az örökösödési pernek csak olyanok ellen van helye, kiknek az örökséghez v. épen semmi jogok nincs, vagy van ugyan, de nem vérségnél, hanem egyedül törvéynél fogva (például egyik házastárs a másik elhunytak oldalrokonai vagy a kir. ügyész ellen), vagy ha vérség van is, de az sokkal távolabbi, mint sem annál fogva örökséget követelni lehetne; — azon esetben tehát, midőn vér, és jogbeli közösségű személyek forognak kérdésben, az újabb (1836: 14.) törvény értelménél fogva egyenesen osztálynak, vagy illetőleg osztálypernek van helye, melyekről alább bővebben szólándunk

II. Régi örökösödési per. Indíttatik az által, kinek a megholttal való rokonsága igen távoli, és örökösödési joga nagyon homályos, a keresetbéli javak birtokosa ellen, ki ha idegen — az az nem vér — vagy vér ugyan, de a tárgy szövevényes s bizonyos akadályok elmozdítása kívántatik, a kir. tábla előtt, különben pedig csak a rendes örökösödési bíró előtt. A vádlevél I: 67, 1723: 44-ben alapul. A vér ellen az örökösödés kutfejét, és elsőbbségi jogot kell bebizonyítani, idegen ellen pedig az örökösödés alapján kívül a vérbeli rokonságot és testvéri osztályt kell magára alkalmazni, sőt ha kérdésbe hozatnék, még a család joga is megmutatandó.

III. Midőn az örökséget valamely idegen minden czim nélkül elfoglalja, s abból egy év alatt tetteleg ki nem vettetik, hatalmaskodási pörrel is lehet az örökséget visszaszerezni. 1635: 56.

X. FEJEZET.

A hitbizományról.

142. §.

Ismerete és kellékei.

A végintézet nélkül hátrahagyott javakbani örökösödés rendje alól kivéttetik a hitbizomány: vagyis „az örökösödésnek — a szerző által nemzetsége fényének fentartására törvényesen rendelt — azon rendszabálya, mellynél fogva a javak egy — az ő (t. i. a szerző) nemzetségebeli — férfiút olly formán illetik, hogy az minden felosztás, terhelés, vagy elidegenítés nélkül tartozik a hitére bizott javakat — a szerző által megállapított rendszerinti — örökösére hagyni.“ Ez ismeretnél fogva hitbizományt csak a szerző alapíthat, és így az ősi javakat hitbizomány tárgyaivá tenni nem lehet, sőt a szerzeményieket is csak úgy, ha az alapító el

nem vesztegette az ősieket, mert addig senki sem tekintetik szerzőnek, míg az elidegenített ősieket vissza nem pótolja; szükség tehát hogy a hitbizomány szerzeményi javakban tétessék, azon felül, törvényességéhez megkívántatik: 1) Hogy valamely ünnepélyes tett által — t. i. vagy azon kir. adományban, melylyel a javak adtak, vagy öröklésvallás vagy végintézet által tétessék. 2) Más jogának sérelme nélkül s más pénzbeli követelésének lerovásával. 3) Az illető megye jegyzőkönyvébe igtattassék, s országszerte hirdettessék ki. 4) Előlegesen fölkért kir. jóváhagyással erősítessék meg, azonban midőn kir. adományban alapították a hitbizomány, már nem kir. jóváhagyás, hanem beigtatás szükséges, mivel az adomány már magában foglalja a jóváhagyást, és beigtatás nélkül semmi erővel nem bír.

143. §.

Nemei, czélja, és fogantja.

A hitbizománynak két neme van: előfiség és idősbfiség, amazt a törvény, emezt a szokás állapította meg; az előfiség: „olly hitbizomány, melyet az előszülöttek öröködési vonalán kell az utódokra bocsátani“; idősbfiség pedig az: „midőn a javak mindenkor a nemzetségbeli legidősbikre szállanak.“

A hitbizomány czélja a nemzetség fényének föntartása levén, mindkét neme alatt itt csak férfiak értetnek, mert egyedül ezek tarthatják fönn a nemzetséget, habár férfiak nevezete alatt a fiúsítottak is értethetnek, ha t. i. fiúsításhoz hitbizomány kapcsolatik; egyébiránt örökbefogadásnak, felmenő vagy oldalági öröködésnek a hitbizományban helye nem lehet, sőt ha tiszta adományként adattak a hitbizományi javak, azokból leányi negyed sem jár.

A hitbizomott javak sajátilag az egész családot illetvén, a birtokos azoknak csak használója, mert őt saját joggal csak a jövedelmek illetik; ennél fogva 1) A hitbizomány kihirdetése után tett adóságok azokat nem terhelhetik, nem különben 2) A hitbizományos hármilly vétke miatt el nem vétethetnek; mindazáltal az adóságot vagy vétket elkövető hitbizományos élteig a jövedelmeket zár alá is lehet venni. — 3) Nem lehet az illy javakat elcserélni, annyival kevésbbé elidegeníteni, sőt haszonbérbe is mindenik hitbizományos csak élte fogytaig adhatja; azonban valamely helyes — a hitbizományt érdeklő veszély elhárítására czélzó — okból egy részét a javaknak el is lehet idegeníteni (annyival inkább adóságot tenni); — ellenben a hitbizományos által minden helyes ok nélkül elidegenített javak a rajta fekvő pénz megtérítése nélkül visszavétethetnek, s az elidegenítő kizártával azonnal a legközelebbi örökösnek adatnak által.

144. §.

P e r e k.

I. Midőn a hitbizomány foganatosítása kihirdetés vagy beigtatáskor tett ellenmondással akadályoztatik, az ellenmondás okát a kir. tábla előtt kell megvitatni; (lásd a 90. §-t) hol is ha az ellenmondás oka helyesnek találtatik a hitbizomány, különben pedig az ellenmondás enyésztetik el. — Továbbá minthogy a kihirdetés szükségét azon oknál fogva kell keresni: hogy mind azok, kiknek a hitbizomány érdekében fekszik, jogaikra fölügyeljenek, s ellenmondást vagy óvást tehessenek az alapító elleni követeléseikre nézve, mellyeknek különféleségéhez képest adósági jegybért, s hozományt követelő és zálogváltó perek származhatnak a hitbizományból; különösen pedig

II. Erőtlenítési pert indíthatnak annak örökösei, ki ősi javakban alapított hitbizományt, vagy szerzeményeiből ugyan, de az ősieket elidegenítette; foly a kir. tábla előtt, I: 59, II: 9, 10, 1687:9, 1723:49. Bebizonyíttván a vád alapja, a hitbizomány megsemmisítettik.

III. Ha a hitbizományos elidegeníti a jószágot, törvényes utódja — például törvényes korú fia, vagy ha ez nem, akárkit az örökös legközelebb illet — pörölhet az előfiség vagy idősbfiség elvesztése végett az örököségi bíró előtt, 1687: 9, 1723: 50.

IV. Az kit a hitbizományban való örökösödés illet, örökösödési pert kezdhet a jószág letartóztatója ellen; ezen az úton — ha például a jószág zálogba adatott — az elidegenítési szerződés mellékesen felretétetik, és a jószág a rajta fekvő pénz megtérítése nélkül adatik vissza az illető örökösnek, de már nem az elidegenítőnek, ki ellen a vevőnek viszkereseti joga mindenkor fenn marad; mindazáltal ha bebizonyíttatik, hogy a pénz a hitbizomány javára s főtartására fordíttatott, azt vissza kell fizetni, mert törvényeink szerint más kárával gyarapodni senkinek sem lehet, s ekkor az elidegenítő hitbizományos sem fosztathatik meg a javak további használatától, 1687: 9, 1723: 47, 48, 50.

XI. FEJEZET.

Az osztatlan testvérek nyereségéről és káráról.

143. §.

N y e r e s é g.

Az örökség rendszerint — midőn többeket illet — felosztatik az illető örökösök között; minekelőtte azonban az osztályról értekezniük, az örökségnek osztály előtti állapotban történhető gyarapodásáról és kisebbitéséről kell előlegesen értekezniük:

N y e r e s é g n e k mondatik ez értelemben „mind az, a mi által örökségünk gyarapodik“, — a gyarapodás által pedig egyik vagy másik által szerzett javak értetnek, mellyekhez mikor? és milly? joguk van a többi testvéreknek, a következő szabályokból kitűnik: 1) A szerző minden nemű nyereséget megoszthat testvéreivel ha akar, különben pedig 2) Csak az ősi javak jövedelmeiből osztály előtt szeretteket tartozik osztály alá bocsájtani, a többieket pedig kizárólag magának föntarthatja; — ha mindazáltal 3) A szerző saját törvényes örökös és végintezet nélkül hal meg, az osztály előtt adományon kívül bármilyen módon szerzett javakban az oldalágúak öröködnék a kir. ügyész kizártával; azonban az osztály után akár az ősiek hasznából akár más módon szerzett javakban a kir. ügyész öröködi az oldalágiak kizártával. 4) Az osztály előtt szerzett — jölehet kizárólag föntartott — javak a szerző utódainál is úgy tekintendők, mintha azok nékie osztályba jutottak volna, ha tehát ezek kihalnak, azokban a szerző testvéreinek utódjai örökösödnék.

146. §.

K á r.

„Mindaz, a mi örökségünket kisebbiti, vagy rosszabbá teszi“ kárnak mondatik; itt tehát egyedül a testvérek osztozatlan állapotjában történhető károkat érintjük, mert a széles értelembeni károkról alább értekezendünk; ugyan azért megelőzven a kár beszámításának általános szabályait, e helyütt egyedül a következőket jegyezzük meg: 1) Mindenik testvér csak saját illetőségére nézve bírván tulajdoni joggal, mindeniknek csak saját illetőségét szabad

terhelnie, vagy elidegenítenie; azonban 2) Ha a testvér a többiek meghatalmazottja vagy a fölvelt pénz közös haszonra fordítja, mindenik — illetőségéhez képest tartozik a terhet viselni. 3) Egyik testvér a többi testvérnek részjóságát még haszonbérleti czimmal sem idegenítheti el, annyival inkább örökösen, mert az osztatlan javaknak egyik testvér általi eladása már magában törvényileg semmis, és az örökösödési bíró előtt minden fizetés nélkül félretéthetik. Végre 4) A maga illetőségét — a föntebb mondottak szerint — mindenki elidegenítheti ugyan, de nem mindig sikerrel, mert azt többi testvérei majd egy; majd más alapnál fogva különféle pörutakon visszaszerezhetik; — ezen utakról alább értekezendünk.

147. §.

P e r e k.

I. Örökösödési félre tevő per. Indítatik az örökösödés bírója előtt az 1723: 47. törvénynél fogva az olly testvérek által, kiknek örökségi illetményöket valamelyik testvér beleegyezésök nélkül elidegenítette; a fölperességhez tehát megkívántatik hogy a keresők és idegenítő között vér és jogbeli közösség legyen; a pörvelejében bebizonyítandó a birtoklás czimének semmissége, különösen pedig a meg nem egyezés, mellyeknek bebizonyítása után a szerződés félretéthetik, és a jóság — az elidegenítő illetőségén kívül — egészen visszaadatik a fölpereseknek a nélkül hogy a rajta fekvő pénzt kifizetni tartoznának, mert ezen kötelesség egyedül az eladó részét terheli, ki ellen a vevőnek pénzére nézve ugyan ezen pörben viszkeresete van.

II. Az előbbi peruton csak az elidegenítésben meg nem egyezők részeit lehetővén visszaszerezni, magának az elidegenítő testvérnek részét a körülményekhez képest majd jog sérelemből majd előintés elmulasztásából lehet visszanyerni, — a mint ezt alább bővebben meglátandjuk —; egyébiránt a saját illetőség elidegenítése törvényileg semmis nem levén, itt már a vevőnek pénzét a visszaszerző testvérek tartoznak kifizetni.

J e g y z e t. Régenten az ősieik jövedelméből osztály előtt szerzett, s a szerző testvér által kizárólag fentartott javakból is csak peruton lehetett részt nyerni, mi azonban jelenleg az osztoztató küldöttség által is kieszközölthetik.

XII. FEJEZET.

A z o s z t á l y r ó l.

148. §.

Az osztakozás módja általában.

„Az örökségnek több osztályos rokonok közötti törvényes — azaz, az örökösödés szabályai szerinti — felosztása, és valódi átadása“ osztálynak nevezetik, melly is vagy barátságos egyezéssel, vagy választott bírák, különösen pedig a vérek között világos örökösödés esetében küldöttség által, vagy pedig örökösödési osztály perrel hajtatik végre az örökösödés és örökösök — s egyéb körülmények — különbségéhez képest.

Az osztály alkalmával, bármikép hajtatik is az végre, általában a következő pontokat szükség megtartani: 1) Mind az ingó, mind a fekvő javak összeirandók, megbecsülendők, és annyi részekre osztandók; a mennyien vannak az osztályos örökösök. 2) A javak minőségére nézve mindenkor a használatot kell tekinteni, s ha a minőség felett kétség támadna, az osztozók a törvény rendes útjára utasítandók. 3) Mind azt, a mit valamelyik a jószág állományából szülői életében vagy azután a közös jövedelmekből kapott, az ő osztályrészébe kell betudni *), kivévén a keresményekből nyilvános ajándokokat. Végre 4) Bármikép hajtatik végre az örökség felosztása, arról osztálylevél készítettik annyi párban a mennyien voltak az osztozók, kik azt mindnyájan aláírják, sőt ha az osztály választott vagy törvényes bírák által tétetett, ezek is aláírják; ezen levélben tanácsos mindenik illetőségét különösen megnevezni, mert csak így szolgálhat a mellék rokonok utáni örökösödési jognak, és a javak mennyiségének, minőségének, s helyzetének bemutatására teljes bizonyítékul.

*) A leányok férjhez adásakor — jöllehet még a szülék által — tett költségeket is osztályrészükbe számíthatóknak ítélte a főtörvényszék.

149. §.

Az osztály fogamatjai.

1) Osztályrészét mindenki kizárólagi saját joggal bírja, kormányozza és használja. — 2) Mindazon javak, mellyek testvérileg

megosztattak, ösiekké válnak, s ennél fogva azokat helyes ok nélkül elidegeníteni nem lehet. 3) Kölcsönös szavatosságot szül, melly-nél fogva a mit valamelyik testvér ön-hibája nélkül osztályrészéből elvesztendő, azt a többiek pótolni tartoznak. — 4) Kölcsönös oldalági örökösödést eszközöl. 5) Magában foglalja a megosztott javakon fekvő terhek aránylagos viselésének köteleességét. — 6) Az egy évi használattal megerősített osztályt tetteleg megváltoztatni nem lehet, ha csak nem törvény útján. Végre 7) Az osztályosak között a javak sajátságára nézve (de nem a használatra is) az elévülést megakadályoztatja.

150. §.

Rövid osztály világos örökösödés esetében.

Ha a testvérek osztályrészők iránt barátságosan meg nem egyezhetnének, vagy az egység nem sikerültét előre látják, valamelyikük folyamodványt nyújt a megye közönségéhez vagy illetőleg — a kerületekben s különös tanácssal bíró községekben — a helybeli tanácshoz, vagy földesurhoz és, mindjárt a folyamodványban két bírót, a másik fél legfőlebb 15 nap alatt szinte kettőt, a bírák pedig együtt egy ötödiket elnöknek választanak; ezen választást ha az illető felek, vagy, bírák elmulasztanák, az illető tagoknak kinevezése az osztály tételére megkért hatóságot illeti; azon esetben midőn a javak több megyében fekszenek, a küldöttség iránti folyamodvány azon megyéhez intéztetik, mellyet a felek választanak, vagy a fölség jelei ki.

A választmány előlegesen is barátságos egyeztetést próbál, mellynek nem sikerültében legfőlebb egy év alatt a javak összeírásának s megbecsülendő megbecsülésének előre bocsátása után az osztályt — az egész örökségi tömegnek egyenlő részekre felosztásával, kihatásával, s — ha máskint nem, sorshuzás útján eszközözendő — átadásával — végrehajtja; s ha a választmány ebbéli munkálata a felek által gátoltatnék, az a megyei közgyűlésből rendelendő hatalomkarral is foganatosíttatik; fönmaradván egyébiránt a meg nem elégedő félnek a törvény rendes útján birtonkon kívül való követelhetési joga.

Az osztoztató bírák eljárásáról eddig mondottakon kívül még különösen megjegyzendők: 1) Az ingó javak hit alatti fölfedezésének ezen rövidleges eljárásnál helye nincsen. 2) Ha az olly javak iránt, mellyekre nézve kétséges a jogbeli minőség, a felek barátságosan meg nem egyeznek, a küldöttség által — a többi javak felosztván — e részben törvény útjára utasítandók. — 3) A nem szabad rendelkezésű javakra is kiterjedt végintézet ezen osztályi rövidleges eljárást nem akadályoztatja. — 4) A költségeket az osztozó felek illetményökhöz képest tartoznak viselni, azonban a rossz

lélekkel akadályozó, foglaló, és háborgató maga köteles a költségeket megtéríteni, 1836: 14.

Jegyzet. Valamelly idegen által örökösödés színe alatt, vagy be-
ruházasok tekintetéből gátolt örökség átvételét az illető örökösök — a
megtérítendőket megtérítése mellett — szinte ezen küldöttség által eszközöl-
tethetik.

151. §.

Örökösödési osztályper.

Ezen pörnek már az előbb (141. §ban) mondtak szerint is csak vér és jogbeli közösségű személyek között levén helye, egyedül azok ellen indíthatatik, kiknek a fölpörössel osztályos joguk v. n. — A kereset, midőn nemzők javai kéretnek felosztatni, az I: 40, s 45. czimeiben alapul, midőn pedig az örökség valamelly mellék rokon halálával támadt, I: 47, 50, 67, v. gy 1723: 47ben. Foly szinte az örökösödés bírása előtt, és az ujabb (1836: 14.) törvények óta csak akkor indíttatik, midőn az örökösödés nem világos, vagy az ugyan, s az idézett 1836: 14. törvény értelmében a küldöttség már munkálatát be is fejezte, de abban a felek valamelyike meg nem nyugodott, s törvény útján akarja örökségét osztályos rokonaitól követelni. — A fölperesnek itt meg kell mutatni az osztályos jogot, t. i. a vér és jogbeli közösséget, de csak akkor, ha az kérdésbe vonatnék, melly kérdés vértagadási büntetés félelme miatt csak a születési törvényesség iránt foroghat fenn vagy midőn leány a fölpörös, s a javak minősége kétséges; a pörvelejtében az örökösödés szabályai szerint dolgoztatnak ki az osztályrészek, s ha netalán már előbb küldöttség munkálkodott is, ennek végzése figyelembe nem vétetik, ha csak azt a felek vagy minden részről tett ünnepélyes aláírásaikkal, vagy az elévülesi idő alatt békességesen folytatott bírással meg nem erősítették. — Ezen pörben, midőn a jogminőségről támad kérdés, mindég az előbbi használat tekintetik, és jöllehet itt a levelek fölfödözése is kéretik, mindazáltal a férfiak olly javakra nézve, mellyekben az asszonyok volt előbbi birtokukat nem képesek bebizonyítani, fölfödözéssel nem tartoznak.

XIII. FEJEZET.

Az osztály-igazításról és új osztályról.

152. §.

Osztály-igazítás.

Az osztályba, akár barátságosan, akár bíróilag tétetik, bele a legpontosb eljárás mellett is hiba csuszhatik, sőt majd történetesen, majd jogbeli erőtlenségből egyik vagy másik osztályos rokon része osztály után is megcsonkíthatatik; az illy hibák a testvéri osztályban természetesen foglalt szavatosságnál fogva az osztozók által kölcsönösen kiegyenlítenők levén, e czélből törvényeink két orvoslatot rendeltek, t. i. osztály-igazítást és új osztályt, amaz a mellékes ez a lényeges hibák kijavítására szolgál; lényeges hiba pedig az: ha a) egyiknek része a másiktól egész természetére (p. o. ingó az ingatlantól) vagy b) polgári becsére nézve (ősi a zálogtól, — nemesi a polgári vagy jobbágytól) különbözik; c) Ha egyik joggyengeségből vagy egyéb okból — mellyé nékie nem tulajdonítható — egész illetményét, vagy annak lényeges részét elveszíti; — ellenben mindazon hibák, vagy elszakítások, mellyek a javak mennyiségét és minőségét főleg nem érdeklik, csak mellékeseknek mondatnak; az osztály-igazítás tehát „azon törvényes orvoslat, mellynél fogva az első osztályban történt mellekes hibák kijavítatnak, vagy valamellyik osztályosnak ön-hibája nélkül megcsonkult része osztályos társai részeiből kiegészítetik, a nélkül hogy a főosztály állományára változást szenvedne.“ Ezen ismeretnél fogva osztály-igazításkor nem kell az egész osztályos vagyont összeszíteni, hanem egyedül azt kell kipótolni, a mi egyiknél vagy másíknál hiányzik, az illy hiányok miatt netalán kapott pénzek (példaul ha valamellyik osztálybeli illetőségének részecskéje zálog levén kiváltatott) mindenik osztályossal közösek, és felosztandók; egyébiránt ezen orvoslat nem csak a megosztottak kiigazítására, hanem a még el nem osztottaknak fölosztására is sikerrel intézethetik.

153. §.

Uj osztály.

Az uj osztály vagy osztály-ujítás: „olly jogbeli orvoslat, mellynél fogva az előbbeni osztály valamelly lényeges hiba miatt megsemmisítettik, és egész állományára nézve máskint intéztetik.“ Ezen orvoslatnak, valamint az igazításnak is, egy hibára nézve csak egyszer lehet helye, jelesen az osztálykori fogyatkozásokra nézve, ennek idejétől az osztály, vagy épen igazítás és ujítás utániakra nézve pedig kezdetöktől számított 32 év alatt.

Uj osztálykor az egész osztály alá tartozó vagyon összesítetik, az osztályrészek a bíró által kidolgoztatnak és ugy adatnak át mindenkinek — de már nem sorshuzás utján, hanem — végrehajtásképen; itt megjegyzendő: 1) A mi az első osztály tárgya nem volt, az az uj osztályé sem lehet. 2) Az ingó javakra és osztály előtti haszonvételekre nézve, nem uj osztálynak hanem csak osztály-igazításnak van helye. — 3) Uj osztály által helyrepótolható minden mellékes hiány, sőt kipótolhatók a barátságos osztályban történt hibák is. 4) Annak, ki osztályrészéből valamit elidegenített, uj osztályt kérni nem lehet. 5) Nem lehet uj osztályt kérni míg a szülők élnek; valamint 6) Akkor sem, ha az osztály a szerző végintézete szerint történt. Végre 7) A nagy apának az atya által megerősített intézkedései ellen sem.

Jegyzet. Mind az igazításnak mind az ujításnak csak osztályos rokonok között levén helye, az idegen osztályosoknak (milyenek lehetnek az adományos és hagyományos társak) csak ravaszság miatti erőtlentésért vagy kártalanításért lehet keresetök.

154. §.

P e r e k.

I. Osztály-igazítást követelő per. Kezdi a sérelmet szenvedő többi osztályosai ellen, 1729: 36. törvéynél fogva az osztály bírāja előtt, bebizonyítandó a vérség, osztályosság, és a mellékes hiba, melly az osztály igazítását szükségessé tette.

II. Uj osztályt követelő per. Indítja az, ki osztályrészében lényeges sérelmet szenvedett, mindazok ellen kik a véle fölosztott javak birtokában vannak, akár özvegyi jognál, akár jegybér, vagy más czimnél fogva. Bíró a kir. tábla, I: 46, 1715: 28, 1729: 36. — A fölpörösséghez az osztályosságot s lényeges hibát kell bebizonyítani; — a pör velejében hit alatt fedeztetnek föl minden ingó javak, mellyek kinekkinek osztályba jutottak, valamint a levelek is, hogy ezekből a javak minősége kitudassék; — ezek

után fölszámíttatnak a megemésztett javak, jobbítások és roszabítások, s ezek szerint az osztályrészek ítélet által jelöltetnek ki, mellynek végrehajtásáról kiadott levél osztály-levél gyanánt szolgál.

Jegyzet. Midőn valaki a törvény útján osztályigazítást vagy újítást kér, az osztálylevélben kikötött bánatbér terhe alá nem esik. 28 decr. 142 l. — ellenben a tetteg háborgatókat méltán terheli, — 1723: 31, §. 8.

XIV. FEJEZET.

A királyi ügyész örökösödéséről.

155. §.

Az ügyészi örökösödés kútfői.

Azon kútfők, mellyeknél fogva a kir. ügyésznek örököségi vagy illetőleg vagyonfoglalási joga van, rendesek vagy rendkívüliek, rendesek: a magszakadás és hűtlenség, rendkívüliek: a sz. korona elleni hamis eskü, uzsora, hagyomány sat. — minthogy ez utóbbiak más tárgyakkal mellekesen később mind előfordulandának; mi e helyütt a királyi (vagy illetőleg uradalmi, városi sat) ügyészt egyedül rendesen illető örökösödéséről értekezünk.

156. §.

M a g s z a k a d á s.

A kir. ügyész magszakadásból örökösödésének fő elve ez: „Hol sem végintézeti, sem törvényes örökös nincs, ott az illető ügyész öröködik“; mellynek felvilágosításul a következő szabályokat kell tudni: 1) Az ügyész csak törvényes örökös levén egyedül a tetteg meglévő javakban (ezekhez számíttatván az ideigleni azaz visszaváltható czimmel másoknál levők is, a követelő adóságokkal együtt) és nem a várandókban *) örökösödik, sőt a tetteg meglévőkben is — a fölállított elvnel fogva — csak ugy öröködik, ha más örökösök nincsenek; tudni kell tehát 2) Hogy az ősi javak csak az egész család kiholtával illetik a kir. ügyészt, sőt a zálogokban és ingóságokban még a feleség által is megelőztetik. 3) A szerzeményekben, jelesen a) Az adományiakban az a-

dományos kihalta után azonnal a kir. ügyész öröködik, ha csak a feleség, testvér, vagy szülék neve nincs az adománylevelbe betéve, a beruházások és javítások végintézet nélkül minden esetre a feleséget vagy ennek nem léteben a szülőket illetvén; — egyébiránt midőn két idegen kap adományt, egyik vagy másik kihaltával tüstint a kir. ügyész öröködik. — b) A z a d o m á n y k i v ü l i e k b e n szinte az ügyész öröködik, azonban megelőzik őt azok, kiknek nevei a szerzemény-levelbe be vannak téve, a hitvestárs, a szülők és testvérek, ha a szerzés osztály előtt történt; végre az örökös eladó, ha az eladási levelből ezen kitétel: „semmi jogot sat. fenn nem tartván“ kihagyott.

A királyi ügyészt kihalási jognál fogva illető örökösödés érdemében azon személyekre nézve, kik után rendszerint nem a kir. ügyész öröködik — különösen megjegyzendők: 1) A szabadalmas községekben lakó személyek vagyonaiban — (mint már az I-ső részben láttuk) — az illető község öröködik ugyan, azonban a nemeseknek ingó javaiban, sőt a község hatósága alá tartozó javakba költött értékeikben is a kir. ügyész öröködik. 2) Jóllehet — az imént mondottakhoz képest — a nemnemes polgárnak minden vagyonaiban a városi ügyész örökösödik, mindazáltal ha a város határáz kívül van nékie birtoka, azt a kir. ügyész foglalja el. Ugyanez áll a jobbágyok által más földesur alatt birt szállókra nézve is. 3) Minthogy a magszakadt jobbágyoknak törvényes örököse a földesur (lásd a 139 §-t), ha ezek beruházásaiban és javításaiiban a kir. ügyész örökülni akar, köteles az elhunynak nemességét, vagy a földesuri hatalomtól függetlenségét megmutatni. 4) Miután már a jobbágytelkeknek szabad adása - vevesé divatozik, a tisztesb rendű taksás vagy szabados után a telek árában (az uri tartozásokra nézve sértetlenül hagyatván a földesur joga) szinte a kir. ügyész öröködik, ennél fogva a jobbágytelket el is adhatja. Végre 5) A kir. ügyész öröködik minden nemtelen — jóllehet szolgai állapotú — haszonbérelő, valamint szolga után is.

*) Várandó javaknak mondatnak általában mind azok, melyeknek birhatása valamely jövőendő esettől függ, p. o. valakinek halálától vagy valamely vérségi jognál fogva indított vagy indítható pőr befejezésétől, ennél fogva azon javakban, melyek iránt valaki keresőleg pörlekedik, és végítélet előtt kihal, a kir. ügyész nem öröködik; azonban a kihalt elődjei által erős adományi joggal birt, s később idegen kezekre szállt javakat a kir. ügyész jogbeli öröködési pörrel is megszerezheti.

157. §.

P e r e k.

Már a 13-dik §-ban érintők: hogy a magszakadás új vagy régi, e szerint a kihalás is új vagy régi, abból tetteleg, ebből pedig csak törvény útján foglaltathatik el, s ekkor nem csak a nemzet-

ségnek kihalását, hanem birtokát és jogát, sőt ha kisebb részek vannak kérdésben, a mennyiséget, minőséget és helyzetet is meg kell mutatni.

A perek — mellyek e tárgyból származhatnak — ezek:

I. Zárt követelő a kir. ügyész részéről, I: 10, 1715: 25, Örökösödési a magánosak vagyis az oldaláguk részéről I: 47, 67, 1715: 25, kezdi a birt. kívül lévő az örökösödés bírāja előtt. — A bizonyítás terhe régi magszakadás esetében a fölpöröst, más-kor pedig mindig a magános személyt illeti, kinek, ha a megholt-tali rokonságát és osztályosságát bebizonyítja, az örökség oda ítéltetik, különben pedig a kir. ügyész részére záratztatik le. — Per folyta alatt a vagyont eladni, vagy adományozni nem lehet, sem-miség terhe alatt. Az idő közben vett hasznok mindig a nyertes félt illetik, de a perköltségeket sem egyik sem a másik meg nem téríti.

II. Az előbb perben vesztő félnek szabadságában áll a táblai bíróság előtt jogbéli pört indítani, mellyben mindenkor a birtokon kívül levő tartozik jogbéli bizonyítékot tenni.

III. Hatalmaskodási per a javakat minden törvényes czim nélkül bitorló magános személyek, s magok részére foglaló kamrai tisztek ellen.

158. §.

H ű t l e n s é g.

A hűtlenségi véteknek — melly szélesb értelemben a fölség-sértést is magában foglalja — általános ismeretét már (a 80. §-ban) adván; különösen a fölségsértés: „Azon közvéték, melly által valaki a törvényes király személyes megsértését, vagy az országköz-csöndének fölháborítását czélozza, vagy azt tényleges egyértésével elősegíteni törekszik.“ — A szoros értelemben vett hűtlen-ség máskint hazaárulás pedig „azonközvéték, melly által a törvény által nyilván kijelölt esetekben a király és ország méltósága és közállapotja sértetik meg“; kik ezen vétekbe esnek, hűtleneknek, s hazaárulóknak mondatnak; az 1723: 9. törv. cz-ben ezek soroztatnak elő: 1) Kik a király és ország közállodalma ellen nyilván fölkelnek. 2) Kik hivatalból hiteles pöcsét alatt hamis leveleket készítenek. — 3) A hamis pénzt verők, és azzal tudva s nyilván (50 ft mennyiségig) élők; — legfelsőbb rendeleteknél fogva ezekhez számíttatnak a bankjegycsinálók (1797. mart. 23 költ f. r.) és ezüst pénzek megaranyozói is (1798. dec. 18); 4) Kik az ország belső állapotjának fölháborítására s rablására embereket fogadnak és behoznak. — 5) A nyilvános eretnekek, kik t. i. valamely kárhuzatos hitszakadáshoz ragaszkodnak. — 6) A határbeli váraknak álnok elvesztői és feladói; 7) Kik háború idején az ellenségnek fegyvert vagy élelemszereket szolgáltatnak; 8) Azoknak

háborgatói, letartóztatói, kirablói, kik a keresztény hit felvétele végett honunkba költöznek; végre 9) Az olly harminczadosak s egyebek, kik az országban gyűjtött vert arany s ezüstnek kivitelére külföldiekkel társaságba lépnek, vagy azt titkon kiviszik.

Ezen vétkes bűntetése: fej-és jószág-vesztés, menten maradván az ártatlan gyermekek, s osztatlan testvérek illetőségei, ugyszinte a jegybér, hozomány, menyasszonyi ajándék, s a feleségnek férje javaiban levő egyéb jogai, nem különben az egyedül fiágot illető javakra nézve a hajadon és negyed jogok, végre minden mások jogai és pénzei. — A kir. ügyész tehát hűtlenségből csak a bűnös saját illetőségében öröködik, de itt sem a várandóban, sőt a jobbágyok után sem; azonban az olly nemesek, s egyéb szabad személyek után, kik uri telken laknak ugyan, de annak hatóságától nem függnék, az ingó javakat, s a telekkebe költött értékeket a kir. ügyész foglalja el. Továbbá: a kir. ügyész hűtlenségből nem csak azoknál öröködik, kik után magszakadásból szokott örökölni, hanem még a polgárok után is, de a papi nemesek javai ezen vétkesből is az egyházra háramlanak.

159. §.

Hűtlenséget boszuló per.

Mind a fölségsértés, mind a hazaárulás miatt a kir. ügyész perel a kir. tábla előtt, vádját az 1: 13, 14, 1723: 9: 1791: 56-ban alapítván. A fölségsértő — a tett valósága iránt tett előleleges vizsgálat után — azonnal fogságba tetetik, s onnan idéztetik és javai azonnal lezároltatnak; azonban a hazaáruló előbbi szabadságában hagyatva védheti magát, de ha birtoktalan, szinte idézés előtt befogatik. A feladót a vádlevél benyújtása alkalmával tartozik a kir. ügyész a személynöknek bejelenteni, s ha az álnoknak találta, hasonló, vagy a körülményekhez képest önkénti büntetés alá esik. — 1715: 7, §. 8, 9, azon esetet kivéven, midőn a vádló a tettet valóságosnak nem állította, sem a bizonyítást magára nem vállalta, hanem egyedül előleges óvakodás s vigyázat végett tett jelentést, mi mindenkinek polgári köteletségében áll önkénytes, vagy hasonló büntetés terhe alatt, sz. István II: 51, Kálmán II: 6. Névtelen feladások tehát el nem fogadtathatnak, 1805: 5. Ezen pörben a bíró bölcs belátása szerint azok is lehetnek tanuk, kik egyébkint tanuknak nem valók, p. o. szolgák, atyafiak. A vád bebizonyítása után hozott elmarasztaló ítélet — más táblai ítéletkint — a hétszemélyes táblához vitetik föl, s ha az ott is helyben hagyatik, a bűnösnek egyedül kegyelem útján lehet életét v. egyszersmind jószágát is megmenteni.

Jóllehet a főlebb mondottak szerint hűtlenség büntetéseért csak a kir. ügyész pöröl egyenesen, lehet mindazáltal nem egyenesen magános személynek is hűtlenségi büntetést kérni, azon

esetben: ha valaki hűtlenségi czimből kért föl adományul valamelly jószágot, s az ellenmondási pörben nem tudja adománya czimét bebizonyítani.

160. §.

Különös szabályok a kegyelmet nyerő hűtlen gyermekei, s oldalrokonai öröködésére nézve.

A hűtlenségben elmarasztaló ítélet megszakasztja az örökösödés fonalát, azaz megszünteti azon jogot, mellynél fogva hűtlenségén kívül rendesen öröködni kellett volna; ennél fogva a kegyelem útján visszanyert javakban való öröködsre nézve a kegyelemlevélben kitett rendet kell megtartani, különben ha a jószág viszszaadását tárgyazó kegyelemlevélben az örökösödési rendszerre nézve mi sem rendeltetett; tudni kell, hogy: 1) Az elmarasztalás előtt született gyermekek törvényes örökösödése sértetlenül marad; azonban 2) A kegyelmet nyerő atyának, s az elmarasztalás után született gyermekeinek az előbb szülöttekkel s viszont kölcsönös örökösödésök nincs. 3) Az elmarasztalás után nemzettek a kegyelem útján visszanyert, és később szerzett javakban egymás között kölcsönösen örökösödnek, valamint ezek után az atya is; ellenben az előbb szülötteknek ezen javakhoz többé semmi joguk nincs.

XV. FEJEZET.

Az arányosításról.

161. §.

Ismerete, célja és tárgyai.

Az arányosítás: „azon törvényesen kidolgozott rendszabály, melly szerint a közös haszonvételek jövedelmei mindenik birtokosnak, az általa birt belső telkek arányában adatnak ki;“ az arányosításnak ott van helye tehát, hol a közös haszonvételek és jövedelmek aránytalan használata miatt a birtokosok között zavar van, s ezt kiegyenlíteni kívánják; joga van pedig ezt kívánni a birtokosok akármellyikének, sőt mint az urbéri szabályozásnál

(65. §.) mondók még a tiszti ügyészek is, midőn a jobbágyok nagy része urbéri szabályozást kíván; — az arányosításnak czélja tehát az: hogy a közös javakban minden birtokos igazságos arányban részesüljön, s illetőleg saját birtokát kiki czélszerűbben használhassa; — tárgyai pedig mind azon jogok, mellyek közősek, habár azokból valamellyiket egyik vagy másik birtokos régióta magánylag gyakorolja is, mert itt az elidősítés akadályt nem tehet.

J e g y z e t. Nem lehetnek arányosítás tárgyai mindazon szőlők és kertek, mellyeknek a közösből foglaltása be nem bizonyítható.

162. §.

Kulcsai és módjai.

Az arány kidolgozásának kulcsai ezek: 1) A megült helyeken lévő külső tartozmányokkal ellátott régi házhelyek vagy belső telkek. 2) Az osztályos birtokosok között az elágazás, és osztálybeli illetőség, 3) Ezeknek föl nem világosíthatásakor a közös jövedelmek és terhek felosztásában divatozott mód; — de ha ez sem lehetne czélszerű, akkor 4) Mindenkinek belső telki birtoka — a közösből foglalt résznek kihagyásával — mérettetik föl. Végre 5) Ha az előszámlált kulcsok közül egy sem lenne — birói ítélet szerint — használható, akkor mindenkinek egész birtoka föl-mérettetik s az ezen fölmérésből eredő számítás fog arány-kulcsul vagyis a felosztás alapjaul szolgálni.

Az arányosság egyezés, választott biróság, vagy pörbeli ítélet által alapíttatik meg, mellynek következtében a házonkinti italmérés — az udvar-telkesek kivételével — megszünttetetik, a húsmérési jog pedig közössé tétetik — az előbbi magános birtokosok hasznos épületeinek kifizetésével, s mindkettőnek jövedelme birtokaránylag felosztatik. — A mi az arányosítás gyakorlati módját illeti, az következő: u. m. 1) Az egész határ az előbbi birtokok szerint fölmérettetik, — s arról hiteles földkép készíttetik; ez után 2) A külső telkek vagyis a régi belső telkek utáni tartozmányok összesíttetnek, s a különböző minőségű földek osztályoztatnak. 3) Mindenik birtokosnak illetőségei a megállapított kulcs szerint a mennyire lehet egy tagban hasíttatnak ki magánosan leendő használatra, s ez, ha máskint nem, sorshuzás után is eszközöltetik.

Az illetőségeknek összesítése és tagonkinti kihatása tag-onosztálynak neveztetik, mellyre nézve különösen megjegyzendő: hogy azt a birtokosok bármellyikének kívánatára még az olly helyeken is be kell hozni, hol már az arányosítás összesítés nélkül megtörtént, és az arány-kulcsra nézve semmi villongás nincsen; — egyébiránt ezen összesítésnek egy határra nézve csak egyszer lehet helye.

Jegyzet. Ha valaki még a pör kezdetén munkába vett fölmérést akadályozná, hatalmaskodási pörbe idéztetik, mellynek lefolyta alatt ismételt akadályozás esetében az illető törvényhatóság oltalma alatt folytatattik a mérnöki munkálat.

163. §.

Különös szabályok a legelő, erdő, és urbéri illetőségek elkülönözésére nézve.

Arányosítás alkalmával, a hol csak lehetséges, a legelő is fölosztatik a föntebbi mód szerint: hol azonban ezt a helybeli körülmények meg nem engedik, ott a legelőre nézve csak számszerinti arányosság hoztathatik be, azaz a legelő mennyiségéhez és minőségéhez képest meghatározatik minden egyes birtokra nézve a marhák neme és száma, mennyinél többet rögtön megvehető egy forint büntetés terhe alatt a legelőre bocsátani senkinek sem szabad.

Az erdők mindenütt felosztandók, hogy mindenik birtokos saját illetőségét magán joggal (de az erdők pusztítását gátló 1807: 21. t. czik. épen tartásával) használhassa.

A jobbágyoknak nem csak szántóföldjeit és rétjeit, hanem legelőjüket is el kell a földesur birtokától különözní; megjegyezvén itt egyszersmind azt is: hogy jóllehet a belső teleknek pótlására külső telektől adatott föld is belső telek természetével bir, mindazáltal ezen pótlék föld után a közös jövedelmekből járó rész nem a közösből, hanem a földesur saját illetőségéből kell leszámitani.

164. §.

P e r e k.

I. Használatbeli arányosító per. Kezdheti — az alispán előtt — akármellyik közbirtokos, sőt mint a 161. §-ban említők, a tiszti ügyész is, 1836: 12. Megidézendő az arányosítandó határ minden jelenlegi közbirtokosa, kik közül ha némelleyek távolabb lagnának, elégséges a m. k. h. tanács utján körlevélben tudokra adni a megjelenési határnapot; ezen per különös kiváltságánál fogva törvényszünetkor is foly, s ha a fölperes ennek folytatásával fölhogyna, akármellyik alperes folytathatja; ennél fogva itt ellenkeresetnek is van helye, t. i. a fölperes is elvesztheti azt mit aránytalanul használt; próbaul tehát az aránytalan használatot kell megmutatni. — Az arányosítás foganatosítását sem ellentállással sem birói parancsokkal — az udv. cancelláriából előleges értesítés után adottakon kívül — hátráltatni nem lehet. — A költség-

geket mindenik birtokos illetőségének arányában viselni tartozik. — Ezen per vagy egyedül a közös haszonvételek t. i. a kir. kisebb jogok, vagy legelő, vagy erdők arányosítása végett indíttatik, v. egyszersmind tagosztály végett is; hol pedig már az arány behoztatott tagosítás nélkül, és az aránykulcs világos, ott ugyan ezen bíróság előtt egyenesen tagosztályt követelő pört lehet indítani.

II. Jogbéli arányosító per. Indíttatik a kir. tábla előtt a használaton kívül levő által a belső telki aránytalanság miatt, melly is csak jogbéli bizonyítékkal, t. i. a szabadalmakból s egyéb szerzemény-levelekből egyenlítettetik ki, 1618: 14, 1715: 69. Főlegi különbség az előbbi és ezen per között az: hogy ott a minőség, itt pedig a mennyiség forog kérdésben, és itt az elévülés is sikerrel fölhozattathatik.

XVI. FEJEZET.

A határokról.

165. §.

Ismeretük és orvoslatok.

Határok nevezete alatt „valamelly földterületnek (megyének városnak sat. és nem egyes birtokos földjeinek) a szomszéd területektől elválasztó jeleit, és vonalait“ értjük; mellyeknek békeséges föntartása tekintetéből törvényeink által két orvoslát van rendölve t. i. a határjárás, és határigazítás; a máz a határbeli vilongások megelőzésére, s a jó szomszédságnak föntartására, e z pedig a már kiütött versengések megszüntetésére szolgál; — a ha tárjárás tehát azon orvoslát: „mellynél fogva a földbirtokokat elkülönözö jegyek és vonalok egyszerűen megtekintetnek, s a egyéb változtatás nélkül.“ — A határigazítás pedig az „melly által a már versengés alatt levő határok pontosan megvisgáltatnak, a még fönnálló régibb jegyek megújítatnak, az elromlottak meg igazítottatnak, a hol szükséges ujak tétetnek, és az elszakított részek az előbbi birtokhoz törvényesen visszacsatoltatnak.“

A törvényes elintézés a hely színén több nem érdekelt s meg eskettetett tanu vezetése mellett — többféle módon történhetik, u. m. kölcsönös egyetértés, s egyezés, vagy választott bíróságál tal; továbbá: az orszá g rendes birái, vagy ezek itélő mesterei és

helyettesei, vagy egy királyi és káptalanbeli ember előtt, vagy rendes peruton, vagy beigtatási módra, midőn t. i. az adományzott javaknak a szabadalomban kijelölt határai beigtatás alkalmával felállítatnak. — Mind ezen nemü elintézesek folytában határlevél készítettik, mellyben a jelenvolt hites tanuk nevei, és a határjelek pontosan kiteendők.

166. §.

P e r e k.

A határbeli villongások elhárítására s megszüntetésére szolgáló perek ezek:

I. *Sommás per*, ideigleni elintézés végett legujabb használatnál fogva. — Ha a határkérdés egy megyében van, az alispán különben a nádor, vagy illetőleg a bán által kirendölt bíróság által intéztetik el ekképen: a felek — valamellyikök megkeresése folytában — egy bizonyos határnapra törvényesen összehívattatnak, a mikoron is a jelenlévők és előállított tanuk kihallgatása után a bíró a határjegyeket ideiglen megujítja és kijelöli, habár a felek közül valamellyik meg nem jelenne is; melly ideigleni határjegyeket, vagy a bírót ebbeli eljárásában ha valaki háborgatja, ügyészi kereset alá vétetik, s a bíró intézkedését karhatalommal is folytathatja s foganatosíthatja; fönnmaradván egyébiránt az ideigleni eligazítással meg nem elégedő félnek a törvény rendes utja t. i. a használatbeli vagy illetőleg jogbeli határper.

II. *Használatbeli határper*. Kezdi a ki egy jelenleg másnak birtokában levő pörös térnek használatában volt, azon területnek birtokosai ellen, hová a pörös tér tartozik, még pedig az egy megyebeli helységekre nézve az alispán, a két megyékben fekvőkre nézve pedig a nádor, vagy az által kirendelt bíróság előtt, I: 84, 1635: 20. — Ezen pörben a perestér képet kell előmutatni, és a pörös térre nézve nyilvános, közönséges és régi használatot bizonyítani, ha mindjárt a használat csak legujabban háborgatott is; — a használatot be lehet bizonyítani vagy szabadalmi levél, vagy a helyszinén meghiteltetett nagyobb számú nem érdekelt, s nem halállal hitelesített tanuk által; a tanúknak nagyobb száma azért szükséges, mivel itt nem csak az igazság, hanem egyszersemind a nyilvánosság is kerestetik. — E pörben a vizsonti keresetnek is helye levén, mindenik félnek oda ítéltetik azon tér, mellyre nézve bizonyítékai erősebbek az ellenféleinél; ha pedig a próbák egyensúlyban vannak, a peres tér — a kényelmesb használatra való tekintettel — ketté hasíttatik; — egyébiránt ha a per itélettel döntetik el, az új határvonalak a térképen is megjegyzendők, és a főlebbvitel csak birtokon kívül engedtetik meg. Végre: e pörre nézve még az is különösen megjegyzendő: hogy itt nem csak az eljáró bíróság által tétetik szemlélet, hanem főlebbvitel-

kor, minekelőtte a per vizgálat alá vétetnék, egy előadó új szemléletet tesz, s a térképet újolag meghitelesíti.

III. Jogbéli határper. Kezdi a ki valamely régibb szabadalmos birtok némely részecskéinek jelenlegi használatán kívül van, vagy a használatbeli pörben veszített, vagy a kettéhasítással nincs megelégedve, valamint minden más jogbéli pert, ugy ezt is a kir. tábla előtt, 1: 13, 30, 84. A kérdéses térnek bírói szemléletére, és a térképnek — melly itt is előmutatandó — meghitelesítésére egy ítélőmester szokott kiküldetni, mellyek után szabadalmak vagy beíratási levél sat. által erősb jogbéli bizonyítékot tevő félnek ítéltetik oda a kérdéses tér, — habár elidősítése hozatnék is fel — még pedig egészen, mert itt a kettéhasításnak helye nincsen.

Jegyzet. A határpercek csak az elszakított részecskék visszacsatolására levén használhatók, ha valamely egész birtok vagy hanyadrész követeltetik határperrel, az leszállítatik.

XVII. FEJEZET.

Az elidősítésről.

167. §.

Ismerete, alapja, és tárgyai.

Az elidősítés: „általában olly kifogás, mellynek az idő hosszassága szolgál alapul.“ Ennek okát — minthogy a magánybirtokok körüli örök zavarok kikerülése végett látszik behozatva lenni — a köztársaság jeles jogában kell keresni; — továbbá: minthogy ez a természeti jognál fogva meg nem áll, az egész elvülési rendszer a társas élet szabályaitól függ, sa azért a védelem különös polgári módjának is mondatik; — anyagi alapja pedig a bírásban fekszik; elidősülés alá vetvék mindennemű személyek és dolgok, mellyeket a törvény az alól különösen ki nem vett; — a törvény által pedig különösen kivételvék: 1) A zálogok, akár törvényesek, akár bíróiak, akár szerződésiek legyenek, sőt a magánpöcsét alatt tett örök bevallások is, de nem egyszersmind a fogamat nélküli régi záloglevelek. 2) A testvéri osztály alá eső, sőt a magánjátságra nézve a már megosztott javak is, de a leány-ág az egyenetlen jogú javakat elidősítheti, mivel ezekre nézve idegennek tekintetik. 3) A nők törvényes jegybére és negyed joga. 4) A földbirtokok határai, t. i. a megyéké s egyes községeké. — Ezeket kivül nem foly az elidősítés azon személyek ellen sem, kik a) Az el-

lenségnél fogságban vannak — kiszabadulásukig. b) A számkivetett atyjokat fiúi tiszteletből követők ellen — távollétökig; és c) Az árvák ellen 16 éves korukig; ezen rabság, távollét, s kiskorúság ideje alatt az elidősítés alvónak mondatik; ezeken kívül törvénykönyvünkben az elidősítésre nézve több alvó időszak is számláltatik elő: mint a Zápolya, Bocskay, Rákóczy és Tökölyféle zendülések s belháborúk ideje. — Az elidősítés tárgyaira nézve még különösen megjegyzendő: hogy elidősítés által soha több nem szereztethetik, mint a mennyi biratott, és a ki mit nem birhatott, azt el sem idősítheti; sőt az sem idősít el, ki valamit nem önneve alatt és más jogaival bir, mint p. o. a haszonbérelő, sat.

168. §.

Az elidősítésre szolgáló birás kellékei.

Az elidősítéshez — hogy kellő foganattal birjon — multhatatlannul megkívántatik hogy annak lényeges föltéte, t. i. a birás törvényes legyen, a törvényesség pedig abban áll: hogy a birás 1) Folytonos, azaz sem tetteg, sem egyéb eszközökkel (mellyeknek az intés, óvás, eltiltás s pörkezés) meg ne szakíttassék; és 2) Hogy törvényes ideig tartó legyen; — ezen idő a királyi kisebb (mert a fölség által föntartottak el nem idősíthetők) jogokra 100 év, — az egyháziakra 40, — a nemesiekre 32, — a polgáriakra és jobbágyiakra nézve pedig egy év, és egy nap; — Tovább: a hatalmaskodások, függő perek, perújíthatás, osztályigazítás, új osztály, s adóságoknál 32 év; — az emberi emléket felölmuló, vagyis az olly elidősítés által, mellynek kezdetére már az élők közül senki sem emlékezik; általában a föntebb mondottak mind elidősíttethetnek. — A Jászok és Kunoknál a szőlők, kertek, és épületekre nézve egy év, és egy nap, a földekre nézve pedig 3 év az elidősítés ideje.

169. §.

A törvényes elidősítés fogantjai.

1) Ügydöntő kifogást tesz az ellen, ki ellen betöltetett: — azonban ezen kifogást igen vigyázva csak minden más bizonyítékok hiányában tanácsos felhozni, mert a melly birtokos ezen kifogással él, mintegy megvallja, hogy birtoka gyökeres jognál fogva mást illet, s az ő joga csak az elidősítésben áll, mellynek törvényességét ha be nem tudja mutatni, birtokától elesik; egyébiránt az elidősítés csak a birtok megtartására s nem szerzésére szolgál, ennél fogva elidősítés czime alatt más ellen keresetet sem lehet indítani, de igenis más czimmal p. o. a használatban háborgatót hatalmaskodási vagy visszahelyeztetési pörrel lehet megboszulni. 2)

Biztosít mind a belső, mind a külső bíróság előtt az elidősített birtok igazsága felől. 3) Az elidősített javakkal, s ezekkel egybekapcsolt földesuri jogokkal az elidősítő csak úgy élhet mint sajátjaival. 4) A kir. ügyész ellen emberi emléket felölmuló, vagy 100 évet betöltő elidősítés mintegy szabadalmi erővel bír.

170. §.

Némelly észrevételek az elidősítés körül.

1) A kir. ügyész elidősítés által magánosok javait meg nem szerezheti. 2) Az egy ellen betöltött elidősítés nem árt egy másiknak, kinek jogait külön elidősítés által lehet megszerezni. p. o. *A* elidősíti, *B*-nek valamely birtokát, s ez később mag nélkül halván meg, minden javai a kir. ügyészre szállanak; a mondott birtokra nézve *A* magát elidősítéssel nem védelmezheti, de igenis ha az ügyész jogának kezdetétől száz évi, vagy minden emberi emléket felölmuló használatot mutathat. 3) Az elidősítés törvényes évei több folytatónál s egy czimmeli birtokosok által is betölthetnek, mivel a későbbi birtokos csak az előbbinek jogát képviseli; — azonban ha az egy által elkezdett bírást a másik különböző czimmel veszi át — minthogy itt a bírási czimek nem egyenlők, a későbbi birtokos nem az előbbinek jogát képviseli — az évek nem összesíthetnek. 4) Az elidősítésnek egy általi megszakítása használ a megszakítóval közös jogot tartó többi személyeknek is. 5) Az elidősülttel szerzett birtok az idősítő család kihaltával azon családra száll, mellytől elidősített. 6) Az elidősítésre törvényeinknél fogva a roszelekűség is elegendő, mert az elidősítés az örök zavarok kikerülése végett hozatott be, már pedig ha a jólelkűség megkívántatnék, számtalan pörökre nyujtatnék alkalom, és így az elidősítés főczélja el nem éretnék; végre 7) A perek elidősítésére nézve különösen megjegyzendők: a) Sem a per, sem a jog el nem idősülhet az olly tárgyakra nézve, mellyek az elidősítés alól kivétevék. b) Mind a per, mind a jog elidősül azokra nézve, mellyek vagyonhozi jogból erednek, mint: az előintés elmulasztása miatt, ellenmondás okának követelése végett, és tiszta beigtatásnál fogva támasztható keresetek; illyenek továbbá: a teljesítési, ellentállási, visszaüzési, s egyéb 32 év alatt elidősíthető tárgyak miatti perek. — c) Elidősítetik a jog de nem egyszersmind a per is minden jogbe-
li pörökben, valamint ott is, hol a jog pörkezés nélkül föntartat-
hatik; végre d) Némellykor majd a jog, majd a per, majd egyik sem idősítetik el a pör természetéhez képest, mint az ítéletújításnál.

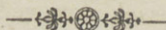
MÁSODIK RÉSZ.

A

Dolgokról.

II. SZAKASZ.

A dolgokhoz f jogról.

XVIII. FEJEZET.

A szerződésekről általában.

171. §.

A szerződés ismerete és kívánatai.

A szerződés: „két vagy több személynek ugyanazon dologban való megegyezése“, az egyezés pedig „az akaratnak szabad és határozott kijelentése“; — ezen ismeretből a szerződés természete nyilván kitűnik, és önként foly 1) Hogy minden szerződésnél több személynek, és 2) Általános tárgynak kell lenni; végre 3) Hogy az egész szerződés lényegét a megegyezés teszi. — Ezeknek előre bocsátásával a szerződés érvényességéhez megkívántatik: 1) Hogy a szerződő személyek sem természetileg akadályozottak (millyenek az esztelenek, csecsemők) sem törvényileg tiltottak (mint a törvénytelen koruak, a pazarlók zár alatti javaikra, és hitbizományosak bizományi javaikra nézve) ne legyenek. Szükség 2) Hogy a tárgyak, mind természetileg mind erkölcsileg alkalmasak s lehetőek legyenek, mert a lehetlen s rút tettekre senki sem köteleztethetik. Végre 3) Megkívántatik hogy az egyezés szabad, határozott, eléggé kijelentett, vagy legalább elővélt és vissza nem huzott legyen. Ezen kellékek általánosak minden szerződésre nézve; egyébiránt a lényegesség, természetesség, s melékesség változók a szerződések külön külön fajaihoz képest, így például: az adásvevésben lényeges a pénz; az örökeladásnál a hiteles pecsét; — természetes minden kétoldalú kötésben a

szavatosság; mellékesség pedig mind az, melly sem törvénynél sem természetnél fogva magától nem értődik, hanem világos kikötéssel kapcsolatik a szerződéshez. Végre az általános kellékekről levén szó, szükség azt is megjegyezni: hogy az írásbafoglalás az örökeldási és bíróválasztási szerződéseken kívül egyébütt lényegesen nem szükséges.

172. §.

A megegyezés akadályai.

A megegyezést akadályozzák: 1) Az erőszak, melly ha csekély, azaz legyőzhető, vagy csupán a szerződőnek képzelődéséből eredett, valamint akkor is, ha az jogosan okoztatott, a szerződésnek nem árt, sőt ha egy harmadiktól jogszerűen okoztatik is, mert ekkor csak viszonykövetelésnek van helye az okozat ellen; azonban ha a szerződő fél által tétetik jogszerűen, a szerződés törvényileg semmis, és félre tétethetik, sőt ekkor is, ha a körülményekhez képest legyőzhető lett volna az erőszak, erőtlentítésre kell ügyködni. 2) A félelem, ez hatására nézve az előbbihez hasonló. 3) A csalárdság, ez ha a szerződést megelőzi, arra okot ad, és az egyezési tárgy állományát érdekli, megsemmisíti a szerződést, különben pedig a körülményekhez képest erőtlentíthetővé teszi a szerződést: sőt, ha egy harmadiktól — azaz nem a szerződő féltől — ered, csak kártalanításra ad keresetet. 4) A tévesztés, melly majd a tárgyat, majd a személyt, majd a szerződés nemét érdekli; ha a két utóbbit nézve történt a tévedés, a szerződés megsemmisül, de ha egyedül a tárgy mennyisége körülforog, csak kárpótlásra ad keresetet.

173. §.

A szerződések nemei.

A szerződések különféle neműek, jelesen: 1) Föltételések vagy föltételnek, a mint azokhoz valamely föltétel kapcsolatik vagy nem. 2) Személyiek vagy tárgybeliek, vagy vegyesek, a mint a kötelezés alá személyek vagy dolgok egyedül, vagy vegyest jönek; — a személyiekben különös az, hogy azt a kötelező maga tartozik teljesíteni. — 3) Jelenlegiek, melyek most meglévő, és reménybeliek, mellyek várandó dolgokat tárgyaznak. 4) Állítólagiak, hol valaminek elhagyása ígértetik. 5) Egy oldalúak, azaz kegybeliek, hol csak egy kötelezettet, és kétoldalúak, azaz terhesek, mellyekben a kötelezettség kölcsönös, és ezekben a szavatosság természetesen benn van, de nem amazokban. 6) Egyezések vagy tárgybeliek, amazok az egyezés kinyilatkoztatásával azonnal foganat-

ba vétetnek, emezek pedig csak a tárgy átadásával. 7) Főszereződések vagy mellékesek, azaz magukban megállhatók, vagy máshoz járulók. 8) Megnevezettek vagy meg nem nevezettek, a mint a törvényben külön nevek van vagy nincs. Végre 9) Használattal megerősítettek vagy nem, a mint minden törvényes ellenzés nélkül foganatosíttatnak, vagy törvényes óvás, eltiltás, s ellentmondással akadályoztatnak; ha tehát a káros szerződéstől menekülni akarnk, eleve korán szükség ezen óvó eszközökkel élni, mert különben a hallgatás és használat által öntöttünkkel látszunk megerősíteni, öntette ellen pedig senkinek sincs keresete.

A szerződéseknek ezen nemei igaziaknak mondatnak, melyeken kívül van még egy különnemű „szintekötésnek” nevezett szerződés is, melly még az egyezési tehetséggel nem bíró személyeket is kötelezi, s egyedül az elővált egyezésből következők ezen elveknél fogva: 1) Senkiről sem lehet elővélni, hogy más kárával kíván gazdagodni. — 2) Mindenkiről elővélni, hogy azt akarja, a mi neki hasznos, és szükséges. — 3) Ki minek hasznát érzi, annak terhét is viselje. — 4) Ki a czélt akarja, az eszközöket is kell akarnia, és viszont. — 5) Ki az előzményt akarja, a következőményt is kell akarnia.

174. §.

A szerződésekből általában eredhető perek.

I. Szerződés betöltését követelő per. Indíttatik a kerületi tábla előtt az ellen, ki a követelőnek valamit kötelezett, s nem teljesítette; a vádlevél Mátyás VI: 17. Ulász. I: 38, s 1723: 31-ben alapszik; — bebizonyíttatván a szerződés valósága, az alpörös a szerződés teljesítésében marasztaltatik, de ha a tárgy már természetében nincs meg egyedül hasonló értékben s a kárban történik az elmarasztalás, de a haszonvételekben és költségekben az alperes ez úton el nem marasztaltatik.

II. Szerződést erőtlentítő per a 105-dik §-ban felhozott okok miatt; foly a kir. tábla előtt, 1687: 13, 1715: 53.

III. Félretétel végett lehet ügyködni az alanti bíróság előtt is más fő per úton mellékesen, midőn nyilvános semmisség forog fenn, jelesen: 1) Midőn a szerződés törvénytelen korban tetetett, 2) Ha a gyám károsan szerződött. 3) Ha osztatlan testvérek javai idegeníttettek el. 4) Ha a szerződés idegen nyelven iratván a szerződő előtt anyanyelvén meg nem magyaráztatott. 5) Ha az özvegyi joggal birt javak a jegybéren túl idegeníttettek el, sat. I: 111, 1687: 13, 1715: 68, 1723: 47.

IV. Kárper, az adóssági bíró előtt.

V. Bánatbért követelő per, ha csak a szerződésben más bíró nincs kijelölve, a kerül. tábla előtt. Máty. VI: 17, Ulász. I: 38. Be kell bizonyítani, hogy a bánatbér ki volt kötve, és a kötelezésnek elég nem tétetett; ezen pörben a költségek csak akkor folynak, midőn a bánatbér világos adóságként követeltetik. 187. l. 4. f. i. Jóllehet már a szerződés megsértéseért bánatbér követöltetett, azért a törvénykezés útja nincs elzárva. — Végre

VI. Szavatosság végett idéztethetik a szerződő fél ugyan azon pörbe, melylyel a másik fél megtámadtatott, I: 74.

XIX. FEJEZET.

A cseréről.

175. §.

Ismerete és tulajdonai.

Általában minden dolgot föl lehet ugyan egymásért cserélni, s ez széles értelemben vett cserének, vagyis cserelésnek mondatik, mi azonban itt egyedül a jószág-cseréről értekezünk, melly is „olly megnevezett egyezésbeli szerződés, mellynél fogva ingatlan birtokok kényelmesb használat végett egymással fölcseréltetnek.“ — A cserének tárgyai lehetnek mindennemű (ősi vagy szerzeményi, városi, vagy kerületi sat.) ingatlan javak (az egyháziak és bizományiak kivételével) ha mindjárt azok még osztatlanok is (104. l. 1, f. i.), mert a törvény az osztatlan javaknak egyedül eladását, és nem elcserélését tiltja: de annyival is inkább, mert a cserének alapja a kényelmesb használatban fekszik, már pedig az elővélt egyezésnek elveinél fogva, mi, valakinek kényelmére és hasznára van, azt nem akarnia nem lehet; ugyan ezen alaplánál fogva t. i. mivel a csere mindenkor hasznot és kényelmet föltételez, az osztályos atyafiaknak előintése sem szükséges: ha mindazáltal egy osztályos atyafi — midőn ősi javak cseréltetnek el — a cserélőt biróilag meginteti, s mind azt a mit az idegen ad, megígéri, elsőbbségi joggal bir, de csak az idegen s nem a véle egy izeen levő rokon előtt. Továbbá a cserébe kapott jószág a cserébe adottal mindenkor egy természetű a jog minőségére nézve; a cserének természetét követi e részben az olly osztály is, mellyben egyik testvér egyedül fiágot illető apai, a másik egyedül anyai javakat kapott, t. i. mindenik osztály részének fele a fiágot, fele pedig mind a két ágot fogja illetni.

Vége: Jóllehet a csere örök időre tétetik, és az egyik cserelő nagyobb összeg pénz is kapott pótlékul, mindazáltal az magános pecsét alatt is érvényes; kivévén talán azon esetet, ha a csere palástolt, s az osztályosak világos kijátszására történnék, még pedig örök időre.

176. §.

Nemei, különösen pedig a jog fentartás iránti kitétel, és kir. jóváhagyás fogantjai.

A jószágcsere 1) Tiszta, midőn mind a két fél egyedül jószágot ad, — és vegyes, ha egyik fél pénzt is fizet fel. 2) Örökös, azaz örök, és ideigleni, azaz bizonyos ideig tartó; s ez utolsó hason természetű a záloggal. 3) Őszinte, azaz jólelkűleg csupán kényelmes használat végett tett, és csalárd, más-kint palástolt, midőn a csere színe alatt eladás tétetik a nemzetség kijátszására, t. i. ha nagyobb jószág egy csekély birtokoskáért s nagy összeg pénzért adatik át; az illetén álcsere a nemzetségbeliek megerőtleníthetik, ha csak azt öntetőkkel, p. o. a fölfizetett pénznek önhasznukra fordításával helyben nem hagyták, vagy annak jókor ellent nem mondtak. Vége 4) Használattal erősített vagy nem, amaznem, emezt törvényes eszközökkel meg lehet erőtléni.

Az örökös cserék majd ezen kitételrel történnék: „semmi jogot és jogbeli sajáttságot fön nem tartván“ majd e nélkül; az első esetben a cserélők akármellyikének magvaszakadtával a kir. ügyész öröködik, a másikban pedig a kihaltnál volt cserejószágot az életben maradott cserelő vagy ennek utódja, az azért ennél voltat pedig a kir. ügyész foglalja el. — Továbbá: midőn adományi javak cseréltetnek el örökösen, tanácsos kir. jóváhagyást is kérni, mert különben kihalás vagy hűtlenségénél fogva visszaveszi a kir. ügyész az adott javakat, ha jobbak — az átvetteknél; egyéb-iránt a kir. jóváhagyásnak a jogföntartó kitétel nélkül azt is eszközözi, hogy ha az egyik cserelő kihal, vagy hűtlenségbe esik, az életben maradott mind az átvett jószágot megtartja mind az adottat visszakapja, jelesen az elsőt a jóváhagyásnál, a másodikat az említett kitétel kihagyásánál fogva; — ha pedig mind az említett kitétel befoglaltatik a cserelevélben, mind a jóváhagyás megtörtént, az életben maradott cserelő egyedül az átvett jószágot tartja meg, mert az adottat a sajáttsági jog átengedésénél fogva a kir. ügyész foglalja el; más-kint áll azonban a dolog ha a jóváhagyáshoz lappangó kir. jog is csatoltatik, mert ekkor mindkettő után a kir. ügyész öröködik; ha pedig egyik fél erős jogu adományi jószágot adott, egy erőtlén joguért, s erre adományt nyer, a másik ennek kihaltával — jóllehet a kitétel is kihagyá —

ezt többé vissza nem kapja, sőt megpöröltetvén, amazt is elvesztheti, mert a mit érette adott, erőtlen jogu volt.

177. §.

A cseréből eredhető pörök.

Ezen tárgyból betöltést, bánatbért követelő perek származhatnak, sőt erőtlenítő is a meg nem tartott birói intésből valamelly osztályos atyafira nézve eredett sérelemből (1041. 3. f. i.): azonban jogsérelemből vagy előintés elmulasztásából kereset nem adatik; de ha a csere palástolt vagy a jószág adóságokkal terhelt, vagy erőtlen jogu volt, s ezt a cserélő fél nem tudta, a cserének sikeretlenítését jogsérelemből is lehet követelni a táblai bíróság előtt, I: 71, 1715: 53.

XX. FEJEZET.

Az adás-vevésről általában, különösen az örökbevallásokról.

178. §.

A közönséges adásvevés ismerete és tulajdonai.

Az adás-vevés: „olgy egyezésbeli megnevezett terhes szerződés, mellynél fogva valamelly dolog bizonyos meghatározott árért másra ruháztatik át.“ — Az adásvevéshez rendszerint tanuk nem kívántatnak s tőle az egyezés nyilváníása előtt mindenkor ellehet állani; de az egyezés után — jóllehet a kötés még tökéletességre nem ment — elállani nem lehet, a már adott előpénznek elvesztése, vagy illetőleg kétszeres visszaadásának terhe alatt; — ezen szerződésnek tárgyai: minden nem tiltott, s kereskedéshöz tartozó áruczikkék, és ezeknek ára, mellynek igazságosnak, bizonyosnak, és pénzbelinek kell lenni, különben nem adásvevés, hanem cserelés lesz, melly a pénz feltalálása előtt szokásban volt; valamint az eladásra, ugy a vevésre sem lehet mást kényszeríteni előleges kötésen kívül, azonban a királynak jeles jogánál fogva közszükségben, s a kincstárnak a nemesebb érczekre nézve, valamint a vásárjog tulajdonosainak (tulajdon vásárjaikon) önszükségeikre nézve elővásárlási joguk van.

Az eladó tartozik az eladott tárgyat (ha csak egy harmadiknak ahoz erősb joga nincs) a kötés idejétől vett haszonnal együtt azonnal általadni, mihelyt a vevő eleget tett, s azt kéri. — A vevő a mint az eladó a dolog átadását megígéri, tartozik az egész árt rendszerint azonnal letenni, ha csak az egyesség más-kint nem történt, és az átadástól — azaz birtoklásának kezdetétől — történhet minden kárt szenvedni, kivéven ha az, az eladó csalárdságából eredett, (p. o. ha olly hibát titkolt el csalárdul, mellynek tudtával a vevő egyezését nem adta volna) vagy az esetet magára vállalta az eladó, vagy az eladott tárgy nembeli, azaz általános volt, s elveszett, vagy ha fajbéli volt is, de a hozzáadott föltétel nem létesült: azonban ha a fajbéli tárgy föltétel nélkül adatik el, s az átadás előtt elvesz, kárát a vevő szenved; — egyéb itt nem érintett esetek a természeti igazság elvei szerint határozatnak el; — a perek hasonlók lehetnek a szerződésekből származókhoz.

179. §.

Az örökbevallás ismerete és szertartásai.

„Az ingatlan javaknak örök czimmel való ünnepélyes adásvevése“ örökbevallásnak, vagy örök eladásnak nevezetik, melly hogy erős, és örökjogot tulajdonító legyen, törvényeink a következő szertartásokat teszik szükségessé: 1) Hogy hiteles hely vagy személy *) előtt tétessék, vagy ezek hiteles pöcsétjeivel erősítessék meg, mert a magány pöcsét alatt történt örök eladás csak zálognak tekintetik; ezt azonban csak a nemesi javakra nézve kell érteni, mert a városi javakat a tanács előtt kell bevallani. 2) Hogy az eladó vagy maga személyesen, vagy meghatalmazottja által élő szóval nyilatkoztassa ki örök eladási szándokát a hiteles hely vagy személy előtt, s ez utolsó esetben a meghatalmazó levelet is elő kell mutatni, sőt azt a vallományi levélbe is be kell igtatni. 3) A hiteles hely vagy személy jegyzőkönyvébe igtatassék be, és írásbeli foglalatja az örök átruházást világosan kifejezze. 4) Modorjára nézve más ünnepélyes oklevelekhöz hasonló legyen; végre 5) Ha az örökbevalló előtt ismeretlen nyelven tétetik, azt nékie — semmisség terhe alatt — meg kell magyarázni.

*) Hiteles helyek: a 2 kir. cancellária, pöcséttel és levéltárral bíró káptalanok és konventek. — Hiteles személyek: az ország rendes bírái, s azok ítélőmesterei, a személynökieken kívül.

180. §.

E l ő i n t é s.

Az örökbevalláshoz, midőn ősi javak idegeníttetnek el, a főnbbi szertartásokon kívül még előintés is szükséges, azaz

„törvényes kinyilatkoztatása az eladó abbeli szándokának, melly szerint valamely telkét elidegeníteni kívánván, azt a vételi elsőbbséggel bírókkal tudatja.“ — Az előintésnek bíróilag (egy kir. táblai jegyző, vagy egy esküdt által) és minden jogbeli rokonsággal bírókhoz intézve kell történni, még pedig az örökösödési rend megtartásával, t. i. először a már megosztozott lemenő ágúakat (kikhez számíttatnak a teljes korú, de még atyai hatalom alatt levő fiak is), azután a felmenő ágiakat, s végre az oldalágiakat kell meginteni; több ugyanazon izbeni atyafiak közül egynek sincs elsőbbsége, hanem az előintőtől függ, mellyikhez intézve előbb a megintést; — a jogbeli közösségű rokonokon kívül megintendők az adományos társak is, ha egymásnak kölcsönös előintést köteleztek, és mindazok, kiknek ez kötelezve volt. — A nő személyeket a fiákat illető javakra nézve nem kell ugyan előinteni, sem a szomszédokat; ha mindazáltal ezek intetik meg az eladót, hogy inkább nekik adná el a javakat, ezen megintés megtartandó, különben ezek erőtlenítési pörrel is élhetnek. — Továbbá: az előintésnek az egész eladási szándok kinyilatkoztatásával, s a föltételek közlésével kell történni, különben az előintés csak kijátszó s ugy tekintetik, mintha nem is történt volna meg.

A személyenkinti előintés hosszash, s terhesb véghez vitelének könnyebbítése tekintetéből leggyakrabban s egyszersmind biztosabban is történnek jelenleg az előintések a megye közgyűlésén, annyival is inkább, minthogy az előintendőket az elidegenítő mind nem is ismerheti, tudatlansággal pedig magát nem mentheti.

Az előintés szükségtelen 1) Midőn valaki fejtátságért, vagy ellenségi fogságból való kiszabadulásért tesz szükséges örökbevallást. 2) Midőn az örökbevallás — a bevallott javak iránt folyó per kétséges kimenetele miatt — peralku formában történik. 3) Ha a szerző tulajdon keresményeit idegeníti el.

181. §.

Az örökbevallás ereje különféle tekintetben.

Az örökbevallás majd a bevalló, majd a bevallás minőségének és okainak különféleségehez képest különböző tekintetek alá jó, jelesen: 1) Teljeskorú személy által tétetik, vagy ellenben amaz, ha egy évi használatl megerősítettik, egyedül csalárdtság miatt sikeretleníttethetik meg, emez pedig a bevalló teljes koráig használatl erősítettnek soha sem tekintetik, és ha addig visszahúztatik, *) a bevalló saját fölpörössége alatt is, megsemmisíttethetik. 2) A bevallásban majd egyedül az elidegenítőnek, majd egyszersmind testvéreinek részei is benn foglalvák; — az első esetben a bevallás sikeres, és egyedül előintés elmulasztásából vagy jogsérelemből erőtleníttethetik meg; azonban a második esetben — ha az eladás 1723. óta történt — magában törvényileg

semmis, következôleg a szerzôdés mellékesen alanti bíróság elôtt is félretétethetik; de az 1723 elôttieket törvény útján kell megerôtleníteni. 3) A vallományi levélben vagy benn foglaltatik ezen kitétel: „semmi jogot sat.“ vagy nem; mindkét esetben ugyanaz a következmény, mely a cserénél mondatott. 4) Kir. jóváhagyással is megerôsítetik vagy nem, azonban az csak a kir. ügyész ellen használ, és szükségtelen a) Midôn osztályos atyafiak között történik az örökbevallás. b) Ha idegenek között történik is az idegenítô nemzetségének élteben, mert csak ennek kihaltával támad ahhoz a kir. ügyésznek joga, mely az idegenek között kir. jóváhagyás nélkül tett elidegenítés örökségét lerontja. c) Ha peralku következteben, végre d) Midôn nagy szükség eseteiben (I: 59) tétetik az örökkeladás. Ez utóbbira nézve azonban, ugy látszik a szokás ellenkezôt mutat. — Megjegyzendô egyébiránt hogy midôn kir. jóváhagyással erősítetik meg a bevallás, a bevalló többé szavattossággal nem tartozik, jöllehet azt az örökbevallás, mint terhes szerzôdés egyébkor természetesen magában foglalja. Végre 5) Az örökbevallás vagy egyszerű, mely semmi helyes okon nem alapulván jogsérelemből mindenkor megerôtleníttethetik, vagy helyes okú, melyet igazságos okok javallanak, például: ha a pénz hasznos épületek emeltettek, vagy a család hasznosb javai váltattak ki, sat. az illy okok minemûségéhez képest az örökbevallás majd megáll, majd megerôtleníttetik; — vagy szükséges, melyre elkerülhetetlen utolsó szükség kényszeríti a bevallót, se soha sem bontatik fel; megkivántatik azonban, hogy az illy szükség esete a vallományi levélben is kitézessék, különben azt a bevô köteles a pörben elôadni s bebizonyítani.

*) Valamint a bevallásnak, úgy a visszahúzásnak is hiteles hely vagy személy elôtt kell történnie; — lásd továbbá a kiskorú személyek jogait a 13. §-ban.

182. §.

Az örökbevallásból eredô perek.

I. Örökbevallást erôtleníttô per elôintés elmulasztása miatt, indíttatik a megintendôk és meg nem intettek általa a bevallott jószág birtokosa ellen a kir. tábla elôtt, I: 60. A fölperességhez, vérséget, osztályosságot, azaz jogbeli közôséget, és ôsiséget, a pör velejében pedig a szükséges elôintés elmulasztását kell bebizonyítani; ezután fôlszámíttatnak az alperes be ruházásai, melyeket a fölperes megtérítvén az elidegenített jószág birtokába helyeztetik.

II. Fel nem vett megintésből erôtleníttô per. Kezdik ugyanazon bíróság elôtt a leányágbeliek az egyedül fiágot illetô javakra nézve, vagy a szomszédok s határirtokosok (kikhez tartoznak a 95. l. 10. f. i. szerint az adományos társak is) az

örökös vevő vagy ennek örökösei (kik t. i. a jószág birtokában vannak) ellen. A kereset szinte az I: 60. czimen alapíttatik; a leányág ugyanezen törvény 9. §-nál fogva előbb való a szomszédoknál; — a felpörösséghez a leányágbeliek vérbeli rokonságukat, a szomszédok szomszedságukat, a pör velejében pedig az általok egész öszveg megajánlásával történt megintést, s a józágnak a megintés ellenére idegennek történt eladását bizonyítván, fölszámítás következik, s a keresetbevett jószág a fölszámított mennyiség (t. i. a bevallási öszveg és javítások) kifizetésével a fölpörösnek adatik.

III. Jogsérelemből erőtlenítő per. Kezdik az örökbevallónak törvényes örökösei, az örökös vevő vagy ennek örökösei, sőt az örökbevallást elmulasztott előintésből, vagy föl nem vett megintésből sikeretlenítő s a józágnak már birtokában levő ellen is ugyanazon bíróság előtt; a kereset az I: 58 s 59. cz-en alapul, s ahhoz a közelebbi örökösök mindig elsőbbek a távolabbiaknál. A fölpörösséghez be kell bizonyítani az örökbevallóvali vérséget, osztályosságot, s a javak ósiségét, sőt némellykor gyökeres jogot is kell mutatni, ha tán az alperes az örökbevallástól elállván a fölperes jogát bizonytalannak s ideigleninek állítja; ha az alpörös kir. jog cziméhez ragaszkodik, azt kell bizonyítani; — a vallományi levelet is mindenkor elő kell mutatni, mit ha a fölperes nem teljesíthetne, azt a kereset megállapítása után az alperes köteles — sikeretlenítés terhe alatt — előmutatni. A per velejében arról forog a kérdés, valjon az örökbevallás egyszerű, — helyes oku — vagy szükséges volt-e? minek bemutatására a vallományi levél kitétele is elegendő, hacsak ellenkező nem mutatatik, vagy más módok nincsenek: — a sikeretlenítés meghatározása után felszámítás történik, melly szerint az eladási öszvegés javítások a fölperes által megtérítettén, ő a józágnak azonnal birtokába jut, hacsak az eladott javak nem várandók voltak, mert ekkor a sikeretlenítés csak az örökbevallás előtti állapotot idézi elő. — Ezen pörnek a polgári telkekre nézve helye nincsen, sőt a nemesiekre nézve sem, míg az örökbevalló él, azonban az előbbi két per még annak élteben is sikerrel indíttathatik, — megjegyezvén egyébiránt: hogy a per folyta alatt tett örökbevallás meg nem áll, és ha két rendű bevallás is történt ugyanegy fekvő birtokra, az előbbi semmisíti meg az utóbbit.

IV. Az örökbevalló törvényes örökösei sikerrel pörölhetnek az elidegenített ősi javak kiegészítéseért is az öröködési bíró előtt, 1723: 49, ha a bevalló ősi javainak nagy részét elidegenítvén szerzeményeiből őket kizárta. Bebizonyítandó az ősiek elidegenítése, és a szerzeményieknek az alpereseknél való léte.

V. Az örökbevalló törvényes örökösei zálogperrel is viszszaválthatják az olly javakat, mellyeknek örök eladatása magány pecsét alatt történt. II: 13, 1721: 17; 92 l. 44, és 93 l. 47. f. i.

XXI. FEJEZET.

A zálogokról.

183. §.

A zálog általános ismerete és nemei.

A zálog általában véve: „Valamelly dolognak ideigleni bírása bizonyos rajta fekvő pénzbeli összegért“. A zálog általában kétféle: ingó vagy ingatlan; jöllehet pedig sok helyütt törvénykönyvünkben egyenlő értelemben vétetik a valódi zálog (pignus) a biztosítéki záloggal (hypotheca): meg kell mindazáltal ezt amattól jól különböztetni, mert az valósággal átadatik a hitelezőnek; ez nem, s egyedül jog helyhezteszik benne a kielégítésre nézve, s ez ismét vagy kijelentett, ha szóval vagy írásban jelentetik ki; vagy hallgatónagi, mellyet minden nyilvános kijelentés nélkül a törvény vagy szokás helyez az adós vagyonában, így például a nő jegyére s hozományára világos kikötés nélkül is a férj javaiban biztosítatik. — A kijelentett biztossági zálog ismét vagy általános, midőn az adósnak mindenjósága kikötöttik biztosítékul; vagy különös, midőn bizonyos meghatározott vagyonra kötöttik ki, hogy a hitelező egyedül abból szerezzen elégtételt, p. o. ha bizonyos adóság valamelly különösen kijelelt vagyonra tábláztatik be; — végre vagy választott, midőn a kielégítésre nézve a hitelezőnek szabad választási jogot ad az adós mindjárt a kötés alkalmával. — Az itt mondottakból a biztosítéki zálogok természete eléggé kitűnven, a következő §§-ban egyedül a valódi zálogokról értekezendünk.

184. §.

Ingó zálog.

Az ingó zálog tulajdonképen: „Olly megnevezett tárgybeli mellékes szerződés, mellynél fogva valamelly ingó dolog hitelezett pénz biztosításul úgy adatik, hogy az a tartozás kifizetésével a maga nemében s előbbi állapotjában visszaadattassék.“ Ezen nemű zálog tárgyai lehetnek: minden eltartható s belértékkel bíró dolgok, habár másokéi is, csakhogy a tulajdonos beleegyezék;

a zálogbavevő nem válik tulajdonosává azálognak, ennél fogva: 1) Ha az történetből elveszne, a kárt az adós — vagyis a tulajdonos — szenvedí, sőt azért a fizetési kötelességtől sem mentetik föl. 2) Azt használni sem lehet, hacsak az adós azt világosan meg nem engedi; azonban az igazi kölcsönben (hol t. i. a tartozási összszegtől kamat nem adatik) a használhatási jog mindig elővéletik.

A mi a zálog visszaadását, s váltását illeti, e részben a következő szabályokat kell tudni: 1) Jóllehet az adós tartozásának egy részét már lefizette, mindazáltal a zálogos nem tartozik a zálogot visszaadni, mert nem volt köteles pénzét részletesen fölvenni. — 2) Ha a kiszabott időre ki nem váltatik a zálog, azt a hitelező el is adhatja, s az eladási árból vehet magának elégtételt, annyival inkább bírói intés után (melly is csak akkor szükséges, ha a kiváltás ideje nem volt meghatározva) de a fölösleg összeget köteles az adósnak visszaadni. 3) A tartozás kifizetése után a zálog maga tulajdon fajában visszaadandó, ha pedig a zálogos hibájából elveszett, vagy megrosszabbult, a zálogos köteles az okozott kárt megtéríteni.

185. §.

Az ingatlan zálog ismerete és fölosztása.

Az ingatlan zálog általában „Valamelly másra ruházott dolog hasznos uraságában áll,“ s háromféle: t. i. bírói, melly bírói végrehajtásból származik, azaz midőn valamelly nemesi fekvő birtok a hitelező kielégítésére végrehajtás utján árverés mellett adatik a többet ígérőnek zálogba, *) továbbá: törvényes, mellyet a törvény rendöl, p. o. az atyának vagy férjnek javai törvényi zálogban tartatnak negyedjog vagy illetőleg jegybér czime alatt, vagyis az illető örökösök csak a negyed vagy jegybér kifizetésével válthatják vissza (mint már az V. és VI-dik fejezetekben láttuk), és végre szerződési, melly bizonyos egyezésből származik s ez a javaknak ideigleni adásvevése helyett szolgál, ennél fogva t. i. a fekvő javak bizonyos föltételek alatt ideiglen elidegeníttetnek, s csak a kitett föltételek teljesítésével szerzethetnek vissza. — A bírói és törvényes zálogok részint magukból, részint a már előbb mondatkából értetvén, itt egyedül a szerződési zálogról értekezendünk.

*) Az 1836: 15. törvény előtt a nem nemesi fekvő s egyéb ingó javak is lehettek bírói zálogok, de már ezek jelenleg visszaválthatlanul adatatnak el.

186. §.

Szerződési zálog.

A szerződési zálog: „olly adás-vevés, mellynél fogva valamely fekvő vagyonnak hasznos birtoka ideigleni joggal úgy ada-

ük másnak, hogy a kikötött föltételeknek betöltése, vagy megszünte után ugyanazon telek előbbeni tulajdon fajában és állapotjában adassék vissza.“ — Tárgya lehet minden ingatlan telek a hitbizományi és egyházi javak kivételével. Midőn ősi javak zálogosíttatnak el — mint az örökbevallásoknál — a törvényes előintés itt is megkívántatik, azonban kir. megegyezés *) vagy beigtatás nem szükséges. A zálogba vevő a telkek minden hasznainak tulajdonosává válik, sőt az időközbeni járulékok is neki használván, a kihalt jobbágy után is öröködik, azonban a telek mindig a zálogosító sajátja marad; ennél fogva a zálogbavevő a zálogosító jogának csak képviselője levén, ha ennek joga elenyészik, a zálogtartó jogának is el kell enyésznie; innen következik: hogy az, ki az elzálogosító ellen jogbeli pörrel nyertes lőn, a zálogos éveket bevárni nem köteles; ugyanez áll a kir. ügyészre nézve is, midőn a zálogtartó magsz. kadásából öröködik, de azért tartozik a kir. ügyész is a pénzt visszafizetni. Továbbá: ugyanazon teleket két czim alatt — t. i. zálog és sajátí czimmal — egyszerre birni nem lehet, s így ha a tulajdonos a zálogosnak a birt. jószágot később örökösen eladja, a zálog megszűnik; — egyébiránt a birtoklási czim meg sem változtatható a tulajdonos beleegyezése nélkül ugyannyira hogy, ha a zálogbavevő a zálogos javakat adományul kérné is föl, a zálog természete folyvást megmarad; ellenben a zálogosnak joga van birtoklási czimét másra ruházni, azaz a jószágot ujalog is elzálogosíthatja s ez alzálognak nevezetik, itt főleg azt kell megjegyezni: hogy ha a zálogos nagyobb öszvegeben zálogosítja el újra a jószágot, mint a mennyiben ő birta, és azt a tulajdonos visszaváltani akarja, az alzálogos által szavatosság végett pörbe idéztetik, mert a zálogos javak tulajdonosa csak annyit tartozik fizetni a mennyit kapott.

A zálogos szerződéshez kapcsolt feltételek, ha a zálog kiváltását nehezzé vagy lehetetlenné nem teszik, törvényeseknek, különben pedig törvényteleneknek mondatnak, ilyenek p. o. ha 32 évnél hosszabb idő köttetik a kiváltásra, vagy nagyobb öszszeg iratik a záloglevélbe, mint valóban adattatott sat. Az illetén föltételek maga utján megsemmisíttetvén, vagy ha törvényesek betöltetvén az adott telket saját természeti nemében kell — a javítások és roszabbítások kölcsönös megtérítésével — visszaadni. — Végre, a szerződésben kitett évekre nézve megjegyzendő: Hogy, ha a tulajdonos időközben egy harmadiknak örökösen bevallja az elzálogosított jószágot, ez köteles a zálogos éveket bevárni, mert nem saját joggal hanem egyedül azzal áll elő, melylyel a zálogosító maga birt, már pedig ennek semmi szín alatt nincs joga a jószág előbbi kiváltásához, a mihez pedig valakinek joga nincs, azt másra sem ruházhatja át.

*) A jobbágyi telek elzálogosításához nem ugyan kir. hanem földesuri megegyezés szükséges, különben érvénytelen, és a vevő pénzt is elveszti.

187. §.

P e r e k.

I. Törvénytelen zálogi föltételeket erőtlentető per. Kezdi a törvényes örökös a törvénytelen föltételek alatt elzálogosított javak birtokosa ellen a kir. tábla előtt. — A vádlevél az I: 58, 59, 80. czimeiben alapszik. Bebizonyítandó a fölperességhez a zálogba adóvali vérség és jogbeli közösség, és a javak ősisége, vagy ha azok szerzeményiek voltak, azoknak örök czim-meli szerzése; mert jöllehet szerzeményéről mindenki szabadon rendölkezhetik, mindazáltal ha törvénytelen föltételek alatt zálogosítatnak el, ezen pörrel visszaszerezhetők; a pör velejében pedig a föltételek törvénytelenységét kell megmutatni.

II. Zálogi elsőbbséget követelő per. Kezdheti akármel melyik testvére azon testvérnek, ki az osztatlan javakból illetőségét — előintés nélkül — elzálogosította, vagy magános pecsét alatt örökösen bevallotta, a vevő ellen a zálog bírāja előtt az 1723: 47nél fogva. Az egy megyében levő zálogos javakra nézve 200 ftig a szolgabíró, 200—3000-ig szinte a szolgabíró vagy alispán; 3000-tól határozatlan összegig egyedül az alispán bírászkodhatik; ugyanez áll még akkor is, ha több megyékben ugyan de külön zálogok külön összegben vannak lekötve. A több megyében fekvő s több összekötött zálogra nézve a kir. tábla; a több kerületekben fekvőkre nézve pedig azon tábla, melyet a felperes választ. A bonyolódott zálogok iránt pedig a kir. tábla előtt kell pörölni. Végre: városoknál a tanács, jobbágyoknál az uriszék bírászkodik. Bebizonyítottván az eladóval való osztályosság s a javak osztatlan állapotja, a keresetbe vett jószág — a rajta fekvő összeg letétele mellett — a felpörösnek visszaadatik.

III. Zálogi föltételek átruházását előintés elmulasztása miatt követelő per. Indíttatik ugyanazon bíró előtt a zálogtartó ellen az olly osztályos atyafiak által, kik megintendők lettek volna és meg nem intettek. Ezen pör az előbbbitől főleg abban különbözik, hogy azt az osztatlan vérek, ezt pedig már a megosztottak, leginkább pedig az oldalágiak indítják, mert ezek a zálogosító ágának élteben egyedül előintés elmulasztásából ügyködhetnek a zálog kiváltásáért. A vádlevél I: 60. czimében alapíttatik. A fölperőséghez vér- s jogbeli közösséget és a javak ősiségét, a pör velejében pedig az előintés elmulasztását kell megmutatni.

IV. Zálogváltó (egyszerű) per. Kezdi a zálogosító vagy ennek örökösei a zálogos ellen ugyanazon bíróság előtt. A kereset I: 82-ben alapszik. Minthogy ezen per megintés nélkül kezdetik, a megintésben alapított kereset leszállítatik. 110 l. 1. f. i. A fölperőséghez be kell bizonyítani a zálog valóságát (eredeti s hasz-

nálattal erősített záloglevél által) a kiváltási jogot (azaz a zálogadóval jog- és vérségi közösséget, vagy ha idegen, a tulajdonos engedelményét, melynek az átengedő életében kell használatlaltal megerősíttetni) s végre a zálognak az alpörösökre zálog czim alatt történt háromlását; a pör velejében pedig a mennyiséget és helyzetet kell kimutatni. Ezeknek bebizonyítása után az alpörösöknek számolás tétetik köteleességökül; — a számolásba jönnek: a) A zálogi összeg éspótlék. b) A zálogtartó által felőlfizetett pénz. c) Szükséges pörökre (t. i. arányosító vagy határpörre sat.) tett költségek, d) A szükséges épületek becsára, sőt ha egy köttetett ki, még a fényűzésieké is. Végre e) Ezekhez járulnak még az egyéb javításokra fordított költségek is, de ez viszonyos, mert valamint ezeket a fölperes, úgy a rosszabbításokat az alperes köteles megtéríteni, mert a jószágot azon karban kell visszaadni, melyben elzálogosításkor volt. Mindezeknek birói megállapítása után a fölperes csak akkor kapja vissza a zálogot, ha a biróilag megállapított összeget egészen lefizeti; megjegyezvén egyébiránt, hogy midőn az egynek adott zálog idővel több kézre jut, az összeg is aránylag osztatik föl; s ha időközben a zálogbirtokból valami elvétetett, az a zálogos összegből lerovatik. A perköltségek meg nem térítetnek.

V. Zálogot fölszámítással visszaváltó per. Ugyanazok között, s ugyanazon biró előtt foly, mint az előbbi. A zálogos ezen pör kezdetét megelőzőleg: a megyéknél 3, a kir. táblánál 6 ft. kisebb összegnek valóságos megkínálásával biróilag megintetik, hogy t. i. a kisebb összeget vegye föl, a nagyobbat — vagyis a jószágon fekvőt — pedig számolja elő. A kereset az I: 80, 82, s 1655: 52-ben alapúl; a próba ugyanaz, mely az előbbiben. A kisebb összeggeli megintésnek sikere az, hogy, ha a zálog világos és az alpörös mégis fondorkodva huzza a pert, mind azon hasznoknak megtérítésében elmarasztaltatik, melyeket a megintés után a zálogbirtokból vett (201. l. 13 f. i.), mert már akkor roszlélkű birtokosnak tekintetik; a megintés továbbá azt is eszközli hogy az utána emelt épületeket a fölperes fizetni nem tartozik, az építő mindazáltal azokat szabadon elviheti.

VI. Zálogot birói intéssel visszaváltó per. Ez színte azon bíróság előtt s ugyanazok között foly mint az előbbiek; ezen pör kezdetét megelőzőleg az egész összegnek valóságos megkínálásával — megyei törvényes bizonyág vagy kiküldött kir. táblai jegyző által — tétetik birói intés, t. i. a megintó biró kezibe tétetik le az egész zálogos összeg s jobbitványok ára, melyet az intés alkalmával tettleg meg kell mutatni a zálogosnak; az intéssel közleni kell egyszersmind a zálogos levél mását is, hogy abból az évek lefolytát tudhassák. A birói kézbe letett pénzből — őrzéseért — egy huszadrész a birónál marad, de ezen hiányt rendszerint nem a letevő, hanem általában mindig a vesztfő fél szenved. Ulász. I: 95. 15. §. 1638: 31. Máty. VI: 75, Zsig. II: 9, ugyanezért ezen pörrel igen óvakodva kell élni, mert az alperes

könnyen találhat okot a pénz föl nem vételére, s ekkor a fölperes kénytelen a letétel díját szenvedni. — A kereset az I: 80, 82, 1638: 29-ben alapszik; a bebizonyíték itt is az, melly a két előbbieken; az ügy érdemében különösen arról van a kérdés, mi oknál fogva nem ereszti ki a jószágot az alpörös megintés után? Ki is ha törvényes okot (millyenek: ha nem az egész összeggel volt megkínálva; ha a kínálás nem volt tettelegi, azaz nem volt a pénz valósággal az intő kezénel; ha a fölperes a zálogi föltételeket nem teljesítette; ha az intető keresete kétséges; ha a szolgabíró és eskütt nem voltak együtt jelen a megintésnél; vagy ha a kir. táblai jegyző kiküldetés nélkül tette az intést) nem ad, ingyen tartozik a jószágot kibocsátani; azonban, ha a fölperes csak engedvényes, azaz nem saját joggal áll elő, ezen büntetéssel az alpörös nem terheltethetik; — továbbá: az egész összeggeli megkínálással történt megintésnek azon fogantja is van: hogy ha az alpörös mérő törvény elleni halasztgatásokkal, s hasztalan húzásvonásokkal késlelteti a pör befejezését, nem csak a jószágon fekvő összeg elvesztésében, hanem a megintés óta vett hasznok megtérítésében is elmarasztaltatik; sőt ha a pört a kir. táblára is fölviszi, büntetésül még egyszer annyit fizet, mint a mennyi a jószágon feküdt; de a perköltségeket soha sem tartozik megtéríteni; — mindezen büntetéseket egyedül az igazi zálogokra nézve kell érteni, és nem a kamrai kötésnél fogva birt, vagy magán pöcsét alatt örökösen elidegenített javakra, mert jóllehet ezek is zálogbélyegét viselik, mindazáltal igazi zálog természetével — minden tekintetben — nem bírnak.

Jegyzet: Ha az alperes megintéskor fölveszi az összeget és a jószágot még sem bocsátja ki, hatalmaskodó lesz: tehát ekkor a jószágot már nem zálogos hanem hatalmaskodási pörrel kell tőle visszaszerezni.

XXII. FEJEZET.

Az érdemdíjazásról.

188. §.

I s m e r e t e, é s f ö l o s z t á s a.

Az érdemdíjazás máskint jutalomkötés: „Azon cselekvény, melly által valaki fekvő birtokát egy másikra személyes érdek tekintetéből, halabérül ruházza át.” Ezen kötés tárgyai lehetnek mind az ősi, mind a szerzeményi javak, habár adományiak is.

Az érdemdíjazás különféle: 1) Ideigleni, vagy örökös, különösen az ideigleni történhetik bizonyos időre p. o. 32 évre v. bizonytalanra p. o. egyik vagy másik elhunytáig. 2) Történhetik ezen záradékkal: „Semmi jogot sat. vagy e nélkül, mellynek be-tétele vagy kihagyása itt is a szokott foganatokat (XXI. Fej.) szüli. 3) Kir. jóváhagyással is megerősíttethetik, vagy nem; ennek a magánosokra nézve fogantja nincs, azonban a kir. ügynök-re nézve minő hatásu, az alább mondandókból kitünik. 4) A nem-zetségre nézve lehet az érdemdíjazás egyszerű vagy okszerű, az okszerűség pedig a lekötési levélben kitett szolgálatokból íteltetik meg: azért tanácsos azokat egyenkint kitenni, mert ha csak általánosan, vagy jövődében teendők említetnek, akkor az érdemdíjas köteles azokat az okszerűség valóstására esetenkint előadni és bebizonyítani. Végre: 5) Tiszta, vagy vegyes ha t. i. pénz is fizettetik reá, s ekkor zálog természetével bir.

189. §.

Az érdemdíjazás erőtleníthetésének s megkiseb-bíthetésének esetei, s egyéb észrevételek.

Az érdemdíj általában meg nem erőtleníttethetik, ha az érdemek vagyis a szolgálatok valóban megtörténtek, ha pedig azoknak valósága kétséges, azokat a díjnak köteles az erőtlenítő pörben bebizonyítani; ha pedig az érdemek csekélyek s a díj szerfö-lötti, ez méltányos, és aránylagi jutalomra szoríttathatik; azon-ban ha a díjazás szerzeményi javakból történik, sem erőtleníteni sem megkisebbiteni nem lehet, mert a szerző rendelkezési tehet-sége semmi esetben sem korlátozható; ugyanez áll az ideigleni érdemdíjról is, akár tiszta, akár vegyes legyen; — egyébiránt megjegyzendő: 1) Hogy az adományi javaknak hálabérül tett örökös lekötése, magszakadás s hazaárulás eseteiben a kir. ügynök ellen csak akkor bir erővel, ha kir. jóváhagyással volt megerősít-ve; azonban 2) Az adománykivüliekben tett jutalomkötést csak akkor támadhatja meg a kir. ügyész, ha azokban kir. jog lappang. 3) A díjazásra indító érdemek személyiek levén, ezen kötéshez elő-íntés sem szükséges: ennél fogva ezt előíntés elmulasztásából, sőt az ideiglenit — mint föntebb is mondók — jogszelemből vagyis okszerűség hiányából sem lehet megerőtleníteni; ellenben az ősi javakból tett örökös jutalomkötés okszerűség hiánya miatt minden-kor megerőtleníthető. — Az érdemdíjazás az itt mondottakhoz ké-pest majd örökbevallás, majd zálog természetével bir, ugyanazért a belőle eredhető perek is hason természetűek.

XXIII. FEJEZET.

A haszonbérlet és kölcsönről.

190. §.

B é r l e t.

A bérlet: „Olly egyezésseli terhes szerződés, mellynél fogva valaki munkáinak, vagy föl nem emészthető vagyionainak használatát bizonyos bérért másra ruházza át.“ Ezen szerződésnek 3 neme van: 1) a Jóságbérlet (arenda), 2) barmok kibérlése (pactum socidae), 3) a munkabérlet.

A jószágbérlet vagyis a fekvő javaknak haszonbérletésére nézve a következő szabályokat szükséges tudni: 1) A jószág mindig a bérbeadónak sajátja marad; azonban 2) A haszonvételnek a bérlő levén ura, azt másnak újra bérbe adhatja, kivéven ha ettől, kötésnél fogva eltiltatott. 3) A szerződési bérnek határozottnak kell lenni, s ezt a bérlő kötése szerint tartozik pontosan fizetni, akár vett annyi hasznót, akár nem; ezen kötelességtől a bérlő bármilly közbejövő szerencsétlenségnél fogva sem mentetik föl, kivéven ha p. o. ellenség vagy dőghalál miatt a bérbevett jószágnak teljességgel nem vehette volna hasznát. 4) A bérlet idejét mindkét részről pontosan meg kell tartani, sőt ha a bérbeadó időközben meghalna is, hátrahagyott örökösei kötelesek annak bevárására, (mert az örökösökre több jog nem szállhat, mint a megholtak volt); azonban ha a bérbeadó örökösen eladná a jószágot — a bevett gyakorlat szerint — a haszonbér megszüntethetik, s ekkor a bérlő egyedül jövődő haszon reményéből tett jobbjószágainak árát követelheti vissza. 5) Midőn egyezésselig nincs meghatározva a bérlet ideje, illő időben történt fölmondással szűnik meg; azon esetben pedig, ha valaki a bérletidő megszüntével a bérlett jószágban, — minden újabb egyezés, és ellenmondás nélkül — megmarad, a kibérlés ismét az előbbi föltételek alatt értetődik. 6) A bérlő köteles a javakat jó karban tartani s a bérlet határidejével — minden jobbjószágok megtérítésének követelése nélkül — visszaadni: de ha valamelly elkerülhetetlenül szükséges épületet emelt, azt a tulajdonos tartozik megtéríteni, ellenben a bérlőtől a rosszabbításokért kárpótlást követelhet. Végre 7) A haszonbérleti szerződések törvényes átadással is megerősítendőek, s az illető hatóságnak is bemutatandók, minek főleg azon ereje van:

hogy, ha a bérbeadó csődület alá esnek is, megtartják erejüket, ellenben ha a bérlő esnek csődület alá, a haszonbéri szerződés azonnal megszűnik.

A barmok kibérlésére nézve pedig ezeket kell megjegyezni: 1) A bérlő tulajdonosává válik az átvett barmoknak, s így 2) Minden történhető eseteket tartozik viselni, ennél fogva 3) A kötött bért—minden viszontagságok ellenére is — tartozik a bérlő letenni. 4) A bérbeadó tulajdonossága a barmoknak egyedül nemére, minőségére, és számára nézve marad fön, következésképpen a bérlet ideje után ugyanazon nemből, minőségben, és számmal tartozik a bérlő azokat visszaadni, s ha a bérlő csődület alá esnek is, a bérbeadó azokat mint kétségtelen sajátjait végrehajtás előtt is követelheti a többi hitelezőtől. — Ugyanczezeket kell megjegyezni a kibérlett jószággal átvett gazdasági eszközökről is.

Vége: A munkák bérletére nézve, főleg a kötött szerződés szolgál szabályul, különösen pedig megjegyzendő: ha az ur szolgáját — a kötött idő előtt — minden igaz ok nélkül elbocsátaná, annak egész bérét köteles megadni; ellenben ha a munkás szolgálatjáról idő előtt lemondana, bérét követelni joga nincs; egyébiránt a szokott szolgákra s azok letartóztatóira nézve törvényeink rendeletét — már az I. r. XI-dik fejezetében — láttuk.

191. §.

A z e t á r g y b ó l e r e d ő p e r e k .

A szerződésből általában eredhető perekon kívül öszveszámítási, s haszonbért követelő perek is származhatnak, s ezek az adósági bíró előtt folynak; különösen pedig ha a föltételeknek eleget tevő haszonbérlő tetteleg kivettetének egy év alatt, az alispán által rövid politikai után is visszahelyeztetetik, 1802: 22. 1807: 13. A kivetésre elegendő oknak tartatik, ha a haszonbér rendesen nem fizettetik; elegendő oknak látszik továbbá az is, ha a haszonbéri szerződés az 1840: XXII. 37. §-nak ellenére, t. i. nem törvényes bizonyság előtt kötött, s az illető hatóságnak be nem jelentetett, úgy mindazáltal hogy egy évi használatlaltal ne legyen megerősítve, mert az egy évi csöndes használat elegendő a visszahelyeztetésre.

192. §.

H a s z o n k ö l c s ö n .

A haszonkölcson: „Olly kegybeli (egyoldalú) kötés, mellynél fogva valamelly föl nem emészthető dolog bizonyos használatra, s időre csupán jótékonyságból és nem bérért adatik másnak olly föltétellel, hogy az a maga valóságában s állapotjában adas-

sék vissza.“ Ezen szerződés egyoldalú levén, semmi használati bért nem foglal ugyan magában — s ez által különbözik a hasznobérlettől — mindazáltal az önkénti díjt (honorarium) nem zárja ki. — A kölcsönözó itt nem válik a kölcsönözött dolog urává, s annak egyedül hasznát veheti; — a kikötött időn vagy hasznon felöl a kölcsönözött dologgal élni nem lehet, ugy a kötött idő előtt azt visszakövetelni sem; ha mindazáltal a kölcsönözó azt tetemes kár nélkül nem nélkülözheti, időközben is visszakövetelheti, ha a visszavétel ideje nincs meghatározva, hanem a kölcsön adó tetszésétöl függ a kölcsön, mi kegybeliségnek neveztetik; — a kölcsönözött dolog rendes (mindennapi) költségeit a kölcsönvevő, a rendkívülieket pedig a kölcsönadó viseli. (Ugyanez áll a hasznobérlett tárgyakra megkívántató költségekre nézve is.) Ha a kölcsön a kikötött idő után, különösen a kegybeliség bírói intés után tulajdonosának vissza nem adatik, a kölcsönvevő s illetőleg már jogtalan letartóztató, h a t a l m a s k o d ó v á l e s z, k i i s e n n e k d i j á n k i v ü l m i n d e n o k o z o t t k á r o k a t t a r t o z i k m e g t é r i t e n i. E n n é l f o g v a e t á r g y b ó l f ő l e g h a t a l m a s k o d á s t é s k á r t k ö v e t e l ő p e r e k s z á r m a z h a t n a k.

XXIV. FEJEZET.

A letéteményről és zárról.

193. §.

L e t é t e m é n y.

A letétemény: „Olly kötés, mellynél fogva valamelly ingó dolog leendő gondviselés végett adatik valakinek olly föltétellel; hegy az tulajdonosának bármikor a maga valóságában és állapotjában visszaadattassék.“ — A letétemény sajáttsága természeténél fogva nem a letéteményest máskint letétört illeti, hanem a valódi tulajdonost, s így ha amannak vétkes gondatlanságán kívül elvész, ennek kárára válik; továbbá: a letett dolognak még használatához sincs joga a letétörnek, kivévén ha a letevő arra engedelmet ad, s ekkor ha a letétemény élélhető volt, dologkölcsonné válván amannak kárára vész el; a letéteményt bármikori kérésre vissza kell adni, ha bár a visszavételre kitüzött idő el nem jött is, és ha a letéteménynek valódi tulajdonosa jelenti magát, ennek s nem a letevőnek kell visszaadni.

194. §.

P e r e k.

I. Midőn a letétőr barátságos fölszólításra nem akarja visszaadni a letéteményt, ellene egyszerű visszaadásért kár és költségek követelésével együtt lehet az adóssági bíró előtt perelni, 1715: 28.

II. Midőn birói intésre sem adatik vissza a letétemény, hatalmaskodási díjt követelő pörrel is visszaszerezhető, 1638: 28, 1647: 104.

III. Ha a letétőr a letett dolgot, főleg pedig az úgy nevezett könyörületességi — azaz közveszély idejébeni — letéteményt rozlelkűleg — azaz nyilvános tudomásának ellenére — eltagadja, a kir. tábla elébe idéztetik, holis a vádnak bebizonyíttatása után örökböcstelenségben s a letétemény kétszeres megtérítésében marasztaltatik el, 1622: 16.

IV. Végre; a letéteményes is pörölhet az adósságbeli bíró előtt a letévő ellen a letétemény visszavétele, s a szükséges költségek megtérítése végett, vagy, ha már a letétemény visszavétetett, egyedül annak gondviselésére fordított szükséges költségek végett.

195. §.

Z á r.

A zár: „Az melly által valakitől javainak igazgatása törvényes ok miatt elvétetik, s egy másikra számadás terhe alatt és fáradsági díj mellett bizatik.“ — A törvényes okok ezek: 1) Az ősi javak tékozlása. 2) Biztosság hiánya pör alatti tárgyakra nézve. 3) Az erdők pusztítása. 4) Ha valamelly főpap egyházi javait elpusztulni engedi, vagy azokban nem akar lakni, s végre 5) A fölségsértési vád. — A zár vagy önkénti, vagy kénytelenségi, a mint az vagy önakaratból, vagy közhatóság által tétetik a javakra; — az önkénti bármikor visszahuzathatik, s a birói ítéletek végrehajttatását soha sem akadályoztatja, ellenben a kénytelenségi, melly is 2 féle: t. i. birói vagy nem, a mint vagy pörben bíró által rendöltetik, vagy a nélkül törvényes okokkal támogatott folyamodványra parancs mellett adatik, s ugyanaz által föl is nyitathatik; — a birói ismét vagy főlegi, midőn a zár végett külön per folyt, vagy mellékes, midőn más tárgyért kezdetett pör, melly birtokon kívül vitetvén főlebb, kérdés támad: valjon a felsőbb ítéletig nem idegenítették-e el a pörtárgy? s elég biztosság nem állíttatik, — a végrehajtó bíró a felsőbb törvényszék ítéleteig a pörbeli javakra birói zárt tesz; — az első csak peruton, a

második pedig a fő pernek fölebbvitel útján történt eldöntésével szűnik meg. — A kénytelenségi zárnak legfőbb ereje abban áll: hogy a zár alatti vagyont adóságokkal terhelni, vagy elidegeníteni nem lehet az adott pénz elvesztésének s az elidegenítés semmisségének terhe alatt, — ennélfogva a zár mindenkor hirdetni szokott.

196. §.

P e r e k.

I. Zárt követelő per. Kezdi a tékozló legközelebbi örökösei az örökösödés bírāja előtt, vagy ha a kir. ügyész főpapak ellen pöröl, a kir. tábla előtt, 1723: 48; bebizonyíttatván a javak ősisége s a pazarolás, a zár bíróilag megállapíttatik, s a javak kezelése más biztos s vagyonos emberre bízatik, és bizonyos összeg a zár alatt levőnek tartására rendöltetvén, a fölösleg jövedelem az adóságok fizetésére fordíttatik. — Az ítélet által megállapított zár, a n. m. m. kir. h. tanács útján országszerzte kihirdetteik, hogy valaki a zár alatt levőnek pénzt ne kölcsönözzön, s azal terhes szerződésre ne lépjen sikeretlenség terhe alatt.

II. Zárt felnyitó per. Kezdi a zár alatt levő a zárgondviselő ellen, ugyanazon bíróság előtt, melly a zárt rendölte; be kell bizonyítani hogy már azon okok, mellyek a zárt rendelő ítélet alapjaul szolgáltak, megszűntek, p. o. az adóságok letisztáztattak, vagy az erdő már jó karba hozatott, sat. 1723: 48.

XXV. FEJEZET.

Az adóságokról.

197. §.

Az adóság általános ismerete és fölosztása.

Adóságnak mondatik általában „Azon kötelesség, mellynél fogva valaki bizonyos mennyiségű dolgot tartozik másnak adni.“ — Az, kit ezen kötelesség terhel, adósnak, kinek pedig azt követelni joga van: hitelezőnek mondatik, ennélfogva az adóság a hitelezőre nézve követőlegi, az adósra nézve pedig tartozólagi.

Az adóság különféle: 1) Világos, mellynek valósága, mennyisége, fizetési helye, módja, s ideje tudva van, különben pedig nem világos, amannál a kamat, s perköltségek is megítéltetnek, emennél nem. 2) Ha az adóságról irás van, irásbeli, különben nem irásbeli; az előbbi vagy formaszerinti kötelező levél, mellyben a felek kölcsönös egyetértésével minden föltétellel be van igtatva, vagy fejrlevél (cartabianca), hol a hitelező tetszése szerint igtatja be a föltételeket, s az adós egyedül a lényegesbeket írja be tulajdon kezével, ilyenek: az adósnak s hitelezőnek neve, az adóság mennyisége és az idő s hely, 1729: 37. (ezeken kívül a kamatokat az adósnak kell beírni, mert — a 155. l. 8. f. i. szerint — a hitelező által beírt kamat meg nem ítéltetik). Ha mind ezek nem volnának pontosan beírva, az adósnak használat általi megerősítését kell bizonyítani. 3) Kivonati, azaz munkák s árucikkék hitelezéséből eredett; vagy tartozatlanul fizetett, vagy számadásból eredett. 4) Honi vagy külföldi, a mint a hitelező magyar s az adós külföldi, vagy megfordítva. 5) Magános, vagy csődületi, a mint egy hitelező külön, vagy többek együtt követelik a tartozást ugyanegy adós ellen. Végre 6) Közönséges, vagy váltóbeli; ez utóbbira nézve lásd a váltójogot; mi egyedül az előbbiről értekezünk.

198. §.

Világos adóság.

Világos adóság nevezete alatt értjük: „Azon szerződést, mellynél fogva valamely elhasználható dolog olly föltétellel adatik másnak, hogy az, az elfogadóé legyen, s egyedül azon nemben s mennyiségben — és nem gyérent törvényes járulékaival együtt — adassék a kikötött időben vissza.“ — Ezen szerződésre nézve — melly szélesb értelemben kölcsönnek is neveztetik — a következő szabályok méltók különös figyelemre: 1) A le nem olvasott pénznek rendesen bizonyított kifogása lerontja e szerződést, valamint annak bizonyítása is, hogy az adóslevélben több iratott, mint valóban adatott, de már ez esetben a pénz nem a hitelezőnek, hanem a kir. ügyésznek adatik. 2) Az irás itt lényegesen nem szükséges, elég levén az adósnak más elégséges adatokkali bizonyítása. 3) A szerződésileg kitűzött határidőben az adós fizetni, s a hitelező azt elfogadni köteles, mit ha a hitelező tenni nem akarna, a pénzt bírói kézbe kell letenni; — továbbá a hitelezőnek pénzét a kikötött határidő előtt követelni nem lehet, kivén ha az adós csődület alá esnék, úgy szinte azt előbb fölvenni sem tartozik; azon esetben pedig, midőn határidő kitűzve nincs — csak bírói vagy legalább barátságos fölmondással illő határidőt szabva — lehet a pénzt visszaadni vagy követelni. 4) Az adóság ha 32 évéig se nem követeltetik se le nem fizettetik, sőt a ka-

matok sem fizettetnek, elidősül, s többé meg nem vehető. 5) A fizetésnek ugyanazon nemben kell történni, s ha a pénznem szerződésileg meghatározva nem volt, folyó pénzek akármely nemében teljesíthetők a fizetés; ha aranyak voltak — különös megnevezés nélkül — kötelezve, kőrmöcziek értetnek. 6) Az adós egész tartozásának visszafizetésére, az örökösök pedig csak örökségök erejéig köteleztethetnek.

199. §.

A világos adóság járulékai.

A világos adóság törvényes járulékai a kamat és perköltség.

Kamat: „Az mit az adós az általvett elhasználható dolognak haszonvételeért a hitelezőnek adni köteles.“ — Törvényes kamat száztól évenként hat, s ezen felül semmi a kamat s tőke elvesztésének terhe alatt. *) Sőt bőkezűségből élelemszerekkel vagy bármi más dolgokkal sem lehet azt nagyítani, a kamat fejében kötelezett természetények és munkák szinte a száztól hatos kamat arányában adandók, különben ezek is uzsorának tekintetnek. — A kamatot csak akkor lehet követelni, ha az valósággal ki volt kötve, de jár az ha nem kötetett is ki — a késedelem idejétől vagyis a fizetésre kitézőt s meg nem tartott határnaptól, vagy ha határnap sem volt szabva, a per kezdetétől, azaz, az idézés napjától kezdve; — megszűnik ellenben ha ki volt is kötve, midőn az adós a kikötött határnap elteltével hitelezőjét bíróilag meginteti a pénz felvételére, s az ezt minden igaz ok nélkül fölvenni nem akarja, sőt ha a pénz birói kézbe letéttetik, a késedelmes hitelező a letett összegből a bíróságnak járó huszadrész veszteségét is szenvedni köteles.

Perköltségek közé számítatnak „mindazon kiadások és munkadíjak, mellyek az adóság biztosítására s visszaszerzésére fordítatnak.“ Mind ezeknek csak a világos adósági pörökben van helye, sőt ezekben is csak úgy ítéltetnek meg, ha a fölperes keresetlelevelében kérte, de akkor nem, ha az adós hitelezőjét a kikötött határnapon megkínálván tartozásával, s ezt a hitelező — törvényes ok nélkül — elfogadni nem akarta, s azután pert kezdett; a nem világos adósági pörökben pedig csak ott ítéltetnek meg, hol a törvény különösen rendeli; millyen a kivonati adóság. — Végre: a pörét vesztő fölperes a költségek megtérítésére csak akkor köteleztetik, ha merő bosszontásból kezdett pörölni.

*) Ez azonban csak a pénzről értetik; mert egyéb kereskedési tárgyakról vagy élelemszerektől — a bevett gyakorlat szerint — nagyobb kamatot is lehet venni, sőt a kir. szab. intézetekben, millyenek a zálogházak, még a készpénztől is 10 fr. vétetik száztól, sőt a váltó jog szerint, kik saját váltók kibocsátására képességgel bírnak, bármily magas kamatok és díjak miatt sem tekintetnek uzsorásoknak. 1840: 16. 55. §.

200. §.

Kivonati adóság.

A kivonati másként árjegyzéki adóság az: „Melly hitelbe adott árucikkek vagy munkákért a kereskedő vagy mesterember könyvéből vonatik vagy iratik ki, s annak rendje szerint követeltetik.“ A követelés rendje abban áll: hogy a hitelező árjegyzékét az adósnak bemutatja, mellyet ha az adós aláír, az árjegyzéki követelés világos adósággá válik, különben pedig árjegyzéki pörrel követeltetik, mellyben a rendesen vitt könyv pótló eskü hozzá járultával teljes próbát tesz; a könyvek rendes vitelére nézve pedig ezeket köll megjegyezni: 1) A rendes kereskedők (de nem a házalók vagy vásárról vásárra járók) kötelesek magukat a váltótörvénytörvényeséknél vagy az illető polgári hatóságnál bejegyeztetni, s az által könyveiket hitelesíttetni. 2) Szükség hogy a könyv selyemzsinórral összefűzve s a hitelesítő hatóság által megpöcséltelve legyen. 3) Hogy abban minden adásvevés s egyéb kereskedői tárgyak, idő, rend, és folyó szám szerint jegyeztessenek be a könyv tulajdonosa, vagy annak a könyv vitelére rendelt segéde által. 4) Hogy abban az állás mérlege, t. i. a követelés és tartozás állapotja is bejegyeztessék. — Ezeket kell érteni a gyárosok, gyógyszerészek, és mesteremberek könyveiről is. Az ekkép vezetett hiteles könyvek megtámadásra másfél évig, védelemre pedig mindig törvényes erejük; ha azonban a számviteli kivonat városokban két tanácsbeli, megyékben pedig törvényes bizonyosság által hitelesíttetik, megtámadásra 3 évig használhatók; végre ha a keresetlevél másfél év alatt a bíróságnál beadatott, vagy a kivonatot az adós aláírta, bizonyító erejük tovább is megmarad, 1840: 16: 11. Fej.

201. §.

Számadási adóság.

Számadásból eredett tartozásokkal azok terheltethetnek, kik mások ügyeit képviselői hatalommal igazgatják; szóval mind azok, kik kiadásokba s bevételekbe avatkoznak, számolni tartoznak, ilyenek: a megyék városok helységek s földes uraságok tisztjei, és minden gondnok.

Szabályok: 1) A közpénztárak kezelői minden évben számolni tartoznak, s ha megintés után sem számolnak, javaik zár alá vétetnek, s ügyészi vád mellett kényszeríttetnek számadásra, 2) A számadást tenni nem tudó, nem akaró, vagy épen megszökő tisztetek, bármilly ranguak legyenek is, elfogattathatnak, s letartóztat-

tathatnak. 3) Ha a köztisztviselők számadásukat illő időben beadják, s azokat az illető tisztikar 2 hónap alatt meg nem vizsgálja, és a számadó tiszt időközben meghal, a történhető hiány pótlásával nem a megholt örökösei hanem a késedelmes tisztikar köteles. 4) A kir. városokban a számadások vizsgálatára minden ott telket vagy házat bíró nemesek is meghivandók. 5) Az uri hatóság alatt levő községek előjáróinak számadásait a földesur köteles minden évben megvizsgálni, fölügyelvén erre a megyei hatóság is. 6) A magán tiszttek rendszerint minden évben számolnak ugyan, azonban reájok nézve törvény által nem levén határidő szabva, a földesur kényétől függ őket bármely időben számadásra vonni. 7) A megyei tiszttek számadásai felsőbb vizsgálat végett a n. m. m. kir. h. tanácsához, a városiakéi pedig a kir. kamarához szoktak felküldetni, s ha a számadó magát igazságtalanul elmarasztaltatottnak érzi, szabadságában áll a kir. trónhoz folyamodni, de ha ebben hamis vádat teszi 100 ft, vagy más büntetéssel is megfenyítettik. 8) A közjövödelmeket önhasznukra fordítani, vagy haszontalan s káros kiadásokat tenni, különösen pedig az adózókat bármily törvénytelen zsarolásokkal sanyargatni, minden rangu tisztviselőnek szigorúan tiltva van ügyézi vád és zsarolásaik kétszeres megtérítésének terhe alatt; ha azonban valaki a fölség előtt igazságtalan váddal lép fel, minden egyes föladdottért 100 ftban vagy illetőleg hasonlatossági büntetésben (abban t. i. melly a vádlottat érhetne volna) marasztaltatik el. 1567: 9. 1604: 18, 1723: 63.

202. §.

Tartozatlan fizetmény.

A tartozatlan fizetmény alatt „olly adóságot — értünk, melyet valaki tartozásának hibás képzetével tévedésből fizetett másnak, s azt ez visszafizetni köteles.“ Ez ismeretből nyilván kitűnik, hogy a tartozatlan fizetmény csak tévedésből történt fizetésből ered, ennél fogva kitudván hogy nem tartozik, és mégis önkaratból fizet, nem tartozónak hanem ajándékozónak tekintetik; továbbá: a visszafizetés egyedül ott értetik, hol teljességgel semmi fizetési kötelesség nem volt, s így ha több örökös vagy kötelezett közül egyik a mindnyájokat terhelő adóságot egészen kifizeti, visszaköveteléshez joga nincs, azonban örökös vagy kötelezett társain joggal követelheti; ellenben mindazok, kik magukat törvényileg le nem kötelezhetik mint a gyámgyermek, ha szükség nélkül tett adóságaikat kifizetik, gyámjaik vagy gondviselőik megegyezése nélkül, tartozatlan fizetőknek tekintetnek.

Ha a tartozatlan fizetmény bírói intésre sem adatik vissza, a kamatok és költségek megtérítésének köteleességét is maga után vonja.

Jegyzet: A tartozatlan fizetményhez hasonló az, olly ajándok is, mellynek átadásánál személyben történt a tévedés.

203. §.

A honfiak és külföldiek közti adóságok.

A magyar hitelező külföldi adósa ellen, ennek lakhelyén divatozó törvény rendes útján követelheti adóságát. Vagy keresetét tárgyazo okiratokkal ellátott folyamodást nyujt illető törvényhatóságának, melly is a n. m. m. kir. h. tanács útján ő fölségéhez tétetik által, ki is a kormánya alatti tartományokban annak behajtását megrendöli, — külhatalmi tartományokban pedig azt a követség útján eszközli; — a sikerről ugyanezen módon értesítetik a folyamodó.

A külföldi hitelező magyar adósa ellen adóságát a magyar törvények rendes útján követelheti; azonban a magyarok adóságait külföldiek meg nem vehetik követelhetési jogok elvesztésének terhe alatt, nem különben öket külhatóság elebe sem idéztethetik; ide nem értvén a váltói és közkereskedési ügyeket, egyébiránt a ki magát önkint külhatóság alá veti, ennek ítéletét tünni köteles, 1792: 17.

204. §.

Csődületi adóságok.

Csődületi adóságoknak mondatnak általában, midön egy hitelezőnek több adósok ellen, vagy megfordítva, van követelése, — itt mindenek előtt arra kell figyelni: valjon az adós több-e? vagy a hitelező?

I. Ha ugyanegy hitelezőnek több adósa van, a fizetés szabályai ezek: 1) A különkülön összegekért kötelezett adósok mindenike egyedül tulajdon adóságát tartozik fizetni. 2) Ha több adós egy összegért kötelezi magát általában (de nem egymásért), mindenik csak saját illetőségére nézve köteles eleget tenni, habár az adós társak valamelyike vagy mindnyájan megfogyatkoznának is vagyonukban, kivéven mindazáltal azon esetet, ha a hitelezett pénz tettleg meglevő, s a társaságra nézve hasznos dologra fordított. 3) Ha többen egymásért (in solidum) kötelezték le magukat, s a többiek vagyonukban megfogyatkoznak, egy is köteles az egész tartozást megfizetni. Ugyanez áll a hitestársról is, ki ha egyetömleg volt lekötelezve, az adóságnak majd felét majd az egész adóságot tartozik megfizetni; olly nő, melly a kötelezvényt alá nem írta, férjének adóságát — habár közösen költötték is elfizetni soha sem tartozik.

II. Ha ugyanegy adósnak több hitelezője van, akkor 1) Mindenik hitelező csak a maga illetőségét követelheti, s veheti föl, egyébiránt érvényesen fizettetik az egész a legidősb testvérnek, a község képviselőjének, vagy a meghatalmazottnak. 2) Ha több hitelezőnek különkülön követelése van, mindeniknek külön kell azt megadni. 3) Midőn a szenvedőlegi állapot a vagyonbeli — több hitelező léteben — felőlmulja, vagy ez legalább törvényesen gyanítottatik: a hitelezők csődület utján elégtetnek ki, mellynek folyamatja alatt a bukott semmijéről sem rendölkezhetik, terhes szerződéseket nem köthet; sőt tartozásbeli elmarasztalásért birói foglalás sem intéztethetik vagyonára, mert a végítéssel befejezett pört is a csődbiroság elébe kell megjelenéskor terjeszteni, élelmé-
re pedig, ha azt különben megszerezni nem képes, naponkint 6, v. legfölebb 20 kr. rendöltetik.

205. §.

P e r e k.

I. Világos adósági per. Indíttatik a hitelező vagy ennek örököse, s engedményese által az adós ellen, polgároknál a tanács, jobbágyoknál az uriszék előtt, nemeseknél pedig legkisebb összegtől, 3000-ig a szolgabíró, 200-on felől 12,000-ig az alispán, ezertől határozatlan öszvevig a ker. tábla előtt, valamint akkor is ha több megyében fekvő — s kielégítésre különkülön nem elegendő — javak jeleltetnek ki hitelzálogul, jóllehet az öszveg ezer ftnál kisebb is; azonban midőn az adóslevélben a felek különösen ki-
jelelik a bíróságot, ez előtt kell a keresetet indítani, habár hatósági körét az öszveg felőlmulná is, mert a kötés a kötő feleknek törvényt tesz. — A kereset Máty. VI: 17, Ulász. I: 38. s 1659: 31-ben, különösen a kamatokra nézve 1647: 144-ben alapszik. Idézéskor vagy az ezt megelőző birói intéskor az adóslevél mását is közleni kell, főleg ha az adóság már az adós örököseitől követel-
tetik, mindazáltal ennek elmulasztása miatt a kereset le nem szá-
lítottatik. A keresetlevélben — a patvarkodás elkerülésére — tanácsos beírni ezen mentő kitételt: „le huzván a le huzandókat s beszámítván a beszámítandókat.“ Bebizonyítandó az adóság valósága adós — vagy kötelező levél által; ha az alperesnek vannak arra bizonyítékai hogy a pénz nem olvastatott le, esküvéssel fölmentheti magát, azonban ha a fölperesnek a kötelez-
vényen kívül más bizonyítékai is vannak, a fölperes tesz esküt; egyébiránt az adóság valósága — kötelezvény nem léteben — tanúbizonyosság vagy egyéb törvényes erejű bizonyítékok által is megmutat-
tathatik. A fölebbvitel 12,000 fton alól birtokon kívül, azon felől pedig birtokból történik s ekkor ha a felsőbb ítéletig elegendő biz-
tosság nincs, a javak zár alá vétetnek.

II. Szóbeli adósági per. A kötő felek által nyilvánki-
kötött eseteken kívül, minden világos vagy könnyen világosítható
és 200 forintot meg nem haladó tartozásbeli keresetre nézve szóbeli
bírósnak van helye, mellyet rendes tanácssal nem bíró község-
ekben 12 fttig a bíró 2 előjáróval gyakorol, a 12 fttal haladó kereseteket
pedig a földesur vagy ennek megbízottja, vagy (ha ezek nem telje-
sítnek) a szolgabíró esküdt intézik el; a rendes tanácssal bíró köz-
ségekben a bíró két tanácsbelivel egész 200 fttig ítélt, ugyszinté ne-
mes községekben a hadnagy két előjáróval; minden egyéb neme-
sek és szabadosok szóbeli ügyeiben a szolgabíró esküdt társával
bíráskodik valamint akkor is, ha a felek 200 ftnál nagyobb öszvege-
re nézve a szóbeli bíróságot kötik ki maguknak. — A szóbeli tör-
vénykezésnél rendes keresetlevél nem kívántatik, hanem akár
írásban, akár szóval előadott s a bíróság által írásba foglalt pa-
naszra megjelenési határidő (melly kisebb lehet 8 napnál is) irat-
tik, s ezen írásba foglalt panasz mása a hátirati idézéssel, a hely-
beli vagy illetőleg megyei esküdt által személyesen kézhez szol-
gáltatik, s a panasz tartalmáról az idézett szóval is értesítetik.
Ha az ekkint megidézett alperes a határidőre meg nem jelen, ma-
kacsságból is elmarasztaltathatik, s ha megjelen, a bíróság kihall-
gatván a feleket, és szóváltásaikat a mennyre lehet tulajdon sza-
vaikkal jegyzőkönyvbe ígatván a bizonyítékokhoz (mellyek itt is
azok, mellyek a rendes adósági pörben) képest ítéletet hoz, s
mellyet azonnali bejelentés után nyolcz nap alatt végre is hajt, még
pedig mindenkor fölebbvitel előtt, s ha a végrehajtás ellentállás-
sal akadályoztatnék, karhatalommal is foganatosíttatik. Bírói díj-
nak itt helye nincsen; sőt a szegényeknek mind az írás mind az
idézés ingyen tétetik, 1836: 20, 1840: 11. Némelly megyénél be-
vett gyakorlat szerint, midőn a szolgabíró mint választottsági bíró
— azaz 200 fton felől kötésnél fogva — ítélt szóbeli pörökben, csak-
ugy megítéli járandóságát, mint a rendes pörben, mert a törvény
azt csak a kisebb öszvegekre nézve törölte el.

III. Kivonati per. Kezdi a kereskedő vagy mesterember
sat. az adósági bíró előtt az ellen, kinek áruczikkeket vagy illető-
leg munkát hitelezett. 1723: 53, 1840: 16, Lásd a 133-dik §-st.

IV. Számadást követelő per. Indíttatik a tisztí ügyész
által a köztisztek ellen, megyéknél a törvényszék, városoknál a ta-
nács előtt, 1715: 57, 1723: 63. Bebizonyíttatván hogy az alpörös
közpénzeket kezel, számadásra szoríttatik; — ha a számadásokból
pénztári hiány tűnik ki, az elmarasztaltanak — vagyon-hiány eseté-
ben — személye is lefoglaltatik. Egyébiránt megjegyzendő hogy az
illy tisztviselői számadások csak közigazgatási (politikai) uton vizs-
gáltatnak meg, ugyan ezért fölsőbb vizsgálat végett is (a 134. §-
ban mondott) politikai hatóságokhoz küldetnek föl.

V. Számadási per urasági tiszttek ellen. Kezdi az
uradalmi ügyész az uriszek előtt. 1622: 65, 1723: 63. Az ügyész
mindjárt a pör felvételekor előterjeszti a számadásokat az azokból

készített nehézségekkel együtt, s ezekben kéri a tisztet elmarasztatni, de némellykor pörfölvétel nélkül is szokott történni, t. i. a tiszt által előmutatott számadásokra készített nehézségek kiadatnak a számadónak fölvilágosítás végett, mi általa megtétetvén, az uriszek ítéletéhez, melyet — miután már a törvényszék is megvizsgálta, s helybenhagyta — az uriszek által kiküldött urasági tiszt egy szolgabíró jelenlétében szokott végrehajtani. — Ezen pörben a vizsonti követelésnek is helye levén, a bevételt haladó kiadásokban az uraság is elmarasztaltathatik.

VI. **Összeszámitási per.** Kezdi az, kinek bizonyos öszveszámitás által kitünendő követeléseai vannak az adósági bíró előtt. A felek kölcsönös követeléseiket és számadásaikat előadván s bebizonyítván, mindenik fél elmarasztaltatik abban, a mivel a másiknak tartozik, mert itt mindenik fél egyszersmind alperes és fölperes; ugyan azért sem a költségeket, sem a kamatokat nem követelhetik.

VII. **Tartozatlan fizetményt visszakövetelő per.** Az adósági bíró előtt. Előb: 5, I: 71; II: 71; 1557: 17; 1723: 42. Be kell bizonyítani, hogy a fölperes vélt hitelezőjének nem tartóznán, helytelenül fizetett; a kamatokban és pörköltségekben csak úgy marasztaltatik el az alperes, ha a pör kezdete előtt — egy olly oklevél közlése mellett, melyből a helytelen fizetést nyilván átláthatta — bíróilag megintetett.

VIII. **Csődper.** Ezen per minden egyéb adósági perekből lényegesen különbözik, s akkor van helye, ha az adós magát az illető hatóságnál bejelenti, hogy tartozásai vagyonsbeli értékét felölmulják, vagy azt a hitelezők jelentvén (megyéknél az alispánhoz, városoknál a tanácshoz intézett) csődületet kérő folyamodványokban, melyre az adós azonnal törvényszék elébe idéztetik követelő s szenvedőlegi állapotját előmutatandó, s ha akkor a bíróság valónak találja a fizetési tehetetlenséget, vagy azt legalább (az adós megszökéséből, meg nem jelenéséből, bukásának kijelentése melletti egyezkedésekből, vagy kereskedői könyveinek rendetlenségéből) alaposan gyanítja, a csődületet elrendeli, ugyanezen ítéletben elrendeli a bukott javainak zár alá vételét s öszszeírását, továbbá a bukottnak határidőt tűz, követelési éstartozási állapotjának hit alatt teendő felfedezésére; végre ugyanazon ítéletben egy ideigleni tömeg-gondnokot s egy perügylót nevez ki, és a hitelezők öszszejövetelére határidőt rendel.

Az öszszeírást, és zár alá vételt megyéknél a törv. bizonyosság, városoknál pedig két tanácsbeli teljesíti a tömeggondnok jelenlétében, a más törvényhatóságokban levő javak öszzeírása pedig átküldő levél mellett eszközöltetik; — az öszszeírás alkalmával találtató nemesi ingatlan javakat tárgyazó irományok lepöcsételtetnek s az illető nemzetségbelieknek adattatnak; — továbbá ha lepöcsételt letétemények is taláthatnának, melyeken a tulajdonos neve vagy egyéb ismertető jelek láthatók, azok a tömeggond-

noknak adatnak, a netalán ott levő közpénztárakat pedig a bíróság veszi át, az illető hatóságot annak általvétele végett megkeresendő. Az összeírás a bukottnak tisztviselői fizetésére, valamint a feleség ingatlan javaira sem terjesztethetik ki, ha csak az adósleveleket a feleség is alá nem írta; továbbá az osztatlan javakból, úgyszint a közkereseti tárgyakkól a bukottat illető részek magautján kivétetvén szinte zár alá vétetnek, s a tömeghez csatoltatnak, valamint a csőd megnyitása után, a bukottra örökös vagy végrendelet által jutandók is. — Ha az összeírás alá bizományi áruk, vagy egyéb olly tárgyak is kerültek, mellyek másnak kétségtelen tulajdonai, a sajátság bebizonyítása után kiadatnak; a bukottnak élelem keresésére szükséges szerszámok és eszközök szinte kiadandók; — a feleség, hozományán kívül az ő, és gyermekei számára készült, különösen az ő neveikkel jegyzett ingóságokat is követelheti férje tömegéből; a bukottal együtt lakó egyedül az általa kizárólag használt s természetben meglévő dolgokat követelheti, a közösen birtakból pedig csak az eladási árnak felét; az illy eszközök a hitelezők összejövele előtt kezesség mellett, az után pedig a nélkül is kiadatnak. — Az összeírás két példányban készítettik, egyik a bíróságnak, másik a tömeggondnoknak adván.

Az ideigleni tömeggondnoknak kötelességében áll: 1) Az összeirt javakat, a bukott kereskedését, s követeléseit tárgyazo irományokat számadás mellett kezéhez venni. 2) Azon ingóságokat — mellyek az összeíró által a tarthatatlanok közé soroltattak — egy hiteles személy jelenlétében árverés útján eladni. 3) Minden egyéb javakra felelet terhe alatt felügyelni, és 4) A keresőlegi tartozásokat — a mennyire pör nélkül beszédhetők — behajtani.

A perügyelő (a hitelezők összejövele előtt) tartozik 1) Mind azon pörökre, mellyek a bukottat követelőleg illetik, felügyezni, s azoknak befejezését sürgetni. 2) A pör nélkül behajtható tartozásokat törvény útján behajtani. 3) A bukott ellen folyamatban levő pöröknek a csődületi bírósághoz való általtételét eszközölni.

A mi magának a csődpörnek folyamatját illeti, az a perügyelőnek a csődtömeg ellen intézett keresetlevele mellett indítatik, a bejegyzett kereskedőkre s közkereseti társaságokra nézve azon város tanácsa előtt, hol a bukott kereskedési telepje van, a kir. városokban lakó s nemesi javakkal nem bíró nemesek valamint egyéb polgárok, Jászok, Kunok, s Hajdúk, s a n. kikindai kerületben és első bírósági hatósággal ellátott mezővárosokban lakó nemteleknek nézve az illető tanács, a tenger melléki kerületben pedig a fumei váltó törv. szék előtt; minden egyéb nemesek és nem nemesekre nézve a megyei törvényszék, különösen a több megyékben nemesi javakat bírókra nézve azon megye törvényszéke előtt, hol az adós lakását tartja, vagy ha lakása sem állandó, a ker. tábla előtt.

A csődületi vagyis a hitelezők összegjövételére kitűzött s a n. m. h. tanács utján országsherte (sőt hirlapokban is kihirdetett határnapon) *) minden követelő okirataival együtt megjeleneni s követeléseit járulékaikkal s osztályzás iránti szándokával együtt írásba foglalva a bírósághoz két példányban (mellyek egyike a bíróságnál m. radván, másika a perügyelőnek adatik) beadni tartozik legfőlebb harmad nap alatt, mert a később beadandók el nem fogadhatnak; ha mindazáltal bizonyos akadály miatt a követelést ezen idő alatt beadni nem lehetne, erről a bíróságnak ugyan azon idő alatt jelentés tétetvén, a beadásra újabb határidő rendöltetik.

*) A csődületi határnapot hirlelő végzésben ki kell tenni a bíróság megnevezését, a bukott, ideigleni gondnok és perügyelő nevét, a megjelenési napot, és helyet, azon kijelentéssel: hogy a meg nem jelenők követeléseik harmadnap után el nem fogadhatnak.

Ha a megjelenés-kellő idején bejelentett követelések öszvege ezer forintot nem halad meg, a bíróság minden rendes szertartások és záradékok mellőzésével rövidleges uton hallgatván ki a feleket, rögtön ítéletet hoz a követeléseknek mind valósága, mind osztályzása iránt, s mindezekről jegyzőkönyvet visz, mit főlebbvitelkor is elő kell terjeszteni, 1844: 7. különben pedig, ha t. i. a követelések öszvege 1000 ftot meghalad, rendes csődpörnek van helye, s ekkor a hitelezők mindjárt összegjövételökhöz (harmadnap alatt) maguk közül egy három tagból álló választmányt neveznek ki, s állandó gondnokot választanak; ezen választmány vizsgálja meg az ideigleni gondnok számadásait; ennek jóváhagyása nélkül az új gondnok sem eladásokat nem tehet, sem szerződések nem köthet, sem pedig a bejött pénzekről nem rendelkezhetik, hanem ezeket a választmány adja ki biztos helyekre kamatozás végett, — a szükséges költségeket szinte a választmány fizetteti ki a gondnok által; továbbá: a választmány határozza meg a végrehajtásig el nem adható nemesi ingatlan javak (s ezek miveltéséhez tartozó egyéb dolgok) kezelését, nem különben a nem nemesi fekvő s egyéb ingó javak árverés melletti eladásának határidejét is ez szabja meg.

A bírósághoz beadott keresetlevelek s ezekhez mellékelt okiratok egyik példányából „íromány-csomó“ készíttetik, a másik rendbeli példányok pedig a perügyelőnek adatnak ki olly végből: hogy ez 15—45 nap alatt azoknak valósága iránt — netalán lehető ellenbizonyítékokkal támogatót — észrevételeket tegyen, mellyek szinte — mindenik hitelezőre nézve — két példányban elkészítetvén, s beadatván, a bíróság egyik példányt az íromány-csomóhoz köti, másikat pedig a hitelezőknek (mindeniknek t. i. az őt illetőt) adja ki, olly meghagyással: hogy 15—45 nap alatt feleletöket multhatlanul előterjeszszék, a későbbi védelem el nem fogadásának terhe alatt; ha valamelly hitelező más hitelező követelése ellen akarna kifogásokat tenni, szabadságában áll a bíróságnál levő íromány-csomóban ennek követelését s okiratait, és az ezekre adott ügyészi észrevételeket is megtekinteni, s önészrevételeit vagy czá-

folatait a kikötött határidő alatt beadni. Ha valamely hitelezőnek csak fél próbája lenne, pótló esküvel kiegészítheti, ellenben a bukottnak tisztító eskü soha sem engedtetik meg. — Az ekként készített észrevételek és feleletek felett a bíróság azonnal ítéletet hoz, s azokat ismét a perügyelőnek adja ki osztályozás iránti vélemény végett, ki is a most mondott ítéletet azonnali kihirdetésétől 15 nap alatt köteles a megítélt követeléseknek osztályozását s egyenkinti sorozatát elkészíteni, és a bíróságnak — szinte mindenik hitelezőre nézve 2 példányban — beadni; ezen példányok egyike itt is az íromány-csomóhoz csatoltatik, a másod rendbeliek pedig a hitelezőknek — saját keresetüket illetőleg — adatnak ki 15 nap alatt teendő ellenjegyzetek végett; valamint a kereset valóságára, vagy annak-osztályozására nézve is szabad minden hitelezőnek a másik ellen kifogásokat s észrevételeket tenni a mondott határidő alatt. Mellyek után a bíróság ítéletileg határozza meg az osztályzatot e következő szabályok szerint, u. m.

Az 1. Osztályba tartoznak: a) A tömeg rendbeszedésére fordított költségek, a gondnok és perügyelő díja, és a bukott tartására kirendelt napi díjak. b) A törvényszék-tartási költségek (de ha a tömeg értéke ezer ft nem halad meg, ezek meg nem ítéltetnek). c) A végrehajtási költségek. d) A közhivatalbeli letétemények, s hivatalos számadásokból eredett elmarasztalások, e) közadóbeli tartozások, f) Urburai tartozások, és g) A folyó (legutolsó) évi urbéri hátramaradások.

A 2. Osztályba jönnek a gyámi számadásokból eredett elmarasztalások; — a csőd megnyitását előző évről hátra maradt kéményseprő és cselédek bérei; — kereskedői segédek fizetése; — orvosoltatási s temetési költségek; — és a csőd megnyitását előző félévre járó lakbér.

3. Osztályba soroztatnak az örökség átvételekor, vagy utána 6 hónap alatt betáblázott ősi adóságok; — a törvényes és betáblázott írott jegybér; — betáblázott s bejelentett hozomány s vitaliciumok; — a bukottnak minden rendesen betáblázott adóságai s váltóbeli kötelezései.

4. Osztályba tételnek a magány letétemények, a be nem táblázott női hozomány, közönséges adólevelek, terhes szerződésekből eredő tartozások, kivonati adóságok: végre mind azon számadásokból eredő elmarasztalások, mellyek az első osztályba nem jöhetnek.

5. Osztályba tartoznak mindazon kamatok, mellyek a csőd megnyitása előtti időkre járnak s megítéltettek. Végre:

A 6. Osztályba jönnek minden egyéb — főnebb nem érintett — követelések, például a hagyományok sat.

Ha a csődtömeg olly csekély, hogy az első osztály kielégítésére sem elég, az első osztálybeli követelések az abban kitett sorozat szerint elégíttetnek ki; a többi osztályokra nézve pedig — ha

t. i. az ugyanazon osztálybeli követelések egészen ki nem elégíthetnének — a követelésbeli mennyiséghez képest aránylag törtenik a kielégítés, s így ha az 1. 2. vagy 3. osztály az egész tömeget kimerítené, a következő egészen kielégítetlenül marad; azonban a 3. osztályra nézve különösen megjegyzendő azon elsőbbség, mellyel az ott sorozott némelly adóságok egymás ellenében bírnak; így a bukottnak betáblázott adóságai s nejének betáblázott hozománya kielégítéskor elsőbbséggel bír az ingatlan javak s ezek jövedelmeire nézve a csak bejelentett *) hozomány és váltóbeli adóságok előtt, és viszont; ha tehát a betáblázott hozomány s betáblázott adóságok az ingatlanokból ki nem elégíthetnének, csak akkor lehet az ingókból kifizetni, ha már ezekből a bejelentett hozomány és váltóbeli adóságok kikerültek és viszont. Végre: ha a különösen megnevezett javakra betáblázott adóságok ezekből ki nem telnének, a közönséges adóslevelek közé soroztatnak.

*) A kereskedő midőn czimét az illető hatóságnál bejegyezteti, nejének hozományát s jegyajándékát is köteles bejelenteni. 1840: 16. 9. §. A betáblázásról alább szólandunk.

Az osztályzás ideje alatt a gondnok számadásai vétetnek a választmány által vizsgálat alá, s ha az ezekre netalán tett észrevételeket és nehézségeket a gondnok önkint el nem fogadná, ugyanazon ítéletben, melly az ügyész által előterjesztett osztályzás fellett hozatik, egyszersmind eziránt is határoztatik s a határozat azonnal végre is hajtatik, egyedül birt. kívül (a csődperrel leendő) fölebbviteli joga maradván fel.

A végítélet kihirdetése után harmadnap alatt tartozik a meg nem elégedő fél fölebbvitel iránti okokkal (de nem új bizonyítékokkal) támogatott s írásba foglalt szándokát a bíróságnak bemutatni, szabadságában állván egyszersmind akármellyik hitelezőnek a másik fölebbvitelére észrevételeket tenni, mellyek 8 nap alatt múlhatlanul beadatván, a fölebbvitel iránt ítélet hozatik, s a pör minden mellékleteivel együtt a váltó feltörvényszékhez küldetik, s ha itt az első bíróság ítélete helyben hagyatik, további fölebbvitelnek helye nincs, hanem a per végrehajtás végett visszutasítottatik; — ha pedig különböző ítélet hozatik, a váltó feltörvényszéktől a hétszemélyes táblához vitetik, hol is minden egyéb perék előtt megvizsgáltatik, s a hozott ítélettel együtt végrehajtás végett az első bírósághoz visszaküldetik.

A pörnek ekként történt befejeztetése után a végrehajtás vétetik foganatba, t. i. a kint levő pénzek beszédetnek, s a még el nem adott javak (t. i. a nemesi ingatlanok és ezekhez tartozó eszközök) árverés alá bocsátatnak; azonban az árverés csak addig folytathatatik míg a kielégítésre kellő összeg ki nem kerül; az árverésből bejövő pénzekre a végrehajtó bíró által annyiból különös figyelem fordítandó: hogy az ingatlanok árát az ingókétól szorosan elkülönözze, nehogy akár amazokra, akár emezekre nézve elsőbbséggel bírók között zavar támadjon.

Mindezek után a gondnok javaslatot tesz a fizetés rendjére nézve, melyre a hitelezők ismét észrevételeket tehetnek, de a bíróság e felett is ítéletet hoz, s a gondnok az ebben megállapított sorozat szerint elégíti ki a hitelezőket; kik is az általvett pénzekről nyugtatványt adnak, és a végrehajtó bíró eljárásáról jelentést tesznek, melly után a bíróság a csődületet berekesztettnek nyilatkoztatja; ha azonban a bukottnak még ezután is találatnék olly vagyona, melly a csődtömeghez tartozott volna, vagy azon perekből — mellyek a csőd berekesztéseig le nem folytak — a bukottra később valamely vagyon háromlana, ezeket a teljes kielégítést nem nyerő hitelezők kérelmére a csődületi bíróság azonnal zár alá veszi, s a csődperben megállapított osztályzat szerint történendő kielégíttetésüket haladéktalanul foganatosítja. — Ha pedig a csődület berekesztése után a bukottra valamely örökség szállott, vagy új vagyont szerzett, a csődperben ki nem elégített hitelezők ellene új csődületet kérhetnek, mellyre a bukottnak új hitelezői is meghívandók, 1840: 22. Végre: különösen megjegyzendő: hogy ha a bukás — a csődbíróság ítélete szerint — hamissággal párosult — mit a bukott meg nem jelenéséből, vagy értéke föl nem fődözéséből, vagy bukása okadásának elmulasztásából, vagy végre, ha a bukás okainak birói vizsgálatokor akár meg nem jelen, akár nem nyilatkozik, s a megítelt követelések értékét felölhaladnák — törvényesen lehet következtetni, vagy vétkes gondatlanságból eredett: a bukott fenytő pörrel is megbosszulatik, s többé sem váltókat ki nem adhat, sem bejegyzett kereskedőnek nem tekintethetik, sem törvényes hitelű kereskedői könyvet nem vihet, 1840: 22, 1844: 7.

IX. Felölfizetést (vagy irást) követelő per. Kezdekhetnek azon hitelezők, kik a csődperben megítelt követeléseiket vagyonhiány miatt meg nem kaphatták, birtokosai ellen azon nemesi ingatlan javaknak, mellyeket a bukott, csődületét megelőző öt év alatt szerződés mellett elzálogosított, vagy pedig az olly hitelező ellen, ki becsü mellett birói zálogban bírja az adós nemesi ingatlan vagyonát. A kereset az I: 103, s 1840: 22, 123 §-ban alapul, s csak akkor van helye, ha csekélyebb a jószágon fekvő összeg mint a jószág értéke — a birtokos előlegesen biróilag intetik meg a jószágon fekvő egész összegnek fölvétele s a jószágnak a megintető kezeire leendő bocsátása, vagy pedig az intető által követelt összegnek kifizetése végett; ha ezen intéz nem sikerül, a pört kell megindítani az adósági bíró előtt; s ebben azt kell bizonyítani hogy a követelt adóság a csődperben megíteltetett, de vagyonhiány miatt ki nem elégíttethetett, ezen kívül szükséges a zálog valóságát is bebizonyítani, ezek után az alperes tartozik pénzének föl vételével a jószágot kibocsátani; vagy a fölperest követelésére nézve kielégíteni, — ez utóbbi esetben a föl fizetett pénz (zálogpótlékként) a zálogos levélre iratik, (s innen veszi a per is

nevezetét) melyet a tulajdonos kiváltáskor szinte visszafizetni tartozik. — Végre

X. Uzsorát boszuló per. Ha valaki a törvényesnél nagyobb kamatot vesz, vagy többet ir az adóslevélbe mint valóban adott, pénzének elvesztése végett a kir. ügyész által pöröltetik meg az adósági birói előtt. 1715: 51, 1723: 20, 1802: 21. Bebizonyíttatván az uzsora valósága ha t. i. száztól több vétetett vagy köteleztetett hatnál, vagy az adóslevélbe több iratott, mint valóban adatott, a tőke és törvényes kamatok a kir. ügyésznek jutnak, a tulságosan vett kamatok pedig az adósnak adatnak vissza; — ha a feladó ezen pörben próbákkal is szolgálhat, a kir. ügyésznek itélt összegtől egy harmadrészt kap.

Jegyzet. Az újabb törvények előtt még adósági elsőbbségért is adott kereset, azonban már ez az 1840: 21-nél fogva megszűntnek látszik, mert ha valaki a betáblázással terhelt vagyont megveszi, az ellen nem elsőbbségi, hanem egyenesen adósági pert kell kezdeni, de az a következő §-ból bővebben ki fog tűnni.

XXVI. FEJEZET.

A betáblázásról és kezességről.

206. §.

B e t á b l á z á s.

A betáblázás: „Az adóságnak kihirdetése s jegyzőkönyvbe való igtatása azon megye gyűlésén, vagy város tanácsa előtt, mellynek körében (hatósága alatt) fekszik azon vagyon, mellyre a betáblázás intéztetik.“

A betáblázásnak kettős célja lehet, t. i. elsőbbség-nyerés a csődpörbeni osztályzatnál, és az adóság biztosítása, ez utóbbit ugyan már az első is magában foglalja, mindazáltal attól megkülönböztetendő, mert amaz — mint az előbbi §-ban láttuk — csak a csődpörben fogantatosul, ez pedig azon kívül is különös hatású; mielőtt ezt érintenők, szükség tudni: 1) Betáblázáskor az eredeti kötelezvényt kell az illető hatóságnál bemutatni, s fölolvastatni. 2) A korábbi betáblázás elébetetik a későbbinek, de az egy időben betáblázottak közül az adóslevél költe határoz; a csőd megnyitása utáni betáblázásnak pedig semmi ereje nincs. 3) A betáblázandó levélnek határozott összegről kell szólnia. 4) A betáblázás csak in-

gatlan javakra intézethetik. 5) A megyéknél általános betáblázások is történhetnek, ellenben a városoknál nem.

A határozottan kijelölt polgári vagyona intézett betáblázás az adós egyéb javaira nézve hatással nem bír ugyan, hanem egyedül a kijelöltre nézve bír kielégítési elsőbbséggel, s ha az illy mód-
dal betáblázott polgári vagyont valaki megveszi, a hitelezőknek minden ebből eredhető káraért jót állással tartozik, — ugyanazért míg a hitelezők kielégítve vagy biztosítva nincsenek, tanácsos a pénzt a város tanácsa előtt leszámlálni. — Ugyazint a megyékben betáblázott s különösen kijelölt birtok vevője is kezességgel tartozik, azaz mind azon hitelezőket, kik követeléseiket azon birtokra betábláztatták, vételkor a vevő tudósítani s kielégíteni v. adóságukat magára vállalni köteles; különben habár az egész összeget kifizette volna is az eladónak, birtokát a reá betáblázott adóságok továbbá is terhelik; — ugyanez áll, az egy megyei törvényhatóság alatt levő — általános betáblázással terhelt birtok vételére nézve is. — A betáblázásnak díja 200 ftnál többről nem szó-
ló kötelezvényektől 1 ft. 30 kr. — 200 fton felől 3 forint.

A kitáblázás ugyanott, és ugy történik mint a betáblázás, és érette díj nem jár.

207. §.

K e z e s s é g.

„Olly mellékes szerződés, mellynél fogva valaki másnak kötelezést egy harmadik nagyobb biztosítására segédi móddal *) magára vállalja.“ A kezesség tehát mindenkor 3 személyt feltételez u. m. a hitelezőt, adóst és kezest. Általános szabályai ezek: 1) Csak az kezeskedhetik, ki fő kötelezést is vállalhat. 2) Ha a kezességhez általánosan adatik a megegyezés, azonnal; ha feltételesen, egyedül a feltét létesültével kötelez. 3) Az előttemezés és adós ajánlása kezességet nem okoz. 4) Akár a fő kötelezésre iratik, akár külön írásba foglaltatik, mindenkor valamely fő kötelezést föltételez. 5) A ki bizonyos összegért kezeskedik, csak annyi értékig, az általános kezes pedig bármilly összegért is kötelezethetik. 6) Ha a főkötelezés valamely rendes szertartás hiánya miatt érvénytelen, a kezesség megszűnik, de nem akkor, ha valamely személyi tulajdonság érvénytelen, mert p. o. a kiskorúért kezeskedő elégtétellel tartozik. 7) A kezességnek helye lehet minden nemű kötelezéseknél, még a vétkek következményeire (de nem a bűnbeliekre) nézve is; azonban a kárért jótálló nem képzelhetik a megszünt nyereségért is jótállani, ha csak általánosan nem kezeskedett. — 8) Ha a kezes a hitelezőt kielégíti, ennek minden jogát a kezes veszi át, hogy az adóstól viszonti követelés útján elégtételt eszközölhessen. 9) Ha egyért többen kezeskednek, föl-
osztási jótéteménnyel bírnak, ha csak egyért egészben

nem állottak volt jót. 10) A kezes sortartási jótétemény-nyel bir, azaz mig az adós fizethet, nem tartozik eleget tenni, ha csak ezen jogáról le nem mondott. — 11) A kezes épen azon kifogásokat teheti a kötelezés ellen, mellyeket az adós, azért a pörben magukat együtt is védhetik, s ha az adós fölmentetik, a kezes is elenyészik. 12) A határidő elmúltával megintetheti a kezes a hitelezőt: hogy vagy hajtsa be adóságát, vagy mentse föl a kezesességtől, mit ha ez tenni elmulasztana, többé a kezes felelős nem lesz, **) de a bizonyos időre vállalt az idő elteltével önkint is megszűnik. 13) Ha a főkötelezés — a kezes megegyezésén kívül — megújítatik, az újított kötelezés a kezeset nem terhelheti. Végre 14) A kezesességre terhe tárgybeli levén az örökösökre is átszáll.

*) Azaz ha a kötelezett köteletségének eleget tenni nem tudna, a kezes teend eleget: a kezes tehát az átvállalótól lényegesen különbözik, mert ez a kötelezett köteletségét föltétlenül elenyészteti, s azt mi amaz terhelte, annak fölmentésével egészen magára hárítja; kivévn ha magát nem kötelezhető személy átvállalását a hitelező tévedésből fogadta el.

**) Ugyan ez áll akkor is, ha a kezes látván az adós naponkénti fogyatkozását, a hitelezőt bíróilag meginteti adósságának behajtására; és a megintéskor az adós még fizetni képes volt.

208. §.

A kezes elleni törvénykezés.

A kezes ellen rendszerint azon pörök folyhatnak, mellyek az adós ellen, még pedig vagy főleg, midőn t. i. az adós máregészen vagyon nélkül van, vagy mellékesen, t. i. az adós ellen indított pörben kitüvnén az adósnak vagyontalansága, a kezes is beidéztethetik, s el is marasztaltathatik; — az első esetben a bírósági illetőség meghatározására nézve a kezes rangját is tekintetbe kell venni; — ellenben a második esetben, ha az adós és kezes rangjokra nézve külön bírósághoz tartoznának is — patvarkodási díj félelme nélkül — lehet a kezes mellékesen az adós ellen indított pörbe idézni. II: 52, Máty. VI: 17, Ulász. I: 38, 1723: 31.

A kezes is pörölhet az adós ellen, ha ő a hitelezőt kielégítette, még pedig az egész összegért, habár a hitelező — a kezes kedvezésére — valamit leengedett volna is. Előbeszéd 5. cz.

XXVII. FEJEZET.

A pörbeli egyességről, kisajátításról, és a kötelezésekét megszüntető módokról.

209. §.

Pörbeli egyesség.

„Olly kötés, melly által bizonyos per alatt levő, s a felek szabad rendelkezése alá tartozó dolog nem ingyen *) hanem valaminek adása, megtartása, vagy ígérese mellett a másikra ruháztatik“ — pörbeli egyességnek vagy peralkunak mondatik, melly hogy törvényes erejű legyen, hiteles hely vagy személy, vagy a pörnek bírāja előtti bejelentés, a másodikban a hiteles hely vagy személy előtti hitelesítés, és mindkét esetben a használat általi megerősítés. — Ezen szerződésnek alapja a pörnek kétséges kimenetele, tárgya pedig a kétséges vagyon és jog.

*) Ez által különbözik a barátságos egyességtől, mert ennél fogva az egyik fél egészen ingyen ereszti át a peres dolgot.

Szabályai: 1) Pörbeli egyességre léphetnek mind azok, kik javaikat szabadon kormányozhatják, valamint a gyámatya is, ha a peralku az árvák hasznára válik. 2) Azt, ki ezen egyességbe sem személyesen, sem meghatalmazottja által be nem folyt, nem kötelezi. 3) A nyilvánított egyezésen túlható ereje nincs. 4) A bíró ezen egyességre a feleket nem kényszerítheti, hanem javasolhatja. 5) Csak addig van helye, míg a pör semmi pörorvoslattal föl nem függesztett ítélet által nincs eldöntve. 6) A peralkutól el sem lehet állani ujon talált oklevelek, vagy sérelem miatt, ha csak az örökösök olly oklevelet nem mutatnak elő, melly az egyezőnek kezénél volt, s mellyből nyilván kiviláglik hogy azt használva az egyező bizonyosan nyertes lett volna, mivel ez esetben nem volt kétséges a pör kimenetele. 7) Magában foglalja minden szerezhető további jogról való lemondást, és ez által mindenkor valami ígértetik vagy adatik, p. o. bizonyos mennyiségű pénz, valamely más vagyon, vagy épen a per alatti vagyonnak egy része, és ez az igazí peralku, mellyet igen ritkán s igen nehezen lehet erőtlentíteni, ellenben amazokat főképp ha eladássá fajulnak.

Foganatai: 1) A peralkuval szerzett vagyon hason jogú azal mellyhez ragasztatik. 2) Meg nem semmisíttethetik sem a kir. ügyész által ha ahhoz kir. egyezés is járult, sem a nemzetségbeliek által előintés elmulasztásából, sőt jogsérelemből sem; azonban a bele nem egyezők illetőségeire nézve, valamint az árvák részére károsan tett peralku megerősíthető, egyszerűen mindazáltal félre nem tétethető. 3) A peralkuval megszüntetett per semmi perorvoslatot el nem fogad.

210. §.

P e r e k.

I. Peralkuban tett ígéret teljesítését követelő per. Kezdi az, kinek valamihez peralkuban tett ígéretnél fogva joga van, az ígéretét önkint teljesíteni nem akaró ellen a kir. tábla előtt. — Lásd a 107. §-t. — Ha peralkunál fogva pénz köteleztetett, azt a fizetési határidőtől járó kamatokkal adósági pörrel is lehet követelni, 1806. máj. 6-kán költ f. i.

II. Erősítési perek. 1) Tárgy vagy személy körüli hiba, vagy csalárdság miatt, 1715: 53. 2) A gyámi káros peralku ellen, I: 127, 1655: 24. 3) A bele nem egyezők illetményeikre nézve mások által történt egyesség miatt, I: 62. 4) Az illető örökösök által a nem kétséges pör kimenetele miatt, vagy ha nem a bíró s hiteles hely előtt történt. I: 58, 59, 62, 101. l. 11 f. i. — Indíttatik a kir. tábla előtt; ha a peralku megerősíttetik, a dolog örök eladásnak tekintetik s az alpörös az elidegenítés szükségével vagy okszerűségével védheti magát.

211. §.

K i s a j á t í t á s.

„Azok, kik a honi kereskedés előmozdítását célzó vizcsatornák, vasutak, s ezekhez szükséges hidaknak saját költségeiken építését magokra vállalják, mindazon földeket és épületeket, mellyek vállalatjuk vonalába esnek, azoknak illető tulajdonosaiktól — tőkéletes kártérítés mellett — megvehetik,“ a következő szabályok mellett: 1) Az illy munkálatokat tenni kívánók mindenek előtt az illető hatóságnál tartoznak magukat jelenteni, mellyre a hatóságok egy szolgabíró s esküdtet, vagy illetőleg (a városok és kerületek) egy tanácstagot küldenek ki a végből: hogy az előleges munkálkodás alatt történhető károkat rövidleges úton elintézzék; az ezek ítélete mellett nyert kárpótlás után tett ellenzések karhatalommal is elháríttatván. 2) A helynek átengedését és mennyiségét a főtörvényszék határozza el, — ugyanez köt alkut a

bérszedésre nézve is. 3) Ha a kisajátítás árában a felek meg nem egyezhetnének, az rövidleges úton határoztatik meg. 4) Az urbéri földekért nemcsak a jobbágyot hanem a földesurat is kárpótlás illeti, s az ezek iránti alkudozásokon a tisztí ügyésznek is jelen kell lennie.

212. §.

P ö r ö k.

I. Kisajátítási rövidleges per. Ha a vállalkozók a kisajátítandó földek s épületek ára fölött az illető tulajdonosokkal meg nem egyezhetnének, megyékben az alispán, városokban és kerületekben az illető tanács, vagy (ha ez az egész községet érdeklí) a ker. törvényszék, az egész kerületet érdeklőkre nézve pedig — a nádor által kirendelendő bíróság — a megbecsülendő megböcsülésének előre bocsátásával — barátságos egyeztetés nem sikerülteben rövidlegesen hallgatja ki a feleket, és a fölhozott adóhoz s körülményekhez képest hozott ítéletét — a birtokon kívüli főlebbvitel kivételével, minden egyéb perorvoslat kizártával — haladéktalanul foganatosítja. 1836: 25, 3. §.

II. Kár per. A vállalkozók által akár véletlenül akár hibából okozott károk miatt, — ugyan a főntebbi bíróság szinte rövidleges úton intézi el. 1836: 25, 8. §. A készakarva kárt okozó vagy az okozott kárt szegénysége miatt megtéríteni nem tudó személyt fenyítő pörrel is megboszulatik. — A vállalkozók felelősek még az olly károkért is, mellyek munkásaik által okoztatnak, fenn maradván mindazáltal ezek elleni viszkeresetök.

Minden egyéb e tárgyból — a bérszedésre engedett évekig — credhető kérdések szinte a főnebb mondott birák által intézetnek el.

213. §.

A kötelezéseket megszüntető módok.

Azon módok, mellyek által a kötelezés megszüntetik, e következők: 1) Tökéletes elégtétel; 2) összevegyület, ha t. i. a követelési jog és kötelezés egybevegyül. 3) Megajánlás vagy birói kézbe való letetés, mi azonban csak a kötött idő után történhetik. 4) Ha az adós mást állít maga helyett s a hitelező azt elfogadja; — ha az állított az állítónak szinte kötelezettje, az állítást elfogadni köteles, kivévén ha a hozzá utasított kötelezésben az övéinél szigorúbb feltételek vannak. 5) Átvállalás, midőn t. i. valaki másnak kötelezését önkint egészen magára vállalja, s ezt a hitelező is elfogadja. 6) Újítás, ha a kötelezés másra változtatik át.

7) Engedvény, midőn valaki követelési jogát másra ruházza. 8) Lemondás, midőn t. i. valaki követelési jogáról lemondván, azzal tovább élni nem kívánó szándokát nyilvánítja. 9) A tárgynak elveszte, ha t. i. a természetben visszaadandó dolog elveszett; de ha ez csalárdságból vagy hibából történt, az okozó kárpótlással tartozik. 10) Elidősítés. 11) Erőtlenítés, s végre. 12) Birói félretevés.

Az engedmény, átvállalás, és újítás tulajdonkép csak a személyre és tárgyra nézve tevéen változást, a kötelezéseket tökéletesen meg nem szüntetik.

XXVIII. FEJEZET.

A hatalmaskodásról.

211. §.

N a g y o b b h a t a l m a s k o d á s.

Értekezésünk felosztásának jelen részét teszik a magán vétkek — millyenek a hatalmaskodás, álarczosság, vértagadás sat. — ezek közül különösen feltűnők a hatalmaskodási tettek, melylyek is nagyobbak vagy kisebbek, és vagy egy által, vagy fogadottak segítségével, vagy küldöttek s megbizottak által követetnek el.

Nagyobb hatalmaskodásnak mondatik: „Azon tett, melly által valaki a törvény által világosan kijelölt esetekben más erőszakosan megsért.” — Az esetek régiek vagy újabbak; a régiek e következők: 1) A nemesi lakba vagy kuriába betörés. 2) Valamelly nemes személynek bezárása vagy letartóztatása a törvény által kijelölt eseteken kívül. 3) A nemes személynek — méltó önvédelmen kívül — megsebesítése, s megverése, 4) ugyan annak megölése. 5) A nemesi javak s tartozmányainak elfoglalása. — Az új esetek pedig ezek: 1) A tisztvi foglalatosságokban járó országos tisztviselőknak letartóztatása, bezárása, vagy megverése, és sebesítése. 2) Az ország s megye gyűlésére és törvény-székeire, vagy a szökött szolgákat s katonai kicsapongásokat illető nyomozás, vagy katonai számadások végett járóknak, vagy az országgyűlésen panaszt tevőknek megverése és befogása. 3) A negyedigigleni rokonoknak megsebzése. 4) A szabad meneteli levelek megsértése. 5) Akármelly ember tagjainak csonkítói.

A hatalmaskodási tettek rendszerint magán személyek keresete mellett, és nem a tiszti ügyész vádja által toroltatnak meg, azonban ha a hatalmaskodási tettek bűnbeliékké fajulnak — p. o. ha szertelen zajjal követtetnek el, vagy nem jogosság czime alatt történnek, hanem egyenesen gyilkosság vagy rablás czélzatával vitetnek véghez — mindenkor ügyéssi váddal boszultatnak meg, és ekkor nem a polgári, hanem a büntető törvényszéken határoztatik meg a büntetés.

A nagyobb hatalmaskodás mint polgári vétek büntetése fej- vagy jószág-vesztés (1729: 34.): de a bevett szokásnál és felsőbb ítéleteknél fogva gyilkosság esetén kívül csak jószág-vesztés, t. i. a nagyobb hatalmaskodó minden saját részére esendő javait elveszti (az ártatlan gyermekek s osztatlan testvérek illetőségeinek, valamint a feleség javainak s jogainak, nem különben minden idegen jognak és pénznek sértetlenül hagyásával) még pedig az ingókat örökösen, de az ingatlanokat közönséges becsáron visszaválthatólag; ezenkívül öndíjában és a károk s költségek megtérítésében is elmarasztaltatik. — Ugyanezen büntetésnek van helye még arra nézve is, ki a hatalmaskodásban maga ugyan tetteleg nem részesült, hanem azt megbizottak által vitette véghez, kik ha nem esek, szinte megidézendők, és szinte a mondott büntetés alá esnek; ha nem telenek és a megbízó vagy fölvevő alattvalói, törvény elébe állítatnak, és magok által fizetendő öndíjokban marasztaltatnak el, azokat pedig kik a megbízónak vagy fölvevőnek nem alattvalói, különösen kell megidézni. — A tisztt, habár kötelességnél fogva követ is el nagyobb hatalmaskodást, saját javaiból (és nem az uréból mint a kisebb hatalmaskodás miatt) ad elégtételt. A polgári vagyonnal nem bíró egyházi személyek egyházi javaik jövedelméből is kötelesek a váltságdíjt, károkat, és költségeket megtéríteni.

215. §.

Kisebb hatalmaskodás.

„Azon tettebeli vétek, melly által valaki nagyobb hatalmaskodás esetén kívül mást személyében, vagyonában, vagy jogaiiban erőszakosan megsért,“ kisebb hatalmaskodásnak máskint erőszakosságnak mondatik; ennek eseteit már — értekezésünk folytatában — nagy részben láttuk, tehát csak annyit jegyzünk meg általában: hogy mind azon tettek, mellyeket valamelly jogszerzésre vagy föntartásra — törvényes renden kívül — önhatalommal véghez viszünk, erőszakossági díjt (büntetést) vonnak magok után. — Az erőszakossági díj meghatározására nézve pedig a következő szabályokat kell tudni:

1) Az erőszakosság által okozott károk és költségek megtérítésén kívül a nem es személy 100 frot fizet, sőt ha fölvetettek

sat. is használt, ezeknek váltságdíjait is fizeti, azonban ha a fölvelt nemes személy s nem alattvalója a fővétkesnek, váltságdíját maga fizeti; ellenben az alattvalók díjait mindenkor uraik fizetik. 2) A szabadosok szintűgy büntettetnek mint a nemesek ha anyai vagy feleségi javakból hatalmaskodnak, ellenben ők csak saját díjakat követelhetik. 3) A polgárok s egyéb nemtelen személyek csak 40 ftot fizetnek és követelhetnek, de a polgárok egymás között szinte 100 ft. fizetnek; — továbbá: a nemteleneknek küldésre vagy megbízásra nincs ugyan képességök, mindazáltal a polgár fölveltjeinek díjait is fizeti. 4) A hivatalnál fogva erőszakoskodó — urasági tisztek szinte úgy büntettetnek mint a nemesek azon különbséggel: hogy az elégtétel az uraság javaiból vétetik, kinek azonban ha nem az ő rendelkezéséből történt az erőszakoskodás, joga van tisztjén azt keresni. 5) A községek ha együtt követnek el erőszakosságot, akár kiváltságosak akár nem, úgy büntettetnek mint egy nemes személy, az egyes tagok azonban különkülön saját díjait fizetik. 6) Ha a földesur alattvalójáért nemes ellen ügködik, annak díján kívül hatóságának megsértéseért 100 ft. követelhet. 7) A férj és feleség által együtt — valamint minden egyéb közös jogú javakért több egy jogú személyek által — elkövetett erőszakosságért csak egy büntetés rovatik; egyébiránt a mennyi a hatalmaskodási tett, vagy ugyanazon tethez a mennyi külön jogú személy járult, annyi a büntetés; — ellenben az egyfolytában s egy célból tettekért csak egy büntetésnek van helye.

216. §.

P e r e k.

I. Nagyobb hatalmaskodási pör. Kezdi a sértett, vagy ha ez megöletett, vagy a sértés tárgybeli volt, ennek örökösei a nemesek, szabadosok, kir. és kiváltságos városok ellen a kir. tábla, polgárok és egyéb kiváltságos városok lakosai ellen a városi tanács előtt. — A vádlevélben — mely a régibb esetekre nézve Máty. VI: 15, Ulász. I: 56, II: 42, az újabbakra nézve pedig 1723: 10. jelesen az országgyűlés helyén történt sértésekre nézve 1723: 7-ben alapíttatik; — ki kell tenni a tettidejét, helyét, s minden körülményeket, és a küldöttek, fogadottak, vagy megbízottak neveit ezen óvással: „kihagyván a törvényszerint kihagyandókat“, mert lehető hogy azok közt nemesek és polgárok is vannak, kiknek törvény elébe állításukat — váltságdíj terhe alatt — kérni nem lehet: ezeket tehát külön kell megidézni, még pedig mindenkor a fővétkes bírása elébe, habár különben (mint fővétkesek) nem annak hatósága alá tartoznának is; — a fölporösséghez be kell bizonyítani régibb esetekre nézve a nemességét (mellyet itt az alperes bátran kétségbe hozhat), mivel ezen kereset egyenesen a nemesi előjog megsértése végett állíttatott fel,

a nemesség bebizonyítására nézve pedig szükséges a kiváltsági levelet és az első nyerőtől való származást bemutatni; elégséges mindazáltal a fölperes kiváltsági levelének előmutatása, s az első nyerőtől származása felől kiadott megyei bizonyosságlevél is; ezen felől be kell bizonyítani a megsértést, sőt némellykor (a birtok körüli hatalmaskodásnál) a birtokbavétel czímét is; az ügy érdemében főleg arról van a kérdés, valjon a tett büntetést érdemlő-e vagy sem? s ha akkor az alperes azt mutatja be, hogy a fölperes maga kezdette a viszálykodást, vagy ez másnak használatát v. jogát háborgatván, hibátlan védelmi mérséklet megtartása mellett veretett meg, vagy a sértés kölcsönös háborgásokból eredett, vagy az alperesnek szolgálja volt — a vád alól felmentetik, különben pedig a 147. §-ban mondott büntetésben marasztaltatik el. — Az új esetekben a nemesség bebizonyítása nem levén szükséges, elég a vádalapját, s illetőleg a tisztii foglalatosságot bemutatni. — Ezen kereset, ha a sértő vagy sértett meghal, megszűnik, kivéven a megölés esetét, vagy ha a sértés tárgybeli volt, vagy a per már érdemileg tárgyalatott. A nagyobb hatalmaskodás miatt elvesztett javaknak $\frac{2}{3}$ a bírósági a fölperesé, a váltságdíjak, károk, s költségek pedig kizárólag ezt illetik.

II. Kisebb hatalmaskodási, máskint erőszakossági vagy panaszos per. A közéletben nem gyéren előfordulhat különféle — jogot sértő — esetekben, jelesen: a vadászat, halászat, italmérés, vámszedés, örökség, vagy letétemény letartóztatása, erőszakos kártételek, foglalás sat. miatt sérelmet szenvedők által, sőt nagyobb hatalmaskodás miatt is (mert a kinek több szabad, kevesebb is szabad); — a nemesek, káptalanok, városok, kerületek, szabadosok és urasági tisztek ellen azon megyé alispánja előtt, hol a javak fekszenek, vagy ha személyes a sértés, hol a hatalmaskodó lakik, polgárok ellen pedig a tanács előtt — indíttatik. A vádlevél az I: 68. II: 26, 82, 1609: 29, 1613: 23, sat. törvényekben alapíttatik; ki kell abban tenni a tett idejét, helyét, módját, és nemét, nem különben az elfoglalt vagyon mennyiségét, minőségét és helyzetét, végre ha a fővetkes fölvetteket sat. is használt, ezeket is névszerint, vagy — ha csavargók s nevök sem tudható — legalább számszerint — az előbbi pörben mondott óvással — kell kitenni, mert a meg nem nevezettek váltságdíjai meg nem ítéltetnek; a nemeseket és polgárokat pedig különkülön kell szinte a fővetkes bírása elébe idézni, de a nemtelenek csak törvény elébe állíttatni kéretnek, azonban előállásukat elég — megjelenéskor — csak szavallásilag nyilvánítani. — Bebizonyítandó a vádlevél alapja, s ha a sértés tárgybeli volt, legalább (a háborgatást megelőzőleg) egy évi nyilvános és békeséges t. i. sem törvény utján sem ön-hatalommal nem háborgatott birtoklás is, sőt némellykor rövidebb idejű birtoklás is elegendő, ha annak kezdete ünnepélyes volt, p. o. bírói foglalás következtében tartott árverés mellett jutott a birtokba sat. — be kell továbbá bizonyítani az elvett dolog mennyiségét,

minőségét és helyzetét, valamint a károk, s idő közben vett hasznok mennyiségét is; — végre: ha a kereset küldésben vagy megbízásban alapítatik, a küldést vagy megbízást főlegesen kell bizonyítani, különben az alperes feloldoztatik, sőt a megbízottakra nézve is elenyézik a kereset. — A pör velejében arról van a kérdés, valjon a tett büntetést érdemlő-e s a törvényekre alkalmazható-e? — Az alperes védheti magát, a) Hogy csak saját vagyonát foglalta vissza, saját vagyonában pedig senki sem hatalmaskodó. b) A kérdéses tettet nem tudva, nem erőszakkal, s nem rosztat akaró szándokkal tette. c) Hogy az önvédelmére elkerülhetlenül szükséges volt. d) Hogy a fölperes már önhatalmával elégtételt vett; azonban az elvett jószágnak önkénti visszaadása ezen keresetet meg nem szünteti, ellenben ha a sértő a sértett felet erőszakosságának féldíjával biróilag megkínálja, megszűnik a kereset.

A fölperes által vádlevelében panaszlott tettek bebizonyítása után, ha ez, az abban felhívott törvényekhez alkalmazható erőszakosságnak ítéltetik, az alperes az előbbi §-ban mondott elvek szerint meghatározott díjon kívül a netalán elvett dolgoknak s hasznainak, károknak és költségeknek megtérítésében marasztaltatik el, de nagyobb hatalmaskodási díjban soha sem (jóllehet a tett nagyobb hatalmaskodás volt is), sem pedig az olly fogadottak sat. váltságdíjaiban, kik a pör velejébe ereszkedés előtt meghaltak vagy a kiknek tanúságával élt a fölperes ezen pörben. A díj egyenlően osztatik fel a bíró és fölperes között, de a károk s költségek kizárólag a fölperest illetik a fölvettek díjaival egyetemben. — Ha a fölperes pusztá bosszontásból pöröl, s hatalmaskodási tettet teljességgel nem bir bebizonyítani, vagy hatalmaskodás ürügye alatt sajátját keres: ellene az alpörös ugyanezen pörben méltatlan váddíjt követelhet, t. i. a fölperesre ugyanazon büntetés rovatik, mellyet ő követelt. — Ha e pörnek elvállalta előtt a sértő, vagy sértett fél meghal, a kereset megszűnik: de ha a sértés vagyonbeli volt, s az örökösök birói intés után is ragaszkodnak elődjök tettehez, erőszakossági pörrel lehet ellenök is élni, különben csak kár- vagy visszahelyeztetési per használtatik.

III. Visszahelyeztetési per. Kezdi a birtokból erőhatalommal kivetett, az alispán előtt, vagy ha a kivetés régi *) s több bonyolódás vagy szabadalom jött közbe, a kir. tábla előtt. A kereset 1542: 4, 5, 6, 1625: 44, 1681: 11, 1802: 22-beq. a lapszik. A fölperességhöz be kell bizonyítani az elkezdett birtok czimét, vagy az erőszakos kivetést közvetlen megelőző egy évi nyugalmas birtokot, — a pör velejében pedig az erőveli kivetetést olly czinnél fogva, mellynek semmissége bebizonyítható. Ezen próbák mellett az elfoglalt jószágnak visszahelyeztetésében marasztaltatik el az alperes; a hatalmaskodási pertől tehát a visszahelyeztetési peranyiban különbözik, hogy az egyedül tárgybeli sérelmek miatt in-

díttathatik, és ebben sem a hatalmaskodás, sem a méltatlan vád díjait követelni nem lehet. — Végre

*) Régi kivetésnek nevezetik a 32 évet felölmúló; ezen időre nézve szükség megjegyezni: hogy 32 év alatt akár hatalmaskodási, akár visszahelyeztetési pörrel lehet élni, azután pedig csak visszahelyeztetéssel, de csak úgy; ha törvényes, és óvások használata miatt elévülés közbe nem jött.

IV. A hatalmaskodási tettek által okozott sérelmek (előbbi I. II. III. pontokban leírt) orvoslatain kívül — nem ugyan világos törvénynél, hanem inkább azok elnézésénél fogva — szabadságában áll a sértettnek azokat önhatalommal is visszatörlni, jelesen a személyeket hevenyében, a tárgybelieket pedig egy év alatt; ha mindazáltal valaki az illy megtorlásban háborítottatik, vagy megveretik, keresete nincsen: azért tanácsosb a tárgybeli sértések miatt rövid visszahelyeztetés útján elégtételt szerezni, melly az önbíráskodástól annyiban különbözik: hogy amannál fogva az elvett dolog — ha megnincs — hasonló értékben is visszaadatik kárpótlással együtt; ellenben az önbíráskodó sem hason értékű dolgot, sem kárpótlást nem vehet erőszakossági díj terhe alatt, továbbá: a bíróilag visszahelyeztetett még a hatalmaskodás díját is követelheti; de nem az önbíráskodó; annyiban pedig megegyezik, hogy, ha a foglaló az elvett dolgot (maga fajában) bíróilag megajánlja s el nem fogadjuk, többé egyikkel sem élhetünk.

A rövidleges visszahelyeztetés módja pedig ez: a vagyonától erőhatalommal megfosztott, vagy használatából kivett fél egy év alatt az alispánhoz — ennek elfoglaltatása esetében pedig a megyéhez valamely más — ennek hatósága alá tartozó — nemes egyénnek alispáni hatalommal leendő felruháztatása végett — folyamodik s ez hivatalvesztés terhe alatt tartozik egy év alatt, — a foglalónak törvényesen bejelentett határnapon — segéd bíró társaival a helyszínére kimenni, hol is a felek rövidleges úton kihallgattatván, s ha a szükség úgy kívánja, tisztí nyomozás is tétvén: a foglalás előtt legalább egy évi és napi folytonos nyilvános és békességes birtokot mutató folyamodót (minden jogbeli kérdések vitatása nélkül) a tőlel elfoglalt birtokba azonnal visszahelyezteti, oda ítélvén azt nékie egyszersmind a foglalásból származott haszonvételekkel, károkkal s költségekkel együtt; ha az alispán ebbeli munkálatában akadályoztatnék, azt a megye által rendelendő hatalomkarral is foganatosítja; fenn maradván egyébiránt a sértett félnek nemcsak hatalmaskodási díjért, hanem a megszünt nyereség végett keresete is; joga levén egyszersmind az alispán ítéletével meg nem elégedő foglalónak is a fölösleg megítelt haszonvételel, kár s költségekre nézve kárpórral, a dolog érdemére nézve pedig rendes visszahelyeztető pörrel élni, sőt ha úgy tetszik, szabadságában áll akármellyik félnek — legfensőbb rendelkezés végett — ő fölségéhez is folyamodni, 1802: 22. 1807: 13.

Jegyzet. Ha a földesur jobbágyát előbb békeségesen használt urbéri tartozmányáiból tetteg kiveti, egy év alatt a szolgabíró s esküdt által is visszahelyeztetetik, 1836: 10.

217. §.

Uri törvényszolgáltatás.

Miután már a nemesek, polgárok és szabadosok — vagyis a földesuri hatóságtól függetlenek — által elkövetett hatalmaskodásokról értekezünk, még az uri törvényszolgáltatást szükség megismernünk: — „Ha valaki akár személyében akár jogaiban egy földesuri hatóság alatt levő nemtelen személy (jobbágy vagy szolga) által megsértetik, köteles a földesur a sértett megkeresésére alattvalója felett törvényes igazságot szolgáltatni“ s ezen igazságszolgáltatás „uri törvényszolgáltatásnak“ mondatik. Mielőtt (az 1836: 13. törv. cz. által) a nemtelen személyeknek is személyes kereseti tehetség engedtetett volna, igazságszolgáltatást csak nemes személy kérhetett, azonban az idézett törvény alkotása óta joga van azt kérni akár nemes akár nemtelen személynek, de csak nemtelenek ellen, mert a nemeseket (ha bár földesuri hatóság alatt vannak is) törvény elébe állítani nem lehet, tehát egyenesen kell megpörölni.

I. Törvényszolgáltatási per. A sértett fél a sértőnek földesurát igazságszolgáltatásért biróilag (szolgabíró és esküdt vagy kiküldött táblai jegyző által) meginteti, hogy t. i. egy általa tartandó uriszékre határidőt szabjon s ezt 15 nap alatt jelentse ki, hatalmaskodást tevő alattvalóit a törvény elébe állítsa, és a sértettnek törvényes elégtételt szolgáltatasson; az intélelvélben körülményesen kell a hatalmaskodási tettet leírni, s egyszersmind azt is kitenni, hogy a hatalmaskodó a megintett földesur alattvalója, és minthogy itt az intélelvél vádlelvélkint is szolgál, azt — a hatalmaskodásról szóló közönséges törvényeken kívül a III: 26, 1729: 41. — törvényeken kell alapítani. — A megintett 15 nap alatt tartozik uriszék tartására határidőt rendelni, s azt a megintőnek törvényesen bejelenteni; ezen határidőt a földesur először minden büntetés nélkül, másodsor csak alapos okok miatt halaszthatja el, köteles levén egyszersmind az elhalasztást is a megintetővel tudatni. — Az ekként kitűzött határnapon — a földesur által összerendeztetett uriszék előtt — fölvetetik a törvényszolgáltatási ügy, s ha ez valamely hiány miatt leszállítatik, tartozik a földesur a pert az uriszéken jelenlévő törvényes biznyságnak általadni, hogy ez, azt felsőbb vizsgálat végetta megyei törvényszékre terjeszsze; ha a leszállító ítélet a törvényszéken megváltoztatik, a per fogla-

lás végett az uriszékhez utasítottak. Ezen uriszéken maga a földesur is lehet ugyan elnök, de a tanúk hitelesítésekor a földesurnak és tisztjeinek nem szabad jelenlenni. — A vétkesnek uriszék elébe állíttatása csak a kifogások eldöntése után szokott történni, mivel a sértő csak az ügy érdemében felelős, egyébiránt védelmét akár saját ügyvédje, akár az uradalmi ügyész által előadhatja, s ha netalán — meghívásának ellenére — sem jelenne meg, makacsságból, különben pedig az előadott bizonyítékokhoz képest kisebb vagy nagyobb hatalmaskodási díjban *) marasztaltatik el, s a per első esetben a törvényszékre, az utóbbiban (azaz nagyobb hatalmaskodás miatt) pedig a kir. táblához vitetik fölebb. A költségek mindenkor a veszto félt terhelik. — Ha vétkes jobbágy vagy szolga földesurnak tudtán s hibáján kívül elszökik, hátra hagyott vagyonából vétetik elégtétel; ha pedig a földesur hibája vagy csalfasága miatt szökött el, az ur tartozik mindenikért eleget tenni. — A földesur és jobbágy közötti sérelmek szinte uriszéken ugyan, de csak rövidleges uton intéztetnek el.

*) A nagyobb hatalmaskodást tevő a károk, költségek és sértett díján kívül — mellyek mind a fölperesnek jutnak — minden saját értékét elveszti, s ebből $\frac{1}{2}$ -a a földesuré mint bírósé, $\frac{1}{2}$ a fölperesé. — A kisebb hatalmaskodó a károkon s költségeken kívül 40 ft. fizet.

II. Törvény nem szolgáltatás büntetését kérvő per. Indítja az alispán előtt a törvényszolgáltatás végett birói intést tétető a megintett földesur ellen, keresetét III: 26, 1609: 29; 1613: 23 s 1729: 41. törvényekben alapítva — a következő esetekben, u. m. a) Ha a megintett földesur uriszék-tartásra 15 nap alatt határidőt nem rendel, vagy b) Rendelt ugyan határidőt, de azt a megintetőnek nem jelentette, vagy c) Azt kétszernél többször elhalasztotta. d) Ha az elhalasztás után újabb határidőt épen nem, vagy igen hosszút rendelt. e) Ha a leszállított pert a törvényszékrevitel végett a törv. bizonyoságnak át nem adta, végre f) Ha a törvényszéktől visszaküldött pert ismét nem folytatja. Ha ezen esetek közül csak egyet is bebizonyít a fölperes, a földesur 100 ftban, s azok váltságdíjaiban — kik felett törvényt kellett volna szolgáltatnia, — valamint az elfoglalásból eredett hasznok, károk és költségek megtérítésében marasztaltatik el.

XXIX. FEJEZET.

Az álarczosságról és vértagadásról.

218. §.

Á l a r c z o s s á g.

Az álarczosság, máskint alakosság: „Olly tárgybeli magános vétek, mellynél fogva valaki másnak személyét, vezeték, és előnevét, czimét és jogait csalárdul bitorolja.“ Ez ismeretből nyilván kitűnik, hogy itt csak egyes személy vagy család jogainak álarczos használata — p. o. ha valaki álnév alatt adóságokat csinál, mások javait eladja sat. — és nem az emberek valamely egész osztályával közös jogok — p. o. a nemesség — bitorlása értetődik; ennélfogva a nemesi kiváltságok jogtalan használói ellen a tisztii ügyész nem álarczosság büntetéseért, hanem a kiváltságok használatából való kizárásért pörölhet.

Álarczosság büntetést kérő per. Indíttatik az alakosság miatt sérelmet szenvedő, vagyis azon családnak tagja által, mellybe magát az alakos be akarja tolni, nemeseknél a kir. tábla, polgároknál a tanács, jobbágyoknál az uriszék előtt, II: 16, 17, 1723: 46. A fölpörösséghez be kell bizonyítani azon család-dali rokonságot, mellynek jogait sat. az alakos bitorlotta, a pör vélejében pedig a bűn valóságát, mellyet ha a fölperes nem volna képes megmutatni, a perköltségekben, sőt — ha az alp. a fölperes vérokonos ezt a felp. tudta — a körülményekhez képest vértagadás díjában (lásd a következő §-t) is elmarasztaltatik; ha pedig a vád bebizonyul, az alpörös — ítélet által — örökös szolgájává tétetik a megsértett fölpörösnek; — ugyanezen büntetés éri az álarczos gyermekeit, s egyéb ollyakat is, kik fölvilágosításuk után is tudva folytatják az álarczosságot, és birtoktalanok; azon esetben pedig, ha az álarczos birtokos, a hamis levél készítő büntetésében marasztaltatik el; — azonban ha valaki azon családnak — mellynek alakját viseli — kára nélkül alakoskodik, p. o. valamely adománynak álnévvel ellentmond sat. nem mint alakos, hanem mint csalfa — önkénytesen büntetetik, de a károkat és költségeket ekkor is megtéríti, 1723: 12. Csalfasági büntetés alá jó az álarczosság végett perlő idegen is.

219. §.

V é r t a g a d á s.

„Azon tárgybeli magán vétek, mellynél fogva valaki igaz s törvényes véret negyed izig makacsul s csalárdul megtagadja, vagy azt vérségi igaz jogaitól ravaszul megfosztani törekszik.“ Ezen vétek — most adott ismeretéhez képest — kétféleképen követhetik el, t. i. az igaz és törvényes vérnek (s nem az örökbefogadottnak vagy törvénytelennek) megtagadásával, vagy annak igaz jogaitól való kizárásával: jelesen 1) Ha valaki a családjá javait uj adomány czimén egyedül magának kéri fel, vagy az uj adománylevélből osztályos véreinek neveit kihagyja. 2) Ha az egyenlő jogu jószágba valamely nőszemély magát — a törv. örökösök sérelmével fiúsíttatja. 3) Ha valaki szülőit, vagy egyéb rokonait esztelenségök örve alatt javaik kormányozásátul megfosztani törekszik. — Ellenben nem vértagadó az, ki magát arról kívánja értesíttetni, valjon valaki az ő családjából való-e vagy nem? valamint az sem, ki olyakat bocsát a jószágba, kiknek ahhoz joguk nincsen, mivel ezen vétek nem bebocsátásból, hanem kitagadásból származik; továbbá az sem vértagadó, ki családjának nem, erős jogu javait uj adományon kívül más czimmal megszerzi sat.

Vértagadás büntetését kérő per. Kezdi az olly atyafi, kit negyed izig való vére makacsul kitagadott, vagy jogaitól megfosztani törekedett, sőt ez utóbbi esetben az örökösök is kezdhetik a kir. tábla előtt, I: 38, 39; 1723: 46. A fölpörösséghez első esetben egyedül a vérséget, a másodikban egyszermind a jogbeli közösséget is, — a pörvelejében pedig a bűn valóságát, t. i. a csalárd és rozszlelkű kitagadást, vagy a család erős jogu javaiból történt kizárást kell bebizonyítani; — ha kisül a vád, az alp. örökszolgaságban, bécstelenségben, és azon javaknak — mellyekből a fölperest ki akarta zárni — elvesztésében s ha netalán a vétekhöz hamis esküvés is járult, ennek büntetésében is marasztaltatik. A birtoktalanok között nincs ugyan helye az örökszolgasági büntetésnek, de örökségöket ezek is elveszíthetik.

Jegyzet. A vértagadási pörben nyertes félnek azon javaiban, melyeket a vértagadótól elmarasztalása következtében kapott, magszakadás esetében nem a kir. ügyész, hanem az elmarasztalt vagy ennek utódjai örökökdnek, mivel a magány személyek viszállkodásaiból a kir. ügyészre valamint kár nem, ily haszon sem háromolhat.

XXX. FEJEZET.

A levelek körüli vétkekről.

220. §.

Levélhamisítás.

„Olly tárgybeli magán vétek, mellynélfogva valaki közhitelességi foglalatosságán kívül hamis okleveleket készít, vagy az igazakat — változtatásokkal s közbeszurásokkal — meghamisítja, v. legalább az ilyenekkel tudva él, s ez által másnak kárára és sérelmére törekszik.“ — Ezen vétkekhez hasonló a hamis pöcsét csinálása és használása is, — továbbá: ezen vétkekbe nem csak a hamisító eshetik, hanem még az olly ügyvéd is, ki az illy leveleket s pöcséteket tudva használja; azonban az igazságos tudatlanságból történt használatért senki sem bünhődik, mert ez esetben a ravaszság és ártani kívánás föl nem tétetik; — végre minthogy a levélhamisítás itt mint magán vétek tárgyalatik, tudni kell hogy ezen vétkekbe csak azok esnek, kik nem közhivatalból csinálnak hamis leveleket, ha tehát a közhitelességü hely vagy személy készit — hivatalos dolgaiban — hamis oklevelet: nem hamisítási, hanem hűtlenségi közvétkekbe esik, mellyről már előbb szólottunk.

A levélhamisítás büntetése különféle: ha t. i. valaki hamis leveleivel más élete ellen leselkedik, büntetése halál, hanem csak élete, de egyszersmind vagyona ellen is: halál, kár s költségek, és a már netalán elvett dolgok visszatérítése, — ha nem az élet, hanem egyedül a javak után történt az áskálódás, böcstelenség, kár és költségek megtérítése; — végre: ha a hamislevél-készitő másnak sem életet sem vagyona után nem törekedett, hanem egyszerűbb (p. o. úti sat.) levelet hamisított meg, a büntetés önkényti. — Ezen büntetések vagy mellékesen követeltetnek más főpör-úton, hol t. i. a hamis levelek használtattak, vagy főleg, azaz egyenesen nagyobb esetek miatt a kir. tábla előtt, uti s egyéb kisebb érdekü levelek hamisítása miatt pedig az alispán vagy szolgabíró előtt, 1723: 11, 12.

221. §.

Levelek letartóztatása.

„Olly tárgybeli magán vétek, mellynél fogva valaki más személyt vagy családot érdeklő irományokat minden jog nélkül magánál tart, és a rendesen kérő tulajdonosnak sem adja ki.“ — A leveleket minden jog nélkül letartóztató idegen személyt a tulajdonos bíróilag megintetheti, hogy leveleit 500 ft. törvényes büntetés terhe alatt adja vissza, mellynek nem sikerültében az alispán vagy szolgabíró előtt kell visszakövetelő pert indítani, 1622: 14. 15; 1659: 43; 1662: 35. — Be kell bizonyítani hogy a kívánt oklevelek valósággal az alperes kezéinél vannak, vagy legalább hogy ez jogosan elővéletik, mit azonban esküvel el lehet hárítani, valamint a letartóztatás valóságának általános bizonyítékát is, ha az e végett meghagyott tisztító esküt az alperes le nem teszi, vagy a letartóztatásnak helyes okát nem adja, 500 ftban (mellyből $\frac{2}{3}$ a fölperesé, $\frac{1}{3}$ a bíróé) és a levelek visszasadásának köteleességében marasztaltatik el, a fölebbvitelen kívül minden egyéb perorvoslat elzártával. Ha birói foglalás után sem adatnak vissza a levelek, ezen követelési mód a mondott büntetéssel együtt annyiszor mennyiszor ismételtethetik; s ha a fölperes megúnja a többszöri ismétlést, végtére örök szavatosságért indíthat pert a kir. táblai bíróság előtt, II: 34, 36; 1622: 14. 1659: 43, mellyben ha a makacs letartóztatás bebizonyíttatik, a letartóztató örök szavatosságban marasztaltatik el, sennek következtében valahányszor a szavatozandó (a levelek követelője) pörbe idéztetik, mindannyiszor a szavatos tartozik őt maga költségén védelmezni, s ha ezt nem teszi, vagy sikeretlenül védi, kártalanítani.

A levelek visszakövetelésének ezen módjától meg kell különböztetni a levelek közlésének és másainak követelését, jóllehet ugyanez is a föntebbi bírósághoz tartozik, azonban csak vérek között van helye (ha például a legidősb fivér mint a levelek — törvényszerinti — gondviselője nem akarná azokat osztályosaival közleni) és itt az alperes kezébe lett jutást sem kell bebizonyítani, mivel az elővélemény ellene van; az 500 ft. büntetésnek itt is (valamint minden egyéb pörökben, hol a levelek fölfödözése forog fön) helye van, azonban midőn a legidősb fivér gondviselői jogánál fogva követeli többi véreitől a leveleket (a 183. l. 1, f. i. szerint) sem a büntetés sem a költség meg nem ítéltetik.

A levelek letartóztatása és visszakövetelése érdemében eddig mondottakon kívül még különösen megjegyzendők: 1) Midőn a letartóztató — épen olly tárgyak miatt, mellyeknek védésére a letartóztatott levelek szolgálhatnának — pört kezd a levelek tulajdonosa ellen, s ez nyugtatvány vagy egyéb adatokkal bebizonyít-

ja a védelmére szolgálható leveleknek a felp. kezeinél való létét a bíró hit alatti fölfödözést s visszaadást rendöl, mellynek teljesítéseig a felp. keresetével hallgatni tartozik, sőt ha azt sokára halasztaná, az alperes ellene visszakövetelő pörrel is élhet. — 2) Ha valamely pörben az alp. azt mutatja meg, hogy védelmére szolgálható oklevelei egy harmadik kezeinél vannak, a távolság s egyéb körülményekhez képest szűn idő engedtetik a visszakövetelésre. 3) Minden javakat tárgyazó pörökben mellékesen kérethetik a levelek fölfödözése és visszaadása is; s ez ítélet által is meghagyatik, ha azoknak az alp. kezeinél létele hebizonyul.

222. §.

Küldött levelek megsértése.

„Olly tárgybeli magán véték, mellynél fogva valaki másnak küldött levelét minden jog nélkül elfogja, letartóztatja, feltöri, vagy elsikkasztja.“ — Ezen véték büntetése 100 ft, melly a szolgabíró előtt indítandó pörrel világos adóságkint vétetik meg, ugyanezen pörben a sértés által netalán okozott károk is megítéltetnek; — ezen felől ha a levélben pénz is volt s kivétetett, a sértő mint tolvaj meg is fenyítettik; — ha pedig a küldött levél sértéséből egy harmadiknak is kár okoztatott, ez a sértő ellen kárpörrel is élhet; — egyébiránt jöllehet a küldött levél elfogása sat. miatt két személy is megsértetik, mindazáltal csak egy büntetésnek van helye, 1723: 59.

XXXI. FEJEZET.

A károkról.

223. §.

A kár általános ismerete, és megtérítésének általános szabályai.

A kár nevezete alatt — törvényi értelemben — „Valamelly dolognak megkevesbülését és rözabbulását“ értjük, melly is v. csalárdságból, vagy hibából, vagy épen történetből ered; ezen különbséghez képest a kár térítésére nézve általában e következő szabályokat kell tudni: 1) A csalárdságból eredett kár csak teljes elégtétellel pótolthatatik. 2) A hibából eredőt csak kellőleg, sőt a

legesekélyebb hibábólit egyedül a törvény által különösen kijelölt esetekben kell megtéríteni. 3) A történet, vagyis inkább szerencsétlenség által okozott kárt senki sem tartozik megtéríteni; azonban a rendőrségi törvény szerint (mint alább látni fogjuk) az olly kárt, melly ugyan történetesnek látszik, de megelőzése az okozó hatalmától függött, meg kell téríteni. 4) A ki tilos dologban foglalatoskodik, s kárt okoz, azt minden esetre megtéríteni köteles. 5) A kártérítési teher tárgybeli levén az örökösökre is átszáll. 6) Az egy kárnak több okozói egymásért egészben köteleztetnek az elégtételre, kivévén ha az általok egyenkint elkövetett kár mennyisége kitudható. 7) Ki önjogával él, senkit sem sért, következőleg ennek gyakorlatával okozott kárt sem köteles megtéríteni. 8) Az előjáró parancsából okozott kárért az előjáró felelős, azonban ha a parancs nyilvánosan tiltott volt, vagy a parancs határai meg nem tartattak, a kártérítés az okozot terheli. 9) A végkép elrontott dolognak egész értékét, a megrosszabbítottnak pedig csak értékhiányát kell kipótolni.

A kártérítés — ezen szabályokhoz képest — vagy mellékesen követeltetik más főper-uton, p. o. erőszakossági perben sat. vagy főleg azaz egyenesen az adósági bíró előtt indított kárpörrel, mellyben a kár valóságának és mennyiségének megbizonyíttatása után, nem csak a károk, hanem a költségek is megítéltetnek, II: 39. III: 33: 1638: 17, 1715: 69; 1807: 13. sat.

224. §.

A közös épületeknek közösen viselendő kárai.

A közösen birt malmok, csapszékek, s egyéb középületekben történt, vagy bizonyosan megtörténendőnek előrelátott roszabbulás miatt joga van akármelly magán személynek, közbirtokos, vagy osztályos társait a megigazítás végett bíróilag megintetni, s ennek nem sikerültében az iránt pert indítani a kár mennyiségéhez képest szolgabíró vagy alispán előtt, 1715: 69, sőt ha az elhagyatásból eredő kár a községre is veszélyes, a tiszti ügyész is pörölhet a megyei törvényszék előtt; mindkét esetben, a pörköltségek is megítéltetnek, s a javítási költségekkel együtt vonatnak le a közös épület jövedelmeiből. Azon esetben, midőn a megigazítás — tetemesb károk nélkül — halasztást nem szenvedhet, bírói intézés után akármellyik közbirtokos saját költségein is megtétetheti az igazítást, és a közös jövedelmeket zár alá vétetheti, mind addig, míg azokból költségei ki nem kerülnek, sőt ha úgy tetszik nékie, azokat külön pörrel is megveheti, 1563: 19, 1622: 72, 1625: 59.

225. §.

Különös szabályok, a vizek, csatornák, töltések, malmok s egyéb vízi építményekre nézve.

I. A vizek természetes folyásának más kárával bármilyen módon való akadályoztatása tilalmas lévén, azon esetben ha valaki malmok vagy töltések sat. által a víznek rendes folyását annyira fel-tartóztatná, hogy az által a szomszéd birtokosok földjeikben vagy rétjeikben tetemes károkat szenvednének, s e miatt a megyéhez, kerüleikhez, v. városhoz folyamodvány adatnék, választmány küldetik ki a hely színére, mely a felek kihallgatása után minden körülményeket figyelembe vévén a kiküldő hatóságnak tudósítást tesz, egyszersmind pedig az iránt: lehet-e a kérdéses vízi építményt mások kára nélkül megigazítani? véleményt ad, s ehhez képest az illető hatóság határozatot hoz, t. i. hogy vagy a víz folyásának szabad út nyitassék, vagy az illető építmény igazítsassék meg; — ezen határozatnak az illető tulajdonos köteles egy év alatt eleget tenni, s minden történhető károkért jótállani. — A megye vagy város ebbéli határozatával meg nem elégedő félnek szabadságában áll a törvény rendes útjára hivatkozni, mely is birt. belől csak azon esetben engedtetik meg, ha az építmény felsőbbi helybenhagyással állíttatott föl, vagy a kár épen nem az építmény, hanem a víznek későbbi szabályozása vagy egyéb körülmények miatt okoztatott; különben pedig a víznek azonnal szabad út nyittatik, s minden egyéb akadályok elháríttatnak, még pedig az illető építmény tulajdonosának költségén, kinek is minden kifogások és orvoslatok mellőzésével egyedül birtokon kívül marad fel a törvény rendes útja: t. i. a tiszt. ügyész fölperessége alatt a megyei vagy városi törvényszék elébe idéztetik, 1751: 14; 1840: 10, hol is védelmét négy törvényszaki idő alatt befejezni tartozik, s ha magát eléggé nem igazolja, az első izbeni határozat óta történt károk s egyéb költségek megtérítésében marasztaltatik el. — Az ez után történhető panaszok pedig egyedül a szolgabíró által rövidleges uton ítéltetnek el; hogy pedig az illy panaszok gyérüljenek, ezentúl minden vízi munkálatok s építmények csak az illető hatóság jóváhagyása mellett állíttathatnak fel.

II. Ha val. mely folyónak vagy tónak szabályozása közbirtokosságban a birtokosok nagyobb része által, vagy ennek folyamodására a megye által elhatároztatik, annak foganatosítását a kár s költségek kétszeres megtérítésén felől 100 ft. vagy egy hónapi börtön büntetése alatt akadályozni nem szabad; a szabályozás költségeit mindenik birtokos aránylag viselni tartozik; — továbbá: ha a szabályozás miatt valamelyik közbirtokos földjéből elszakítást szenvedne, őt a többiek kártalanítani tartoznak, úgy viszont, ha

a szabályozás által valamely térség kizáríttatnék, az a birtokosok között aránylag felosztatik, s ha egymás között barátságosan meg nem egyezhetnének, mindkét esetben az alispán fog rövidleges uton (1807: 20) intézkedni.

III. A vizpartokon levő fűvön s bokrokban marhalegeltetés, úgy szinte a viz, vagy csatornák ágyaiba való szemét és tárgya-hordás, kender-áztatás, s a halászat miatti elrekesztések által a vizekre és csatornákra nézve tetemes károk származhatván, mindezek valamint a csatornák partjainak s folyóvizek melletti töltéseknek bármí módoni rongálása szóbeli per útján annyiszor mennyiszor megvehető 100 ft. birságon kívül az okozott károk és költségek kétszeres megtérítésének büntetésealatt tilalmas. 1840: 10.

226. §.

Mezei rendőrség.

A rendőrségi törvény alá tartoznak a gazdálkodás és iparnak kívül levő tárgyait veszélyeztető minden nemű cselekvények, különösen pedig annak súlya alá esnek: 1) Mindazok, kik más birtokában — hol használati joguk nincsen — bármely időben legeltetnek. 2) Kik a rétekben, vetésekben, kertekben, szőlőkben, erdőkben, szóval minden nemű ültetvényekben másnak kárt okoznak. 3) Ki az erdőkben — szárazság idején — tüzet rak s azt el nem oltja, vagy a gabonát, tarlót sat. felgyújtja. 4) Ki földesura engedelmé nélkül vagy épen tilalma ellenére — habár faizási jog czime alatt is — fát lop, ront, vagy vág. 5) A ki a mezőkről, rétekről, kertekből, szőlőkből sat. valamely természetményt vagy gazdasági eszközt ellop, vagy azt elrontja. 6) Ki vadászat által másnak bármikép kárt okoz. 7) Ki másnak vizében, tavában sat. halászik, csikot, vagy nadályokat fog. 8) Ki ragadós nyavalyában sinlódó marháját a közös legelőre bocsátja. 9) Ki az országutakat ki vagy összeszorítja, fölszántja, az azokon levő hidakat v. mellettök levő fákat rongálja. 10) Ki kendert vagy lent másutt áztat, mint a hol a felsőbbbség megengedte. 11) Az aratók, cséplők, és nyomtatók munkálkodása körében előfordulható minden esetek, végre 12) Az olly csász vagy szolga, ki a kártételt tudva arról 3 nap alatt jelentést nem tesz, szinte rendőri büntetés alá esik.

A rendőrségi törvénynek általános szabályai ezek: 1) Mind a vétség, mind a büntetés három fokozatú, u. m. a) A törtenetes, és merő gondatlanságból eredett vétségek miatt, mind a károk, mind a költségek egyszeresen térítetnek meg. b) A vétkes gondatlanságból vagy épen szántszándékkal történt károsításokért — a költségeket ugyan szinte egyszeresen, de a károkat kétszeresen kell megtéríteni. c) A nagyobb beszámítást érdemlő, vagy

többször ismételt vétség esetében — a károkon és költségeken kívül — testileg is megfenyítették a kártevő. — 2) A nem önjogú személyek által önfejüktől okozott károkért saját vagyonukból illetőleg béreikből vétetik ugyan elégtétel, ha azonban urok marháival teszik a kárt, az ur felelős érettek; ha mindazáltal az ő rendelkezésén kívül okoztatott a kár, viszontkeresete ellenök fennmarad. — 3) A kárnak egyszeres megtérítésén kívül minden egyéb birságok az illető hatósági pénztárt illetik.

Különös szabályai pedig ezek: 1) A kártételen kapott, vagy onnan üldözőbe vett ember — habár nemes is — megzálogathatik, sőt le is tartóztathatik, vagy marhája behajthatatik. 2) Az utasok — utazás közben elkövetett kártételekért — a legközelebbi helység bírása által — habár nemesek is — mind addig letartóztathatnak, míg pénzben vagy zálogban eleget nem tesznek; s ha el nem éretnek, a kártételt bizonyító iratok az utas törvényhatóságához küldetnek elégtétel eszközzés végett. 3) Az olly nemes, kinek saját lakháza sincs, vagy ennélegyebe alig van, mihelyt a meghitelesített tiszti vizsgálatból szántszándékos kártétele kisül, vagy már hasonló tetteért büntetve volt, s kezességet nem állíthat, — azonnal letartóztathatik. 4) A rendőri büntetés még az ollyakra is kiterjed, kik ugyan sem maguk, sem marhájuk nem találhattak a kárban, hanem bebizonyul, hogy általok, cselédjük, vagy marhájuk által okoztatott kár. 5) Ki a kárban talált marháját behajtani nem engedi, vagy azt erőszakkal vagy lopva kiereszti, valamint az is, ki zálogot adni vonakodik, vagy az adott zálogot erőszakkal vagy lopva visszaveszi, vagy a csőszet megveri, vagy csak ellentáll is, mint erőszakoskodó a 3-dik fokozat szerint bűnhődik. 6) A ragadós nyavalyában sinlődő marhák, ha orvosolhatlanok, a rendőr által agyon szúrattnak; ha orvosolhatók, elkülönözött legelőre szoríttatnak; s ha ezután is a közös legelőn találtnak, a tulajdonos minden darabtól annyiszor mennyiszor egy ft. fizet. 7) Kendert vagy lent még magának a földesurnak is csak a felsőbbség által arra rendölt helyeken szabad áztatni, különben az a tulajdonos költségén kihányatik s minden kévétől egy kr. fizettetik. 8) A mezei munkások (p. o. aratók, cséplők sat.) csak rendes utlevél mellett fogadtathatnak fel, s ha szerződésileg fölválalt munkájokat nem teljesítik, vagy azt elhagyva mászhoz állanak, a kár s költségek megtérítésén kívül az általuk elmulasztott munkára fogadott napszamosok béreinek kétszeres megtérítésével büntettetnek, s a munkahelyre visszaállíttatnak; sőt ha már mászal új kötelezésre is léptek, ennek a visszaállításból eredhető kárért is elégtétellel tartoznak; azonban ha csábítgatás esete forogna fenn, a csábító azon kívül, hogy az okozott kárt s költségeket a munkájokból elcsaltakkal együtt köteles megtéríteni, még a körülményekhez képest 20—100 ftig terjedhető birsággal is büntetetik; — egyébiránt minden illetén mezei munkák iránti szerződésekben eredő kérdések a rendőr által intéztnak el. Végre 9)

Minden ollyatén esetekben, hol a kártétel hatalmaskodásból eredt, a kár és költségeknek rendőrségi úton történt megterítésén kívül a sértő hatalmaskodási pörrel is megbosszultathatik.

A rendőrségi ügyekbeni bíraskodást megyéknél a szolgabíró, városoknál a kapitány határozatlan öszszegig gyakorolja, — különösen pedig nemes községekben a hadnagy 24 ftig, minden egyéb községekben az előjáróság 12 ftig, sőt jobbágyokra nézve 60 ftig a földesur is bíraskodhatik. Az eljárás pedig e következő: A panasznak szóval vagy írásban történt benyujtása alkalmával ahhoz értő emberek által törvényesen véghez vitt kárbecsüről szóló bizonyítványt kell előmutatni a kártétel valóságát bizonyító egyéb adatokkal együtt, s ha a szükség úgy kívánja, a rendőr tisztí vizsgálatot is tesz, s a tanukat hit alatt kihallgatja; — egyéb adatok hiányában a csósznek hit alatt tett egyes vallomása is elégséges, s ez esetben a vádlott tartozik magát igazolni, különben ellene ítélet hozatik; mindenesetre pedig (ha a kereset 200 ftot nem halad) köteles a rendőr 15 nap alatt tökéletes elégtételt szolgáltatni; a fölebbvitel 200 ftig. birt. kívül, azon felől birtokból megy az illető törvényszékre és nem tovább, a hadnagtól szinte a törvényszékre, a községtől pedig a szolgabíróhoz birt. kívül vitetik a per. Nagyobb vétségek esetében a testi büntetést mindenkor az illető törvényszék határozza meg.

Jegyzet. A becslés, fuvarozás, s egyéb eljárások díjain kívül a költségekhez számítatik a hajtó pénz is, mely szarvasmarhától, lőtől 6 kr. sertéstől, kecskétől és szárnyas állatoktól 3 kr. juhtól pedig 1 kr. ellentállás vagy erőszakosság esetében pedig két annyi.

227. §.

A marhák által okozott károk.

A marhák által okozott károk iránt fönnálló régibb törvényeket a rendőrségi törvényhez alkalmazva, a marhák behajtására, le tartóztatására és kiadására nézve a következők rendeltetnek:

Ha a marhák tilosban, vetésekben, vagy másnak földrészén kárt okoznak, a károsított sérelmét általában behajtással orvosolhatja; az olly állatokat pedig, mellyeket behajtani igen nehéz vagy épen nem lehet, p. o. a ludakat, agyon is lehet löni, valamint a hizó sertéseket is, gazdájoknak előleges figyelmeztetése után, annyival inkább a szőlőkben kóborgó kártékony kutyákat.

A telek, mellyen a marhákkal kár tétetik, vagy különösen tiltott, midőn t. i. a közös legelőből egy rész megtilalmaztatik, melly tilalmazás azonegy helységbeli jobbágyokat s a beleegyező nemeseket egyaránt korlátozza, ugyanazért ha a tilalmat megtöri, a közösen kiszabott büntetést viselni tartoznak, de a bele nem egyező nemések, és más helységbeliek csak a becsárt fizetik; —

vagy természetesen tiltott, hol t. i. kár nélkül legeltetni nem lehet, mint például a vetéseken sat. ezen természetes tilalom mindenkit kötelez, s itt a kárbeccsü szolgál fizetés alapjaul, — vagy pörös telek, mellynek sajátsága vagy használata iránt a felek egymás között villongásban vannak. — Az első helyről behajtás tilalmasbóli, a 2-dik kárbólí, a 3-dik pedig villongásbéli-nek máskint elhajtásnak is nevezetik. A két első esetben a meghatározott bírságnak, vagy illetőleg becsárnak, hajtó pénznek s egyéb költségeknek lefizetésével vagy elégséges tárgybéli zálognak adásával (melly ha 15 nap alatt ki nem váltatik, a behajtó tulajdonáválesz) köteles a behajtó, a marhákat harmadnap alatt kibocsátani; az utolsó esetben pedig, midőn t. i. pörös telekről történik elhajtás, már nem tárgybéli zálog, hanem írásbéli kezesség kívánatik a kibocsátásra, — ezen kezességben azt kell kitenni, hogy ha a kártétel vagy elhajtás iránt per támad, a marhákat természetökben, vagy hason értékben előállítja, törvény előtt kész megjelenni, s tettének okát adni a tulajdonos. A behajtás bármilly telekről történik is, a marhákat csak harmadnapig szabad magánál tartani, s ezen idő alatt a behajtó mind a kárnak mind a költségeknek megvétele-re nézve ön bíráskodást gyakorolhat, azaz tetszése szerint határozhatja meg a fizetendő mennyiséget, melly ha szerfölötti lenne, ellene a kártevőnek törvényes viszkereése fennmarad, valamint a marhákkal nem gondolásból eredhető károkról is. — Ha a tulajdonos marháit harmadnap alatt kinem váltaná, azokat (a böcslevéllel s költségek jegyzékével együtt) az illető rendőrnek (szolgabíró vagy kapitánynak) kell — tetteleg vagy írásban — általadni, különben (a marhák számára való tekintet nélkül) minden napra 3 n. é. markát fizet, azonban ezen büntetés csak 15 napig foly: de ha a tulajdonos a letartóztatót — a kibocsátás végett — bíróilag meginteti, a megintés napjától ismét foly az e miatt indítandó markás per, befejezéseig, sőt a letartóztatásból eredő károkat és költségeket is megtérítendi. — Azon esetben pedig, ha a behajtott marhák tulajdonosa az általaladástól számított 15 nap alatt sem jelenti magát, azoknak leírása országszerte hirteltetik, vagy ha a tulajdonos kitudatván, marháinak kiváltására bíróilag megintetik, s azt 15 nap alatt nem teljesítené, vagy a hirtelés után 3 hónap alatt magát senki sem jelentené, mint bitangok a rendőr által árverés után eladatnak, s a bejött pénzből elégíttetik ki a károsított; sőt ha az illető bírságok s egyéb költségek az ekként bejött pénzből ki nem telnének, s a tulajdonos kitudatdik, a hátra levő öszszeg rajta — a károk és költségekre nézve a károsodott, a bírságokra nézve pedig a tisztí ügyész fölperessége alatt — szóbeli pörrel is megvéttetik, ellenben az elmarasztalás öszszegét meghaladó pénz a tulajdonosnak adatik, vagy ha ez nem tudatnék, a hatósági pénztárba tétetik.

Ha a kárt okozó az általa okozott kár becsüjét szerfelettinek

látja, szabadságában áll azt az illető rendőr által megvizsgáltatni, vagy a másik féllel egyetértve a kárt újlag megbecsültetni, a mi a kertek, mezők és szőlőkbeni károokra nézve 3 nap alatt, az erdeiekre nézve pedig 15 nap alatt történhetik.

A marhák által okozott károkért behajtás esetében — mint fölebb is érintők — harmadnapig önbíráskodásnak, azontúl vagy behajtáson kívül az előbbi §-ban leirt rendőrségi eljárásnak van helye; azonban e tárgyból a rendőrségi rövidleges peren kívül még e következő rendes pörök is származhatnak:

I. **Markás per.** Indítatik a marhák tulajdonosa által az olly behajtó ellen, ki: a) A marhákat a törvénytiszabta határidő (harmadnap) alatt a rendőrnek által nem adta vagy legalább nem mindnyáját. b) A kár és költségeknek pénzben vagy illő zálogban tett valódi megajánlása után, vagy c) A peres telekre nézve írásbeli kezességre sem adta ki, jóllehet annak idejében bírói kézhöz szolgáltatta is — nemeseknél az alispán, polgároknál a tanács, jobbágyoknál az uriszék előtt; a kereset III: 33, 1729: 42-ben alapul. Be kell bizonyítani a behajtás s egyéb — a vádlevélben kitett — körülmények valóságát, p. o. hogy a pörös térről behajtott marha írásbeli kezességre ki nem adatott sat. e részben pedig különösen megjegyzendő: hogy az írásbeli kezesség csak akkor elegetendő, ha az elhajtás előtt legalább egy évvel, már villongás alatt volt azon tér, mellyről a marhák elhajtattak, vagy a villongás éppen akkor kezdődött ugyan, de semmi kár nem volt, vagy ha volt is, de meg nem becsültetett; ha tehát ezen esetekben az elhajtó írásbeli kezességre sem adja ki a marhákat, a markás büntetésben — t. i. a letartóztatás minden napjáért 3 n. é. markában, a marhák visszaadásában, a megszünt nyereségnek, károknak, és költségeknek megtérítésében — bizonyára elmarasztaltatik: ellenben ha az elhajtó egy évi magányzó birtokot mutat a pörös térre nézve, és a kár becsüjét is megküldötte a bírónak, el nem marasztaltatik, valamint akkor sem, ha a bíró nem közlötte véle a biztosítást, v. ennek kellekei hiányzottak. — Ha a községek együttvéve esnek ezen vétékbe, egy személykint bünhödnek, de a nemesek és szabadosok külön külön büntettetnek; a jobbágyok pedig a mennyin egy úrhoz tartoznak, annyin együttvéve szenvedik, és követelik a markás büntetést. — Lehet ezen pör helyett panaszos pörrel is élni, ha az erőszakosság díját a markák felölhaladják, mert különben a pörintézet ellen kifogás tétetik s az leszállítatik.

II. **Ha t a l m a s k o d á s i p e r.** Indíttathatik 1) A marhák tulajdonosa által az elhajtó ellen, ha a pörös tért legalább egy évig magányzólag vagy az elhajtóval közösen minden ellenmondás nélkül használta. 2) Az elhajtó által amaz ellen, ha a) a peres térnek egy évig minden ellenmondás nélkül békeséges s magányzó használatában volt, vagy b) készakarva és erőszakosan tétetik a kár, vagy c) a jogosan behajtott marhák azon helyről hová bezárattak erőszakosan elvitetnek, vagy alattomosan ellopattak. — A kereset

az előbbi esetekre nézve 1729: 42-ben, az utóbbira nézve pedig II: 82-ben alapszik. A próbák az esetek minőségéhez képest különbözök, jelesen e két első esetekben legalább egy évi nyilvános és minden ellenmondás nélkül nem kegyből gyakorlott békességes használatot, a többiekhez pedig az ártani kívánó szándokot s illetőleg erőszakosságot kell bebizonyítani, különösen pedig a legutóbbi esetben tanácsos bíróilag fölszólítani a tulajdonost, valjon a tettet magáénak fogadja-e vagy sem? mert embereinek az ő rendelkezésén kívüli tetteiért nem bünhödhetik. — Ezen pörön kívül

III. Az elhajtó még a marhák elvesztéseért is pörölhet az alispán előtt, 1729: 42. Az egy évi nyilvános csöndes, és magányzó használaton kívül még azt is be kell bizonyítani: hogy az elhajtó (fölperez) a marhák tulajdonosát (alpöröst) vagy tisztjét már személyesen bíróilag két ízben eltiltatta az azon telken való legeltetéstől, mellyről a marhákat elhajtotta, és azok ezen eltiltások ellenére is ott legeltettek; végre:

IV. Kárper, ha a behajtott marháknak roszul viselték gondjukat, az adósági bíró előtt a jogos behajtás esetében csak a tetemes, de a jogtalan bebajtásért még a legcsekélyebb, sőt a történetes hibák megtérítésében is elmarasztaltatik az alpörös. — 1729: 42. §. 2. A be nem hajtott marhák által okozott károkért pedig — mint főnebb is érintők — rendőrségi uton szerzetetik elégtétel.

XXXII. FEJEZET.

A böcstelenítésről és közpolitikai vétkekről.

228. §.

Böcsületsértés.

A böcsületsértés másként rágalom: „Oly véték, melly által valaki becsületében és jó hírében bármikép megsértetik“, s ez főleg valamelly—polgárilag is büntetésre méltatott—erkölcsi vétéknek másra alaptalanul történt rovásából ered; — elkövettethetik szóval, irással, rajzzal, vagy egyéb gúnyjellel, mellyek ha a király vagy közálladalom ellen intéztetvék, a körülményekhez képest hűtlenségi vétéknek magyaráztathatnak; különben pedig mint

magán véteknek — ha csak egyszerü — díja 100 ft. mellyből $\frac{2}{3}$ a bíróa, $\frac{1}{3}$ ja sértetté, ha pedig nagyobb szerü — midőn t. i. valaki az országgyűlésén, akár az ülésben akár azon kívül gázol más böcsületében, vagy a nemes személyt nemtelenek v. böcsületenek mondja, vagy azt törvény elébe állítatni kéri — díja 200 ft, melly egészen a sértettnek adatik. Ha nemes és nem nemes közt van a per, az ennek váltságdíját fizeti, ez pedig testileg büntetetik. — A böcsületsértés mindenkor rosz szándékot föltételezván, a jóra is magyarázható két értelmű szavakért, úgy szinte a tréfából vagy attól kinek ahhoz joga van jobbítás végett mondottakért sértési díjt követelni nem lehet, valamint attól sem, ki mást gyilkosnak zsványnak sat. mondván a felhánytott vétkeket bebizonyítja. Egyébiránt a hány a sértett vagy sértő, annyi a büntetés; ha mindazáltal valaki egy által folytonosan több sértő szavakkal is illetetik, csak egy a büntetés, — a böcsületésnek visszatörzése pedig a kereseti jogot is elenyészteti, de nem a megkövetés, vagy engedelemkérés.

229. §.

Böcs telenítés.

Böcs telenítés, vagy böcsületsértés díját követelő pör. Indíttatik a sértett által a sértő ellen, megyéknél az alispán vagy szolgabíró, országgyűlésen pedig a kir. tábla előtt, II: 23, 36, 72, 1723: 7, 57. A kir. táblához harmadnapra idéztetik a sértő. Bebizonnyítandó a böcs telenítés a sértő levéllel vagy gúnyirattal, vagy tanúvallomással; sőt ha a nemesség tagadatott vagy törvény elébe állítás kéretett, csak a nemesség bebizonnyítása után állapítatik meg a kereset, s ez esetekben az örökösöknek is van keresetők, mert közvetlen ők is megsértetvék, azonban a sértő örökösei ellen kereset soha sem intéztethetik. A perköltségeket lehet ugyan mindig kérni a vádlevélben, de azoknak meg, vagy nem itélése a megyéknél bevett szokástól függ, mert a törvény azokról világosan nem rendelkezik.

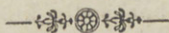
Jegyzet. A nemesség tagadásaért, és törvény elébe állítás kéréseért lehet más pörben is mellékesen kérni a böcs telenítés díját.

HARMADIK RÉSZ.

A

Törvénykezésekről.

I. FEJEZET.

A törvényhatóságról és bírósági illetőségről.

230. §.

A hatóság általános ismerete és fölosztása.

A hatóság általában véve: „A közhatalom gyakorlásának tehetsége, mellynél fogva közvetlenül a társaságban a belső rend és csönd, közvetetten pedig az egyes polgárok boldogsága eszközöltetik.“ — A hatóság tehát nem egyéb, mint a társaság főczéljához vezető mód, melly is a társaság egyes polgárainak osztályzatához képest általában háromféle: t. i. egyházi, katonai, és polgári, különösen pedig ez utóbbi közigazgatási és birói, a birói ismét különös polgári vagy büntető; mi értekezésünk köréhez képest egyedül a polgári birói hatóságról — mint a magán személyek jogvédésére és keresésére rendöltekről — értekezünk.

231. §.

Közigazgatási hatóságok.

Jöllehet — mint főlebb említők — e helyütt csak a birói különös polgári hatóságokról értekezünk, mindazáltal röviden érintjük a közigazgatási hatóságot is, mellyet honunkban legfőbb joggal a király, ez után a magyar udvari cancellaria és helytartói tanács gyakorol, mert innen küldetnek a felsőbb ren-

deletek és intézvények, ezek által igazgattatnak az alsóbb hatóságok, sőt némelly pörök is ezekhez küldetnek felsőbb vizsgálat végett, mint: a nemességvitatók, az úrbérick a n. m. k. h. tanácshoz, s ő fölségéhez vitetnek föl. Egyébiránt a köztisztviselők általában nemcsak közigazgatási hanem egyszersmind bírói hatósággal is fölrúháztatvák, mint p. o. megyékben az alispánok és szolgabírák.

232. §.

B í r ó i h a t ó s á g o k.

A bírói hatóságok a személyek és tárgyak különféleségéhez képest különfélék, általában pedig közönségesek és különösök.

Közönséges Törvényszékek:

I. A három főtörvényszék, u. m.

1) A Hétszemélyes tábla. Ez egyedül fölebbviteli és minden egyéb bírói hatóságok között legfelsőbb; elnöke a nádor, ennek akadályoztatása esetében az országbírája vagy az országbáróinak valamelyike; az elnökön kívül 20 tagokból áll, u. m. 4 egyházi, 7 főnemes, és 9 nemes személyből. Ezen főtörvényszék ítéletei a kir. táblánál hirdettetnek ki, s a kir. kisebb cancellariától adatnak ki a személynök által, és ugyanazon móddal hajtattak végre mint a kir. táblaiak. Az előadás a kir. táblától átküldött ítélmester vagy előadó ülnök által történik. — Ítélethezához 11 tag jelenléte kívántatik. Innen további fölebbvitel nem engedtetik, azonban a büntető pörökben kegyelemért lehet ő fölségéhez folyamodni.

2) A királyi ítéelő tábla. Ezen törvényszék vegyes, t. i. első bírósági és fölebbviteli; elnöke a kir. személynök, kívül is összesen 27 tagokból áll, s azok e következők: u. m. 2 főpap (Praelatus), s két személynöki ítélmester, 2 primási, 8 királyi rendes egy bányászti előadó, 4 számfeletti táblabíró, és a kir. ügynök.

A táblai ügyeket terjedelmesen, a fölebbvitteket pedig kivonathan adják elő az ítélmesterek és előadó táblabírák, s hogy az igazság annál gyorsabban kiszolgáltassék, az utóbbiakra nézve két tanácsban is bíraskodnak, az ítélethezához mindig legalább 9 tag kívántatik; az ítéletek végrehajtása az előadó által történik, de a fölebbvitt perek — valamint innen, úgy a hétszemélyes táblától is — az első bírósághoz küldetnek végrehajtás végett. — Ezen törvényszékhez hasonló Horvát és Tótországokra nézve a báni tábla a bán vagy helyettesének elnöklete alatt; — mindkettőtől a hétszemélyes táblához vitetnek föl a pörök. — 3) A váltó feltörvényszék, melly egyedül felsőbbvizsgálati bíró; — ettől

szinte a hétszemélyes táblához megy a főlebbvitel; de ha a váltófeltörvényszék az első bíróság ítéletét helybenhagyja, további főlebbvitelnek helye nincsen. — Ezen 3 főtörvényszék teszi a kir. curiát, és hatósága az egész országra kiterjed, ellenben a többiek hatósága csak bizonyos személyekre, ügyekre és helyekre van szorítva.

II. A négy kerületi tábla. Minden táblának van külön elnöke, jegyzője, s legalább 5 táblabírája, de az ítélethez csak 3 tag jelenléte kívántatik. Az idézések és kiadások a tábla nevében a jegyző által történnek. Ezen törvényszékek csak alantiak (azaz első bíróságiak) — ezekhez hasonló a Horvát és Tórországi törvényszéki tábla is.

III. A megyei bíróságok, u. m. 1) A törvényszék, melly az elnökön (alispán) kívül, törvényes bizottságból (szolgabíró és esküdt) néhány táblabíróból s jegyzőből áll. 2) Alispáni bíróság, mellyet az alispán segéd szolgabíró s esküdttel, és 3) Szolgabírói bíróság, mellyet a szolgabíró egy segéd esküdttel gyakorol; az első vegyes, az utóbbiak pedig egyedül alanti bíróságok; azonban a szolgabíró mint rendőr főlebbviteli bíróságot is gyakorol, a nem szabadalmas községektől hozzá főlebbvitt rendőrségi ügyekben.

IV. A városi bíróság. Ezt a bíró polgári perekben 2 tanácsbelivel gyakorolja, s egyedül alanti; — ehez hasonlók a rendezett tanácsú községek bíróságai is, mellyet a bíró szinte két tanácsbelivel gyakorol bizonyos mennyiségig (mint már előbb láttuk) a szóbeli és rendőrségi ügyekben.

V. Az uriszék. Ez egy elnökből, két meghívott bíróból (kik ha nem táblabírák, az úriszéken eskedtetnek meg) megyei törvényes bizottságból s egy jegyzőből áll. Elnök a földesur vagy tisztje is lehet: de a földesur és jobbágy közötti ügyekben tartozik a földesur maga helyett elnöknek más nem érdeklött tagot — még pedig megyei táblabírót — választani. Az adózókat közelebb-ről érdeklő ügyekben a tiszt ügyész jelenléte is megkívántatik, kinek azonban, valamint a jegyzőnek, szavazatja nincsen. Ez vegyes bíróság, t. i. első folyamodási a jobbágyokra nézve, és főlebbviteli az úri hatalom alatt lévő mezővárosok ügyeire nézve.

Különös törvényszékek.

Ide tartoznak az egyházi, nádori, papi, nemesi, bányászi, tárnoki, személynöki, kamarai, és váltói altörvényszékek, — továbbá: a Jász, Kún, Hajdú, fiumei és koronai kerületek, a 7 szövetséges s a 16 szepesi város törvényszékei, — végre: a katonai törvényszékek, a pesti kir. egyetem törvényszéke, nemesek hadnagya, vásári bíróságok, és községek tanácsai.

233. §.

Birósági illetőség.

A birósági illetőség: „Azon törvényes hatóság, mellyel a bíró az elébe adott s tárgyilag tekintett ügynek elintézésére nézve bír,“ s ez rendszerinti, v. rendkívüli; — a rendszerinti illetőség meghatározásánál 1) A bíró hatóságának körét (t. i. mennyiségét, minőségét s azon földterületet, mellynek határai között a bíró hatóságát gyakorolja) és az indítandó per nemét kell tekintetbe venni. 2) Az alpörösnek polgári állapotját és lakását, végre 3) A peres tárgy minőségét és fekvését. — A rendkívüli illetőség pedig különféle módokból határoztatik meg, ilyenek: 1) Különös törvény, így p. o. az ország gyűlésén elkövetett böcs-telenítésért nem az alispán vagy szolgabíró — egyébkinti rendes bírák — hanem a kir. tábla előtt kell pörölni. 2) Bíró-küldés vagy rendelés, mellynek jogával csak a király, nádor, és római pápa élhetnek, s ez abban áll: hogy ezek bizonyos ügyekben saját hatóságukat más általok kiküldött, vagy rendelt személyekre ruházzák. — Így p. o. A pártfogói jogból eredő perek a király, a két megye közötti határkérdések a nádor, a házassági perek a pápa hatóságához tartoznak, de többnyire kirendelt bírák által intéztetnek el. 3) Bíróválasztás, midőn a felek írásba foglalt egyességgel választanak maguknak bírákat valamelly pör eldöntésére *); ezen bíróság hatósága mindenkor az írásbeli egyesség által korlátoztatik, ugyanezért csak a megírt határok között hozott (és nemcsak a bírák hanem a felek által is aláírt) ítéletnek van törvényes ereje; a főlebbvitelnek rendszerint nincs ugyan helye, de ha szerződésileg föntartatik, a többi perorvoslatok is föntartottaknak tekintetnek, 1729: 30; 148 l. 55. f. i. 4) Ellenkereset, midőn ugyanegy pörben az alpörös támaszt követelést a felp. ellen. 5) Magára hárítás, ha valaki az őt nem illető bíró hatalmát magára nyilvánosan vagy csak hallgatólag — azaz a nem illető bíróság elleni kifogás elmulasztásával — kiterjeszti. 6) A vétek elkövetés, t. i. ki hol vétkezik, ott el is fogtathatik, s el is ítéltethetik; III: 20, 32, Sig. II: 5. habár p. o. mint nemes, nem azon hatósághoz tartoznék is; nehogy azonban ez által a megyei hatóság csönkulást szenvedjen, a nemes személy óvás mellett a megyének szokott általadatni. Végre 7) A rendkívüli illetőség járulatképe is történhetik, így például a szavatost mindenkor a szavatozandó bírāja elébe kell idézni, így továbbá ha károk követeltetnek mellékesen, ezeket a főügy bírása még akkor is megítéli, ha a mennyiség főleg nem az ő hatóságához tartoznék is.

*) Kivételnek a 2 megye közti határkérdések, tisztügyészi, házassági, s minden egyéb nyilvános ügyek, mert ezeket csak a rendes bírák intézhetik el.

II. FEJEZET.

A törvénykezési személyekről.

234. §.

Törvénykezési személyek.

A törvénykezésnél megkívántató személyek vagy fő k, azaz elkerülhetlenül szükségesek: mint a bíró, fölperes és alperes, az első másként bíróságnak, az utóbbiak pedig feleknek is neveztetnek; vagy mellékesek, azaz sem rendszerint, sem lényegesen nem szükségesek, mint az avatkozó és szavatos, vagy segédek, kik nem saját érdeköknél, hanem megbizásnál fogva vizsik vagy védelmezik az ügyeket, illyenek a meghatalmazottak és ügyvédek. — A három főszemély minden törvénykezésnél együttvéve szükséges, de a mellék és segéd személyek közül akármellyik sőt mindnyájan is elmaradhatnak a törvénykezéstől, — kivéven a protestansok válópöreit, hol a tiszti ügyésznek — mint a házasság védőjének — is szükségkép jelen kell lennie.

235. §.

A bírák ismerete, kellékei, és osztályzata.

A bíró: „azon törvénykezési főszemély, ki az ország törvényei és bevett szokásai szerint gyakorlandó hatósággal van fölrüházva.“ — A bírónak mind természetes tulajdonaira, mind polgári miveltségére nézve kitűnő személynek s az igazság törvényes kiszolgáltatására esküvel lekötelezettnek köll lennie.

A bírák 1) vagy ország rendes bírái, mint a nádor, országbirája, és királyi személynök, ezekhez hasonló Horvát és Tótországokra nézve a bán, és hatósága alatti városokra nézve a tárnokmester, vagy csak törvényesek mint a többi bírák. 2) Felsőbbek vagy alsóbbak, amazokhoz tartoznak a hétszemélyes, királyi, váltófeltörvényszéki és báni táblák, emezekhez a többiek, mellyek egyszersmind alanti bíróságoknak is neveztetnek. 3) Nemesiek, mint a főtörvényszé-

kek, kerületi táblák, és megyei bíróságok; középosztálybeliek, mint a bányai, s papi nemesi hatóságok; vegyesek mint a nádori, szentszéki, váltó altörvényszéki, kir. egyetemi, vásári, és kamrai bíróságok; nem nemesiek, a városi, s községi tanácsok, és az úriszék.

236. §.

A bírák által követendő szabályok.

Azon hatóság, mellyet a bírák — az elejök terjesztett ügynek elintézésével — gyakorolnak, szoros értelemben vitatási hatóságnak mondatik, s 3 fő kötelességből áll: t. i. jól meg kell vizsgálnia és ismernie az előterjesztett vitatási ügyet, átismerés után pedig azt az ország törvényei, s bevett szokásai szerint elítélni, és az ítéletet tetteleg fogamatba venni, azaz végrehajtani; hogy pedig eljárásuk igazságos és törvényes legyen, a következő szabályokra kell ügyelniök: 1) Minden bíró csak a felhozottakból és bebizonyítottakból ítélhet. Azonban 2) A jogbeli kérdésekben a feleket ki is pótolhatja, de nem a tettbeliekben, *) magános tudomásának ellenére is csak az előadott bizonyítékokból kell itélni, de a hétszemélyes tábla természeti igazságon is alapíthatja ítéletét. 3) Midőn kötésekről van szó, az alanti bíró egyedül azok tartalma szerint tartozik itélni, de a felsőbb azok érvényessége felett is ítélhet. 4) A fel nem hozott és be nem bizonyított körülményekre a bíró ügyelni nem tartozik, valamint az eldöntő ítélet után fölhozottakra sem; ha mindazáltal a felsőbb bírótól bővebb tárgyalás végett visszaküldetik a per, az előbbi ítélet újabb bizonyítékoknál fogva meg is változtathatik, de a hétszemélyes tábla, mindig figyelembe szokta venni az ítélet után beigtatott bizonyítékokat is.

*) Bűnbeli esetben magános tudomás ellenére az alperest kárhoztatni — teljes próbák létében — sem szabad; azért illy esetben a bíró inkább mint tanu lépjen föl.

237. §.

F ö l p e r e s.

A fölperes: „Az, ki alperes elleni kérését, a bírónak előadja.“ Ezen személyben megkívántatik hogy fölperesi tehetsége legyen, s ez kétféle: személyi és vagyoni; aszemélyi fölperesség, az ügyködési tehetségben áll; ezzel nem bírnak a törvénytelen korúak és elmekórban sínlődők, továbbá: a családfiak nemzetségi jogokra nézve — szüleik életében, a szerzetesek világi dolgokban, kivéven ha fölebbvalók vagy közdolgok igazgatójai;

végre: a böcstelének, böcsületök sértésére nézve, jelesen ha a böcs-
telenség törvénybeli, általában, ha csak tettebeli, egyedül az olly
vétek felhányásaért, melly róluk közönségesen tudva van. A va-
gyoni fölperesség pedig abban áll: hogy a vitatás alá vett
tárgyhoz a fölperesnek joga legyen.

A fölperesnek kötelessége a bíróságot sperutat meghatározni,
és az egész pört annak rendje szerint elrendezni; különösen pedig
a bizonyítékokkal mindenkor késznek kell lennie, különben az al-
peres föloldoztatik.

238. §.

A l p e r e s.

Az alperes: „Azon törvénykezési főszemély, ki ellen a
fölpörös kérését a bírónak előadta.“ Az alperesek sorából kivéte-
tek: 1) A király saját személyében, de az igazságos vagyonbeli
jogok miatt a kir. ügynök ellen lehet keresetet indítani. 2) A meg-
holtak és törvénytelen korúak, kik ha ezen kivétel ellenére is
perbe hivattnának, az utódok s illetőleg a gyám kérésére, vált-
ságdíjokban marasztaltatik el az idéztető. 3) A családtagok. 4) A
szerzetesek világi dolgokra nézve, de igen is személyes tettek
miatt, sőt a javak kormányzója világi javak miatt is; Végre: 5)
A böcstelének lehetnek ugyan alperesek, de személyesen a bíró
előtt meg nem jelenhetnek.

Az alperesek kötelessége az: hogy lehető védelmököt annak
rendje szerint adják elő, de azt a vádlevél határára túl ne terjesz-
szék, mért ez korlátozza mind a bírót, mind a feleket, — vagy ha
a felp. keresetét elismerik, annak eleget tegyenek.

239. §.

A v a t k o z ó.

Az avatkozó: „Olly törvénykezési mellék személy, ki,
egy más által folyamatba tett, de még be nem fejezett pörbe bi-
zonyos jognál fogva magát beigtatja, azaz beavatja.“ — Az avatko-
zás tehát mindenkor másnak függő perét föltételezi, ollyat t. i.
melly már idézés által elkezdett, de még végső ítélettel be nem
fejlesztett; ennél fogva ha a per már végső ítélet vagy pörbeli e-
gyesség által el van döntve, az avatkozásnak hely nem adhatik,
valamint akkor sem, ha a fölperes függő perét leteszi; azonban
ha már végítélet, vagy az avatkozó oklevelei előmutatásának bi-
rói meghagyása után lépett a fölperes pörbeli egyességre, az avat-
kozóznak részét ki kell adnia, vagy az avatkozó folytathatja a
pört.

Az avatkozás háromféle alpnál fogva történhetik, u. m. 1) vérbeli jognál fogva, mellyre az avatkozónak a fölperessel való vérbeli rokonságát s jogbéli közösségét kell bebizonyítani: — ennek személybéli kereseteknél helye nincsen, s a pörbéli költségek aránylagos megtérítésének terhével is össze van kötve. Így p. o. ha valaki zálogos pert indít, s egy harmadik ugyanazon jószágokhoz szinte jogot tart, magát a pörbe beavatja, és a fölpörössel való rokonságnak s jogbéli közösségnek bebizonyítása után az avatkozás bíróilag megállapíttatik, de az avatkozó jogával csak a fölperes költségeinek aránylagos megtérítése után élhet. — 2) Királyi jognál fogva, midőn a kir. ügyész, vagy más adományos avatja be magát valamely javak vegett folyó táblai pörbe, mellyben a felek egyike sem képes teljesen bizonyítani s az avatkozó mindkettőnél erősb jogot bír mutatni. 3) Közönséges jognál fogva, midőn magán s külön jognál fogva avatja be magát valaki a fölperessel őt közösen érdeklő pörbe, p. o. az arányosításiban. Itt egyedül a kereset alapját kell bebizonyítani, és a perköltségeket sem lehet az avatkozótól előlegesen követelni.

240. §.

S z a v a t o s.

A szavatos: „Oly törvénykezési mellékes személy, ki az alperest —, törvényes megkeresésre — köteles a felperes ellen oltalmazni, és ennek nem sikerültében kártalanítani.“ — Ezen köteleességnek alapja lehet: 1) A törvény, ha t. i. valaki mások leveleinek letartóztatása miatt örök szavatosságban marasztaltatik. 2) Szerződés, midőn valaki szavatosságot ígér olly szerződésben hol ez különben nem értendő. 3) Magának a dolognak természete, így minden terhes szerződéseknél, testvéri osztályoknál, s bírói végrehajtásoknál a szavatosság — ha bárki nem köttetik is — természet szerint megvan.

Szabályai. 1) Szavatossággal nem csak az tartozik, ki annak köteleességét magára vállalta, hanem ennek örökösei, hagyományosai, és engedményesei is. 2) A szavatosság csak az átruházott jogra nézve értendő, és nem is kérethetik törvénytelen háborgatások miatt, sem az alp. öntettéből eredő veszély esetében. 3) A szavatost bíróilag kell a szavatosságra felszólítani, sőt ha a szavatossággal tartozó már mint másod rendű alperes a pörben állana is, a szavatosságért ujlag idézendő; azonban a szavatosnak szinte joga van a maga szavatosára hivatkozni, de a testvérek csak testvérnek tartozván szavatossággal, ha egyik testvér eladja birtokát, s a vevő megtámadtatván az eladót szavatosságra szólítja, ez többi testvéreitől szavatosságot nem követelhet; — egyébiránt a szavatosság alól még a kir. ügyész sem vétetik ki. 4) Midőn az alpörös szavatosára hivatkozik, s ennek megidéztetésére időt kér, a

fölp. joggal követelheti tőle a szávatosság alapjának bebizonyítását. 5) A szavatos nem tesz eleget kötelességének ha a szavatozandónak védelmére elégséges okleveleket szolgáltat, hanem köteles azt önköltségein (nem ugyan a kifogásokban, hanem egyedül az ügy érdemében s ehhez hasonló fölpörösi kérdésekben) védelmezni, s ha minden védelem daczára is terhelő ítéletet kap, az alpörösnek minden — ezen ítélet következtében szenvedett — káraért elégtétellel tartozik. 6) Midőn valaki egyedül (szavatos nélkül) védelmezi magát, és terhelő ítéletet kap, kártérítést szavatosától nem követelhet, hanem azt ujított per útján fölszólíthatja. 7) Az olly birtokra nézve, mellynek eladása a haszonvételek és határok világos kijelölésével történt, s ezekből arányossági vagy határ-pörrel valami elesik, szavatossággal tartozik az eladó, ellenben ha csak általánosan történt az eladás; vagy pedig ezen kitételrel: „minden ahhoz tartozó és törvényszerint tartozandókat“ szavatosság nem követelhetetik. Végre 8) A hibás átruházásnál és zálogosításnál csak az öszvegre és nem a jószág állományára nézve kell szavatolni, I: 74, 75, 76.

241. §.

M e g h a t a l m a z o t t.

A meghatalmazott: „Olly személy, ki másnak ügyeit törvényes megbizásnál fogva megbizójáéhoz hasonló joggal igazgatja.“ — Meghatalmazottat csak az rendölhet, ki maga is cselekedhetné azt, mire másnak cselekedhetőséget ad; a meghatalmazottat csak szabad tettekre lehet rendölni, mert valamint senkinek sincs joga tiltott tettekre, úgy azokra mást följogosítani sem lehet; egyébiránt joga van azt rendölni maga részére mindenkinek, sőt a legidősb fivér, többi testvérei részére is rendölhet, a községek részére pedig, annak képviselője, vagy kiküldöttjei vallanak meghatalmazottat; a gyámatya pedig mindjárt hivatalánál fogva az árvák meghatalmazottjának tekintetik.

A meghatalmazottnak szabad személynek kellettén lennie, a törvénytelen korúak, tébolyodottak, böcstelének, és más hatóságától függők meghatalmazottak nem lehetnek; azonban nemesi rang a meghatalmazottnak még akkor sem kívántatik, ha a meghatalmazó nemes személy. A meghatalmazottnak megbizása körén belől véghezvitt minden tettei olly sikeresek, hogy csalárdság, félelem, erőszak esetein kívül egyéb okból meg sem erőltethetők, mert a meghatalmazott a meghatalmazót képviseli, tehát a mit az tész mind ennek tulajdoníttatik, öntette ellen pedig senkinek sincs keresete: ennélfogva azok mellett a hatalmazó mindig állani is tartozik, habár a hiba vagy kár amannak gondatlanságából eredt is.

242. §.

A meghatalmazás módja és ereje.

A meghatalmazás vagy szóval történik, t. i. valamely fenforgó tárgyra nézve az illető bíró előtt, vagy írásban, midőn a meghatalmazásról bizonyságlevél adatik ki, továbbá az országon belül vagy kívül. — Az országon belül meghatalmazottat lehet nevezni, mindazon helyek és személyek előtt, hol örökbevallás tétethetik (II: K. XXII. Fej.) de a városi tanács előtt csak polgári javakra nézve; — továbbá a megye gyűlésén, és végre az alispán, vagy törvényes bizonyság előtt is; de ez utóbbiak az előttek történt meghatalmazásról a megyének is tudósítást adni kötelesek. — Az országon kívül pedig, ha ott az ország rendes bírái, vagy más hiteles személyek közül valaki találkozik az előtt, a magyar hazabani mód szerint, különben pedig a rendelő tulajdon kezével aláírott és megpecsételt hatalmazást az örökös tartományokban a legközelebbi hatóságnak, vagy ha a meghatalmazó katoná, az illető felsőbbségnek, egyéb külső tartományokban pedig az ottani követnek bemutatja, s attól bizonyságlevelet kér, és azt Magyarországba küldi át.

A meghatalmazási levélben kiteendőek 1) A hely, v. személy melly előtt tétetett. 2) Hogy a rendelő személyesen előszóval váltotta legyen meghatalmazottját. 3) A meghatalmazón k és hatalmazottnak nevei. 4) Ezen kitétel: „hogy mind azt helybenhagyja és elfogadja, mit a hatalmazott megbízása körében teend.” Végre 5) Az idő a szokott aláírások és pöcsét hozzájárultával. — Ezekon kívül szükséges a meghatalmazás nemét is kitenni, mellyre nézve tudni kell: hogy a hatalmazás vagy általános, azaz minden tárgyra kiterjedő, vagy különös, azaz bizonyos kijelölt tárgyra szorított, továbbá: visszahuzásig, visszajövetelig v. minden illyes kitétel nélküli; az általános csak visszahuzással, a különös a tárgy befejeztével szünik meg, a legutóbbi pedig törvény szerint egy évig tart, de a bevett szokásnál fogva visszahuzásig mindig sikeres.

A törvényesen vallott meghatalmazott minden törvényes dolgokra nézve, ugyanazon tehetőséggel bír, melylyel a meghatalmazó, u. m. ügyvédet vallhat, pört kezdhet, szerződésekre léphet sat. a gazdálkodási dolgokra nézve szinte teljes cselekedetőséggel bír, p. o. tiszteket fogadhat, azoktól számot vehet sat. azonban maga a meghatalmazott számadással nem tartozik, ha csak pénzkezelésbe nem avatkozik, de még ekkor sem ítéltetik az uriszék által.

243. §.

U g y v é d.

Az ügyvéd: „Azon törvénykezési segéd személy, ki az ügyek vitelére szabadságot nyervén, mások ügyeit — törvényes megbízás mellett — az illető törvényszékek előtt viszi és védelmezi.“ — Ügyek vitelére szabadságot nyer az, ki törvényt tanulási, s két évi gyakorlati pályájának befejezése után a törvénytudománybani ügyességének, s az ügyvédi tisztségei alkalmasságának jeleit elméleti és gyakorlati próbatétel után a t. kir. ítélő táblának kebeléből kirendelt küldöttség előtt eléggé bebizonyítván, és az igazán s hiven leendő védlésre a t. kir. tábla előtt esküt tevén a kir. kisebb cancelláriából ügyvédi oklevelet (Diploma advocatiale) kap. — Önmaga ügyét ugyan mindenki védheti, de másokét csak az illy módon megvizsgált s meghiteltetett ügyvédek vihetik és védelmezhetik; szükséges azonban ezeknek is hogy törvényes megbízásuk legyen, különben minden tettök érvénytelen, s azon felől nyelvváltásági büntetés alá esnek. Az ügyvédek hivatala önkénti lévén mások ügyeit föl vállalni nem kötelesek; fáradságuk jutalmát törvény útján is követelhetik, azonban a pörtárgy hanyada, vagy valamely rendkívüli jutalom végett a felekkel nem egyezkedhetnek, sőt a tisztí ügyész és szegények ügyvédjei pártfogoltjaiktól legcsekélyebb díjt sem igényelhetnek.

244. §.

Ü g y v é d v a l l á s.

Valamint a meghatalmazás, ugy az ügyvédvállás is szóval vagy írásban történik, az első módon vallott ügyvéd „szóval vallott“ a másikon pedig „törvényes föl vállással bíró“nak mondatik; egyébiránt az ügyvédvállás is ugyanazon helyek és személyek előtt történhetik, mellyek előtt a meghatalmazás. Továbbá: az ügyvédvállás vagy általános, ha minden ügyekre, v. különös, ha t. i. csak egy bizonyos ügyre terjed ki; amaz egy évig, emez pedig az ügy bevégezteig tart. — Az ügyvédvállási levél a meghatalmazásitól főleg abban különbözik: hogy itt az abban kellő kitétel nem szükséges, sőt az ügyvéd nevének beírása sem lényeges kellék, mert bármellyik ügyvéd neve legyen is a felvállási levélbe beírva, vagy ha senkié sincs is: ki azt*előmutatja, a pört rendesen viheti.

245. §.

Ügyvédi kötelességek.

Az ügyvédek kötelességei közönségesek és különösek: Közönségesek: 1) Kötelesek az indítandó vagy védendő ügynek minden körülményeit figyelembe venni, s annak igazságát vagy igazságtalanságát kiismerni. 2) Arról történetes és körülményes leirási kivonatot készíteni. 3) A próbául használandó eszközökről a megbízóval értekezni. 4) Az okleveleket — nyugtatvány alakú jegyzék (téritvény) mellett — általvenni. 5) A megbízót a teendőkről értesíteni. 6) A törvénykezési határnapokat, úgy nem különben a törvényeket és szokásokat szigoruan s pontosan megtartani. 7) Ítélet alá egyedül a jól elkészített s kidolgozott pert bocsájtani. 8) Ha a szükség úgy hozná magával, szünetet kérni, és a hibákat törvényes módon kijavítani. 9) A kedvező ítéletet végrehajtani, a nem kedvezőt törvényes orvoslattal felfüggeszteni. Végre 10) A más félnek, annyival inkább a bírónak sértésétől gondosan őrizkedni.

Különösek, jelesen pedig I. A fölperesi ügyvéd kötelessége: 1) Az alpörös nevét, rangját, és lakását megtudni. 2) Mielőtt a pert indítaná, ha szükséges, alperest bíróilag megintetni. 3) A bírósági illetőséget meghatározni. 4) A vádlevelet, idézést, és pörfelvételt jól elkészíteni. 5) A törvényesen megidézett, s meg nem jelenő alperest makacsságból, és a magát nem védőt védelem mulasztásból elmarasztaltatni, a megjelenőt pedig a kifogásoktól elmozdítatni. 6) Ha az alperes mellékesen magyarázólag vagy állítólag felel a pörbeli kivonatokra, azt a kereset érdemében elmarasztaltatni. II. Az alpörösi ügyvéd kötelessége: 1) Törvényes kifogásokat tenni. 2) Ha a felperes a pert föl nem veszi, azt másából fölvenni, s az alpöröst feloldoztatni. 3) A hol szükség van a szavatosokat előidézni. 4) A per velejébe egyedül a kifogási kérdések eldöntése után ereszkedni. 5) Az állítólagi perbe ereszkedéstől tartózkodni. 6) A fölperösi próbákat jól meghányani, fölforgatni, vagy legalább az alperesi próbákkal egyensúlyba hozni, 7) Büntetések (birságokat) — a hol helyök van — kérni, s végre 8) Minden szabad módon oda törekedni, hogy az alpörös a kereset alól fölmentessék.

III. FEJEZET.

Az intésről, perről, és ennek kezdetéhez tartozó tettekről.

246. §.

I n t é s.

„Azon cselekvény, melly által valaki mást valaminek tevé- sére vagy nem tevéseire, vagy visszaadására sürget“ intésnek; különösen pedig, midőn valaminek nem tevése végett tétetik, el- tiltásnak mondatik. — Az intés barátságos, vagy birói, amaz magánosok, ez közhatósági személyek által történik; aman- nak azon felől hogy az adóságoknál az elévülési időt félbeszakaszt- ja, egyéb polgári fogamatja nincsen; emennek pedig különféle fo- gamatjai lehetnek (mint már több helyeken érintők) különösen pe- dig lerontja az elidősülést, és a jó lelküségeli mentséget, né- mellykor keresetekre is utat nyit, sat.

A birói intés lehet szükséges vagy hasznos, így p. o. az uri törvényszolgáltatást vagy levelek visszaadását sat. követelő perekben a birói intés elkerülhetlenül szükséges; — hasznos a vádlevél alapjára nézve számos pörökben, jelesen a zálogváltá- soknál, adóságkövetelésnél, főleg ha a fizetési határidő nem volt kikötve sat. sőt egyedül megkísértés végett is tétethetik, lehető és reménylhető levén hogy a megintett ez által a teendők teljesítésére minden hosszabb pörlekedés nélkül fölindíttatik. — A birói intés továbbá lehet szóbeli vagy írásbeli, fogamatjára nézve mindkettő egyenlő és mindkettő csak közhivatalbeli szemé- lyek által (t. i. szolgabíró és esküdt által megyéjök körében, ki- küldött kir. táblai hites jegyző által pedig honszerte, városokban két tanácsbeli vagy egy hites írnök által, — szentszékeknél pedig két lelkész által) történhetik; azonban végrehajtásokra nézve nem egyenlők, mert a szóbeli csak személyesen, az írásbeli pedig háromféleképp történhetik, t. i. vagy személyesen, vagy ház- nál, midőn az intőlevél a megintendő (honnem léteben) ennek házánál hagyatik, vagy tanuk előtt ajtajára függesztetik, vagy birtokból, azaz cselédje, vagy jobbágya által küldtetetik meg.

Az intés megtétele után rendszerint 15 napig kell az intett választát bevárni, 15 nap mulva akár adatik válasz az intésre, akár

nem, annak végrehajtásáról bizonyságlevél adatik ki az intők által, mellyben ki kell tenni: a) A végrehajtás módját, t. i. személyesen, háznál, vagy birtokból történt-e, különösen a két utóbbi esetben a tanúk vagy alattvaló neveit is. b) Az intett válaszát, v. ha ez írásban tétetett, arra hozzá csatolólág hivatkozni, vagy ha nem válaszolt, egyszerűen kell kitenni: hogy 15 nap alatt semmi választ nem adott. Ha az intés birtokból tétetik, és az intett más megyében lakik, 15 nap nem elegendő a válaszra, mint alább lát-ni fogjuk.

247. §.

A per általában.

A per: „A törvénykezési tetteknek törvényes elrendezése“ — vagyis: „Azon cselekvényeknek sora és foglalatja, mellyeknél fogva az ügy a felek által megvitattatik, s a bíró által elítélte-tik.“ A perek különfélék, általában pedig polgáriak v. büntetők, a polgári pör ismét vagy anyaper, vagy pedig mellék per, a melly t. i. amabból keletkezett; — továbbá: rövidleges vagy szertartásos, ebben minden törvényes szertartás és for-maság megtartandó, abban az idézésen és kihallgatáson kívül e-gyéb formaság lényegesen nem kívántatik; különösen pedig szóbeli vagy írásbeli, használatbeli vagy jogbeli, és végre: hosszú v. rövid folyásu, amazokhoz tartoznak min-den jogbeli és jogsérelemből erőtlenítő perek, emezekhez a töb-biek.

248. §.

Keresetlevél.

A keresetlevél: „Azon törvénykezési iromány, melly-ben a fölperes követelését a bírónak előadja, hogy az a vádlottat az előadott követelés teljesítésére szorítsa, büntetti esetben vád-levélnek nevezhető.

Három részből áll, u. m. elbeszélésből, azaz a kereseti tárgynak leírásából, törvényes alkalmazásból, t. i. azon honi törvényeknek, mellyekben a kereset igazsága gyökeredzik, beigtatásából, és kérésből, hogy t. i. a bíró az előadott ügyre nézve a fölhevott törvények értelmében igazságot szolgáltatasson. A törvényre alkalmazás vagy hivatkozás nem lényeges kellék ugyan, mivel azonban az régóta szokásban van, nem kell elhagyni, any-nyival is inkább, mivel annak elmulasztása miatt a kereset le is szállíttathatik, mindazáltal egy újabb felsőbb ítéletnél fogva a tör-vényekre való általános hivatkozás is elégségesnek látszik. Az el-beszélésnek ugy a kérésnek is világosnak, határozottnak, össze-

férhetőnek, egy célra vezetőnek, s egy törvényszékre tartozónak kell lenni, mert ha több külön fajú tárgy halmoztatik össze, a keresetlevél leszállítatik, valamint akkor is, ha a nevek hibásan iratnak ki.

A keresetlevél külső szerkezetére nézve ugyan különbözik, mert a táblai, megyei, s uriszékekhez és városi tanácsokhoz folyamodvány formában tétetik föl, az alispánok és szolgabírák törvényszékeihez pedig szinte úgy, de leginkább az aláírt bíróbeszélve tétetik ki, s ekkor a perfölvétel határ ideje is kitűzetik, ugyanezért az illy keresetlevél egyszersmind idévény gyanánt szolgál. — Belső kellékökre nézve — bármiként legyenek is külsőleg szerkesztve — hogy az 1723: 30. törvény kívánatainak pontosan megfeleljenek, a következő versbe foglalt szabályra kell figyelmezni:

„A bíró, kereső, vádlott neve s kéret anyagja
S milly joggal követelsz? légyenek írva bele.“

249. §.

I d é z é s .

Az idézés vagy pörbehívás: „Azon törvénykezési tett, melly által az alpörös bizonyos napra és helyre hivatik meg a fölperesi kereset elintézése végett.“ — Az idézés a keresetlevél másának közlésével, — vagy mint a föntebbi §-ban mondók — keresetlevél alakjában (midőn t. i. a bíró mint beszélő tétetik ki, és a kérés helyén általa megjelenési határidő jelöltetik ki) — szokott történni: hogy pedig törvényszerű legyen, megkivántatik: 1) Hogy a megjelenési hely és nap világosan kitéssék. 2) A határnap elégséges legyen, azaz ha az idézett (vagy intett) azon megyében lakik, mellynek kebelében fekszik azon hely, hová a megjelenés rendöltetik, törvényes 15 napot foglaljon magában, ha másodikban 30, ha harmadikban 45, ha negyedikben 60 s ennél soha többet bárhol lakjék is az idézett. 3) A határnap szünnapra ne essék. 4) A megjelenési hely természetileg és erkölcsileg hozzá férhető legyen, és az idéző bírónak földterületi hatósága alatt létezzék. A második és harmadik pontokra nézve megjegyzendő: hogy szóbeli ügyekben a határidő (mint már előbb láttuk) nyolcz napnál is kisebb lehet, és szünnapra is eshetik.

Az idéző levél külső alakjára nézve változó, t. i. majd hosszú zárt, mint a királyi táblánál, majd nyitott és repülő pecsétes levél.

Midőn számosabbakat kell beidézni (p. o. az arányosítási pörben): az idézés kihívó parancs által is megtörténhetik.

Az idézés 1) vagy szóbeli, melly mindenkor személyesen történik, vagy írásbeli, melly az idéző levél másának átadásával tétetik. 2) Főlegi vagy folytatólagi, azzal indíttatik meg a per, ennek pedig akkor van helye, ha a bíró megváltozott, vagy az alporős meghalt s ennek örökösait kell beidézni, vagy a per sokáig elhagyva hevert. 3) Közvetett vagy közvetlen, midőn az átadásért más hatósági személy kerestetik meg vagy ellenben, végre 4) vagy személyes megjelenésre, vagy törvénytörvénysek elébe állításra, vagy annak módja szerinti megjelenésre intézett; az első esetben, tulajdon személyében kell megjelenni az idézettnek, a másodikban szinte személyesen, vagy ügyvéd által, ki az idézettnek — a mikor kívántatni fog — személyesen léendő megjelenési készségét tartozik nyilvánítani; a harmadik esetben pedig folyvást ügyvéd által lehet a pörbe állani.

Foganatja: 1) Kötelezi mind a bírót, mind a feleket a határidő megtartására. 2) Perfüggést szül. 3) Az idősületet lerontja. 4) Megelőzést eszközöl, azaz, az alperest — ha bár más hatósághoz tartoznék is, — nem lehet más bíró elébe idézni patvarkodás terhe alatt.

250. §.

K é z b e s í t é s.

A kézbesítés: „Az idéző levélnek törvényes átadása“ mellyre nézve ezeket kell megjegyezni: 1) A kir. táblai jegyző honszerete, a szolgabíró vagy esküdt megyéje körében, városoknál egy hites írnok által tétetik törvényesen az idézés, az uriszékekre pedig rendszerint egy urasági hites ember által, de a nemeseket még az uriszékekre is szolgabíró vagy esküdt által kell idézni. 2) Nappal s köztettekkel alkalmas helyen (tehát nem templomban vagy csapásokban) és az idézés helyétől vagy a kézbesítőnek lett átadástól számítva 60 nap alatt kell történnie. 3) Vagy személyesen történik, azaz magának az idézettnek adatik, vagy háznál (mint a 244-dik §-ban láttuk) v. birtokból, azaz alattvaló által küldetik meg; — alattvaló alatt a jobbágyok, zsellérek, s ezek hitvesei, szolgák (de nem egyszersmind ezek hitvesei is) szolgáléányok, és az idézettnek még szülői hatalma alatt levő törvényes korú gyermekei értendők. Az idéző levél kézbesítéséről bizonyáglevél adatik ki, melly is vagy külön papírra, vagy az átadott idéző levél eredetijére iratik, ki kell abban tenni az átadás idejét, helyét, s módját, sőt ha alattvaló által történt az idézés, ennek nevét is; ezen kellékekhez járul még a bizonyáglevél kelte és a kézbesítő nevének aláírása is.

251. §.

P e r f ö l v é t e l.

„Azon törvénykezési tett, mellynél fogva az idézés által megindított per a megjelenési határnapon vitatás végett folyamatba tetetik az idéző bíróság előtt.“

A pörfelvételnek a vádlevélhez és idézéshez alkalmazottnak kell lenni, különben a per leszállítatik, továbbá: ki kell abban tenni a bíróságot, a fölvétel idejét és helyét, a fölperesnek s alperesnek nevét; különösen pedig azt is ki szokták tenni hogy a felp. maga viszi-e a pert vagy ügyvédje által? a fölvételhez kell csatolni az eredeti keresetlevelet és idézési bizonyítványt is, sőt ha úgy tetszik a fölperesi keresetnek alappjaul szolgáló egyéb okiratokat is azonnal oda csatolhatja. A per alanti bíróságoknál ugyan azon napon vétetik föl, melly megjelenési határidőül volt kitüzve, a kir. táblánál pedig a kitüzött határnaptól számított harmadnap alatt, különben ha a felp. elmulasztja, az alp. párból veheti föl a pert, s a fölpöröst költségeinek megtérítésében és kir. birságban (azaz 6 markában) marasztaltathatja el, s magát a kereset alól földoztathatja.

252. §.

K i k i á l t á s.

„Az alperesnek a fölvitel után a bíróság egyik tagja által a törvényszéken kívül hangos szavakkal tett háromszori hívása a megjelenésre.“ Ezen törvénykezési tett egy törvényünk által sem rendeltetett ugyan, minthogy azonban a törvénykezéseknél szokásba vétetett, el nem mulasztandó; a kir. táblánál rendszerint egy hites jegyző által tettelegesen véghez vitetik ugyan, de az alsóbb törvényszékeknél közönségesen csak a fölvételben szokott érintetni.

253. §.

M e g j e l e n é s.

„Azon törvénykezési tett, melylyel az alperes a megjelenési határnapon magát az idézéshez képest az ügybirája előtt jelenlevőnek nyilvánítja.“ A megjelenésnek úgy kell történnie, a mint az idézésben rendelkezve volt, t. i. személyesen vagy csak ügyvéd által; — valamint a pörfelvételnek úgy a megjelenésnek is az alanti bíróságoknál a kitüzött határnapon nap lementéig, a kir. táb-

lánál pedig attól számított három nap alatt kell megtörténni, s a pörfelvétel után kell a pörbe igtatni, egyébiránt a makacssági ítélet elkerülésére a szóval nyilvánított megjelenés is elegendő, mindazáltal később azt is be kell a pörbe irni.

A makacsság kétféle: meg nem jelenés, vagy védelemmulasztásból eredett. Büntetése: ha az alperes az első rendű idézésre meg nem jelen, az egész fölperesi keresetben, ha folytatólagi idézésre nem jelen meg, valamint védelemmulasztásból is a pörbe már addig beigtatottak tekintetbe vételével marasztaltatik el; a főlebbviteli pörben pedig (a kir. táblához idézettől) a további főlebbvitel tagadtatik meg.

Az alanti bíróságoknál meg nem jelenésből azon nap, melyen megjelenni kellett volna (gyertyagyújtás után) mondatik ki a makacssági ítélet; — a kerületi táblánál következő napra, a kir. táblánál pedig (a megjelenésre kitűzött határnaptól számítva, minthogy ott harmadnap alatt bármikor megjelenhetni) negyedik napon; — a táblai bíróságoknál azonban a makacsságból elmarasztaltnak várakozási joga van, 15 napig, melly idő alatt ha késelemének elégséges okát adja, a makacssági ítélettől föloldoztatik, különben nem, — kivéven a hosszú folyású táblai pereket, mellyekben habár elégséges okot nem ad is az elmarasztalt, csak 15 nap alatt megjelenjen, a makacssági ítélettől feloldoztatik. — Ugyanezen jótétemény illeti a fölperest is, midőn ellene az alpárból veszi föl a pert.

Az alsó törvényszékeken hozott makacssági ítéletet könnyen el lehet enyésztetni felmentőleg folytatottató parancs által, melly csak azon esetben szokott adatni, ha az elmarasztalt meg nem jelenésének okát tudja adni.

J e g y z e t. A házassági és büntetti ügyekben nem hozatik makacssági ítélet, hanem a meg nem jelenő alpörös elfogatik, és a fogságból tartozik magát védelmezni.

IV. FEJEZET.

A kifogásokról és késleltetésekről.

254. §.

A kifogások általános értelmezése és fölosztása.

Általában: „Mindazon szóváltás, mellyben okokkal támadja meg egy fél a másikat“ kifogásoknak mondatik, szoros értelemben vett kifogásoknak pedig azok mondattak „mellyek nem a per érdeme, hanem külső szertartásai ellen intéztetvék.“ Kifogásokkal a felek egymás ellen kölcsönösen élhetnek, de hogy sikeresek legyenek, azokat a pörbe igtatni s bizonyítékokkal támogatni kell; mert a bíró (mint már fölebb is érintők) csak a felhozottakból s bebizonyítottakból ítélhet.

A kifogások általában vagy elhalasztók, azaz leszállítók, t. i. a pör velejébe ereszkedés előtt a per külső formája ellen intézettek; vagy érdemlegesek, mellyek a vitatási ügy lényegét érdeklik. Továbbá: belsők, azaz a vitatási ügy velejéből merítették, vagy külsők, ezekhez tartoznak az ugynevezett ügydöntő kifogások, t. i. elidősítés és patvarkodás, mellyek ha felhozatnak és hebizonyítatnak, az ügyet előlik.

255. §.

Leszállító kifogások.

Igazi — vagyis szoros értelemben vett — kifogások a leszállítók, ilyenek: 1) A bíróság elleni kifogás, h. p. o. a pertárgy annak hatósági körét haladja sat. ezen kifogást tanácsos előretenni, nehogy másféle kifogások vitatása által a bíró tekintete elismertessék. 2) A perút elleni kifogás, meglevén t. i. határozva minden követelésnek a maga útja, ha valaki más czimmal követeli a törvény előtt jogait mint a melylyel kellene, p. o. ha valaki a zálogos által tett örökbevallás erőltetéséért (melly már magában semmis) ügyködne zálogváltás helyett. — 3) A keresetlevél elleni kifogás, ha az halmozott vagy hiányos. 4) Az idézés elleni kifogás, ha az hibás, vagy kézbesítése nem törvényesen történt, vagy legalább az erről kiadott bizonyítvány kellékeiből vala-

ui hiányzik. Végre 5) A fölpörösség elleni kifogás, mely is kétféle lehet, személybeli v. tárgybeli, a mint t. i. a személyből vagy a pertárgyhozi jogból merítették a kifogás; — valamint a bíróság elleni kifogást előre, ugy ezt utóljára tanácsos a pörbe felhozni, mert ez pörvelejébe ereszkedés nélkül nem igen történhetik, ettől pedig az előleges kifogásokhoz többé visszatérni nem lehet. — Ha ezen kifogások a pörbe felhozatván bebizonyítatnak, a per leszállítatik, minélfogva a per elenyészik, a nélkül azonban hogy a pertárgy elveszett volna, ugyanezért a per újra fölélesztethetik; az illy leszállító ítélettől még a fölebbvitel sem engedtetik meg, kivévén hol azt a törvény világosan megengedi, mint az urítörvényszolgáltatásnál. A leszállításról tanácsos, a bíróságtól bizonyosságlevelet kérni, az ujonnan indítandó pörben netalán kérendő patvarkodási büntetés kikerülésére leendő hasznalat végett.

256. §.

P e r h a l a s z t á s.

„A függő ügynek a kitűzött határidőről egy más határidőre való kiterjesztése“ perhalasztásnak mondatik, mely már — adott értelmezésénél fogva is — mindenkor egy előbb kitűzött határidőt — mely helyett egy más rendelő — föltételez, s ez a perfölvételre nézve megelőző vagy reákövetkező, továbbá: bírói vagy nem. A bírói vagyis az ítélet által történt elhalasztást nem szükség a felekkel tudatni, azonban midőn a bíró törvénykezésen kívül önakarattal tesz halasztást, a feleknek új idézési formában tartozik bejelenteni, valamint a törvénykezésen kívül halasztást nyerő fél is a másíknak.

257. §.

V é d h a l a s z t á s.

„A törvénynek azon jótékonyága, mellynél fogva bizonyos személyek jogaikra nézve meghatározott ideig a szenvedőlegi pörlés terhe alól fölmentetvék“. — Ezen jótétemény illeti 1) A külön javakat bíró főpapokat, kinevezésüktől egy évig. 2) Az árvákat, s egyéb gyámság alatt levőket közvetlen, szülőik halála után egy évig, — valamint 3) Az özvegyeket férjök halála után szinte egy évig. 4) Az országos dolgok miatt távol levőket távollétök ideje alatt. Azonban ez csak a tárgybeli jogok, s nem a személyes keresetekre nézve értetik; ereje pedig és foganatja abban áll: hogy ha a mondott személyek javaik iránt a meghatározott ideig pörbe

idéztenének, tartoznak ugyan megjelenni, de bemutatván a védhalasztási jogot s az e végből nyert parancsot, a felelet terhétől a törvény engedte ideig ítélet által feloldoztatnak; azok pedig, kik hamis előterjesztéssel kérnek védhalasztó parancsot, nyelvváltási büntetésben marasztaltatnak el.

258. §.

S z ü n n a p o k.

„Azon idők, mellyekben a törvénykezés rendesen nem foly⁶⁶ törvényszünetnek vagy szünnapoknak mondatnak, mellyek isteniek vagy emberiek, és rendesek vagy rendkívüliek. — Isteniek a vasárnapok és a katholikusok minden ünnepei, továbbá: a karácsonyi és husvéti törvényszünetek, nagyhét, és a 3 keresztfjaro nap. *) Emberiek az aratási, szüreti, és farsang három napi szünnapok. Rendkívüliek: az országgyűlés, és a nemesi sereg fölkelésének ideje alatti szünnapok.

Azon idők, mellyekben folynak a törvények, törvénykezési napoknak, vagy törvényfolyamatnak mondatnak; ezekben minden törvénykezési tettek szabadok, s évenként 4 szakra osztatvák: 1) a vizkeresztii, 2) a husvét utáni, 3) a sz. istváni, 4) a sz. mártoni.

A szünnapok folyamatja az: hogy azokban a tulajdonképeni törvénykezési tettek nem gyakoroltathatnak, sőt az elkezdett perek is hallgatnak, de legujabb törvénynél fogva némelly ügyek (mint a főlebbvittek, büntettiek, házasságiak, ügyésziak, szegényekéi s árvákéi) országgyűlés alatt is folynak; — az úgy nevezett előkészületiek pedig, mint az intés, idéző levelek kézhez szolgáltatása sat. szünnapokon is sikerrel tétethetnek. — A sz. székek-nél szinte megtartatnak ugyan a szünnapok, de a házassági ügyeket, vasárnapok, ünnepek, s a nagy héten kívül egyéb szünnapok nem hátráltatják.

*) Ezekhez számítottak az előtt az úgy nevezett Decretális napok, de ezek már az 1844: 8 törvényczikk által (jövendőre nézve) eltörölvék.

V. FEJEZET.

A pör velejébe ereszkedésről és bizonyítékokról általában.

259. §.

A pör velejébe ereszkedés ismerete és fölosztása.

A pör velejébe ereszkedés „az alperesnek a pörbeli kivánatokra és tettekre, vagyis a per érdemében való felelete“ melly is nyilvánított vagy hallgatva következtetett, a mint vagy nyilatkozással ismertetik meg a felperesi kereset, vagy csak mellékes tettel, p. o. a keresetlevél bizonyítására felhozott oklevelek ellen kifogást téve; továbbá: általános vagy részletes, a mint az egész keresetet, vagy annak csak valamely részét érdeklí; végre: állító, ha a fölperesi kereset általában egyszerűen elismertetik, vagy mellékesen magyarázó, midőn a kereset alapja elismertetik ugyan, de ellene kifogás tétetik, p. o. elismerem ugyan hogy a felperestől kölcsönöztem, de a fizetési kötelesség fizetés vagy elengedés által már megszűnt; vagy tagadó, még pedig egyenes, p. o. tagadom hogy F-nek adósa vagyok, vagy nem egyenes, p. o. kérem a keresetet bebizonyítani.

Jegyzet. A per, ha — fölvétel után — előleges kifogások nem tétetnek, azonnal érdemileg tárgyalatik, különben pedig csak azoknak eldöntése után, s ha ezzel az alp. késedelmeskednék, a bíró közbenszóló ítélet által — védmulasztási makacsságból hozandó ítélet terhe alatt — szokta az alperest inteni és kényszeríteni.

260. §.

F o g a n a t j a.

A pör velejébe ereszkedésnek fogamatjai általánosak és különösek, általánosak: 1) Elzárja a kifogásokra való visszatérést. 2) Meghatározza kinek mit kelljen bebizonyítania. 3) A pört érdemileg folyóvá, és 4) A személyes keresetet mintegy tettlegessé, vagy is az örökösökre is átháramlóvá teszi. Különösek: 1) Az állító elzárja a tagadólágira való visszatérést, vissza nem húzathatik és a fölperest a bizonyítás terhetől is fölmenti; tovább-

bá: az elmarasztaló ítélet alappjaul szolgál; végre: az állítólagi elválásnál fogva hozott ítélet főlebb sem vihető, — egyébiránt más harmadiknak nem árthat. 2) A mellékesen magyarázó lényegre nézve egyenlő az állítóval, azonban azt mindenkor tartozik a magyarázó hebizonyítani, s ettől az állítóra is által lehet menni, de nem a tagadóra. Végre 3) A tagadótól az állítóra mindenkor vissza lehet térni, s ez által a próbálás is a fölpörösre háríttatik.

261. §.

A bizonyítás ismerete és fölosztása.

Midőn a perlekedő felek egyike valamit állít, s azt a másik tagadja, az ügy kétségessé válik, s ekkor bizonyítás kívántatik; a bizonyítás tehát: „Azon törvénykezési tett, mellynél fogva a bírónak törvényes próbaeszközök által a kétséges vitatási ügynek igaz volta — megmutattatik,“ s ez mesterséges vagy belső; és nem mesterséges vagy külső, amaza dolog belsejéből, emez pedig máshonnan merítettik; — továbbá: teljes vagy nem teljes, amaz a bíró előtt egész hitelt, emez pedig csak lehetőséget eszközöl; ez utóbbi a lépcsőzetek különbségéhez képest v. félpróba, mellyhez, ha még egy más hasonló járul, teljes próbává válik, vagy félnél is kevesebb, mellyekből mennyit kelljen félbizonyítékul venni, a bíró böles ítéletétől függ; — végre egyféle vagy különféle, a mint a bizonyítékok egyneműek vagy nem, p. o. ha a bizonyításra merő tanúvallomások, vagy ezek és oklevelek együtt használtatnak.

262. §.

A bizonyítás szabályai és foganatja.

I. Szabályai. 1) Bizonyítással rendszerint a fölperes tartozik, kivevén: a) ha az órészen van az igazság elővéleménye, v. b) az alp. mellékesen magyarázólag ereszkedik a per velejébe, v. c) az alp. a bizonyítást magára vállalja, vagy d) a bizonyítást terhéstől szabadalmilag ment, mint például a kir. ügyész a szabadalom nélkül nem bírható jogokra nézve. Egyébiránt a fölperesnek mindenkor késznek kell a bizonyítékokkal lennie, különben — ha t. i. ő mitsem bizonyít — az alp. feloldoztatik. 2) Mindig az tartozik bizonyítani, ki valamit állít, ha csak a) a tagadás az állítást is magában nem foglalja, vagy b) jog és nem tett tagadtatik. Végre 3) A kit másnak próbái terhelnek, ellenpróbálással kell élnie.

II. Foganatja. 1) A teljes próba ítélet alappjaul szolgál, azonban 2) A nem teljes, habár nagyobb is félpróbánál, ítélet alappjaul nem szolgálhat, mert minden kétséget el nem oszlat, de ha más próbaeszközök által kiegészíttethetik, az ítélet alapjára ele-

gendő. 3) Az ellenkező próbák közül a lehetőséghez közelítőbbek, vagyis a jobb s velősb okokon alapultak vétetnek az ítéletnél figyelembe. 4) Az egyensúlyban álló próbák egymást kiütik, s ha ekkor a felp. újabb próbákkal nem áll elő, az alp. föloldoztatik.

263. §.

Teljes és fél bizonyítékok.

A teljes próbaul szolgáló eszközökhez tartoznak: 1) Azon mesterséges bizonyítékok, mellyekből a kereset igazsága világosan kitűnik. 2) Magának a perlekedő félnek tökéletes és törvényes megvallása. 3) A törvénybeli elővélemény. 4) A közhitelű levelek. 5) A törvényes kellekekkel ellátott magán levelek, kiadójak ellen. 6) Két vagy több minden kifogásnál nagyobb tanúnak őszhangzó s a kérdéses ügyhez tökéletesen alkalmazható vallomása. 7) Hasonló tudósítása két műértőnek valamelly megvizsgált vagy becsült tárgyra nézve. 8) A törvénykezési fő és felfedező eskü. 9) Két egybehangzó fél próba. 10) Több félpróbanál kisebb őszhangzó bizonyíték, mellyeknek szükséges számát a bíró — a személyek s egyéb körülményekhez képest — önitélete szerint határozza meg.

Félpróbák pedig e következők: 1) A kereskedőknek, gyárosoknak, gyógyszerészeknek, s kézmiveseknek rendesen vitt könyvei. 2) Egy minden kifogásnál nagyobb tanúnak bizonyosága. 3) Több nem első rendű tanúnak vallomása. 4) Pótló vagy tisztító eskü. 5) Erőszakos emberi előhit Végre 6) Néha az írás hasonlatosága s más egyebek.

264. §.

Belső próbaeszközök.

A belső próbaeszközökhez tartoznak: az egyes hir, közhir gyanu és előhit v. elővélemény. A hir és gyanú bizonyító erővel nem bírnak ugyan, de ha bizonyos körülményekből erednek, a nemtelenek befogására a nemes ellen pedig tanúvallatásra nyújtanak alkalmat.

Az elővélemény — mellynél fogva t. i. valakinek valami tulajdoníttathatik — emberi vagy törvényi, amaz a bíró által némelly körülményekből és jelekből következtethetik, és háromféle: csekély, fontos és erőszakos, emezt pedig a törvény valamelly tethből következteti mint bizonyosat, és vagy egyedül törvényi, vagy egyszersmind törvényes is. Az emberi csekély elővélemény nem egyéb levén gyanúnál, polgári ügyekben semmi foganatja nincs, büntettiekben pedig azt eszközli mita gyanúról mondánk. — A fontos hihetőséget eszközöl, és polgári

ügyekben esküvésre nyujt alkalmat. — Az erőszakos pedig próbául is vétethetik, mindazáltal félpróbánál is kisebb. Az egyedül törvényi, a melly t. i. szerzett törvényen alapul, teljes próbát tesz, de az ellenpróbát ki nem zárja; végre: a törvényi és törvényes előhit olly erős próbát tesz, hogy ellenbizonyítékokat sem fogad el, s az e szerint hozott ítélet egyedül perujtással változtathatik meg.

VI. FEJEZET.

A z o k l e v e l e k r ő l.

265. §.

Ismeretők és felosztásuk.

Általában „mindazon iratok, mellyek valamely dolog hitelevégett adatnak ki“ oklevélnek neveztetnek, mellyek is 1) Hitelesek vagy magánosok; a hitelesek valamely közhiteleségű személy vagy hely által illető hatóságuknál fogva szoktak kiadatni; magánosak pedig azok, mellyek magános, vagy hivatalbeli személyek által — de nem hivatalnál fogva — adatnak ki. 2) Eredetiek, vagy nem eredetiek, ezek ismét vagy hiteles átiratok, mellyek közhivatalnál fogva valamely hiteles hely vagy személy által iratnak át az eredetiről, vagy csak másolatok, midőn hivatalon kívül iratnak (másolatnak) le. — A hiteles átirat ismét vagy első, melly t. i. egyenesen az eredetiről iratik át, vagy átirat átiratja, melly az első átiratról iratott le, mit is az illető hatóságnak kiadásakor világosan ki kell tenni. — Végre a másolat vagy egyszerű, vagy látta mozott, a mint valamely közhivatalú — de oklevelek kiadására hatósággal nem bíró — személy aláírásával s pöcsétjével bizonyítja, hogy az aláírt másolat az eredetivel egyezőnek találtatott, — e nélkül csak egyszerűnek tekintendő. 3) Használat által erősítettek v. nem.

266. §.

K e l l é k e i k.

Az oklevelek hitelességére nézve általában a következő kellékek szükségesek: 1) Belső és külső igazság, azaz a tárgy épen úgy irassék az oklevélbe, a mint véghez vitetett, s valóban

attól eredjen, a kinek nevére iratott. 2) Mind a személyeknek mind a dolgoknak nevei világosan tétessenek ki. 3) Távol legyen minden javítás és vakarás. 4) Benn foglaltassék költje, meg legyenek a szokott aláírások, s reá nyomattassanak a megkívántató pöcsetek. 5) Az idegen nyelven készült oklevelek tartalma a feleknek anyai nyelven magyaráztassék meg. 6) Mások jogait ne sértse. 7) Ha azzal valami elidegenítettetik, az elidegenítést világosan kifejezze; végre 8) Ha több ivekből áll, az összefoglaló fonal végei pecsételtessenek le. — Különösen pedig ezek: 1) A kir. cancelláriából az uralkodó király neve alatt régi bevett írásmód szerint adattassanak ki, aláírva legyenek a király, cancellár, és egy titkok által, s a három nagyobb kir. pecsétek egyikével erősítessenek meg. 2) A kisebb cancelláriából szinte a király nevében a személynök aláírásával kir. birói pecsét alatt kell a kiadásoknak történni. 3) Ugyanezek kívántatnak az ország rendes bírás ítélmestereik kiadásainál is, azonban az ítélmesterek főnökeik neve és pecsétje alatt teszik kiadásait. 4) Midőn a hiteles hely előtt készítettetik az oklevél, magának a készítőnek, vagy meghatalmazottjának kell jelenlennie, ki előtt az elkészült oklevél felolvastatván a levéltárba tétetik, honnan átiratját egy év alatt parancs nélkül, azután pedig csak megkereső parancs mellett lehet kivenni. 5) A vármegyéknél közgyűlésből az egész közönség, kisgyűlésből KK. és RR., törvényszékekről bírák és rendek neve alatt megyei hiteles pecséttel erősítve a jegyző, számosz tisztviselők s táblabírák, vagy a kiadások különbségehez képest egyedül a jegyző aláírásával adandók ki az okmányok. Végre 6) A magán levelek kiadásainál főkellék az: hogy mindenek világosan kitétessenek, egyebiránt elegendő ha a kiadók csak aláírják, vagy előttemzők előtt keresztvonást tesznek.

267. §.

Erejük, és használatjuk módja.

Valamint hogy különfélek az oklevelek, úgy erejük is különböző, jelesen: 1) Azon oklevelek, mellyekből akár belső, akár külső igazság hiányzik, mitsem bizonyítanak. 2) Az eredeti közoklevelek azon dolgokra nézve, mellyekről kiadattak, teljes próbát tesznek. 3) A hiteles belső átiratok az eredetiekkel hason erejük, ha a hiteles hely jegyzőkönyvébe is beigtatvák, különben pedig csak az eredetinek előmutatásával szolgálnak teljes próbául, azonban a birtokban való megtartásra mindig elégségesek; valamint az átirat átiratja, és az olly átirat is, mellynek eredetije megnincs, egyedül a birtokban való védlésre használhatók. 4) A megyéktől s egyéb törvényhatóságoktól kiadóctak a bennök érdeklött tárgyra nézve mindig teljes próbák. 5) A nemesi ingatlan javaknak élők közötti átruházásáról szóló magán oklevelek sohasem elegendők,

mert az illetén átruházás csak zálognak tekintetik. 6) A szerződések kiadóik ellen teljes próbát tesznek, azonban a kiadók részére rendszerint nem elegendők. 7) Több oklevelek összeütközésében a nagyobb hitelességűek, s a másokat kellékeivel haladók vétetnek figyelembe. Végre 8) A másolatok csak felvilágosításul de nem próbául használhatók.

Az oklevelek pörbeni használatának módja pedig abban áll: hogy azon helyen, hol a körülmény az azzali bizonyítást kívánja, bizonyos jegy alatt a pörhez csatoltatik, de az elveszhetés veszélye miatt, főleg ha nagyobb fontosságú az oklevél, csak másolatban, azonban az ellenfél az eredetinek közlését kérheti, sőt ellenpróbákkal s czáfolatokkal annak hitelességét s érvényességet kétségbe is hozhatja, mellyről azután a bíró (egyszersmind a per érdemére nézve is) ítéletet hoz.

VII. FEJEZET.

A tanúkról és birói szemléletről.

268. §.

A tanúk ismérete és kellékei.

Tanúknak mondatnak: „Azon személyek, kiknek törvényesen kivett vallomásai valamely dolog hitelére törvényes bizonyítékul használhatók“; hogy pedig a tanúk hitelt érdemlők s próbául használhatók legyenek, alkalmas személyeknek kell lenniök, az alkalmasság pedig kétféle: természetes, és törvényes; a természetes alkalmasság tudomásban és igazságban, a törvényes pedig a tanúnak szabadsága, kora, hire, módja, s esküvési hitelességében áll, mellyekhez képest minden tanuban a következő kellékek kívántatnak: 1) Hogy a tanúság tárgyáról világos és bizonyos tudomása legyen, s azt képes legyen alkalmas jelek — p. o. szó, vagy írás — által mások tudomására juttatni. — 2) Hogy ne legyen érdekelt, s vallomása tiszta igazságon épüljön. 3) Szabad legyen, azaz valaminek különösen leendő megvallására ne erőltettség. 4) Olly korban legyen, hogy a vallomási tárgyról jól emlékezhessek. 5) Jó hirben álljon, mert a rossz erkölcsű emberek tanúknak sikerrel nem alkalmazhatók. 6) Okát adja tudomásának, különösen pedig szemmel látta-e, vagy csak hallomásból tudja-e? Végre 7) Vallomása előtt testi esküt tegyen. — Ezen kellékeknél

fogva a tanúságra alkalmatlanok: 1) Altalában mindazok, kiknél a tárgy-ismérhetési, s gondolat-közlési képesség és igazság hitele hiányzik, valamint az érdeklettek, törvény szerint böcstelének, és hamis esküvők sem. 2) Valami más mellék okból akadályozottak, millyenek a tetszeli böcstelenséggel bélyegzettek; kik t. i. bármely ügyben jutalomért hitet s tanúságot tenni kések; az ismeretlenek, gyöngé elméjük, kiskorúak, nem keresztények keresztények ellen, a jó barátok barátjok mellett, ellenségek ellenségök ellen. 3) Némellyek csak rendszerint alkalmatlanok, azaz lehetnek ugyan, de (hűtlenség esetén kívül) nem kényszeríthetnek; illyenek: az egyenes ágon lévő rokonok egymás ellenében, az oldalrokonok és sógorok másod izedig, férj feleség ellen és megfordítva, gyám vagy gondapa az árva ellen, alattvaló az ura ellen, és végre: az ügyvéd, meghatalmazott s bíró azon ügyben, mellybe befolyt.

Az itt mondottakhoz képest tehát a tanúk vagy minden kifogásnál nagyobbak, kik ellen t. i. semmi kifogás nem tétethetvén, teljes hitelt érdemlenek, vagy általában alkalmatlanok, vagy valami miatt nem alkalmazhatók, vagy csak rendszerint nem kényszeríthetők. Egyébiránt, habár a tanú alkalmatlan is, bíró által csak ügy vettethetik félre, ha ellene a másik fél kifogást tesz.

269. §.

T a n ú - v a l l a t á s.

„A tanúk vallomásainak összeszedése s írása“ vagyis „azon törvénykezési tett, mellynél fogva bizonyos kijelelt személyek valamelly tárgy felől kikérdeztetvén az eléők adott kérdésekre hit alatt adnak feleleteket,“ tanúvallatásnak mondatik, s ez mellékes, hiteles vagy hitelesített.

Mellékes tanúvallatás az, mellyet az erre felhatalmazott, s megkeresett közhivatalbeli személyek (millyenek a k. táblai hités jegyző honszerte, megyéknél a szolgabíró esküdttel, kerületknél s városoknál a hités irnok) törvényszéken kívül véghez visznek; ezen személyeknél a rendes megbízatáson kívül egyéb nem kívántatik, azonban a kir. táblai jegyzőnek kiküldetésével kell ellátva lennie főnökétől (a kinek t. i. oldalához van felskettetve) ennek kell egyszersmind a kérdő pontokat is aláírni. — Minthogy pedig a nemes (parancs nélkül) esküdni nem tartozik, általában minden vallatónak vallató parancsot is kell kérnie az ország valamelly rendes bírjától, mellynek előmutatása után, ha valaki tanúságot tenni (törvényes ok nélkül 35. §.) nem akarna, az alispán által annyiszor mennyiszor 16. n. é. markában marasztaltathatik, — ugyanezen büntetéséri azt is, ki másnak tanúvallatását akadályoztatja, vagy alattvalóit tanúskodni nem engedi, an-

nak pedig, ki a vallató tisztí személyt háborgatja, büntetése 100 ft. — Továbbá: szükséges hogy a vallatónak kérdő pontjai legyenek, a mellyek szerint t. i. a tanúkat kell kihallgatni. — A tanúk vallomásait világosan, egyszerűen, s a mennyire lehet önszavaikkal egész terjedelmökben kell följegyezni, mellyről azután a megbízónak bizonyosságlevél adatik ki. — Hiteles tanuvallatás az, midőn a tanúk a bíróság színe elébe állítatnak s ott hallgattnak ki. — A hitelesített pedig az, midőn mellékes tanúvallatás tétetvén előre, a mellékesen kihallgatott tanúk ugyanazon tárgy fölöl a bíróság előtt — újra kikérdeztetvén s meghiteltetvén — előbbi vallomásokat megerősítik, vagy módosítják. Ha a mellékesen kihallgatott tanúk közül valamelyik hitelesítés előtt meghalna, mellék vallomása meghitelesítettnek tekintetik, de ha mindnyája uelőbb halnának meg, vallomásaik próbaul nem használhatók.

A próbaul használandó tanuvallatás bizonyos jegy alatt szokott a pörhez csatoltatni, s miután a felek a vallomások érvényességét megvitatták, a bíró egyedül a kifogást nem érdemlő tanúkat hitelesíti meg, a nagyobb kifogást érdemlőket pedig attól elmozdítja; a hitelesítés után, ha csak valamelyik előbb tudva nem lévő nagyobb körülmény nem forog fenn, egy tanúnak vallomása sem vetetik el, kivévén ha a vallomások megvitatása előtt történnék meg (mint többször tapasztaljuk) a hitelesítés.

270. §.

Tanúvallomások bizonyító ereje.

Különfélék levén a tanúvallatások, erejük is különböző: u. m. a mellékes tanúvallatás inkább felvilágosításul mint próbaul szolgál, ha csak az ellenfél el nem fogadja; de igen is a hiteles és hitelesített teljes próbát tesz, ha abban két minden kifogásnál nagyobb tanúnak öszhangzó vallomása; egyes tanú vallomása — ha bár minden kifogásnál nagyobb is — csak félpróbát tesz: kivétevék azonban a közhivatalbeli személyek, kik valamely általok hivatalosan véghezvitt dologról bizonyosságot vagy tudósítást adnak, ilyen példaul az orvosi látélet, melly mindenkor egész próbát tesz. A különböző s különbözőtető vallomások közül mindenik csak féligpróbál, az egymást kölcsönösen kiegészítők pedig a körülményekhez képest néha teljes próbaul is szolgálhatnak; — a habozó vallomások próbát épen nem tehetnek, valamint az egymással ellenkezők sem, mert egyik a másikat lerontja; — végre a gyanús de nem egészen alkalmatlan tanúk vallomásai mennyire próbálhatnak, v. milly számban tehetnek legalább fél próbát is, a körülmények különbségéhez képest a bíró bölcs ítélete szerint határozza meg.

271. §.

B i r ó i s z e m l é l e t .

A birói szemle vagy szemlélet: „Azon törvénykezési tett, mellynél fogva a pörös tárgynak valamely tárgybeli körülményeit a bíróság tulajdon szemeivel vizsgálja meg.“ — Ennek többféle ügyekben van helye, a hol t. i. a bírónak tulajdon érkeivel kell valamit megvizsgálni; p. o. a zálogváltási pörökben ha a mennyiséget, minőséget, s helyzetet máskint kitudni nem lehet, úgyszinte a károk megvizsgálásánál s bölcslésenél sat. A szemle megyei bíróságoknál — a törvényszék kivételével — egész bíróság által, a törvényszéknél pedig kiküldöttek által történik, valamint a királyi, báni, és kerületi tábláknál is, kiküldött ítélőmester s illetőleg t. bíró által szokott tétetni, az uriszéktől pedig egy urasági tisztet küldetik ki a szolgabíróval. A vizsgálat mindenkor a helyszínén több helybeli lakos és szomszéd jelenlétében, sőt ha a szükség úgy kívánja, más műértőknek is közbejöttével történik, melly alkalommal minden főforgó homályosságok s kétségek felvilágosítandók s megvitatatandók. — A vizsgálatról s minden tapasztaltakról a vizsgáló bíróság, vagy ennek kiküldöttjei által bizonyosságlevél készíttetik, melybe a jelenvoltak nevei is beigtatandók; — a birói szemlélet alkalmával tanúvallatás is tétethetik, mit azonban az arról kiadott bizonyossággal nem kell összezavarni, mert ezt ellenpróbákkal is le lehet rontani, amazt pedig sohasem, ennélfogva meggyöngíthetlen próbául használható.

VIII. FEJEZET.

A z e s k ü r ő l .

272. §.

I s m e r e t e é s f a j a i .

Az eskü: „Oly vallásos állítás, melylyel isteni boszúállásra hivatkozunk, ha erkölcsileg hamisat mondanánk.“ Ez honunkban régibb idők óta szokásban van, és különféle, u. m. 1) Nyilvánított, melylyel egyenesen az isten nevére hivatkozunk, v. beleértett, midőn a hivatkozás az esküformában csak erkölcsileg létez. 2) Birói, vagy nem birói, a mint az valamely do-

lognak bizonyítására a bíróság előtt, vagy azon kívül a közéletben előfordulható esetekben nagyobb biztosság vagy hitelesség végett tétetik le. 3) Állító vagy ígérő, a mint az által valami állítatik, vagy ígértetik. Az állító vagy önkénti vagy kénytelen-ségi, amaz önakaratból, emez bírói ítéletnél fogva tétetik le. — Az önkénti ismét vagy ajánlott, midőn t. i. valaki magát a hitletételére ajánlja, v. odaajánlott, mellynek letételére mást szólít fel, visszaajánlott ha az esküre felszólított azt az odaajánlónak visszaajánlja. — A kénytelen-ségi máskint szük-séges szinte vagy fölfedező, midőn valamely titkos dolgot kell fölfedezni, vagy ügydöntő, mellynek letétele a bíró által próba helyett rendőtetik, s ez ismét pótló vagy tisztító, az a fölperest, ez az alperest illeti. *)

*) E helyütt egyedül a perlekedő felek egyike vagy másika által próbául használt esküről szólunk, mellynek minden ügyekben, kivéven a házasságiakat és büntettieket — helye lehet.

273. §.

Az esküvés körüli szabályok.

Az eskü körüli szabályok általánosak és különösek :

I. Általánosak: 1) Az esküt csak fontos okok miatt kell megengedni, s egyedül azoknak, kik annak fontosságát felfogni képesek. 2) Csak akkor van rendszerint helye, ha az alp. felp. próbával terheltetvén a próbát máskint kiegészíteni nem lehet; ennél fogva 3) Ha egyik fél teljes próbát tesz, vagy a felp. éppen semmit sem bizonyít, az eskünek helye nincs, valamint akkor sem, ha mind a két fél, fél próbát tesz. 4) Egyedül ismert dolgokra nézve — mellyekről t. i. az esküvőnek tudomása lehet — engedtetik meg. 5) Az esküvés kötelesség személyes ugyan, de a tárgyakkal az örökösökre is átszáll. Végre 6) Reggeli órákban kell letenni, s iránta minden jelenlévőknek tiszteletet kell mutatni. — Az esküvés formát maga a bíró, vagy a felek dolgozzák ki.

II. Különösek: 1) Az állító eskünek egyedül belső igazságának kell lenni, azaz, ha az esküvő csak azt mondja amit tudomása szerint igaznak tart, hamis esküvőnek akkor sem mondatik, ha képzelt tudomásában hibázik. — 2) Az ígérőnek mind belső mind külső igazsága legyen, s tetteleg betöltessék. 3) A bírói önkénti eskü letételét a felek ellenére oda nem lehet ítélni a bírónak. 4) Az eskü oda ajánlása mintegy pörbeli egyességet képez, azért ezt csak a javait szabadon kormányozható önrendelkezése alá tartozó dolgokra nézve ajánlhatja s teheti le; — az odaajánlás végítélet előtt (más próbák hiányában) mindenkor megtörténhetik, s azt vagy el kell fogadni vagy visszaajánlani; az elfogadott ajánlást visszahúzni sem lehet, ha csak új próbák nem adják elő

magukat, vagy előre lehet látni, hogy az elfogadó hamisan esküvendik. — 5) A felajánlott csak akkor tétethetik le, ha az ellenféltől és bírótól helyben hagyatik. 6) A visszaajánlottat az odaajánló tartozik letenni, a visszaajánlásnak azonban csak akkor van helye, midőn a kérdéses dologról mindkét félnek tudomása van. 7) A felfedezőnek több homályos esetekben van helye; az ezt meghagyó itélettől, minthogy nem eldöntő, fölebbvitel sincs, — s 500 ft. büntetés alatt leteendő. 8) Az ügydöntő, jelesen pedig a) a tisztító, a félpróbával terhelt alperesét illeti, s akkor van helye, midőn a kérdéses tett mind a kétfél előtt ismeretes; végre c) az olly homályos esetekben, mellyek sem tanúk, sem más oklevelek által ki nem világosíthatók, és az alperes tétéről, vagy csak előtte tudva lévőről van a kérdés, az alperes tisztító eskü tétele mellett föloldoztatik, sőt költségei is a félperes által térítettnek meg.

274. §.

F o g a n a t j a.

1) Az eskü által eldöntött perben mindig az esküvő győz. 2) Az eskü szerint hozott ítéletet fölebbvinni nem lehet, kivéven a) ha az az esküben nem foglaltakra is kiterjedne; vagy b) az esküvő ellen hozatnék, vagy c) az eskü nem illetőleg volt oda ítélve; — de ha a nyertes félnek hamis esküvése bebizonyul, nemcsak hogy a pör megújíthatatik, hanem a hamis esküvést boszuló pörben az elvett dolognak, károknak s költségeknek megtérítésével is lakol. — Végre 3) Ki a törvényesen s rendesen oda ítelt vagy oda ajánlott s legalább hallgatólag elfogadott vagy visszaajánlott esküt le nem teszi, ügyének elvesztét következteti.

275. §.

Hamis eskü büntetése.

A hamis eskü: „Azon véték, melly által az eskü szentsége megsértetik.“ — Elkövetethetik hamis tanúság tétel vagy pörbeni csalárd esküvés által. Büntetése: Böcstelenség, és tanúságra való alkalmatlanság, azon kívül a szent korona hatósága ellen hamisan esküvő minden illetményére eső, s általa tettleg birt ingó és ingatlan javait — mellyek a sz. korona hatósága alatt léteznek — örökösen elveszti, sőt, ha magános személy sérelmére tett hamis esküt, ennek egész váltságdíjában, valamint az az által nyert dolgoknak, s okozott károknak s költségeknek megtérítésében is marasztatik. — Azt, valljon hamis eskü tétetett — vagy sem, polgárok nál a tanács, egyebeknél a sz. szék rendesen indított perben vizsgálja meg, büntetése pedig az eskü hamisságának a sz. szék ítétele által történt kijelentése után a kir. tábla előtt indított pörben mondatik ki. II : 30, 52; 1462 : 5; 1729 : 27.

IX. FEJEZET.

A pör végzetére tartozó tettekről.

276. §.

Az ítélet előzményei, ismerete és kellékei.

Miután a felek pörüket ítélet alá terjesztés által befejezték, annak birói eldöntése, vagyis az ítélet következik, melyet két törvényes cselekmény szokott megelőzni, t. i. az előadás és fontolgatás. Az előadás, vagyis „a pörnek a hozzá mellékelt okiratokkal együtt való törvényszék előtti fölolvása“ a curián egy ítélmester vagy előadó táblabíró, kerületeknél, megyei törvényszékeknel, városoknál és uriszékeknel a jegyző, megyei alsóbb bíróságoknál pedig alsóbb hivatalú segédbíró által történik, a curiára főlebbvitt pörökre nézve kivonatban, a többiekre nézve pedig terjedelmesen. — A pörnek előadása után következik az abban előadott okok fontolgatása, vagyis az előadott ügy fölötti tanácskozás, mellynél a bíróság minden tagjának szavazatja van; végre a tanácskozás következménye az ítélet, vagyis „azon törvénykezési tett, mellynél fogva a felek közötti pörös ügy törvényesen eldöntetik.“ Az ítélethez megkivántatik: 1) Hogy az világos, nyilvános, föltétlen s jelenre határozó legyen. *) 2) Teljes bíróság — azaz a törvény által meghatározott számú bírák — által egyenlő szavazattal, vagy legalább szavazati többséggel, egyedül a pörbe felhozottak s bebonyítottakból az ország törvényei és szokásai szerint, nappal s ne szünnapon hozattassék. 3) Okokkal támogattassék, 4) Ne hágja át a kereset körét, azaz egyedül azokra terjesztessék ki, mik a keresetlevélben foglalvák. 5) Szokott módon írásba teendő, hogy az azt kívánó félnek kiadattathassék.

*) Lehetnek oly keresetek is, mellyek vagylagosan ítéltetnek el, mint p. o. a felölírási kereset. Lásd II. K. 138. §. sat.

277. §.

Az ítélet fölosztása és foganatja.

Az ítélet általában közbeszóló vagy végső, azzal a közbejövő kérdések, ezzel pedig maga az ügy érdemileg döntetik el; különösen pedig főlebbviteli vagy elsőbíró-

sági, és fölebbvihető vagy nem. A közhatóság méltányosságánál fogva minden ítélet törvény és föltevésnél fogva igazságon alapultnak tekintetik, azért iránta tisztelettel kell viseltetni; azonban az ítéletek fogamatjokra nézve különböznek, jelesen a közbenszólók majd tágasbbak, majd szigorúbbak és fölebb sem vihettek, kivéven a hitleteltel rendelő és uri törvényszolgáltatási pört leszállító ítéleteket *): tanácsos mindazáltal ezeket is fölebbvitteknek nyilvánítani, különben a fölebbviteli bíró által nem vétetnek figyelembe. — A végső ítélet törvényes fogamatjai pedig ezek: 1) Véget vet a bíró hatalmának. 2) Ha alkalmas perorvoslattal — p. o. fölebbvitellel — föl nem függesztetik, elítélt dologgá válik, azaz egyedül újított perutján változtathatik meg, kivéven az olly ítéletet, melly már természeténél fogva is fölebbviendő (mint a házasságot erőtlentítő vagy semmisítő) vagy már magában semmis, ha p. o. nem teljes, vagy nem illető bíróság által, vagy szünnapon, vagy az alperes halála után hozatott sat. 4) A perlekedő felek között törvényt tesz; a curia ítéletei pedig mintegy törvény erejével bírnak, mint értekezésünk elején mondók. Végre 4) Ha a használt perorvoslat ereje megszűnik, az ítélet előbbi erejét megtartja.

*) Némelly közbeszóló ítéletek, ha t. i. az ügy érdemébe vágnak, felküldő parancs mellett szinte fölebbvihetők.

278. §.

Végrehajtás ismérte és általános szabályai.

A végrehajtás: „Azon törvénykezési tett, mellynél fogva az elmarasztaló ítélet — törvényes módon — tetteleg foganatba vétetik.“ — A végrehajtás majd magok a bíróságok (mint a megyei alsóbbak) majd az ítéletben kiküldöttek által eszközöltetik, pedig mindig a helyszínén az elmarasztaltnak az ítélet másolatjának közlésével — legalább 15, a szóbeli pörökben pedig legfőlebb 8 nappal előbb — törvényesen, az idézőlevél kézhez szolgáltatására rendelt személyek által történt bejelentés után. A végrehajtó személy mindenkor csak hatósága földterületi körében munkálódhatik, így p. o. megyei tisztviselő az elmarasztaltnak csak azon megyében fekvő javaira terjesztheti ki a végrehajtást, mellynek körében hivataloskodik, s ha egy megyében fekvő javakból ki nem telik a megítélt összeg, a végrehajtás folytatása átküldőlevél mellett más hatóság által eszközöltetik.

A végrehajtás módját illetőleg következő szabályok megtartandók: u. m. 1) A kitűzött határnapon, meghívott tanúk jelenlétében a helyszínén kell véghez vinni. 2) Az ítéletet újra ki kell a helyszínén is hirdetni, és minden teendőket annak tartalmához alkalmazni. — 3) A különös fajban oda ítélt tárgyat saját fájában

kell anyertes félnek átadni, a csak bizonyos nemre intézett ítéleteket pedig becs szerint kell végrehajtani. 4) A perköltségek és haszonvételek, ha az ítéletben meg voltak határozva, a szerint, különben pedig a végrehajtó felszámítása s megállapítása szerint vétetnek meg, de csak akkor, ha az alp. azokban is elmarasztaltott. Végre 5) Minden ítéletet kihirdetésétől egy év alatt kell végrehajtani, különben ereje megszűnik, s csak újítás mellett vétethetik foganatba.

279. §.

Készpénzbeli elmarasztalások végrehajtása.

A készpénzbeli elmarasztalásokat foglaló ítéletek következőleg hajttnak végre: u. m. 1) A végrehajtás alá terjesztendő vagyon kijelölése rendszerint az elmarasztaltat illeti, kivévén azon eseteket, a) ha semmit vagy nem elegendő vagyontjelölne ki, b) ha az elmarasztalás alapjául szolgáló adóslevélben hitelezőjének választási jogot engedett, vagy legalább c) abban kijelölési jogáról lemondott, vagy d) valamely vagyon volt biztosítási zálogul kikötve. 2) Mindenek előtt a készpénz vétetik végrehajtás alá, ha az nincs, az ingatlan telkek, s végre az ingóságok, — az egyháziaknál pedig előbb az ingók, azután a szerzemények, s végre az egyházi jövedelmek vétetnek zár alá, de ez utóbbi esetben az illetőségi jótéteményre is kell a végrehajtónak figyelmeznie. 3) Akár ingatlan, akár ingó javak vétetnek végrehajtás alá, mindenkor eleve megbecsülendők; a becslésre öt helybeli eskütt ember vagy egyéb műértő alkalmazandó, kiknek kettejét a felp. ugyan annyit az alp. s egyet (valamint a választani nem akarók helyett is) a végrehajtónak kell választania, s mindnyájoknak ugyanez által meghiteltetniök. 4) A végrehajtás alá terjesztett javak az előre bocsátott becslés után azon mennyiségig veendőek zár alá, a mennyinek becsára a megítélt öszszeg, s végrehajtáskor megállapított költségek öszszegével megegyez; ugyanazért a becslést sem kell tulajgosan kiterjeszteni. 5) A zár alá vett javak árverés útján adandók el, s e végett a becslés és zárolás után az ingó javakra nézve egy, 3 hónapon túl nem terjedő határidő rendeltetik, mellyen azok a legtöbbet ígérőnek — becsáron alól is — visszaválthatatlanul átadandók. A nemesi ingatlan javakra nézve 3 hónap közbevetésével szinte egy határidő rendöltetik, mellyen azok a legtöbbet ígérőnek — szinte becsáron alól is — átadandók, azonban ezek a vevónél csak birói zálogként maradnak. A polgári, urbéri s egyéb kiváltságos de nem nemesi javakra nézve egy egy hónap közbevetése mellett két határidő adatik, az első határidőn tartozik a végrehajtó becsáron is odaadni a többet ígérőnek, de ha a becsárt sem akarnák megadni, az árverést a második határidőre kell halasztania, s ekkor már becsáron alól is —

még pedig örökösen — át kell adni a legtöbbet ígérőnek. 6) Azon esetben, midőn a javak becsáron alól adatnak el, s a megítélt összeg az eladott vagyon árából ki nem telik, a végrehajtó további foglalását az elmarasztalt egyéb javaira is tüstént minden újabb határidő kijelölése nélkül kiterjesztheti, s az árverést a követelés erejéig folytathatja. — Újabb törvény (1836: 15.) szerint a hitelezőknek készpénzzel kell ugyan kielégítenie, de ha ugy tetszik a feleknek, vagyonnal is kielégíthetik, egyébiránt midőn árverés alá bocsátatik a zár alá vett vagyon, az árverési határnapot közhirré is kell tenni. Végre 7) Ha az elmarasztaltnak épen semmi vagyona nincs, vagy van ugyan, de a kielégítésre nem elegendő, akkor az adósnak személye (ha a keresetlevélben kéretik s megítéltetett) adatik át a nyertes félnek, ki 15 napig azt magánál tartóztathatja, ekkor pedig arra eskedtetethi meg, hogy a mit bármikép szerzend, bizonyos részben tartozása lerovására fordítandja, mit ha megszegne, mindaddig tartozik hitelezőjénél szolgálni, mig tartozásának tökéletesen eleget nem teend.

280. §.

B e c s ü.

A becsü „valamelly dolog vagy jog értékének meghatározása“ az érték pedig „azon haszon mennyisége, melly valamelly dologból vagy jogból tulajdonosára háramolhat.“ A becsü háromféle: közönséges, illendő és örökös; a közönséges becsü az, melylyel régenten őseink éltek, s most is több esetekben — p. o. nagyobb hatalmaskodás miatt elvett javak visszaváltásánál sat. — helye van, ennél fogva egy népes udvari telek 3, egy népes jobbágytelek pedig 1, markára becsültetik. Lásd bővebben Verb. I: 133 czimében. Az illendő becsü az, melly a dolognak valódi értéke szerint ahhoz érték által történik. Az örökös pedig az, midőn a becs meghatározásánál nem csak az értékre, hanem a saját jogra is van tekintet. — A becslésnél általában a következő szabályokat kell megtartani: 1) Az ingó javak becslésénél mindig az illendő értéket kell tekintetbe venni, t. i. mennyiért lehetne eladni, vagy megvenni? 2) Az ingatlan javaktól száztól hatos jövedelem vétethetik fel. 3) Az ingatlan birtokhoz természetöknél fogva kapcsolt dolognak p. o. nádasoknak, erdőknek — rendes jövedelmezésök arányára kell tekinteni. 4) Szőlőhegyeknél a közepszerű esztendőben rajtok termő bor mennyiségét, s közép árát kell fölvenni. — 5) A közös legelők haszna a rajtok élhető marhák számától, vagy az ezekért venni szokott bértől mérendő. 6) Az uri haszonvételek az adózások s dézsma mennyiségétől s ennek folyó árától mérendők. 7) A kir. kisebb haszonvételek számadásokból, szerződésekből, vagy alkalmas tanúvallomásokból vétethetnek ki. — 8) A kézművek, s minden egyéb emberi szorgalom,

valamint a beruházott költségek is meghitelt műértők által megbecsülendőek. — 9) A károkat lelki meggyőződés szerint — s főleg a szorgalomra való tekintettel — kell megbecsülni. — Végre 10) A közönséges becsünel mindenkor a törvényben (I: 133) kitett meny-nyiséget kell megtartani, — az örökös becsü pedig tizszer annyira tétetik, mint a közönséges, s csak ott használendő, hol a törvény rendöli, vagy szerződés kívánja; egyebütt csak az illendő slélek- ismeretes becsüt kell alkalmazni.

281. §.

P e r e k.

I. Végrehajtási per. Az elmarasztaló ítélet rendszerint minden különös formaszertinti pör nélkül szokott végrehajtadni, mindazáltal szükségés és hasznos ezen per a következő esetekben: u. m. 1) Ha a szent szék ítélete világi bíróság által, vagy 2) A kamrai ítélet valamely törvényhatóság által, vagy 3) Egy bíróság ítélete más bíróság által megkereső levél mellett végrehajtandó. 4) Ha a hivatalból vétkezett urasági tizst ellen az uraság javaiban kell történni a végrehajtásnak. Végre 5) Midön előre látható hogy végrehajtáskor több nehéz kérdés fog támadni, melyek a felek kölcsönös előadásáiból csak a bíró által döntethetnek el. — A három első esetben a megkeresettek bíraskodnak, az utolsó előttiben az, ki az anyaperben ítelt, az utólsóban pedig a bíró maga a végrehajtó, s ebben fölvételen kívül egyéb nem kívántatik, a többiekben pedig vádlevél s idézés is szükséges, Ulász. VI. 1 1563: 29; 1567: 28. A fölvétel alkalmával az idézés s végrehajtás határnapját bejelentő levél kézhezszolgáltatásáról szóló bizonyítványokst, és a főítéletet kell előmutatni, — előmutattathatnak egyszersmind az anyapörben nyertes fél részére használendő kamat s költségek össze- számításai is, a haszonvételek kimutatására szolgáló oklevelekkel együtt; — ezeknek előterjesztése után a felek kifogásaik, észre- vételeik s egyéb nehézségek érdemében szóváltásokat tesznek, s a bíró felettök ítéletet hoz, s azt azonnal végre is hajtja; de ha a végrehajtás az elmarasztalt — s időközben meghalt — fél utódjai v. özvegye ellen, kik utána semmiben sem örökösödteknek állítják ma- gukat, a fölebbvitel is megengedtetik.

II. Ítélet ujító per. Ha az ítélet egy év alatt végre nem hajtatik, ereje (mint már fönebb is érintők) megszünik, ennélfogva azt uj keresetlevél mellett kell — ugyanazon törvényszéken az eredeti pörnek előmutatásával azonnal hózandó ujító ítélettel — föléleszteni. II: 57. — Lehet azonban e helyett ujító paran- ces ot is használni.

III. Végrehajtást igazító per. Indíttatik a főper bírája előtt, a végrehajtásban (és nem a pörben) sérelmet szenvedő által 1723: 33. Bebizonyíttatván a végrehajtásból jogtalanúl vagy

hibából eredő károsodás, megigazítás történik, mit azonban igazító parancs által is sikerrel lehet eszközölni.

VI. Ítéletet végrehajtani nem akaró bírák büntetését követelő per. A sz. székeknek —világi bírák által fogantatosítottani szokott— ítéletét végrehajtani nem akaró városok ellen az alispán előtt indítatik, ki azt minden perorvoslatok elzárásával a város javaiban hajtja végre, 1622: 29. A megyei bíróságok ellen pedig az okozott károk s költségek megtérítésén kívül 100 ft. büntetésért a kir. tábla előtt, ezen birságnak fele a bírót, más fele afölperest — azaz a sz. szék előtt ítéletet nyerő felet —illeti. Ugyanezen büntetésnek van helye, ha egyik világi hatóság a másik ítéletét — átküldőlevelével mellett— nem akarja végrehajtani.

X. FEJEZET.

A perorvoslatokról.

282. §.

Általános értelmezések és fölosztásuk.

Orvoslatoknak hivatnak általában „mindazon eszközök, mellyek valamely hibák kijavítására s jogsérelem elhárítására szolgálnak“; különösen pedig perorvoslatok alatt, azok értetnek, mellyek a pörben elkövetett hibák kijavítására, vagy az ítélet felfüggesztetésére törvényesen használtathatnak. „Az orvoslatok tehát általában kétfélék: u. m. törvénykezésen kívüliek, a mellyek t. i. a pör előtt, vagy csak azonkívül használtatnak, mint az intés, ellenmondás sat. és törvénykezésiek, a mellyek t. i. valamely perben vagy utána használtatnak, mint a letétel, fölebbvitel sat. Végre: az orvoslatok lehetnek vegyesek is, a mellyek t. i. mind a pörben mind azon kívül használhatók, s illyenek a bírói parancsok. Amazokról már maguk helyén értekezvén, itt csak az utóbbiakról t. i. a törvénykezési vagyis az ügynevezett perorvoslatokról és a bírói parancsokról értekezünk.

283. §.

Pörletétel.

„Azon törvénykezési orvoslat, mellynél fogya a fölperes függő pörét valamely abban történt hiba miatt a bíróság előtt szokott teherrel visszahúzza.“ Ezzel egyedül a fölperes élhet, az avatkozó pe-

dig csupán avatkozására nézve, de az alp. sohasem, — le lehet tenni az egész kerestetet, vagy annak csak egy részét; az első idézés-től a végítéletig mindenkor és minden ügyben megtörténhetik, sőt többször is ismételhető, főleg pedig akkor használtatik, ha a kerestetet föllállítására valamely büntetést következtetne, vagy úgy van szerkesztetve, hogy a fölperesi követelésnek ártana; — ellenben nincs helye: 1) Ha a fölper. az alp. birsági terhéből részt vett. 2) Az olly hatalmaskodási pörben, mellyben méltatlan váddij követeltek. 3) Patvarkodás büntetése alá eshető minden pörökben az ügy eldöntésére tartozó oklevelek előmutatása után. A pörletétel mindenkor törvényes teherrel jár, melly is az alperes költségein kívül a táblai bíróságnál 6, minden más bíróságoknál pedig 3 ft, mit is a letételkorazonnal ki kell fizetni, jelesen pedig $\frac{2}{3}$ a bírót $\frac{1}{3}$ pedig az alpöröst illeti; ezen teherrel tartozik még — az elődje pörét letévő — örökös is.

Jegyzet. Valamint a pört, úgy a birói parancsot is, le lehet tenni akár részben, akár egészen.

284. §.

Az ügyvédszó visszahuzása.

Az ügyvédszó visszahuzása: „Olly törvénykezési perorvoslat, minélfogva a perló ügyvédjének hibás s a pörbe szándoka ellenik-tatott mondásait és tetteit a szokott teherrel s rendes időben a biró előtt visszavonja, s azt azonnal új felelettel pótolja ki.“ Ezen perorvoslattal minden pörlekedő fél élhet, hogy azzal ügyvédjeinek hibáit kijavítsa, de nem saját hibáit, vagy meghatalmazottjátét, vagy az ő befolyásával s beleegyezésével tetteket, — egy pörben többször is használtathatik, azonban az ellenfél birsági terhéből részesülő félnek, valamint annak is, ki ezen jogáról szerződésileg lemondott, vagy hol törvény által elzárva van, mint p. o. a nagyobb hatalmaskodás 5 esetében sat. ezen jótéteménnyel élni nem lehet, egyébiránt minden ügyben helye van, és mindenkor a per bírója előtt tétetik a szokott tehernek azonnali letételével; ezen teher kisebb vagy nagyobb, a kisebb kir. és ker. táblánál 6, egyebütt 3 ft. a nagyobb mindenütt 200 ft. mellynek csak akkor van helye, midőn a visszahuzó fél által semmi perorvoslattal föl nem függesztett végítélet után következő törvénykezési szakon tétetik; ezen terhet fizeti az anya- és visszaüző perben vesztő, s kegyelem útján újító félis, ha ügyvédjének tetteit s mondásait visszahuzni akarja; végre ezen nagyobb terhet fizeti az is, ki ügyvédjének törvénykezésen kívüli tetteit valamely hiteles hely előtt visszahuzza, egyébiránt minden más esetben csak a kisebb teher fizetendő.

A visszahuzásnak végítélet előtt minden pörökben helye van, sőt az előbbi perszakon *) levő hosszú folyamú pörökben azután is, de az utóbbi perszakon már csak a végítélet előtt engedtetik

meg. A kir. és báni tábláknál az új feleletet 3 nap alatt, egyéb törvényszékeknél pedig az nap — mellyen a visszahuzás történt — kell beiktatni a pörbe; megjegyzendő egyébiránt az is hogy jöllehet az ügyvéd ügyelete visszahuzatott, mindazáltal, az a pert újabb felvállás nélkül is folytathatja.

*) A pörnek szakaszi közt az anyaper teszi az elsőt, a visszaüzési pedig az utolsót.

285. §.

I t é l e t - t i l t á s .

Az ítélet-tiltás: „Azon perorvoslat, mellynél fogva az ítélettel terhelt fél a táblai pörökben hozott ítélet erejét egyedül ezen szó által „megtiltom“ úgy fentartóztatja, hogy azon pörben új velős bizonyítékokkal is előállhat. — Ezen orvoslattal élhet minden nem kedvező ítélettel terhelt fél, de egyedül a táblai — s nem a táblára fölebbvitt — pörökben; e mellett új s erősb bizonyítékokat is lehet felhozni; azonban a per érdemében hozott ítélet után tett megtiltás erejénél fogva a kifogásokra visszatérni nem lehet, ha csak az eltiltó egyszersmind ügyvédje szavainak visszahuzásával is nem élt. — A megtiltást ugyanaz nap kell a pörbe igtatni, mellyen az ítélet hozatott, egyébiránt az egész per folyama alatt csak kétszer engedtetik meg, még pedig először ingyen, másodszer 6 ft. teherrel, mellyből $\frac{2}{3}$ a bírónak, $\frac{1}{3}$ az ellenfélnek; — hogy pedig a megtiltás sikeres legyen, még azon a törvényszakon, vagy legfőlebb a következőn okát kell adni, különben az a második törvényszak utolsó napjaiban bíróilag félretétetik, valamint akkor is, ha a felhozott új bizonyítékok a megtiltott ítélet alapjának felforgatására nem elegendők, s ekkor az egész per azon állapotjára tér, mellyben a megtiltás előtt volt.

286. §.

A fölebbvitel ismerete és a fölebb nem vihetés esetei.

A fölebbvitel, máskint felsőbb törvényszékre való hivatkozás. „Azon törvénykezési perorvoslat, mellynél fogva az alsóbb bíróság ítéletével terhelt (vagy meg nem elégedő) fél pörét bővebb vizsgálat végett felsőbb bíróhoz viszi.“ A törvénynek ezen jótékonyágával mindenik fél élhet, ki részére az ítéletet nem kedvezőnek érzi, vannak azonban olly ügyek s ítéletek is, mellyek természetök, vagy törvény rendelkezésénél fogva fölebb nem vihetők s azok e következők: u. m. 1) Az egyszerű közbeszólók, kivéven az igazság- szolgáltatósi pert, vagy, hol az eskü nem illetőleg íté-

tetett oda, és mind azokat, mellyek a keresetet, fölperességet s pörintézetet érdeklík; tanácsos azonban a közbeszóló ítéletek után is óvást tenni, különben a bíró ezeket felsőbb vizsgálatkor figyelembe sem veszi. 2) A kir. Curiától végrehajtás végett visszaküldöttek. 3) A curiától elveszve visszaküldöttek, s perújításkor mindjárt az első bíróságnál ismét elvesztettek. 4) A tanúságot tenni nem akarók büntetését tárgyazók. 5) A választott bíróságiak, ha csak a főlebbvitel szerződésileg fenn nem tartatott. 6) Hol az eldöntés bírói eskün alapult. 7) Hol a főlebbvitel törvény vagy szerződés által különösen elzárattott, de hol a perorvoslatok csak általánosan záratvák el, a birtokon kívüli főlebbvitel megengedtetik. Végre 8) Hol a perlekedő öntette (p. o. makacsságnál, pörbeli egységénél, vagy saját vallomásánál fogva) s nem a bíró által terheltek.

287. §.

Főlebbviteli szabályok.

A főlebbvitelt az nap kell kijelenteni s a pörbe igtatni, melyen az ítélet hozatott vagy kihirdettetett, de a csődpörökben harmadnap alatt bármikor kijelentethetik, a megtiltással felfüggesztett ítélettől pedig később is főlebb lehet hivatkozni, midőn t. i. a megtiltás főlebbvitellel váltatik föl; ha tehát a főlebbvitel kellő időben nem jelentetik ki, az ítéletet egyedül perújítással lehet megváltoztatni, mi tetszeli kérdésekre nézve főlebbvitel helyett is sikerrel használható. — Az összefüggésben lévő perek (mint az anya- és ellentállási) együtt vitetnek főlebb, különhen meg nem vizsgáltnak; — egyébiránt minden pert lépcsőnkint kell fölvenni t. i. az alsóbb bírótól a közvetleni felsőbbhez, s úgy tovább, egy közbenlévőt sem hagyván el, még pedig birtokból, vagy birtokon kívül, azaz végrehajtás előtt, vagy után.

A lépcsőzeti szabályok ezek: 1) A kir. és báni táblától minden terhelő ítélet a hétszemélyes táblára vitetik főlebb, még pedig mindenkor birtokból. 2) A kerületi táblától s megyei törvényszékektől a kir. táblára, s ettől a hétszemélyes táblára kell a pöröket, jelesen az 1729: 28. törv. czikben foglaltakat birtokon kívül, az ott nem foglaltakat pedig birtokból — fölvenni. — 3) Az alispántól és szolgabírótól a törvényszékre, innen pedig a Curiára — jelesen az 1729: 28. és 29. törv. czikben foglaltak mindig birtokon kívül, az egyikben sem érintettek pedig folyvást birtokból — vitetnek főlebb. 4) A földesuri hatóság alatt lévő mezővárosoktól az uri székre, s ettől a megyei törvényszékre, a szabados városoktól egyenesen a törvényszékre, a kir. városoktól pedig a tárnoki vagy személynöki székre megy a főlebbvitel. 5) A kirendelt bíróságtól csak a kirendelőhöz intéztethetik a főlebbvitel. Végre 6) Az urbéri ügyek és nemesség-vitatók nem a bírói hatóságokhoz,

hanem a törvényszéktől egyenesen a helytartói tanácshoz küldetnek fel birtokból.

Az itt mondottakon kívül általános szabályként megjegyzendő: hogy a birt. kívül perlő mindenkor birt. kívül viszi fölebb pörét; — továbbá ha valamely per csak birt. kívül vihető fölebb, azt felküldő parancs mellett birtokból is föl lehet vinni, sőt e parancs mellett még a fölebbvihetlen is fölebbvihető; egyébiránt minő különbség van a rövidleges perek fölebbvitelére nézve, már maga helyén láttuk.

288. §.

A fölebbvitt per előadása s átküldése, és a fölebbvitel fogantja.

A fölebbvitt per vagy előadatik, vagy átküldetik; az előadás az: „Midőn a bíró — kitől a per fölebbvitetett — kézből adja át az eredeti pert a felsőbb bírónak“ mint az egy hatóság alá tartozó bírák között szokott történni; — az átküldés pedig az: „Midőn a per hiteles másolatban küldetik vizsgálat végett egy hatóságbeli bíró által más felsőbb hatósági bíróhoz“ mint a külön hatósági törvényszékeknel szokott történni; ez alkalommal fölebbviteli keresetlevél s idézés mellett vétetik föl a per, és minden újabb szóváltás nélkül vizsgálatnak meg a fölebbvitt ítéletek, s azok alapjaul szolgáló okiratok.

Atörvényes fölebbvitel fogantjai: 1. Kötelezi az alsóbb bírót az előadásra vagy átküldésre, a felsőbbet pedig a megvizsgálásra. 2) A fölebbvivő felet a fölebbvitelnek folyamatba vételére, különben a birtokbóli fölebbvihetési jogát elveszti. 3) Ha a törvényszékre hivatkozott ítélet a hivatkozó hibája miatt egy év alatt meg nem vizsgálatik, elítélt dologgá válik. 4) Jogot ad a felsőbb bírónak az alsóbb bíró ítéletét részletesen vagy egészen megváltoztatni, de csak mindig a fölebbvivő javára: ennél fogva ha például a nyertes fél kárára valami az ítéletből kihagyatott, s a vesztes fél fölebbviszi, az ítélet csak ennek javára változtathatik meg, azért ha mind a két fél sérelmesnek látja az ítéletet, mindkettőjöknek kell fölebb hivatkozni. — 5) Ha a kir. táblára fölebbvitt s törvényesen meghívott fél meg nem jelen s a pert elveszti, a hétésemélyes táblára nem hivatkozhatik. Végre 6) A fölebbvitel útján hozott ítéleteket mindig az első bírónak kell végrehajtani.

289. §.

Az ellentállás ismerete és kellékei.

Az ellentállás: „Azon perorvoslat, mellynél fogva valaki az ellene hozott ítéletnek valódi végrehajtását megakadályoz-

tatja.“ — Ez a javaknak s tárgybeli jogoknak védelmezésére, s nem a személyes büntetések elhárítására szolgál, s egyedül a rövid folyású pörökben van helye, ott azonban hol ez törvény által különösen — mint a szóbeli pörökben — el van tiltva, vagy hol általában minden perorvoslat törvényleg vagy szerződésileg el van zárva, ezt használni nem lehet; — tétethetik megbízott által is, hanem mindenkor a hely színén; midőn több jószág veendő végrehajtás alá, elégséges a fő jószágban ellentállani, hol pedig főjószág nincs, mindenikben külön kell ellentállani, különben ha egy helyen általánosan tétetett is az ellentállás, egyéb ezzel kapcsolatban nem lévő javakban sikerrel folytattathatik a végrehajtás. — Az ellentállásnak kijelentésére elegendő egy kard- vagy botnak a helyszínén való felmutatása; hogy pedig az ellentállás törvényes legyen, megkivántatik: 1) Hogy sok emberrel vagy lázadásilag ne történjék a pörbeli javak örök elvesztésének büntése alatt. 2) Hogy törvényszerű oka legyen, millyenek a) Ha a végrehajtás meg nem idézett ellen intézetik. b) Ha a végrehajtás a pörben és ítéletben nem foglalt javakra terjesztetik ki. c) Ha a bíró a fölebbvihető pörben fölebbvitelt nem enged, vagy a birtokból fölebbvihetőt csak birt. kívül engedi meg fölvenni. d) Ha a nem illető bíróság ellen törvényes kifogás tétetett, s annak tekintetbe nem vételével hozott a végrehajtatni kívánt ítélet.

290. §.

Az ellentállásnak törvényes okaihoz hasonló egyéb okok sorozatja.

Jóllehet az 1729: 33 törvénynél fogva csak az előbbi §-ban előadott négy okból engedtetik meg az ellentállás, mindazáltal több felső ítéleteknél s a gyakorlatnál fogva olyanoknak tartatnak még a következők is, u. m. 1) Ha a végrehajtásra törvényes határidő nem adatott, vagy az be nem jelentetett. 2) Ha az alperestől az őt törvényesen illető kijelölési jog megtagadtatott. 3) Ha több olly kifogás mellőztetett el a bíró által, mellyeknek figyelembe vételével a per leszállítandó lett volna. 4) Ha az elmarasztalás nem a kötésben kijelölt bíró által történt. 5) Ha az eskü letételét rendelő ítélettől nem engedtetett meg a fölebbvitel. 6) Ha az elmarasztaltnak védelmére elégséges idő nem adatott. 7) Ha a végrehajtó bírónál nem volt meg az ítélet. 8) Ha a megítelt beruházásokat a végrehajtó bíró figyelembe nem veszi, s a föl. p. nem akarja megteríteni. 9) Ha olly ítélet vétetik foganatba, melly magában semmi s, az az melly a törvény kívánatinak meg nem felel. Lásd 43ik §-t. 10) Ha emlékeztető idézet, a hol szükséges vala, nem történt. 11) Ha a végrehajtásra tanúk nem hivattak meg. Végre 12) Ha a pörnek meg nem ítélt költségei vétetnének meg.

291. §.

Az ellentállás foganatja és büntetése.

Az ellentállás foganatjai ezek: 1) Főntartóztatja a végrehajtást. 2) A vesztő felet a birtokban megtartja. 3) Ha a nyertes fél az ellentállás ellenére elfoglalná a javakat, azokhozi jogát elveszti; ennél fogva tanácsos az ellentállást elfogadni, habár ez törvénytelennek látszik is.

Büntetése: a minden törvényes ok nélkül ellentálló a károk, költségek, s idő közben vett hasznok megtérítési költségén kívül 200 ftot fizet, mellyből $\frac{2}{3}$ a bíróé, $\frac{1}{3}$ a fölperesé; a férje ellentállásától visszalépő özvegy pedig csak a költségeket tartozik megtéríteni; — a törvényes okból lett ellentállásnak pedig semmi büntetése sincs; egyébiránt habár törvényes is az ellentállás, az által a pör velejébe hozott ítélet ereje meg nem szűnik, kivéven azon esetet, ha az egész anyaper ellentállási per úton szertartások lényeges hiánya miatt elenyésztetnek.

Jegyzet. Az ellentállási jog egyedül nemeseket illetvén, azzal a nemtelenek, valamint a városi polgárok, Jászok és Kúnok sem élhetnek.

292. §.

Az ellentállásból származható perek.

I. Ellentállási per. Kezdi az anyapörben nyertes fél a végrehajtást akadályozó ellen az anyaper első bírójá előtt, jöllehet a főlebbviteli bíróság ítélete végrehajtásának szegezte is magát ellen az alpörös, 1681: 31. 1729: 34; 1792: 16. Ezen pörhöz csatolandó az anyaper is; a fölperes tartozik az ellentállást bebizonyítani, mellyre a végrehajtó bíró által kiadott bizonyáglevelis elégséges; ezután tartozik az alp. okát adni ellentállásának, mit is ha éppen nem ad, vagy ha ad is de nem törvényes, a főntebbmondott büntetésben marasztaltatik el. Közös jog végett ellentállók csak egy büntetésben marasztaltatnak el. — Ezen pörben vesztő alp. (másodszeri) ellentállással már nem élhet, s ha ellentáll, az ítélet karhatalommal is foganatosíttatik, fennmarad mindazáltal a birt. kívüli főlebbvitelhez s a végrehajtást igazító keresethözi joga, ha netalán a végrehajtásban sérelmet szenvedne (mint ezt a 281 §-ban láttuk.) A kerületi tábláknál főlebbvitel megtagadásaért támadt ellentállási pör ítélet nélkül küldetik fel a kir. táblára, s ott az anyapörrel együtt mellékesen vizsgáltatik meg az ellentállási is.

II. A javakat ellentállás ellenére elfoglalók elleni büntetést kérő per. Ez szinte az anyaper bírójae-

lött foly, Ulász. IV: 19, 1729: 33. Bebizonyítván hogy ellentállás ellenére foglaltattak el a pörbeli javak, az elfoglaló azoknak örök elvesztésében marasztaltatik el, habár azokhoz legerősb s igazságosb joga volt is. Szinte ezen bíróság által ugyan ezen büntetésben marasztaltatik el az összegyűjtött emberekkel vagy lázadással ellentálló is.

293. §.

V i s s z a ü z é s.

A visszaüzés: „azon perorvoslat, mellynél fogva a végrehajtás alá esendő, az ítéletnek valódi végrehajtását megakadályoztatja.“ Ezen perorvoslatnak egyedül a táblai hosszú folyású perekben az előbbi perszakon van helye, s a végrehajtás alá veendő földbirtok határán kard vagy bot fölemelése által történik, sőt a jelenlegi szokás szerint a pörben szavallásilag is megtörténhetik; ezen orvoslat mellett új velős bizonyítékokat is lehet a pörbe igtatni. Valamint az ellentállás, úgy a visszaüzés is csak egyszer engedtetik meg: de az újított és minden egyéb ügyekben hol a perorvoslatok törvény vagy szerződés által elzáratvák, egyszer sem. A visszaüzés ugyanazon törvényes okból történhetik mellyből az ellentállás, s ha a visszaüző illy törvényes okot nem ad, büntetése egy arany márka, azaz 72 ft, melly szinte az ellentállási díjról mondott arányban osztatik fel a bíró és ellenfél között, — ezen felül az időközben vett haszonvételeket s költségeket is tartozik a törvénytelenül visszaüző megtéríteni. Az ellentállás és üzés között tehát az a különbség, hogy amaz a rövid folyású pörökben, ez pedig a hosszú folyásúakban tétetik; különbséget tesz továbbá még az is, hogy a visszaüzési pörben nem lehet az anyapörbeli ítéletet úgy megváltoztatni, hogy az alp. a díjban elmarasztaltassék, ellenben az ellentállási pörben az is megtörténhet.

294. §.

A visszaüzésből eredhető perek.

I. A visszaüzési per. Indítatik a nyertes fél által a visszaüző ellen a kir. tábla előtt, II: 73: 1729: 33. A fölperesnek kell a visszaüzést bebizonyítani, és az anyapert előmutatni; — az alpörös pedig folytathatja az anyapörbeli velős védelmét, vagy okát adja visszaüzésének, különben elmarasztaltatik, s ha ezen elmarasztalás a hétszemélyes táblán is helybenhagyatik, a végrehajtás mind ezen, mind az anyapörbeli ítéletre nézve foganathavetetik, melly után az elmarasztaltnak csak kegyelem útján újított pörrel lehet élni.

II. A javakat visszaüzés ellenére elfoglalók büntetését követelő per. Hasonló ahhoz, melly az ellentállás ellenére tett elfoglalásról főnebb leiratott.

295. §.

V i s s z a f o g l a l á s.

„Azon tett, midőn valaki a végrehajtást nem akadályoztatja ugyan, hanem azután önhatalommal foglalja vissza a bíróilag elvett javakat“ visszafoglalásnak mondatik, melly is a mint a végrehajtás rövid vagy hosszú folyású pörbeni ítélet következtében történt, majd ellentállás, majd visszaüzés természetét követi, s így az ebből eredő pörök is ennek vagy amannak természetét öltik fel; minden esetre pedig azt kell a pörben bebizonyítani: hogy a végrehajtás törvényesen vitetett véghez, különben a visszafoglalás büntetést nem von maga után; egyébiránt a visszafoglalás büntetése ugyanaz, melly az ellentállásé, vagy visszaüzésé, sőt hatalmaskodási díjért is támaszthat a sértett fél a visszafoglaló ellen külön keresetet. — Az ellentállási vagy visszaüzési pörben hozott ítélet végrehajtása után tett visszafoglalások pedig hatalmaskodási pörrel boszúíratnak meg, sőt egy év alatt az alispán által rövidleges úton is visszahelyeztetik a háborgatott.

296. §.

A perujítás ismerete és tulajdonai.

A perújítás: „Azon törvénykezési perorvoslat, mellynél fogva valaki elyesztett perét ujolag föléleszti, s az abban előbb elkövetett hibákat kijavítani igyekszik.“ — Ezen jótéteménnyel élhet mind a fölp. ha keresetétől végítélet által elmozdított, mind az alp. a midőn elmarasztalás után már végrehajtást is szenvedett, s az újításnál már egyéb segéd eszköze nincs: azért az olyan pert, melly végítélet által még el nem döntetett, v. a mellynek kimenetele még más perorvoslattól függ, megújítani nem lehet; — ezzel elhetni továbbá minden bíróság előtt, s minden ügyben, kivéven a megvallás, eskü, vagy perbeli egység által bevégzett, elidősített és minden egyéb ollyas pereket, hol törvény v. szerződés által minden perorvoslat elzárattott, de ha szerződésnél fogva történik az elzárás, különösen erről is le kell mondani.

A perújítás kétféle: egyszerű, vagy kegyelem útján vagyis az udv. Cancelláriától nyert parancs mellett újított, mindkettő az alapper bírása előtt indíttatik, s mindkettővel egynek ugyanazon tárgyra nézve csak egyszer lehet élni; lehet mindazáltal a pert, ha egyszerű újítással czél nem éretik, ismét megu-

jítani kegyelem útján; az olly pereket, mellyek a hétszemélyes tábláig fölvitettek, egyenesen kegyelem útján s nem egyszerűen kell megújítani, különben az újító fél az ellenfél kérésére patvarkodási, büntetésben marasztaltatik el, vagy ha azt az ellenfél nem kéri, csak a per szállítatik le; ugyan csak patvarkodási büntetés alá esik az is, ki egyszerű perújítással él ott, hol kegyelem útján újítandóval kellett volna élnie, vagy pedig kegyelem útján újítást kétszer kér.

Jegyzet. A büntetti pöröknek megújítása egyedül a nemeseknek — fogságból — engedtetik meg.

297. §.

A perújítás körüli szabályok.

A perújításnak az levén célja: hogy az anya-pörben elmulasztott velős bizonyítékok felhozása által az ügyérdembeli hibák s hiányok kipótoltassanak, s az előbbi terhes ítélet kedvezőbbé változtattassék: ennél fogva szükséges az anyaper előmutatni, mi is az újított fél kötelessége, ki, ha ezt teljesíteni nem akarná, az abban hozott ítéletek, mind megsemmisítettnek; — szükségesség továbbá: hogy az ujjolag felhozott velős bizonyítékok erősek s alaposak legyenek, különben az újítás sikertelen. — Az anyapörbéli kifogásokra ezen orvoslatnál fogva visszatérni csak azon esetben lehet, ha az újító egyszersmind ügyvédészó visszahuzásával is élt, azonban magában az újított pörben a külmékre (szertartásokra) nézve is tétethetnek kifogások; egyébiránt az újított pert csupán az anyaperben foglalt tárgyakra lehet kiterjeszteni; továbbá: az újítás egyedül az újítónak válhatik ugyan javára, mindazáltal szabadságában áll az újítottnak — vagyis az anyaperben volt nyertes félnek — az előbbi ítéletet védelmezni, s az új bizonyítékokra nézve ellenvetésekét istenni; végre: az újított per mindig rövid folyású, jöllehet az anyaper hosszú folyású volt is.

XXI. FEJEZET.

A birói parancsokról.

298. §.

I s m e r e t ö k é s f ő l o s z t á s u k .

A parancs általában: „Oly meghagyás, mellynél fogva valamely fölebbvaló egy más hatóság alatti személyt valaminek cselekvésére kényszerít. — A birói parancs pedig „az, melly által a király, vagy ország egyik rendes bírása — alattvalóinak pörös ügyeire nézve — valamit rendel.“ S ez törvényes vagy törvénytelen, azaz törvény által is helybenhagyott vagy nem, továbbá: egyszerű vagy összetett, a mint egy vagy több nemű parancsot is foglal magában. — A törvénytelen parancsok ezek: 1) A levélként küldöttek. 2) Az egyszerű visszavégrehajtatók. 3) A szokatlan záradékokkal kiadottak. 4) Hol a szokott záradékok, főleg pedig az igazló „ha az előre bocsájtottak úgy állnak, s úgy vannak, a mint itt mondatik“ hiányzanak. 5) A hamis kitételűek. 6) A törvényben nem alapúttak, s végre 7) A más levelekben is közönségesen megkivánt: kelet, aláírás, s pecsét nélküliek.

299. §.

F a j a i k .

A parancsok az esetek különfeleségéhez képest különfélék; a jelenleg is szokásban lévők közül pedig nevezetesek ezek: u. m. 1) *Idéző*, mellynek vádlevél s idézési ereje van, de csak a kir. táblánál használható. 2) *Vallató*, mellynek előmutatása mellett mindenki hit alatt tartozik tanúságot tenni. 3) *Megkereső* vagyis az oklevelek kiadására szolgáló. 4) *Elhalasztó*, melly mellett a per más törvényszakra halasztatik. 5) *Eltiltó*, melylyel a nem illető bíró biráskodásától eltiltatik. 6) *Perhalasztó*, melly ál-

tal az alp. bizonyos időre a felelettől fölmentetik. 7) Átutasító, midőn a per egyik törvényszéktől a másikhoz vitetni rendeltetik. 8) Felküldő, azaz feljebbvitelt rendelő. 9) Fölmentőleg folytattató, mellynél fogva a makacssági ítélet megsemmisítettik, s a per folytattatni rendeltetik. 10) Fölelevenítő, melly által a már ereje vesztett ítélet ujíttatik meg, s ez máskint ítéletet ujító-nak is neveztetik. 11) Felfüggesztő, ennek leginkább azon esetben van helye, midőn a felek között egy tárgyra nézve két per is foly, p. o. ha a jegybéres betöltésért, a nemzetség pedig a jegybéri szerződés megsemmisítéseért egyszerre pörölné, amazt ezen parancsral föl lehet függeszteni, nehogy két felől is hasztalan költségek tétessenek. 12) Folytattató, melly által valamely félbenszakasztott pör folyamatba vétetik, mi azonban emlékeztető idézés által is megtörténhetik. 13) Végrehajtást rendelő. 14) Végrehajtást igazító, 15) Visszafoglaló, ennek akkor van helye, midőn a bírói foglalást szenvedett fél ellentállással élhetett volna; ez mindenkor magában foglalja az ítélet megsemmisítését is, mert az egyszerű visszafoglaló parancs meg nem állhat. — 16) Késleltető, ennél fogva az adós bizonyos időbeli kedvezést nyer, de csak valamennyi hitelezők megegyezésével adathatik. 17) Zártrendelő vagy felnyitó. 18) Magyarázó, melly egyedül a király által adatik valamely törvény vagy szerződés homályos kitételének világosítására. — 19) Beigtató. 20) Birót rendelő. 21) Soronkívül tevő. A táblai perek rendszerint az ítélet alá terjesztés költjétől, s illetőleg (a fölebbvittekre nézve) a fölvétel napjától soroztatnak vizsgálat alá veendő végett; vannak azonban soronkívüli ügyek is, a mellyek t. i. minden más ügyek előtt vétetnek vizsgálat alá; ilyenek a) A csak birt. kívül fölebbvihető, de parancs mellett a kir. táblára birtokból fölebbvitt perek. b) A büntettiek, és személyességek. c) A kir. ügyész követelő ügyei. d) A végrehajtás megakadályozása végett indítottak. e) A kegyes hagyományi és szegények perei. Az itt előszámlált perekon kívül a mellyben valamely fontos körülmény gyors eldöntést kíván, ezen parancs mellett minden másokat megelőzőleg vétetik vizsgálat alá. 22) Sietető, mellynél fogva valamely alanti bíró előtt folyó pörnek hova hamarábbi befejezése sürgettetik. 23) Földoldozó, melly által valaki az előbbi parancs alól földoldatik. 24) Kegyelemmel ujító, végre: 25) Fenyegető, mellyet közönségesen ismételt, azaz, az első parancsra figyelmeztető szokott megelőzni; de mindkettő szükségtelen, mert az első megvetése is büntetést von maga után. — Vannak s lehetnek ezeken kívül még más nemű parancsok is, mellyek gyakorlatban bővebben megismerhetők.

300. §.

A parancs alkotó részei, bemutatásának ideje, elfogadásának módja, és félrevetésének vagy hamis előterjesztésének büntetése.

A parancs négy részből áll, u. m. előterjesztésből — vagy is a tárgynak melly végett kéretik leírásából, — kérésből, törvényekhez való alkalmazásból és meghagyásból. — A törvényes parancsot 60 nap alatt kell a bírónak — a kihez intéztetett — bemutatni, különben annak ereje megszűnik; — a bemutatott parancsra tartozik a bíró följegyezni a bemutatás költségét, és annak nevét s rangját a kitől eredett, továbbá a parancs nemét. Kegyelmes ha az a király vagy kir. vérből származott nádortól jó, egyébkint kegyes melléknévvel, s végre hogy elfogadja-e, vagy félretejszi, vagy ellenmondás útjára utasítsa, s ezt milly okoknál fogva teszi, mindezek után nevének és hivatalának aláírásával rekeszti be a jegyzést. — Ha a parancs törvényes, azt a bíró nem csak elfogadni, hanem teljesíteni is tartozik böcstelenség, hivatalvesztés és 200 ft. büntetés terhe alatt, melly büntetések végett a kir. tábla előtt — az 1563: 78; s 1655: 53-nál fogva — pert indíthatni. Az olly parancsot, mellynek törvényessége kétséges, ellenmondás útjára kell utasítani, hol is azután az előadottak szerint határoztatik meg, valljon a parancs elfogadandó-e? vagy félreteendő: — a törvénytelen parancsot pedig a bíró mindenkor tisztelettel s büntetés nélkül félreteheti.

Ha valaki hamis előterjesztés mellett kapott parancsot, a bíró által 100 ftban marasztaltatik el; ha pedig valaki a parancs meg nem tartásáért hamis vádat tesz, minden vádlott bírói személyre nézve 400 ft. büntetésben marasztaltatik el vizonti megpörlés útján, t. i. ugyanazon perben, melly a bírák ellen a bírói parancs meg nem tartása végett indítatott.

FÜGGELEK.

A b i r s á g o k r ó l.

301. §.

A birság általános ismerete és fölosztása.

Birság nevezet alatt jönnek „ama büntetési díjak, mellyeket az esetek különféleségehez képest majd önként majd kénytelenségből kell fizetni, s ezek biróiak vagy nem, amazokat csak pörökben, ezeket pedig pörökben kívül különféle alkalmakkal kell fizetni, s a biró belátása szerint szoktak meghatároztatni. — A biróiak ismét önkéntiek vagy kénytelenségiak, amazok a pörben valamely jótétemény használhatása végett önakaratból szoktak ajánlítani, mint p. o. a letétel díja sat.; ezeket pedig a biró szokta bizonyos okból valakire szabni, mint p. o. a nyelvváltságot sat. végre: a birságok általában fők vagy mellékesek, amint külön pert kell miattok indítani, vagy csak más pörben mellesleg jönnek elő.

Általában minden birság $\frac{2}{3}$ részben a birót, $\frac{1}{3}$ -ban pedig az ellenfélt illeti, kivéven azon eseteket, hol különösen a törvény máskint rendeli, mint több helyen láttuk; egyébiránt a birságok fajait már eddig nagy részben látván, itt csak a birságolás hátralevő tárgyairól értekezünk.

302. §.

P a t v a r k o d á s.

„Olly magános közbenjövő vétek, mellynél fogva valaki más ártatlant csalárdul perrel boszszant.“ Az esetek, mellyekben a patvarkodási díj szabatik, általában olly csalárd tettben központosúlnak, mellyek egyedül a perrel boszszontónak tulajdoníthatók, különösen pedig a következők: 1) Ha valaki ugyanegy tárgyat egy időben kettős törvényúton is keres. 2) Ha valaki egy dolgot két különböző cím alatt is követel. 3) Ha valamely törvényesen befejezett pört alkalmas perorvoslat nélkül elevenít föl. 4) Ha valaki bizonyos dolog iránt nyugtatványt adott, s később ugyan a miatt pört kezd. 5) Ha valaki a tőle törvényesen követelt leveleknek el-

rejtését később elárulja. 6) Ha a fölperes pörletétel, vagy leszállításon kívül egy pörben két földézést tesz. 7) Ha valaki kegyelemmel újítást kétszer kér, vagy e helyett egyszerüvel él. 8) Ha valaki a magánál lévő leveleket vagy egyéb dolgokat pörrel keresi. Végre 9) Ha egyszerre két össze nem férhető perorvoslatot használ, p. o. fölebbvitelt és perujítást. — Mind ezen tettek patvarkodásnak mondatnak, mellynek büntetése 200 ft. sa pörnek — habár az legigazságosabb volna is — örök elvesztése, azért ez ügydöntő kifogásnak is mondatik; ezen büntetést az alanti bíró is megítélheti, külön pert azonban nem szükség végette indítani, hanem a patvarkodás tárgyaul szolgálta perben kell kérni; ha nem kéretik, egyedül a per szokott leszállítatni, de ha kéretik, s be nem bizonyítatik, védlési jogától a kérő elüttetik.

303. §.

T ö r v é n y s z é k s é r t é s .

„Oly véték, mellynél fogva a törvényszék méltósága és szentése annak színe előtt történt illetlen tett, vagy mondás által megsértetik.“ Büntetése 25 k. é. értékű (de a kir. táblánál, valamint akkor is, ha a bíró sértetik meg, nehéz értékű) márka, melly ha tüstént kész pénzben vagy zálogban letéttetik, 25 forinttal megváltható, ha pedig az elmarasztalt azt kéri, hogy a bíró vele emberét küldje, s otthon kíván fizetni, 50 forint leszen. Ezen büntetést még ugyanazon t. széken vagy gyűlésen köll kérni, különben önként elenyészik.

304. §.

V a k m e r ő p ö r l e k e d ő .

Vakmerő pörlekedőnek mondatik az: „ki pörét a legfensőbb törvényszékig fölvitte, és kedvező ítéletet egy bíróságnál sem kaphatott.“ Büntetése a pörbeli költségek sa birtokból tett fölebbvitel által fentartoztatott végrehajtás idejétől óta vett hasznok megtérítési köteleességén kívül 100 ft. — ezen büntetés az ellenfél kérése nélkül is, de mindenkor csak a hétszemélyes tábla által mondatik ki.

305. §.

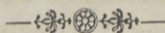
N y e l v v á l t s á g .

„Azon büntetés, melly a mások ügyeit törvényes felvállás nélkül vivó, vagy az egyesség által eldöntött ügyeket fölélesztő, vagy szóváltásaikban sértő kifejezéseket használó ügyvédekre valamely pörben mellékesen rovatik.“ Díja 100 ft.

306. §.

Ügyvédi nyelvkötés.

„Azon büntetés, mellynél fogva az ügyvéd hite és tisztje ellen elkövetett vétkeért az ügyek védésétől eltiltatik.“ Ezen büntetésnek helye van a következő esetekben: 1) Ha a reá bizott ügynek védelmét gonoszúl elhagyja. 2) A barátságos egyezést akadályoztatja. 3) Ha a jó leveleket megrontja, vagy hamisakat készít, vagy ilyeneket tudva használ. Végre 4) Ha szegények ügyvédje a pertárgy hanyada fölött főnökével egyezkedett. — Ezen büntetés abban áll: hogy a nyelvkötött mások ügyeit nem viheti, de igen is a magáéit. — A nyelvkötés vagy általános vagyis az egész országra nézve, mellyet csak a kir. tábla szabhat; vagy részletes, mellyet valamely külön kerület vagy megye hatósága, körében szab; vagy egyes, melly egy városi tanács vagy uriszék által szabatik valakire; — továbbá a nyelvkötés ideigleni vagy örökös, ez csak újított per vagy kegyelem útján szüntethetik meg, amaz pedig idő multával önként megszűnik.

EMICH GUSZTÁV

Magyar és külföldi Könyvkereskedésében Pesten,
az úri- és kigyóutcza' szegletén, a' kir. postahivatal átellenében
kaphatók:

Áruk pengő pénzben.

A MAGYAR VÁLTÓJOG

magyarázta **CSÁSZÁR FERENCZ**, kir. váltófeltörvény-
széki bíró.

Harmadik, a' váltó-törvénykönyvben az 1844-ik országgyűlésen
tett módosításokkal bővített kiadás.

Ára borítékba füzve 2 ft. 30 kr. e. p.

A' KÖZIGAZSÁG TÖRVÉNYE

MAGYARHONBAN.

Irta Prof. **FRANK IGNÁCZ**,

I. Rész. Ára előfizetési uton a' második kötettel együtt 5 ft. pp.

ALAPELVEK

a'

Magyarhoni Polgárjogban

KÖVY S. szerint.

Rendszerítve, példákkal fölvilágosítva és egy Pörirati példány-
nyal ellátva, a' joggal foglalkozóknak, különösen jogpályára
készülőknak.

Irta

Kallós Lajos

köz- 's váltóügyvéd.

Ára borítékba füzve 3 ft. p. p.

NÉPJEGYZŐI HIVATAL

ÉS

FALUSI TANÁCS,

KÉZI KÖNYV

falusi előljárók' számára.

Irta

FRIEBEISZ ISTVÁN

Pest megyei Esküdt

Ára borítékba fűzve 1 ft. 30 kr. e. p.

Kolgyári Császár Ferencz, A' Váltóóvások., 8-rét Budán
1840, borítékba fűzve 1 f. 30 kr.

Császár Ferencz, Váltótörvénykezési Irománypéldák. Peres
és nem peres ügyekben. 8-rét, Pesten 1842, borítékba
fűzve 5 ft.

Császár Ferencz, Váltótörvényszéki utasítás az 1840. XV.
T. Cz. következtében felállított Váltókereskedői Törvényszé-
kek számára. 8-rét, Pest 1841, borítékba fűzve 48 kr.

Jászay Pál, kegyelmes királyi utasítás a' Váltóbiróságok szá-
mára legfelsőbb engedelemmel. 8-rét, Pesten 1841, borítékba
fűzve. 40 kr.

Eckstein Adolf, A' magyar Váltójog' kézikönyve. 8-rét, Po-
sony 1840, borítékba fűzve 48 kr.

Gozony György, Egyházi Törvénykezés Magyarországon,
Papok, Ügyvédek 's Perlekedők' használatára. 8-rét, Pesten
1841. borítékba fűzve 1 f. 40 kr.

Montesquieu a' törvények lelkéről, fordítatott a' Parisi 1816dik
esztendei kiadás szerint. 3 kötetben borítékba fűzve 4 f.

Acsádi Sándor, Magányos magyar törvény kérdések és fele-
letekben. Második kiadás az illető újabb törvénycikkkel bő-
vítve, 8-rét. Pesten 1842. kötve 2 ft.

Beccaria a' Bűnökről és Büntetésekről, 8r., Zágráb
1834. borítékba fűzve 30 kr.

Bentham Jeremias munkái. Első kötet. Törvényhozási El-
vek, Polgári Törvénykönyv elvei, 8-rét. Kolosvár 1842. bo-
ritékba fűzve 1 f. 48 kr. második kötet 1 fr. 48 kr.

Bovankovics József, Birói Parancsok magyar példányok-
kal; alkalmas kézikönyv Birák, Ügyvédek, és Perlekedők'
számára, n. 8-rét. Pesten, 1 fr. 20 kr.

Fogarasi János, Jogtani Műszókönyv két részben. Harma-
dik átdolgozott 's különösen váltó-'s kereskedés-jogi műszók-
kal bővített kiadás, n. 8-rét. Pesten 1842, kötve 1f.

Rövid értekezés az urbéri terhek megváltásáról,
egy rövid tudósítással, miként eszközlötte azt Felső-Lő' köz-
sége, 8-rét, Pesten 1842. borítékba fűzve 6 kr.

Tocqueville Elek, A' Demokratia Amerikában, francziából
fordítva Fábíán Gábor, magyar academiái rendes tag által, n.
8-rét. Pesten 1842. 1 és 2-dik kötet borítékba fűzve 4f. 3dik
és 4dik kötet 3 for.

Rendkívüli jó Emlékezet' megszerzésének felfödözött
titka ugy, hogy az embermindent a' mit hall és olvas, elmé-
jében olly pontosan megtarthat, hogy csaknem szorúl szóra
ismét elmondhatja. 12-rét, Kassán, bor. fűzve. 36 kr.

Közönséges Levelező

a' közélet minden némü eseményeiben előforduló levelezésre,
kereskedési 's egyéb tisztí iratok' rendes szerkesztésére vezér-
lő, és példákkal megvilágosított utmutatásokat magában
foglaló

Segédkönyv

mind azoknak számára, kik a' levélírásban és törvényes iratok-
ban oktatást, és ügyességet szerezni kívánnak.

Készíté: **STAUT JÓZSEF**.

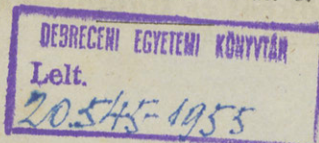
Második egészen átdolgozott kiadás.

C O S M O R A M A.

Haladás és párt' tekintetében.

Irta **A. N. Z.**

Ára borítékba fűzve 1 ft. e. p.

779572

